

# Ἡ ΠΡΩΤΙΚῆ ἜΣΤΙΑ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ  
ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ



ΕΤΟΣ ΛΖ'

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ

ΤΕΥΧΟΣ 435 - 436 - 437

ΙΟΥΛΙΟΣ - ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ - ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 1988

Ἰδιοκτησία - Διευθυνσις  
1954—56  
† ΜΙΧ. ΧΑΡ. ΜΑΝΟΣ  
1956—73  
† ΜΙΧ. ΧΑΡ. ΜΑΝΟΣ  
ΔΗΜ. Γ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ  
ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΙΣ  
Ἰδιοκτήτης - Διευθυντής  
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΔΗΜΟΣΘ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ  
Γεν. Ἐπιμέλεια:  
ΔΗΜΟΣΘ. Γ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

Σ Υ Ν Δ Ρ Ο Μ Α Ι  
(ἐτήσιαι)

Ἐσωτερικὸν	Δρχ. 2.000
Νομ. Πρὸσώπων & Ὀργανισμῶν, Τραπεζῶν	» 3.000
Κοινωνιῶν & Σχολείων	» 3.000
Ἐξωτερικὸν	Δολλ. 40
Τιμὴ τεύχους	Δρχ. 500



Ἀντεπιστέλλοντα μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς  
Α. Ι. ΒΡΑΝΟΥΣΗΣ (Ἀθήνα)  
ΧΡΥΣ. ΖΙΤΣΑΙΑ (Θεσ/νίκη)  
ΑΝΔΡΕΑΣ ΡΑΔΟΣ (Ἰάσιον Ρουμανίας)

Ἐμβάσματα: «ΗΠ. ΕΣΤΙΑ» Ὀδὸς Μελετίου Γεωγράφου 53, Ἰωάννινα, Τηλ. 26-659

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Ναπολ. Στ. Δοκανάρη	: Τὸ Ἠπειρωτικὸ Ἐκστρατευτικὸ Σῶμα στὴν Κρήτη (ἱστορικὴ πραγματεία)	Σελ. 305
Στυλ. Κ. Σιωμοπούλου	: Ἡ Συνθήκη τῆς Φοινίκης (ἱστορικὴ μελέτη)	» 313
Διονύση Μιτάκη	: Ἐποικισμὸς Ἠπειρωτῶν στὸ Βραχώρι (ἱστορικὴ πραγματεία)	» 318
Πάνου Δημ. Τζιόβα	: Ἡ νεώτερη πολιτικὴ ἱστορία τῶν Ἰωαννίνων	» 330
Βασιλείου Κ. Θεολογίτη	: Ἡμερολόγιο ἀπ' τὸν πόλεμο 1912—1913 (ἱστορικὰ στοιχεῖα)	» 337
Φιλαρέτου Βιτάλη	: Οἱ ἐλεοθέται τῆς Πρεβέζης (ἱστορικὰ στοιχεῖα)	» 342
Μαρίνας Μαρινέσκου	: Τὰ βαλκανικὰ παζάρια (λαογρ. μελέτη)	» 348
Ι. Κ. Καλογήρου	: Σύμμεικτα Πανηπειρωτικὰ Φιλολογικὰ	» 354
Γεωργίου Δ. Κόκκινου	: Ἡ ἐπιστημονικὴ φαντασία στὴ γλῶσσα μας (δοκίμιο)	» 365
Φούλας Λαμπελέ	: Ἡ γλῶσσα σὰν περιβάλλον (δοκίμιο)	» 369
ROBERTO PASANISI (μετάφ. Γ. Δ. Κόκκινου)	: Τραγούδι στὸν Ἅγιο Αὐγουστῖνο (ποίημα)	» 370
Μάριου - Βύρωνα Ραϊζή	: Ὁ Μπότσαρης καὶ ἡ ἀγγλόφωνη Μούσα (μελέτη)	» 371
Ἰθῶνος Μ. Δέφνερ	: Ἄρτεμισία (ποίημα)	» 377
Κώστα Πηγαδιώτη	: Ἡ μετάθεση - Ἡ ἀγριαπιδιά - Ὁ ἐργένης - Ἀθέατη πλευρὰ (ποιήματα)	» 377
Μαρίας Μαρινέσκου - Χύμου	: Παναῖτ Ἰσράτι (πραγματεία)	» 379
Κώστα Τσιλιμαντοῦ	: Φιλοξενία - Βιοπαλαιστῆς - Κομμένα κεφάλια (ποιήματα)	» 385
Νίκου Α. Τέντα	: Παναγία - Μαρία Μαγδαληνὴ (ποιήματα)	» 387
Παναῖτ Ἰσράτι (μετ. Μ. Μαρινέσκου - Χύμου)	: NOSTRA FAMILIA (χρονικὸ)	» 388
MARIO LUZI (μετ. Κ. Νίκα)	: Τὸ σῶμα τὸ σκοτεινὸ τῆς μεταμόρφωσης - Κομμάτια τοῦ μεγάλου παθήματος (ποιήματα)	» 393
Νίκου Β. Λαδᾶ	: Ἀφιέρωμα στὸ Νίκο Καζαντζάκη - Ὁ σύγχρονος Προμηθεὺς (ποιήματα)	» 394
ΑΝΑ ΒΛΑΝΔΙΑΝΑ (εἰσαγωγή - μετάφραση Α. Ράδου)	: Ταπεινοσύνη - Τὸ κλειστὸ μάτι - Ξεχασμένη ἐλπίδα - Σὲ τί ὠφελεῖ ἡ χαρὰ - Συνάντηση (ποιήματα)	» 397
Λουτσιαν Ἀβραμέσκου (μετ. Λ. Ζιώγα)	: Ἀπὸ τὸ σάκκο τῆς τύχης (ποίημα)	» 398
Ἀντρέι Τσιουρούντα (μετ. Λ. Ζιώγα)	: Παραμῦθι (ποίημα)	» 398
Μανώλη Πράτσικα	: Ὁ Κάφκα στὸ νεοελληνικὸ θέατρο (δοκίμιο)	» 399
Νίκου Α. Τέντα	: Ἡ λογοτεχνικὴ κατάθεση τῆς μουσὸληπτης Χρυσάνθης Ζιτσαίας (δοκίμιο)	» 404
Στ. Ντόμαλη	: Τὰ μεγάλα κεφάλια (διήγημα)	» 415
Νίκου Β. Καρατζένη	: Ἄν... (ποίημα)	» 417

ΑΠΟ ΜΗΝΑ ΣΕ ΜΗΝΑ: Σ η μ ε ι ῶ ν α τ α : Ὁ ὀλεμισμὸς στὴ ζωὴ μας (Α. Γεροντιοῦ). — Ἐπίδειξη παραδοσιακῆς φορεσιᾶς στὰ Γιάννινα (Ροδ. Βαλερᾶ - Κοινάβα). — Συνάντηση τῶν λαῶν τῆς Μεσογείου (Γιώτας Παοθενίου). — Ἡ ἀποστράτευση τοῦ Ναπολ. Δοκανάρη (Α. Κόκκινου). — Τιμητικὲς συνδρομῆς. — Πνευματικὰ πένθη: Κ. Σ. Κόνστας (Α. Μιτάκη). — Ἀναστ. Παπαγγέλης (Α. Γεροντιοῦ). — Πνευματικὰ γεγονότα. — Κριτικὴ τοῦ βιβλίου. — Τεχνοκριτικὰ. — Βιβλία καὶ περιοδικὰ πρὸς λάθευμα.



# ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΣΤΙΑ

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΤΟΣ ΑΖ' ♦ ΙΟΥΛΙΟΣ - ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ - ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ ♦ ΤΕΥΧΗ 435 - 436 - 437

ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΑ ΣΤΑΜ. ΔΟΚΑΝΑΡΗ

Φιλολόγου - 'Ιστορικού

## ΤΟ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟ ΕΚΣΤΡΑΤΕΥΤΙΚΟ ΣΩΜΑ ΣΤΗΝ ΚΡΗΤΗ

(Γ' Ιανουάριος - Μάιος 1828)

Στὸ τέλος τοῦ 1827 καὶ ἔπειτα ἀπὸ τὴν εὐνοϊκὴ τροπὴ πού πῆραν τὰ πράγματα γιὰ τοὺς ἀγωνιζόμενους Ἕλληνες, ὕστερα ἀπὸ τὴ ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου, ἀποφασίστηκε νὰ ἀποσταλεῖ στὴν Κρήτη ἐκστρατευτικὸ σῶμα γιὰ τὴν ἀναζωπύρωση τῆς ἐπαναστάσεως στὴ Μεγαλόνησο.<sup>1</sup>

Ὁ ἐκπρόσωπος τῶν Κρητικῶν στὸ Ναύπλιο Ἐραμνοῦλ Ἀντωνιάδης βεβαίωνε ὅτι ὀλόκληρος ἡ Κρήτη φλέγονταν ἀπὸ τὸν ἐπαναστατικὸ πυρετὸ καὶ ὅτι ἀρκοῦσε μιὰ μόνο μικρὴ ἐκστρατευτικὴ δύναμη ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα γιὰ νὰ δώσει τὸ ἔναυσμα τῆς γενικῆς ἐξεγέρσεως τοῦ πληθυσμοῦ. Ὁ Ἀντωνιάδης ὑπόσχονταν ὅτι τὴν ἐπιμελητεία καὶ ὀλόκληρο τὸ οἰκονομικὸ βᾶρος τῶν ἐπιχειρήσεων θὰ ἀνελάμβανε τὸ Κρητικὸ Συμβούλιο.<sup>2</sup> Ἀποφασίστηκε λοιπὸν ἡ ἐκστρατεία καὶ ἀναζητιόνταν ἡ κεφαλὴ πού θὰ ἀνελάμβανε τὸ μεγάλο ἐγχείρημα. Ὅλοι καὶ πρῶτος ὁ Ἀρχιστράτηγος Τσῶρτε σφάφηκαν πρὸς τὸν Ἠπειρωτῆ, ἀπὸ τὸ Δελθινάκι, στρατηγὸ Χατζημικάλη - Νταλιάνη, ἀρχηγὸ τῶν ἀτάκτων ἵππικῶν ἐπαναστατικῶν σωμάτων, πού μὲ τὸ Ἠπειρωτικὸ Σῶμα του ἔδιδε τὰ ἐχέγγυα γιὰ τὴν ἐπιτυχὴ ἔκβαση τῆς ἐκστρατείας.<sup>3</sup> Καὶ εἶναι βέβαιο ὅτι, ἐὰν οἱ ὑποσχέσεις τοῦ Ἀντωνιάδη ἔβγαιναν ἀληθινές, ἡ Ἠπειρωτικὴ ἐκστρατεία στὴν Κρήτη θὰ πετύχαινε τοὺς ἀντικειμενικοὺς της σκοπούς. Ἔτσι στὶς ἀρχὲς τοῦ 1828 τὸ Ἠπειρωτικὸ Σῶμα ἀναχωροῦσε ἀπὸ τὸ Ναύπλιο μὲ τὶς εὐχὰς ὄλων καὶ τὴν 5ῃ Ἰανουαρίου ἔφθασε στὴν Γραμβούσα. Τὸ Ἠπειρωτικὸ Σῶμα μὲ ἀρχηγὸ τὸ Χατζημικάλη - Νταλιάνη καὶ ὑπαρχηγὸ τὸν Κων/νο Παλάσκα, ἀποτελοῦνταν ἀπὸ 100 ἵππεις καὶ 400 πεζοὺς. Ἀπὸ τοὺς 500 αὐτοὺς ἄνδρες οἱ περισσότεροὶ ἦταν Ἠπειρώτες ἢ Ἠπειρωτικῆς καταγωγῆς.<sup>4</sup> Ὁ Χατζημικάλη - Νταλιάνη φθάνοντας στὴ Γραμβούσα

1. ΛΑΜΠΡΟΥ ΚΟΥΤΣΟΝΙΚΑ: «Γενικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως», ἐκδ. Γ. Τσοκαλᾶ, Ἀθῆναι 1956, σελ. 290.
2. ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ Α. ΚΟΚΚΙΝΟΥ: «Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση», ἐκδοσὴ «Μέλισσα», τόμος 11ος, σελ. 344.
3. ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ Α. ΚΟΚΚΙΝΟΥ, ὁ. π. τόμος 11ος, σελ. 340.
4. α) ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ Α. ΚΟΚΚΙΝΟΥ, ὁ. π. τόμος 11ος, σελ. 344 «Αἱ δυνάμεις τοῦ Χατζημικάλη ἀποτελοῦντο ἀπὸ τοὺς συμπατριῶτες του κατὰ τὸ πλεῖστον πού εὐρίσκον-

διαπίστωσε ότι τὰ πράγματα δὲν ἦσαν ὅπως τοῦ τὰ εἶχε παραστήσει ὁ Ἄντωνιάδης. Οἱ Κρήτες πολεμικοὶ ἀρχηγοί, μπροστὰ στὴν πλημμυρίδα τῶν ὀρδῶν τοῦ Μουσταφᾶ Πασᾶ πού εἶχε ὀριοθετῆ ἀπὸ τὸν Μεχμέτ Ἄλυ τῆς Αἰγύπτου Διοικητῆς τῆς Κρήτης μετ' ἐντολῇ νὰ καταπνίξει στὸ αἶμα κάθε ἐπαναστατικὴ ἐκδήλωση, δίσταζαν νὰ ἀναμετρηθοῦν μαζί του καὶ ἀρνιόνταν νὰ λάβουν ἐνεργὸ μέρος στὸν ἀγῶνα. Τὸ χειρότερο δὲ ἀπὸ ὅλα ἦταν ὅτι τὸ Κρητικὸ Συμβούλιο ἀρνιόνταν νὰ ἀναλάβει τὴν ἐπιμελητεία καὶ τὸ οἰκονομικὸ βᾶρος τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων. Ἡ κατάσταση λοιπὸν τὴν ὁποία βρῆκε ὁ Χατζημιχάλης στὴν Κρήτη ἦταν περισσότερο ἀπὸ ἀπελπιστικὴ, ἀλλὰ ὁ Ἡπειρώτης πολέμαρχος δὲν ἦταν ἀπὸ το-ς ἀνθρώπους ἐκείνους πού ἐγκαταλείπουν τὸ χρέος τους προστὰ στίς ὁποιοσδήποτε δυσχέρειες. Ἀφοῦ μὲ ψυχραιμία μελέτησε τὴν κατάσταση καὶ τίς δυνατότητες πού εἶχε, ἀποφάσισε νὰ δράσει κεραυνοβόλα μὲ τὴν πεποίθηση ὅτι ἔτσι θὰ ἔκαμπε τοὺς διαταγμοὺς τῶν ὀπλαρχηγῶν καὶ θὰ ἔπαιρναν ἐνεργὸ μέρος στὸν ἀγῶνα. Ἐκεῖνο πού ἐπεδίωξε ὁ Χατζημιχάλης ἦταν ἡ ἐξεύρεση μιᾶς βάσης ἐξορμήσεως πού νὰ παρείχε ἀσφάλεια στὸ Σῶμα του καὶ ἡ ἐξοικονόμηση τῶν ἀπαραίτητων πυρομαχικῶν γιὰ τὴν ἔναρξη ἐπιχειρήσεων εὐρείας ἐκτάσεως μὲ σκοπὸ τὴν καταπόνηση τοῦ ἐχθροῦ στὸν ἀνορθόδοξο πόλεμο. Μιὰ τέτοια θέση πού νὰ παρείχε ἀσφάλεια στὸ ἐκστρατευτικὸ σῶμα ἦταν τὸ Φραγκοκάστελλο τῶν Χανίων στὰ νότια τῆς Κρήτης ἐπὶ τοῦ Λιβυκοῦ Πελάγους.<sup>5</sup> Ἔσπευσε λοιπὸν ὁ Χατζημιχάλης καὶ κατέλαβε τὸ Φραγκοκάστελλο, πού προσέφερε ἀσφάλεια καὶ μπορούσε νὰ χρησιμοποιηθεῖ σὰν ἄριστη βάση ἀνεφοδιασμοῦ ἀπὸ ξηρὰ καὶ ἀπὸ θάλασσα.

Γιὰ τὴν προμήθεια τῶν ἀπαραίτητων πυρομαχικῶν ὁ Χατζημιχάλης ἀποτάνθηκε στὸν Ἄγγλο φιλέλληνα Ἀξιωματικὸ ἐπιτετραμμένο τῶν Δυνάμεων στὴ Γραβοῦσα καὶ ἐκεῖνος, διαποτισμένος ἀπὸ φιλελληνικὰ αἰσθήματα, τοῦ ἔστειλε τὰ ζητούμενα πυρομαχικὰ καὶ ἐφόδια. Δυστυχῶς ὅμως ἡ ἐφοδιοπομπὴ ἐκείνη ἔπεσε στὰ χέρια τῶν Σφακιανῶν, οἱ ὁποῖοι ἐκράτησαν ἓνα μεγάλος μέρος ἀπὸ τὰ πυρομαχικὰ καὶ τὰ ἐφόδια γιὰ τίς δικές τους ἀνάγκες, ὅπως ἔγραψαν στὸ Χατζημιχάλη. Ἔτσι τὸ Ἡπειρωτικὸ Σῶμα τοῦ Χατζημιχάλη ὄχι μόνον δὲν ἐνισχύθηκε οἰκονομικὰ καὶ στρατιωτικὰ ἀπὸ τοὺς Κρητικούς, ἀλλὰ δυσκολεύτηκε στίς προσπάθειές του ὕστερα ἀπὸ τὴν κατακράτηση μέρους τῶν πολεμοφοδίων πού τοὺς εἶχε στείλει ὁ Ἄγγλος φιλέλληνας.<sup>6</sup> Ἄλλος στὴ θέση τοῦ Χατζημιχάλη θὰ ἐγκατέλειπε τὸν ἀγῶνα καὶ θὰ ἔφευγε, ἀλλὰ ὁ Χατζημιχάλης ἦταν φτιαγμένος ἀπὸ διαφορετικὸ μέταλλο ἀπὸ ἐκεῖνο πού ἦταν φτιαγμένοι οἱ ἄνθρωποι τῆς γενιᾶς του, ἦταν παραπάνω ἀπὸ ὑπεράνθρωπος καὶ τὸ Ἡπειρωτικὸ Σῶμα ὀλόκληρο εἶχε ὑπεράνθρωπες διαστάσεις. Εἶχαν ἔλθει στὴν Κρήτη γιὰ νὰ πολεμήσουν καὶ ὄχι γιὰ νὰ διαπληκτισθοῦν. Θάνατος ἢ νίκη ἦταν τὸ ἔμβλημά τους. Στὸ ἄκουσμα τῆς ἐλεύσεως τοῦ Ἡπειρωτικοῦ Σώματος μὲ τὸν Χατζημιχάλη στὴν Κρήτη ὁ Ἀρβανίτης Μουσταφᾶς Πασᾶς κατατρόμαξε, εἶχε πείρα ἀπὸ τὸ Ἡπειρωτικὸ ντου-

το τότε εἰς τὴν Πελοπόννησον» καὶ β) Γενικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους - Γενικὸν Φροντιστήριον, ὅπου τὰ ὀνοματεπώνυμα καὶ ὁ τόπος καταγωγῆς τῶν ἀνδρῶν τοῦ ἐκστρατευτικοῦ σώματος τῶν Χατζημιχάλη - Νταλιάνη, τὸ ὀρθότερο εἶναι νὰ ὀνομάζεται «Τὸ Ἡπειρωτικὸ Ἐκστρατευτικὸ Σῶμα».

5. Ι. Δ. ΜΟΥΡΕΛΛΟΥ: «Ἱστορία τῆς Κρήτης», τόμος Δεύτερος, Ἡράκλειον Κρήτης 1932, σελ. 1001.

6. ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ Α. ΚΟΚΚΙΝΟΥ, δ. π., σελ. 345.

φέει και είχε γνώση της στρατιωτικής αξίας του Χατζημιχάλη και των Ἀξιωματικῶν του. Ἀλήθεια, πόσα κρύβει ἡ μοίρα; Ἐκεῖ στίς ἀφιλόξενες ἀκτὲς τῆς Κρήτης ὁ Μουσταφᾶς Πασὰς και οἱ Ἀρβανίτες του ἠπειρωτικῆς καταγωγῆς, ἐξωμότες Χριστιανοὶ ποῖδς ξέρει ἀπὸ πότε και κάτω ἀπὸ ποιὲς συνθηκας, ἔρχονταν ἀντιμέτωποι μὲ τοὺς Ἠπειρώτες τοῦ Χατζημιχάλη.<sup>7</sup> Ὁ Μουσταφᾶς Πασὰς γιὰ νὰ κάνει τὸ Χατζημιχάλη νὰ παραιτηθεῖ τῶν ἐπιδιώξεων του και νὰ φύγει ἀπὸ τὴν Κρήτη, ἄρχισε μιὰ πρωτοφανῆ γιὰ τὰ χρονικὰ τῆς Κρήτης στρατολογία.

Πίστευε ὅτι μπροστὰ στὸν ὄγκο τῶν δυνάμεων του ὁ γνώριμός του Χατζημιχάλης θὰ ἔπαιρνε τοὺς Ἠπειρώτες του και θὰ ἔφευγε και ἔτσι θὰ ἀποφεύγονταν ἡ αἰματοχυσία μεταξὺ συμπατριωτῶν. Γιατί, πρέπει νὰ τὸ ποῦμε, ὁ Μουσταφᾶς ἀισθανόταν τὸν ἑαυτόν του Ἠπειρώτη και ἤθελε νὰ ἀποφύγει μὲ κάθε θυσία τὴ σύγκρουσή του μὲ τὸν Χατζημιχάλη.<sup>8</sup> Ἄρχισε λοιπὸν ἕνας ἀγώνας ταχύτητας, ὁ Μουσταφᾶς βιάζονταν νὰ συμπληρώσει τὴ στρατολογία του γιὰ νὰ ἐμποδίσει τὸ Χατζημιχάλη νὰ ἐδραιωθεῖ στὴν Κρήτη και ἀπὸ θέσεως ἰσχύος νὰ τοῦ ἐπιβάλλει νὰ ἐπιστρέψει στὴν Ἑλλάδα ἄπρακτος. Ἀπὸ τὸ ἄλλο πάλι μέρος ὁ Χατζημιχάλης βιάζονταν νὰ προσβάλλει τοὺς Τούρκους προτοῦ προλάβουν νὰ συμπληρώσουν τὶς πολεμικὲς τοὺς προπαρασκευεὺς και ἐπιτυχάνοντας μιὰ θεαματικὴ νίκη νὰ πείσει τοὺς Κρητικὸς Ὀπλαρχηγοὺς νὰ ἀφήσουν τοὺς δισταγμοὺς τοὺς και νὰ πάρουν ἐνεργὸ μέρος στὸν ἀγώνα.<sup>9</sup> Ὁ Μουσταφᾶς Πασὰς ἀφοῦ συγκέντρωσε τεράστιες στρατιωτικὲς δυνάμεις ἀπὸ ὅλη τὴν Κρήτη, σχεδίαζε νὰ περάσει ἀπὸ τὰ Σφακιὰ σὲ μιὰ θεαματικὴ ἐπίδειξη δυνάμεως και νὰ τρομοκρατήσῃ τοὺς Σφακιανοὺς σὲ τρόπο πὸν νὰ ἐπιτύχει τὴν ἀκίνητοποίησή τους. Ἄν πετύχαινε στὸ σχέδιό του αὐτὸ ὁ Μουσταφᾶς, θὰ τοῦ ἦταν εὐκόλο νὰ καταβάλλῃ τὸ Ἠπειρωτικὸ ἐκστρατευτικὸ σῶμα. Βέβαια, ὅπως εἶπαμε και παραπάνω, βασικὴ ἐπίδωξη τοῦ Μουσταφᾶ ἦταν νὰ ἐξαναγκάσει τὸ Ἠπειρωτικὸ Σῶμα νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸν ἀγώνα και νὰ ἀποχωρήσῃ στὴν Ἑλλάδα.

Ὁ Χατζημιχάλης, πὸν παρακολουθοῦσε τὶς κινήσεις τοῦ Μουσταφᾶ και ἦταν καλὰ πληροφορημένος γιὰ τὶς ἐπιδιώξεις του, πρόφθασε τὸν Τούρκο Πασὰ στὸ στάδιο τῶν πολεμικῶν προπαρασκευῶν και προσπάθησε ὅσο τοῦ ἦταν δυνατό νὰ ἐπισπεύσει τὶς δικὲς του πολεμικὲς προετοιμασίες. Τὸ στρατηγικὸ δαιμόνιο τοῦ Χατζημιχάλη τοῦ ἔλεγε ὅτι χωρὶς τὴν συμπαράταξη τῶν Κρητικῶν πολεμικῶν ἀρχηγῶν θὰ τοῦ ἦταν ἀδύνατο νὰ ἀναμετρηθεῖ μὲ τὶς τεράστιες στρατιωτικὲς δυνάμεις τοῦ Μουσταφᾶ. Γιὰ νὰ ἐμποδίσει λοιπὸν τὸ Μουσταφᾶ νὰ συνενώσῃ τὶς πολεμικὲς του δυνάμεις και γιὰ νὰ κάμψῃ τοὺς δισταγμοὺς τῶν Κρητικῶν πολεμικῶν ἀρχηγῶν νὰ λάβουν ἐνεργὸ μέρος στὸν ἀγώνα, ἀποφάσισε νὰ δράσῃ μὲ ταχύτητα. Μιὰ θεαματικὴ νίκη ἐπὶ μερικότερων Τουρκικῶν δυνάμεων θὰ ἔπειθε τοὺς Σφακιανοὺς νὰ δράξουν τὰ ὅπλα και νὰ ἐμποδίσουν τὸ Μουσταφᾶ νὰ περάσει ἀπὸ τὴ χώρα τοὺς ἀτουφέκιστος. Ἡ εὐκαιρία πὸν ἐπιζητοῦσε ὁ Χατζημιχάλης τοῦ δόθηκε ὅταν τὴν 7ῃ Μαΐου τοῦ 1928 οἱ ἄνθρωποί του τὸν πληροφοροῦσαν ὅτι τὴν ἐπομένη μέρα ὁ Ὁσμὰν Πασὰς τῆς Ρεθύμνης μὲ τὶς Τουρκικὲς στρατιωτικὲς δυνάμεις τῆς περιοχῆς θὰ ἀναχωροῦσε ἀπὸ τὴ Ρέθυμνο γιὰ τὸν Ἀποκόρωνα μὲ

7. Ι. Δ. ΜΟΥΡΕΛΛΟΥ, ὁ. π., σελ. 1009.

8. ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΕΡΜΟΥΠΟΛΕΩΣ ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ: «Ὁ πολέμαρχος Χατζημιχάλης Νταλιάνης», Ἀλεξάνδρεια 1950, σελ. 146.

9. ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΕΡΜΟΥΠΟΛΕΩΣ ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ, ὁ. π., σελ. 149.

σκοπό να ένωθει με τις δυνάμεις του Μουσταφά όπως είχε διαταχθεί από τον τελευταίο.<sup>10</sup> Στις 8 Μαΐου του 1828 οί δυνάμεις του Όσμάν Πασά βγήκαν άμέριμνες από τη Ρέθυμνο και βάδιζαν για τον Άποκόρωνα. Ο Χατζημικάλης, άφου άφησε 100 άνδρες για φρουρά στο Φραγκοκάστελλο, με το υπόλοιπο σωμα, τους 100 ίππείς του και συνεπικουρούμενος από το σωμα του άθανατου Κρητικού όπλαρχηγού Μανουσογιαννάκη, προσβάλλει αίφνιδιαστικά τις δυνάμεις του Όσμάν και τους προξενεί τέτοια σύγχυση και ταραχή, ώστε από τους πρώτους πυροβολισμούς των έπιτιθεμένων Έλλήνων οί Τούρκοι τράπηκαν σε άτακτη φυγή. Οί Τούρκοι άφησαν στο πεδίο της μάχης 40 νεκρούς, πολλούς τραυματίες και μεγάλο αριθμό αϊχμαλώτων και πολεμοφοδίων τα όποια περιήλθαν στους Έλληνες.<sup>11</sup> Έντρομος ό Όσμάν καβαλικεύει τό άλογό του και φεύγει με όλη την ταχύτητα που μπορούσε να άναπτύξει τό άλογό του, για να βρει άσφάλεια στα τείχη της Ρεθύμνης. Οί Έλληνες του Χατζημικάλη, πεζούρα και καβαλαρία, καταδιώκουν τους Τούρκους με φοβερή όρμητικότητα, Οί Τούρκοι δέ σταμάτησαν παρά μόνο μπροστά στα τείχη της Ρεθύμνης. Έκει, ό ύπαρχηγός των Τουρκικών δυνάμεων Ίσκιντζής Άγάς, για να μειώσει τις δυσμενείς έντυπώσεις που προκλήθηκαν στους όμοφύλους του από την άτακτη φυγή που είχε τραπεί τό τουρκικό σωμα μπροστά σε μιá χούφτα Έλληνες, άνασυντάσσει τις δυνάμεις των Τούρκων και προσπαθεί να σταματήσει τους Έλληνες πριν πλησιάσουν τα τείχη. Η σαστιμάρα όμως και ό πανικός που είχαν προκληθεί στις τάξεις των Τούρκων ήταν άδύνατο να σταματήσει τους φεύγοντες άτακτα Τούρκους. Ο Κων/νος Παλάσκας έντοπίζει τον Ίσκιντζή Άγά με τη μικρή ίππική του δύναμη και διαλύει και την τελευταία έστία άντιστάσεως των Τούρκων. Ο Παλάσκας κατεβαίνει από τό άλογό του και έπιχειρεί να συλλάβει ζωντανό τον Ίσκιντζή Άγά, τέτοια έντολή είχε λάβει από τον Άρχηγό Χατζημικάλη, μιá μεγάλη τουρκική κεφαλή πρέπει να πιαστεί αϊχμάλωτη για λόγους έντυπωσιακούς. Οί δυο άνδρες, Ίσκιντζής Άγάς και Κων/νος Παλάσκας, έρχονται στα χέρια. Μιá ομάδα Τούρκων φιλοτιμείται και έρχεται σε βοήθεια του Ίσκιντζή.<sup>12</sup>

Στό σημείο αυτό ό Κων/νος Παλάσκας βρέθηκε κυκλωμένος από 10 Τούρκους και κινδύνευε ή ζωή του. Ο άθανατος όμως Χατζημικάλης, που παρακολουθούσε τη σκηνή από μακριά, διατάζει τον λαμπρό αξιωματικό του Γεώργιο Μανιάτη να σπεύσει σε βοήθεια του κινδυνεύοντα Παλάσκα. Σάν άειτος χύμηξε ό Μανιάτης με μιá ομάδα ίππέων, Οί Τούρκοι, στη θέα των παλληκαριών του Μανιάτη, έγκαταλείπουν τον Άγά τους και εισέρχονται στην άνοικτή άκόμη πύλη των τειχών της Ρεθύμνης.<sup>13</sup> Τη στιγμή δέ που τρεις στρατιώτες Τούρκοι κρατούσαν τον Ίσκιντζή Άγά για να τον περάσουν μέσα στα τείχη και να τον σώσουν, ό Γεώργιος Μανιάτης άρπάζει τον Ίσκιντζή από τα χέρια των Τούρκων και τον αϊχμαλωτίζει.

«Οί έξορμήσαντες — γράφει ό ιστορικός της Έλληνικής Έπαναστάσεως

10. Ι. Δ. ΜΟΥΡΕΛΛΟΥ, ό. π., σελ. 1010.

11. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΨΙΛΑΚΗ: «Ίστορία της Κρήτης», τόμος 5, Έν Χανίοις 1909, σελ. 652.

12. ΓΕΝΙΚΑ ΑΡΧΕΙΑ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ - Όθωνικό Άρχείο Ύπουργείου Έσωτερικών, φ. 147 (φύλλο μητρώου ύπομ/ρχου Παλάσκα Κων/νου).

13. ΓΕΝΙΚΑ ΑΡΧΕΙΑ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ - Όθωνικό Άρχείο Ύπουργείου Έσωτερικών, φ. 147 (Πίνακας Έκδουλεύσεων Μοιράρχου Μανιάτη Γεωργίου).

Διενύσιος Κόκκινος — επανήλθον εις τὸ Φραγκοκάστελλον φέροντες τοὺς αἰχμαλώτους καὶ ἔξ ὡς ἐπτά χιλιάδες ζῶα πού ἀπεκόμισαν ἐκ τοῦ τόπου τῆς ἐπιδρομῆς καὶ πολλὰ σιτάρια πού ἐθέρισαν ταχέως εἰς τὴν πεδιάδα. Ἡ ἐπιτυχία τῆς ἐπιχειρήσεως αὐτῆς ἦταν θαυματικὴ ὅπως τὴν εἶχε ἐπιδιώξει ὁ Χατζημιχάλης. Εἶχε δὲ ἄμεσες ἐπιπτώσεις: τὸ ἠθικὸ τῶν Ἑλλήνων ἀνέβηκε στὸ κατακόρυφο καὶ πολλοὶ Κρητικοὶ ὄπλαρχηγοὶ προσανατολίζονταν νὰ ἀφήσουν τὴν ἀδράνεια καὶ νὰ λάβουν ἐνεργὸ μέρος στὸν Ἀγῶνα. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, οἱ Τούρκοι ἀνησούχησαν πολὺ. Ἀντιλαμβάνονταν ὅτι οἱ ἀπειλὲς καὶ οἱ φοβέρες τοῦ Μουσταφᾶ ἔπεφταν στὸ κενὸ καὶ ὅτι γιὰ νὰ καταβάλουν τοὺς πολεμιστὰς τοῦ Χατζημιχάλη θὰ ἔπρεπε νὰ πολεμήσουν οκληρὰ. Περισσότερο ὅμως ἀπὸ ὅλους ἀνησούχησε ὁ Μουσταφᾶς πού γνῶριζε προσωπικὰ τὸν Χατζημιχάλη καὶ εἶχε ἄμεση γνῶση τῆς πολεμικῆς ἀρετῆς τῶν Ἡπειρωτῶν του. Γιὰ νὰ προλάβει λοιπὸν πρὸ δυσάρεστες ἐξελίξεις, ὁ Μουσταφᾶς Πασᾶς ἀποφάσισε νὰ δράσει χωρὶς χρονοτριβή.<sup>14</sup>

Ἀφοῦ πέρασε τὴ χώρα τῶν Σφακίων χωρὶς νὰ τοῦ προβληθεῖ καμμιὰ ἀντίσταση, προχωροῦσε πρὸς τὸ Φραγκοκάστελλο. Οἱ Σφακιανοί, παρὰ τὶς καλὲς τοὺς προθέσεις καὶ τὴν ἐπιθυμία τους νὰ βοηθήσουν τὸν Χατζημιχάλη, μπροστὰ στὸν ὄγκο τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ καὶ ὑπολογίζοντες τὶς συνέπειες πού θὰ εἶχε γιὰ τὴ χώρα τους ἢ ἐμπλοκὴ τους στὸν ἀπέλπιδα ἐκεῖνο ἀγῶνα, ἔγκριναν φρονιμότερο νὰ παραμείνουν οὐδέτεροι γιὰ νὰ ἀποφύγουν τὴ βέβαιη γι' αὐτοὺς καταστροφή. Ἐδῶ θὰ πρέπει νὰ τονισθεῖ, ὅτι οἱ Χανιώτες καὶ Ρεθυμνιώτες ὄπλαρχηγοὶ εἶχαν ἀρνηθεῖ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ κάθε συνεργασία μὲ τὸν Χατζημιχάλη, φοβούμενοι τὶς Τουρκικὲς ἀντεκδικήσεις σὲ περίπτωση ἐμπλοκῆς τους στὴν ἀναμενόμενη ἀναμέτρηση ἀνάμεσα στὶς Ἑλληνικὲς ἐκστρατευτικὰς δυνάμεις καὶ τὶς δυνάμεις τοῦ Μουσταφᾶ Πασᾶ.<sup>15</sup>

Ὡστόσο, ὁ Μουσταφᾶς Πασᾶς, πρὶν προχωρήσει στὴν ἐπιχείρηση ἐκπορθήσεως τοῦ Φραγκοκάστελλου, ἔστειλε ἐπιστολὴ στὸν παλιὸ φίλο καὶ γνῶριμὸ τοῦ Χατζημιχάλη - Νταλιάνη, στὴν ὁποία τόνιζε τὸ μάταιο τοῦ ἀγῶνα καὶ τὸν προέτρεπε νὰ ἀποχωρήσει ἀπὸ τὴν Κρήτη γιὰ νὰ ἀποφευχθεῖ ἡ ἄσκοπη αἱματοχυσία. Συνάμα τοῦ παρεῖχε ἐγγυήσεις γιὰ τὴν ἀσφαλὴ ἀποχώρηση τῶν δυνάμεών του καὶ τὸν διαβεβαίωσε ὅτι θὰ τοῦ κατέβαλε τὰ ἔξοδα μεταφορᾶς τοῦ ἐκστρατευτικοῦ σώματος σὲ ὅποιον τόπο τοῦ ζητοῦσε. Ἐπιστολὴ στὸν Χατζημιχάλη ἔστειλαν καὶ οἱ ὄπλαρχηγοὶ τῶν Σφακίων μὲ τὴν ὁποία τοῦ ὑποδείκνυαν νὰ ἀφήσει μικρὴ στρατιωτικὴ δύναμη στὸ Φραγκοκάστελλο καὶ ὁ ἴδιος μὲ τὸ κύριο σῶμα του νὰ σπεύσει νὰ ἐνωθεῖ μαζί τους καὶ νὰ πιάσουν τὶς γύρω ἀπὸ τὸ Φραγκοκάστελλο βουνοκορφές. "Ἐτσι θὰ ἐξανάγκαζαν τὸν Μουσταφᾶ Πασᾶ νὰ ἐπιδοθεῖ σὲ ἀγῶνα τριβῆς, πολιορκώντας τὴ μικρὴ Ἑλληνικὴ δύναμη στὸ Φραγκοκάστελλο καὶ σιγὰ σιγὰ μὲ τὴ δράση τῶν ὑπολοίπων σωμάτων ἀπὸ τὰ ὄρεινά, πού θὰ ἔκοβαν τοὺς ἀνεφοδιασμούς, θὰ τὸν μετέβαλαν ἀπὸ πολιορκητὴ σὲ πολιορκούμενο. Οἱ ὑποδείξεις τῶν Σφακιανῶν ὄπλαρχηγῶν ἦταν λογικὲς ἀπὸ κάθε ἄποψη.<sup>16</sup> Ἀλλὰ στὴ φλογερὴ ἰδιοσυγκρασία τοῦ Χατζημιχάλη τέτοιες ὑποδείξεις ἰσοδυναμοῦσαν μὲ προδοσία, ἐξέλαβε δὲ τὶς ὑποδείξεις τῶν Σφακιανῶν ὡς ὑπεκφυγὲς γιὰ νὰ μὴ λάβουν μέρος στὴν ἀναμενόμενη ἀναμέτρηση. Ὁ Χατζημιχάλης ἀπάντησε στὸ Μουσταφᾶ Πασᾶ ὅτι αὐτὸς καὶ οἱ Ἡπειρωτὲς του εἶχαν

14. Ι. Δ. ΜΟΥΡΕΛΛΟΥ, ὁ. π., σελ. 1011.

15. ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΕΡΜΟΥΠΟΛΕΩΣ ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ, ὁ. π., σελ. 149.

16. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΨΙΛΑΚΗ, ὁ. π., σελ. 656.

έρθει στην Κρήτη για να πολεμήσουν και ότι σε καμμία περίπτωση δεν ήταν διατεθειμένοι να συνδιαλλαγούν μαζί του. Έπιγραμματικά ο Χατζημιχάλης τόνιζε στο Μουσταφά ότι η θά έφερνε σε πέρας την αποστολή που είχε αναλάβει η θά έπεφτε στο πεδίο της τιμής μαζί με τους άνδρες του, οί όποιοι ήσαν άποφασισμένοι να θυσιασθούν μέχρις ένδός για την έκπλήρωση της αποστολής που είχαν αναλάβει.<sup>17</sup> Ο Μουσταφάς Πασάς αντιλήφθηκε ότι είχε να κάνει με ήρωες και δεν είχε ψευδαισθήσεις για τις πραγματικές προθέσεις τους. Γνώριζε ό Άρβανίτης Πασάς για τόν ήρωισμό τών Ήπειρωτών, τόν όποιο είχε ζήσει σε όλη του τη ζωή και με βαρεία καρδιά ανέλαμβανε τόν βαρύν έργο της άναμετρήσεως μαζί τους. Τό ήρωικό στοιχείο είχε ξεχειλίζει στις καρδιές τών Ήπειρωτών του Χατζημιχάλη. Τό ίδανικό του ήρωα είναι η να νικήσει η να πεθάνει ένδοξα. Αυτά τά έγνωριζε ό Μουσταφάς Πασάς και για να μη χρονοτριβεί και δώσει καιρό στον Χατζημιχάλη να προετοιμαστέ, άρχισε ένα άγριο πόλεμο νεύρων και λόγων έναντίον τών Σφακιανών με άντικειμενικό σκοπό να έπιτύχει την άδρανοποίησή τους και έτσι να άντιμετωπίσει τόν Χατζημιχάλη μόνο του χωρίς καμμία Κρητική έπικουρία, πράγμα που τελικά πέτυχε. Στους Σφακιανούς όπλαρχηγούς ό Χατζημιχάλης άπάντησε με την άκόλουθη περιήφανη έπιστολή που άρμόζει σε Ήπειρώτη:<sup>18</sup>

«Φίλοι Σφακιανοί,

Σεις με γράφετε ότι δεν είσθε μαθημένοι, ούτε έχετε άλογα να πολεμάτε εις τόν κάμπο έναντίον ίππικού. Λοιπόν φυλάγετέ τους από τά όρη σας να μη φύγουν και άφετε ήμās έδώ κάτω και κοιτάζετε να μās βλέπετε πώς πολεμούμε ήμεις.

Φαγκοκάστελλο 16 Μαΐου 1828

Χατζη - Μιχάλης»

Οί Σφακιανοί και μετά την προσβλητική γι' αυτούς άπάντηση του Χατζημιχάλη δεν παραιτήθηκαν από τά σχέδιά τους και του έστειλαν άλλες δυό έπιστολές και άκόμη δυό άντιπροσωπείες έπισκεφτήκαν τόν γίγαντα Ήπειρώτη με άντικειμενικό σκοπό να πείσουν αυτόν να άποχωρήσει με τις κύριες δυνάμεις του από τόν Φραγκοκάστελλο και να ανέλθει στα όρεινά. Ο Χατζημιχάλης όμως, που ήταν άπογοητευμένος από την όλη συμπεριφορά τών Κρητικών όπλαρχηγών, έξέλαβε τις ύποδείξεις τών Σφακιανών ως υπεκφυγές, όχι μόνο για να μην έμπλακούν οί ίδιοι στον άγώνα, αλλά και για να έμποδίσουν αυτόν τόν ίδιο να άναμετρηθεί με τόν Μουσταφά Πασά μέσα στη χώρα τους. Κατά τόν Χατζημιχάλη, οί Κρητικοί όπλαρχηγοί δεν ένδιαφερόντουσαν για την έκβαση του άγώνα. Έκείνο που τους ένδιέφερε ήταν η με κάθε τρόπο άποφυγή της άναμετρήσεως του Ήπειρωτικού Έκστρατευτικού Σώματος με τις δυνάμεις του Μουσταφά Πασά, ύπολογίζοντας τις συνέπειες που θά είχε γι' αυτούς η φοβερή εκείνη άναμέτρηση.<sup>19</sup> Με την άποψη του Χατζημιχάλη τάσσονται και οί περισσότεροι, μη Κρητικοί, νεώτεροι Έστορκοί. Για τόν λόγο αυτό, ό Χατζημιχάλης έδ έδέχτηκε ούτε καν να συζητήσει με την τελευταία άντιπροσωπεία τών Σφακιανών που τόν έπισκεφτηκε. Άποφάσισε λοιπόν να παραμείνει στη θέση του και να άντιμετωπίσει τις δυνάμεις του Μουσταφά μόνο με τους Ήπειρώτες του. Ήταν τόσο πεπεισμένος για τη νίκη του, στηριζόμενος στα στήθη τών παλληκαριών του, ώστε

17. Ι. Δ. ΜΟΥΡΕΛΛΟΥ, ό. π., σελ. 1010.

18. ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ Α. ΚΟΚΚΙΝΟΥ, ό. π., τόμος 11ος, σελ. 348.

19. ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΕΡΜΟΥΠΟΛΕΩΣ ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ, ό. π., σελ. 350.



ἀποφάσισε νὰ ἀντιμετωπίσει τὶς δυνάμεις τοῦ Μουσταφᾶ Πασᾶ σὲ κατὰ μέτωπο ἀναμέτρηση καὶ σὲ ἀνοικτὸ πεδίο. Γιὰ τὸ λόγο αὐτό, στὴ μικρὴ πεδιάδα ποὺ παρεμβάλλεται ἀνάμεσα στὸ Λιβυκὸ Πέλαγος, τὸ Φραγκοκάστελλο καὶ στὰ γύρω βουνά, κατασκεύασε πέντε προχώματα ποὺ τὰ ὀνόμασε ὄχυρώματα. Τὰ προχώματα αὐτὰ ἦταν μπροστὰ ἀπὸ τὸ Φραγκοκάστελλο καὶ πρὸς τὸ κέντρο τῆς πεδιάδας. Εἶχαν δὲ κατασκευασθεῖ τὸ ἕνα πλᾶι στὸ ἄλλο, ἀλλὰ δὲν εἶχαν ἐπικοινωνία μεταξύ τους. Ἔτσι, ἂν κινδύνευαν οἱ ἄνδρες τοῦ ἑνὸς προχώματος δὲν μπορούσαν νὰ τοὺς βοηθήσουν οἱ ἄλλοι. Αὐτὸ ἦταν ἕνα βασικὸ λάθος τοῦ σχεδιασμοῦ τῆς ὄχυρώσεως καὶ θὰ ἀποβεῖ μοιραῖο γιὰ τοὺς ἄνδρες τοῦ Χατζημυχάλη, ὅπως θὰ δοῦμε παρακάτω.<sup>20</sup> Μέσα στὰ πέντε αὐτὰ προχώματα ὁ Χατζημυχάλης ἔθεσε ὀλόκληρὴ τὴν πεζικὴ δύναμη τῶν Ἡπειρωτῶν του. Ὁ ἴδιος μὲ τὸν ὑπαρχηγὸ τοῦ ἵππικοῦ σώματος Κων/νου Παλάσκα καὶ ὄχι Μπαλάσκα, ὅπως ἀναγράφεται ἀπὸ μερικοὺς ἱστορικοὺς, ἦταν ἔτοιμοι γιὰ νὰ ἐκδράμουν ἀπὸ τὸ Φραγκοκάστελλο μὲ ὀλόκληρὴ τὴν ἵππικὴ τους δύναμη γιὰ νὰ βοηθήσουν ὅποιο πρόχωμα δεχόταν τὴ μεγαλύτερη πίεση. Στὸ κεντρικὸ πρόχωμα, ὡς τὸ πλέον ἐπικίνδυνο, τοποθέτησε τὸν ὑπασπιστὴ του, τὸ λεοντόκαρδο Κυριακούλη Ἀργυροκαστρίτη, μὲ 100 διαλεχτὰ Ἡπειρωτῶπουλα. Στὸ Φραγκοκάστελλο εἶχε ἀφήσει μόνον μὴ μικρὴ ὀμάδα γιὰ τὴ φύλαξη τῶν ἀποσκευῶν τους καὶ λίγους Κρητικοὺς ποὺ εἶχαν λάβει τὴ φιλοτιμία νὰ ἀκολουθήσουν τὸ Χατζημυχάλη στὸ δύσκολο ἐκεῖνο ἐγχείρημα.

Ἔτσι εἶχαν τὰ πράγματα, ὅταν τὶς πρωῒνὲς ὥρες τῆς 18ης Μαΐου τοῦ 1828 ὁ ἀμέτρητος στρατὸς τοῦ Μουσταφᾶ Πασᾶ συμποσοῦμενος σὲ 8.000 πεζοὺς καὶ 600 ἵππεῖς, ποὺ ὑποστηρίζονταν καὶ ἀπὸ μοῖρα πυροβολικοῦ, ἀφοῦ πέρασε ἀτουφέκιστος τὴν περιοχὴ τῶν Σφακίων, κατέκλυσε τὴν πεδιάδα τοῦ Φραγκοκάστελλου. Ἐναντίον τῶν φοβερῶν αὐτῶν δυνάμεων ὁ Χατζημυχάλης δὲν εἶχε νὰ παρατάξει παρὰ μόνον 400 πεζοὺς καὶ 100 ἵππεῖς. Ἡ πάλη ἦταν ἄνιση καὶ ὁ ἀγώνας ἦταν καταδικασμένος σὲ ἀποτυχία, ἀλλὰ οἱ λιονταρόψυχοι Ἡπειρωτῆτες ἦσαν ἀποφασισμένοι νὰ πολεμήσουν γιὰ νὰ νικήσουν ἢ σὲ ἀντίθετη περίπτωσι νὰ πεθάνουν ὅλοι παλληκαρίσια. Ἡ ἀπόφαση τοῦ Χατζημυχάλη καὶ τῶν ἀνδρῶν του νὰ ἀντιμετωπίσουν σὲ ἀνοικτὸ πεδίο τὶς τεράστιες δυνάμεις τοῦ Μουσταφᾶ Πασᾶ, ὑπερβαίνει σὲ ἡρωϊσμὸ τὴ θυσία τοῦ Διάκου στὴν Ἀλαμάνα καὶ τοῦ Παπαφλέσσα στὸ Μανιάκι.<sup>21</sup> Ἡ γέφυρα τῆς Ἀλαμάνας καὶ τὰ ὑψώματα ποὺ δεσπόζουν στὸ Μανιάκι εἶχαν κάποια κάλυψη καὶ παρείχαν κάποιες ἐλπίδες ἐπιτυχίας ἀποκρούσεως τῶν ἐπιτιθέμενων. Οἱ προβάλλοντες ὅμως τὰ στήθη τους σὰν ὄχυρώματα στὴ Λάκα τοῦ Φραγκοκάστελλου δὲν ἔχουν τὸ προηγούμενο τέτοιου ἡρωϊσμοῦ σὲ ὅλη τὴν ἱστορία τοῦ 10χρονοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγώνα τῆς Χώρας. Τέτοια πορεία πρὸς τὸ θάνατο μόνον τρελλοὶ Ἡπειρωτῆτες μπορούσαν νὰ ἀναλάβουν. Ἀλλὰ πῶς θὰ δικαιώσουν τὴ φήμη τους; Ἡπειρωτικὸ κεφάλι, σοῦ λέει ὁ ἄλλος; δὲν εἶναι παιῖζε γέλασε. Κι ὅταν οἱ ἄνθρωποι μιλοῦν γιὰ λόγο καὶ γιὰ μπέσα, ἀντὶ γιὰ ἐπιβεβαίωση λέει «Ἡπειρωτικά», δηλαδὴ λαμπρὰ λόγος ποὺ δὲν παίρνεται πίσω. Ἐκεῖ λοιπὸν στίς ἀφιλόξενες ἀκτὲς τοῦ Λιβυκοῦ Πελάγους, τὰ ὀλίγα Ἡπειρωτῶπουλα ἤθελαν νὰ ἐπιβεβαιώσουν τὴ φήμη τῆς Πατρίδας τους, τῆς λεβεντογέννας Ἠλείρου, καὶ μὲ τὴν τραγικὴ τους θυσία στὸν κάμπο τοῦ Φραγκοκάστελλου τὸ διασάλπισαν σὲ ὅλο τὸν κόσμον. Οἱ περισσότεροι ἱστορικοὶ μας εἶναι σύμφωνοι πῶς, ἐὰν ὅλοι οἱ ἔνοπλοι Κρητικοὶ

20. ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ Α. ΚΟΚΚΙΝΟΥ, ὁ. π., τόμος 11ος, σελ. 350.

21. ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΕΡΜΟΥΠΟΛΕΩΣ, ὁ. π., σελ. 1010.

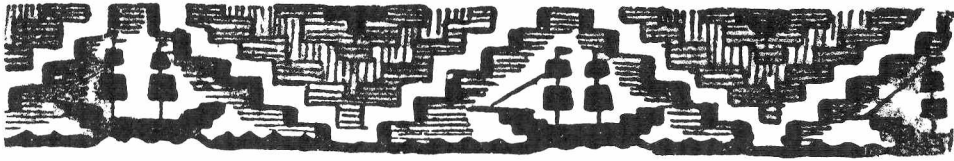


πολεμοῦσαν γιὰ τὸν τόπο τους, ὅπως πολέμησαν οἱ Ἑπειρώτες τοῦ Χατζημιχάλη, εἶναι βέβαιο πῶς κανένας στρατιώτης, ἰππέας καὶ πεζός, τοῦ Μουσταφᾶ Πασᾶ δὲν θὰ ἔμενε ζωντανός.<sup>22</sup> Ἀλλὰ εἶναι ἀλήθεια ὅτι καὶ τὰ λαμπρὰ παλληκάρια τῆς Κρήτης, πὺν εἶχαν γράψει μέχρι τότε ἀπίθανες Ἱστορίες ἀνδρείας καὶ ἡρωϊσμοῦ, εἶχαν ἀποκάμει καὶ δὲν φοβόντουσαν γιὰ τοὺς ἑαυτοὺς τους, πὺν εἶχαν ζυμωθεῖ καὶ εἶχαν γίνει ἓνα μὲ τὸν πόλεμο καὶ τὶς θυσίες, ἀλλὰ γιὰ τὶς οἰκογένειές τους καὶ τοὺς ἀμάχους τους. Ὁ φόβος τοῦ ἐξολοθρευμοῦ ὀλοκλήρου τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Κρήτης ἔκανε τοὺς Κρητικούς πολέμαρχους νὰ εἶναι συντηρητικοί. Δὲν ἔτρεφαν ψευδαισθήσεις οἱ Κρητικοί· γνώριζαν ὅτι ἡ ἀνδρεία καὶ ὁ ἡρωϊσμός τῶν 500 ἀνδρῶν τοῦ Χατζημιχάλη δὲν ἦσαν ἀρκετὰ γιὰ νὰ προστατέψουν τὸ Χριστιανικὸ στοιχεῖο τῆς Κρήτης ἀπὸ τὸν ἀναμενόμενο ὄλεθρο.<sup>23</sup> Καὶ γιὰ τὸ λόγο αὐτό, παρὰ τὸ πολεμικὸ μένος πὺν τοὺς κατεῖχε καὶ παρὰ τὶς πραγματικὲς τους προθέσεις, πειθάρχησαν στὸ νόμο τῆς λογικῆς καὶ ἔδειξαν αὐτοσυγκράτηση. Οἱ ἐνέργειές τους λοιπὸν μὲ ὀψιμαδῆποτε αὐστηρὰ κριτήρια καὶ ἂν ἐξετασθοῦν, δὲν εἶναι ἀξιόμημπτες. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, ἡ αὐτοθυσία τῶν 385 Ἑπειρωτῶν, πὺν ἔπεσαν στὸν κάμπο τοῦ Φραγκοκάστελλου, δὲν ἔχει βρεῖ μέχρι τώρα τὴ σωστὴ ἱστορικὴ τῆς δικαίωση, παρὰ τὰ ὅσα ἔχουν γραφτεῖ καὶ ὑποστηριχθεῖ.

( Σ υ ν ε χ ῖ ζ ε τ α ι )

22. ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΕΡΜΟΥΠΟΛΕΩΣ ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ, ὁ. π., σελ. 148 - 149.

23. ΒΑΣΙΛΕΪΟΥ ΨΙΛΑΚΗ, ὁ. π., σελ. 653 - 656.



ΣΤΥΛ. Κ. ΣΙΩΜΟΠΟΥΛΟΥ  
Δικηγόρου

## Η ΣΥΝΘΗΚΗ ΤΗΣ ΦΟΙΝΙΚΗΣ\*

(Ἡπειρος - 205 π.Χ.)\*

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Σ'

ΤΑ «ΔΙΚΑΙΑ» ΤΗΣ...ΣΥΜΜΑΧΙΑΣ

Ἐθιμικὲς ἀρχές

Παραπάνω ἐκθέσαμε τις συνθήκες κάτω ἀπὸ τις ὁποῖες τελοῦσαν οἱ δύο πρωταγωνιστὲς τοῦ πολέμου, ὅταν ἀναγκάσθηκαν νὰ οὐρουν τὰ βήματά τους πρὸς τὴ Φοινίκη.

Ἐκεῖ τοὺς εἶδαμε νὰ τακτοποιοῦν τις ἀσήμαντες ἐδαφικὲς διαφορὰς ποὺ προέκυψαν ἀπὸ τὸν πόλεμο, νὰ ἑλληνοποιοῦν τις συμμαχίες τους, χωρὶς ὁ Φίλιππος νὰ συλλάβει τὸ νόημα τῆς στιγμῆς, καὶ νὰ ἐπισημοποιοῦν τὸ τέλος τοῦ πολέμου.

Ἄνεξάρτητα ἀπὸ τις πολιτικὲς συνέπειες τῆς ἐπίσημα διακηρυγμένης διαίρεσης τῶν Ἑλλήνων, αὐτὴ ἡ ἀμοιβαία ἀναγνώριση τῶν δύο συνασπισμῶν καὶ τῶν πλεγμάτων τους, ἐκάλυπτε μόνον τὴ μιὰ πλευρὰ τῶν σχέσεων ἢ τῶν πολιτικῶν τους βλέψεων, στὴν ὁποία ἀναφερθήκαμε.

Ἀπέμεινε ὅμως ἀρρῦθμιση ἀπὸ τὴ συνθήκη, ὅπως μᾶς τὴν παραδίδει ὁ Τίτος Λίβιος, μιὰ ἄλλη πλευρά: Ὁ καθορισμὸς, ἢ ἔστω ἡ σκιαγράφηση τῶν μελλοντικῶν σχέσεων τῶν κρατῶν ποὺ ἀπεφάσισαν νὰ ζήσουν εἰρηνικά, δηλαδή οἱ μελλοντικὲς σχέσεις τοῦ καθενὸς ἀπὸ τοὺς μεγάλους καὶ τῶν συμμάχων τους, πρὸς τὸν ἄλλον καὶ τοὺς συμμάχους του.

Ἡ ἀπάντηση φαίνεται ἀπλή: Σκοπὸς, ἢ Εἰρήνη στὶς σχέσεις ὄλων τῶν μέχρι τότε ἐμπόλεμων. Τὸ πράγμα ὅμως δὲν σταματοῦσε ποτὲ ἐκεῖ.

Πάντοτε, καὶ τότε καὶ τώρα, τὸ αὐτονόητο αὐτὸ ἀγαθὸ, ἔστω κι ἂν συμφωνεῖται μὲ τὴν πρόθεση τῆς παραβίασής του σὲ πρώτη εὐκαιρία, διατυπώνεται περιφραστικά, ἄλλοτε σὲ φρασεολογία πομπώδεια καὶ ἄλλοτε ἀπλή, καὶ πολλὰς φορὲς οἱ τέως ἐμπόλεμοι συσφίγγουν τις σχέσεις τους, πέρα ἀπὸ τὴν ἀπλή φιλία.

Στὴν περίπτωσή μας δὲν ἀρκοῦσε μόνη ἡ διακήρυξη τῆς λήξης τοῦ πολέμου καὶ τῆς ρύθμισης τῶν συνόρων μὲ τὴν ὀλοφάνερη ἄλλωστε αἴσθηση τῆς προσωρινότητάς.

Οἱ Ῥωμαῖοι εἶχαν ἀνάγκη ἀπὸ τὴ διαβεβαίωση γιὰ τὴ φιλία ὄλων τῶν χθесινῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν πιθανῶν αὐριανῶν ἐχθρῶν τους τῆς ἀνατολικῆς τους πλευρᾶς καὶ ὄχι μόνον ἀπέναντί τους, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἐκείνους τῶν

\* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 40.

οποίων οί ἴδιοι εἶχαν ἀναλάβει τὴν κηδεμονία. Εἶχαν ἀνάγκη οἱ Ρωμαῖοι τῆς συνύπαρξης μὲ ὄλους αὐτούς, γιὰ τὸ ἄμεσο τουλάχιστον μέλλον.

Ἀντίστοιχο πολιτικό συμφέρον εἶχε καὶ ὁ Φίλιππος, γιὰ νὰ μπορέσει κι ἐκεῖνος νὰ ἀσκήσει ἀπερίσπαστος τὴ δική του ἀνατολική πολιτική, στὶς περιοχὲς τοῦ Αἰγαίου καὶ τῆς Μ. Ἀσίας, τὴν ὁποία τοῦ διέκοψε ἡ περιστασιακή καὶ ἀποτυχημένη συμμαχία μὲ τὸν Ἀννίβα.

Στὴν περίπτωση τῆς Φοινίκης ὑπῆρχαν οἱ προϋποθέσεις, γιὰ νὰ περιέχει ἡ συνθήκη μας ἐκεῖνο πὸν περιεῖχαν ὅλες οἱ συνθήκες τῆς ἐποχῆς, δηλαδή τὴ γραπτὴ ρήτρα τῆς φιλίας, ἢ τῆς φιλίας καὶ συμμαχίας, καὶ ἡ ὁποία λείπει ἀπὸ τὰ στοιχεῖα πὸν μᾶς παρέδωσε ὁ Τίτος Λίβιος, τουλάχιστον ὅταν ἀναφέρεται στὴ συνθήκη τῆς Φοινίκης.

Ἡ ἔρευνα τῆς πολιτικῆς (διπλωματικῆ) τῆς λὲν στὶς μέρες μας) ἱστορίας τῶν ὑπολοίπων λίγων ἐτῶν τῆς ἐλευθερίας στὴ δυτικὴ Ἑλλάδα, μᾶς πείθει ὅτι κάτι περισσότερο συμφωνήθηκε στὴ Φοινίκη, μεταξὺ ἐκείνων πὸν ἦταν παρόντες, ἢ τουλάχιστον μεταξὺ μερικῶν ἀπὸ αὐτούς. Αὐτὸ προκύπτει τόσον ἀπὸ ἄλλες πληροφορίες τοῦ Τίτου Λίβιου, ὅσον καὶ ἀπὸ σαφεῖς ἀναφορὲς τοῦ Πολύβιου, διηγηματικὲς ἢ περιστασιακὲς, καὶ θὰ μᾶς ἀπασχολήσει στὸ ἐπόμενο κεφάλαιο.

Τὸ θέμα καθαυτὸ θὰ ἦταν ἀσήμαντο, γιὰτὶ οἱ Ρωμαῖοι, ὅπως εἶδαμε, ἀπὸ τὸν ἐπόμενο κιόλας χρόνο τῆς ὑπογραφῆς τῆς συνθήκης, μετὰ τὴ νίκη τους στὴ Ζάμα καὶ τὴν ἀναπάντεχη σὲ συνέπειες ἔκτασή της, ἐνοιώσαν ἰσχυρότεροι ἀπὸ τὰ δεσμὰ τῶν υποχρεώσεων τῆς Φοινίκης, θυμῆθησαν τὰ δικαιώματά τους πὸν ἀπέρρεαν ἀπ' αὐτὴ καὶ ἄρχισαν νὰ μεθοδεύουν τὸ τίναγμά της στὸν ἀέρα. Ἄλλωστε, γιὰ τὴ διπλωματικὴ ἀπομόνωση τοῦ Φιλίππου τοὺς ἦταν ἀρκετὸς ὁ πίνακας τῶν συμμάχων πὸν τοὺς ἀναγνώρισε ὁ ἴδιος.

Ἔτσι, καὶ ἂν συμφωνήθηκαν στὴ συνθήκη μας ὅροι ἀμοιβαίας φιλίας ἢ συμμαχίας μεταξὺ κάποιων, ἦταν φυσικό, μὲ τὸ σφύριγμα τοῦ πρώτου βέλους τοῦ πολέμου στὸν ἀέρα, νὰ καταρρεύσουν κι ἐκεῖνοι μαζὶ μὲ τὴν κουρελιασμένη συνθήκη τῆς εἰρήνης.

Ἡ ἔρευνα γιὰ τὴν ἀνεύρεση τέτοιων ὄρων στὴ βραχύβια συνθήκη μας, θὰ ἀποτελοῦσε ἐνασχόληση ἱστορίας τῶν διεθνῶν διακρατικῶν σχέσεων τῆς ἐποχῆς καὶ δὲν θὰ εἶχε σχέση μὲ τὸ θέμα μας.

Τὸ φάντασμα ὅμως τῆς Φοινίκης θὰ τὸ βλέπομε γιὰ τρεῖς ἀκόμη δεκαετίες νὰ κανοναρχεῖ τὶς σχέσεις τῶν Ρωμαίων μὲ τοὺς Ἡπειρώτες, γι' αὐτὸ καὶ κρίναμε ἀναγκαῖο νὰ ἐρευνήσομε, ὅσον μᾶς ἦταν δυνατόν, αὐτὸ τὸ στοιχεῖο, δηλαδή τὸ ἂν καὶ τί ἀποφασίσθηκε στὴ Φοινίκη γιὰ τὸ μέλλον τῶν σχέσεων τῶν δύο λαῶν.

Παρὰ τὸν περιορισμὸ τῆς μελέτης ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ καὶ μετὰ, μόνον στὶς σχέσεις τῶν δύο αὐτῶν καινούργιων γειτόνων, θὰ δοῦμε τί κληροδότησε ἡ Φοινίκη καὶ στοὺς ἄλλους γείτονες τῶν Ἡπειρωτῶν.

Πρὶν ἀπ' αὐτά, πρέπει νὰ ρίξομε μιὰ βιαστικὴ ματιὰ στὶς ἔγγραφες συνθήκες μεταξὺ κρατῶν τῆς ἴδιας ἐποχῆς, γιὰ νὰ δοῦμε καὶ τὶς ἀρχὲς (ἔθιμκὲς πάντα καὶ ἄγραφες) πὸν κρατοῦσαν στὴ διατύπωσή τους, γιὰ τὸ θέμα πὸν μᾶς ἐνδιαφέρει.

Οἱ ἔγγραφες συνθήκες στὴν Ἀρχαιότητα, συνήθως ἄρχιζαν μὲ ἓνα «προοίμιο» πὸν ἀνέφερε τὴ γενικὴ μορφή τῶν μελλοντικῶν σχέσεων τῶν «συμβαλλομένων μερῶν» καὶ ἀκολουθοῦσαν οἱ εἰδικὲς ρήτρες (ὑποχρεώσεις καὶ δικαιώματα τοῦ κάθε μέρους), πὸν ἀποτελοῦσαν τὴ ρύθμιση τῆς τρέχουσας

πραγματικότητας και πού θα αποτελούσαν τη βάση για την υλοποίηση τῶν κατευθύνσεων, πού χάραζε τὸ προοίμιο.

Ἀπὸ τὴν παρατήρηση τῶν συνθηκῶν εἰρήνης καὶ φιλίας ἢ φιλίας καὶ συμμαχίας τῶν τελευταίων χρόνων τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας, εἴτε μεταξὺ Ἑλλήνων εἴτε μεταξὺ αὐτῶν καὶ τρίτων (ξένων), πού τερματίζουν ἢ ξεκινοῦν κάποιο πόλεμο, προκύπτει ὅτι τὸ προοίμιο ἀποτελοῦσε τὸ ἀναγκαῖο «γενικὸ μέρος» τῆς κάθε συνθήκης. Ἐξαίρεση ἀποτελεῖ ἡ συνθήκη τῆς Φοινίκης, καὶ ἴσως ἐκείνη πού ἐπεκύρωσε τὴν ἡττα τοῦ Φιλίππου Ε' στὶς Κυνὸς Κεφαλές, καὶ τὴν ὁποία θὰ δοῦμε παρακάτω.

Μὲ βάση τὴ μορφή τῶν σχέσεων αὐτῶν, μμποροῦμε νὰ ταξινομήσουμε πρόχειρα τὶς συνθήκες μεταξὺ κρατῶν (κρατικῶν ἐξουσιῶν), σὲ συνθήκες φιλίας ἢ φιλίας καὶ συμμαχίας ἢ τέλος, σὲ συνθήκες φιλίας, συμμαχίας καὶ ἐπυμαχίας. Ἡ τρίτη περίπτωση ἀφορᾷ συνθήκες συνήθως ἐπιθετικῆς.

### α) Συνθήκη Μακεδονίας - Καρχηδόνας

Παραπάνω (σελ. 298, σημ. 2) παραθέσαμε ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸ προοίμιο τῆς ἐπιθετικῆς συνθήκης τοῦ 215 π.Χ. μεταξὺ Φιλίππου Ε' καὶ Ἀννίβα, παρμένο ἀπὸ τὸν Πολύβιο. Ἡ συνθήκη, ὡμὰ ἐπιθετικὴ, ξεχειλίζει ἀπὸ ἐκφράσεις ἀδελφικῆς φιλίας καὶ συμμαχίας, πού θὰ διαρκοῦσε ἄρρηκτη μέχρι τὴν τελικὴ νίκη, πού θὰ ἐπιτυχάνονταν ὅταν θὰ ὑποχρεώνονταν οἱ Ρωμαῖοι νὰ ἀποχωρήσουν ἀπὸ συγκεκριμένα ἀπὸ τὴ συνθήκη παράλια τοῦ Ἴονιου καὶ τῆς Ἀδριατικῆς (περιορισμένοι στρατηγικοὶ στόχοι).

Χωρὶς νὰ ἐπανελέθωμε στὰ τυπικὰ στοιχεῖα τῆς, θὰ τονίσωμε τοὺς ὅρους τῶν πολιτικῶν σχέσεων: «... τὸν ὄρκον τοῦτον θέσθαι περὶ φιλίας καὶ εὐνοίας καλῆς, φίλους καὶ οἰκείους καὶ ἀδελφοὺς... ὑπὸ βασιλέως Φιλίππου καὶ Μακεδόνων καὶ ὑπὸ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων, ὅσοι εἰσὶν αὐτῶν σύμμαχοι...» κλπ.

### β) Συνθήκη Ρωμαίων - Αἰτωλῶν

Ἀποσποῦμε ἓνα μικρὸ ἀλλὰ χαρακτηριστικὸ ἀπόσπασμα τῆς ληστρικῆς συνθήκης μεταξὺ Ρωμαίων καὶ Αἰτωλῶν τοῦ 211 π.Χ. «κατὰ πάσης τῆς Ἑλλάδος», μὲγάλου μέρους τῆς ὁποίας καταχωρίσαμε παραπάνω (σελ. 304) καὶ πού εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ πρὸ ἄλλα γραπτὰ κείμενα πού μᾶς παρέδωσε ἡ Ἀρχαιότητα: «Igitur conscriptae conditiones quibus in amicitiam societatemque populi Romani venirent» (ΤΙΤ. LIV., XXVI, XXIV, 9). Καὶ σὲ κατὰ λέξη μετάφραση: «Ἔτσι (διατυπώθηκαν) καταγραμμένες συμφωνίες, μὲ τὶς ὁποῖες προσῆλθαν (οἱ Αἰτωλοὶ) σὲ φιλία καὶ συμμαχία μὲ τὸν ρωμαϊκὸ λαό».

Στὶς ἐπιθετικῆς αὐτῆς συνθήκης ὁ τονισμὸς τῆς φιλίας καὶ τῆς πολεμικῆς συμμαχίας εἶναι ἀναγκαῖος καὶ αὐτονόητος, γιὰ νὰ τεθεῖ σὲ λειτουργία ἡ πολεμικὴ συμφωνία.

Ἐπὶ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς εἰρήνης μεταξὺ πρώην ἐμπολέμων.

Παραθέτομε τὰ στοιχεῖα πού μᾶς ἐνδιαφέρουν ἀπὸ μερικῆς ἀπὸ αὐτές, ὅλες, ὅπως καὶ οἱ προηγούμενες, τῆς γενιᾶς τῶν συνομιλητῶν τῆς Φοινίκης.

### γ) Β' Συνθήκη Ρωμαίων - Μακεδόνων

Τὸ προοίμιο τῆς συνθήκης εἰρήνης τῶν Ρωμαίων μὲ τὸν Φίλιππο, τοῦ

196 π.Χ., μετὰ τὴν ἤττα τοῦ βασιλιᾶ στὶς Κυνὸς Κεφαλές, τὸν προηγούμενο χρόνο, δὲν διασώθηκε ἀπὸ τὸν Πολύβιο, ὁ ὁποῖος ἀναφέρει μόνον τὸ περιεχόμενο τοῦ «δόγματος», πού ἐπέβαλε στὸ βασιλιά τοὺς ὅρους τῆς εἰρήνης, τοὺς ὁποίους ἐκεῖνος δὲν μποροῦσε παρὰ νὰ ἀποδεχθεῖ. Πρόκειται γιὰ τὴν περίφημη ἀπόφαση (δόγμα) τῆς Συγκλήτου, μὲ τὴν ὁποία ἀνακηρύχθηκε ἡ «ἐλευθερία» καὶ ἡ «αὐτονομία» τῶν ἑλληνικῶν πόλεων. Ὁ Πολύβιος εἰσέρχεται ἀμέσως στοὺς εἰδικούς ἐδαφικούς, στρατιωτικούς καὶ οἰκονομικούς ὅρους ὑποταγῆς ἢ, ἀκριβέστερα, ὑποτελείας, τοῦ βασιλιᾶ: «ἦν δὲ τὰ συνέχοντα τοῦ δόγματος ταῦτα: . . .». Τὰ ἴδια, παρμένα ἀπὸ τὸν Πολύβιο, ἀναφέρει καὶ ὁ Τίτος Λίβιος, μὲ κάποιες προσθήκες, τὶς ὁποῖες πῆρε, ὅπως ὁ ἴδιος βεβαιώνει, ἀπὸ τὸν Βαλέριο Ἄντία, τοῦ ὁποῖου τὸ ἀπόσπασμα δὲν διεσώθηκε.<sup>86</sup> Εἰδικὰ μᾶς ἐνδιαφέρει ἡ πληροφορία τοῦ Τ. Λίβιου, πού παραλείπεται ἀπὸ τὸν Πολύβιο, ὅτι ὁ Φίλιππος ὑποχρεώονταν νὰ μὴ ἀναλάβει πόλεμο ἔξω ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς Μακεδονίας, χωρὶς τὴν ἄδεια τῆς Συγκλήτου. Πρόκειται γιὰ ἐπιβολὴ μελλοντικῆς εἰρηνικῆς συμπεριφορᾶς ἀπέναντι τῶν πάντων, κάτω ἀπὸ τὴν ἄμεση ἐποπτεία τῆς Ρώμης. Ἡ διαταγὴ τῆς Συγκλήτου μπορεῖ νὰ χαρακτηρισθεῖ ὡς συμφωνο φιλίας, κάθε ἄλλο βέβαια παρὰ ἰσότιμης.

### Ρωμαιο - Αἰτωλικὴ συνθήκη εἰρήνης

Στὴν ἱστορία τῶν πολιτικῶν σχέσεων τῶν Ρωμαίων μὲ τοὺς Αἰτωλοὺς ὑπάρχει καὶ μία ἄλλη συνθήκη. Αὐτὴ ὅμως εἶναι εἰρήνης καὶ ὑποτελείας τῶν Αἰτωλῶν καὶ εἶναι ἡ τελευταία στὸ εἶδος τῆς πού ὑπέγραψαν οἱ Ρωμαῖοι μὲ Ἕλληνες. Οἱ Αἰτωλοὶ πάντα πρωτοτυποῦσαν. . .

Τὸ 189 π.Χ., ἔληξε ὁ (μοναδικὸς) πόλεμος μεταξὺ Ρωμαίων καὶ Αἰτωλῶν, ὁ λεγόμενος ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους Αἰτωλικός, πού προκλήθηκε ἀπὸ τὶς συνέπειες τοῦ πολέμου μεταξὺ Ρωμαίων καὶ Αἰτωλῶν ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος καὶ Φιλίππου ἀπὸ τὸ ἄλλο. Ὁ πόλεμος αὐτὸς ἔληξε μὲ τὴ μονομερῆ συνθήκη εἰρήνης μεταξὺ Ρωμαίων καὶ Φιλίππου, στὴν ὁποία ἀναφερθήκαμε ἀμέσως παραπάνω.

Ἡ συνθήκη στὴν ὁποία ἀναφερόμαστε ἐδῶ καὶ ἡ ὁποία εἶναι ἀρκετὰ μακροσκελὴς καὶ λεπτομερειακὴ ὡς πρὸς τὸν καθορισμὸ τῶν ὑποχρεώσεων τῶν νικημένων Αἰτωλῶν, καθώριζε στὸ προοίμιό της: «Τὸ γένος τῶν Αἰτωλῶν θὰ διατηρήσει χωρὶς δόλο («sine dolo malo») τὴν ἐπικυριαρχία τοῦ ρωμαϊκοῦ λαοῦ. Δὲν θὰ ἐπιτρέψουν (οἱ Αἰτωλοὶ) σὲ κανέναν πού θὰ ὀδηγοῦσε στρατὸ κατὰ τῶν συμμάχων καὶ φίλων τῶν Ρωμαίων νὰ περάσει ἀπὸ τὰ σύνορά τους καὶ δὲν θὰ τοῦ δώσουν καμμιά βοήθεια καὶ θὰ ἔχουν τοὺς ἴδιους ἐχθροὺς μὲ τοὺς Ρωμαίους. . .».<sup>87</sup>

Προτιμήσαμε τὴν καταχώριση τοῦ Τίτου Λίβιου, γιὰ τὸ σχετικὸ ἀπόσπασμα τοῦ Πολύβιου, πού ἀναφέρει τὰ ἴδια καὶ ἀπὸ τὸν ὁποῖο τὸ πῆρε ὁ Ρωμαῖος ἱστορικός, εἶναι κολοβωμένο: «ὁ δῆμος ὁ τῶν Αἰτωλῶν τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν δυναστείαν τοῦ δήμου τῶν Ρωμαίων. . . ἔ α ν π ο λ ε μ ῶ σ ι π ρ ὀ ς

86. ΠΟΛΥΒΙΟΣ ΧVΙΙΙ, 44, 1 - 7. ΤΙΤ. ΛΙΥ. ΧΧΧΙΙΙ, ΧΧΧ, 1 - 11.

87. ΤΙΤ. ΛΙΥ. ΧΧΧVΙΙΙ, Χ, 2 - 9.

τινας Ρωμαῖοι, πολεμείτω πρὸς αὐτοὺς ὁ δῆμος ὁ τῶν Αἰτωλῶν».<sup>88</sup>

Πρόκειται γιὰ συμφωνία ὑποτελείας στὸ *imperium* τῶν Ρωμαίων, ποὺ τυπικὰ ἐμφανίζεται ὡς συνθήκη φιλίας καὶ συμμαχίας, μὲ τὸν ἐπικυρίαρχο. Στὸ μέλλον ὁ τύπος αὐτῆς τῆς συνθήκης θὰ εἶναι τὸ ὑπόδειγμα τοῦ «προγράμματος» τῆς ρωμαϊκῆς πολιτείας σὲ κείνους ποὺ ὑποτάσσονταν.<sup>89</sup>

### Συνθήκη εἰρήνης Ρωμαίων - Ἀντιόχου

Ἡ συνθήκη ποὺ ἔβαλε τέλος τὸ 188 π.Χ. στὸν πόλεμο μεταξὺ τῶν Ρωμαίων καὶ τοῦ Ἑλληνα βασιλιᾶ τῆς Συρίας Ἀντιόχου, ὄριζε στὸ προοίμιό της, κατὰ τὸν Πολύβιο: «Ἦν δὲ τοιαύτη τις ἡ τῶν κατὰ μέρος διατάξεις· φιλίαν ὑπάρχειν Ἀντιόχῳ καὶ Ρωμαίοις εἰς ἅπαντα τὸν χρόνον τὰ κατὰ τὰς συνθήκας...» κλπ. (XXI, 42, 1-2).

Τὸ αὐτὸ κείμενο περιέχει καὶ ὁ Τίτος Λίβιος, παραλείποντας τὸν ὄρο τῆς «αἰωνίας φιλίας» (TIT. LIV. XXXVIII, XXXVIII, 2-3).

Ὁ βασιλιάς δὲν θὰ ἐπέτρεπε σὲ κανέναν στρατὸ ποὺ θὰ ἀναλάμβανε πόλεμο «ἐπὶ Ρωμαίους καὶ τοὺς συμμαχούς» (ἔτσι ἀόριστα), νὰ περάσει ἀπὸ τὰ σύνορα τοῦ βασιλείου του καὶ τὰ σύνορα ἐκείνων ποὺ θὰ εἶναι (κάθε φορά) ὑποτελεῖς του, καὶ δὲν θὰ τοὺς ἔδινε σιτᾶρι καὶ κανενὸς εἴδους βοήθεια. Τὴν ἴδια ὑποχρέωση ἀνελάμβαναν καὶ οἱ Ρωμαῖοι γιὰ λογαριασμὸ καὶ τῶν συμμαχῶν τους, ἀπέναντι τοῦ βασιλιᾶ.<sup>90</sup>

Πρόκειται γιὰ συνθήκη ἀπλῆς φιλίας καὶ πρέπει νὰ παρατηρήσομε, ὅτι οἱ Ρωμαῖοι δὲν ἀναγνωρίζουν στὸ βασιλιᾶ συμμαχούς, παρὰ μόνον ὑποτελεῖς («ὑπ' ἐκείνον ταττομένους»).

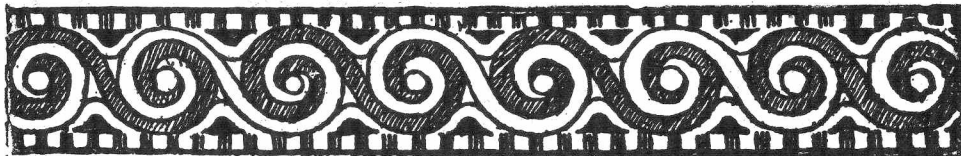
( Σ υ ν ε χ ῖ ζ ε τ α ι )

88. ΠΟΛΥΒΙΟΣ XXI, 32, 1 - 14.

89. ΦΡΑΓΚ. ΜΠΕΡΤΟΛΙΝΙ: «Ρωμαϊκὴ Ἱστορία», μετάφρ. Σπ. Λάμπρου, ἔκδ. Κάρ. Μπέκ 1893, τόμ. Α', σελ. 333, σημ. 1, ὅπου καὶ σὸλόγιο Σπ. Λάμπρου.

90. TIT. LIV. XXXVIII, XXXVIII, 2 - 3.

ΠΟΛΥΒΙΟΣ XXI, 42, 1 - 2. «Φιλίαν ὑπάρχειν Ἀντιόχῳ καὶ Ρωμαίοις εἰς ἅπαντα τὸν χρόνον ποιοῦντι τὰ κατὰ τὰς συνθήκας, μὴ διέναι βασιλεῖα Ἀντιόχου καὶ τοὺς ὑποταττομένους διὰ τῆς αὐτῶν χώρας ἐπὶ Ρωμαίους καὶ τοὺς συμμαχούς πολεμίους μηδὲ κορηγεῖν αὐτοῖς μηδέν· ὁμοίως δὲ καὶ Ρωμαίους καὶ τοὺς συμμαχούς ἐπ' Ἀντιόχου καὶ τοὺς ὑπ' ἐκείνον ταττομένους, μὴ πολεμῆσαι δὲ Ἀντιόχου κλπ.»



ΔΙΟΝΥΣΗ ΜΙΤΑΚΗ

## ΕΠΟΙΚΙΣΜΟΣ ΗΠΕΙΡΩΤΩΝ ΣΤΟ ΒΡΑΧΩΡΙ\*

Παρατηρητέο ὅτι τώρα συγκαταλέγεται με τοὺς Σουλιώτες καὶ ὁ ἀμφισβητούμενος τὸ 1823 ἀπὸ τοὺς Τζαβελαίους Γεώργιος Κίτσος, ὁ ὁποῖος σημειωτέο εἶχε λάβει μέρος εἰς « διαφόρους μάχας τοῦ Σουλίου καὶ τῆς Σπλάντζας » καὶ πάντως ὁ πρωτοκαπετάνιος αὐτὸς μ' ἄλλους τοὺς ἀγωνιζόμενους στὴν Παλιὰ Ἑλλάδα Ἠπειρωτῶτες βρίσκονται στὴν ἴδια μοίρα με τοὺς Σουλιώτες.

Ἀξιοσημειωτὴ εἶναι ἐπίσης αὐτὴ τῆ φορά ἡ γρηγοράδα προώθησης τῆς ὑπόθεσης, ἀφοῦ τὴν ἴδια μέρα, ποὺ ὑποβλήθηκε καὶ ἀναγνώσθηκε ἡ ὡς ἄνω ἀναφορά, ἡ Βουλὴ ὄρισε ἐγκριταμένη ἐπιτροπὴ μ' ἐντολὴ νὰ ὑποβάλλει πόρισμα ἀμέσως τὴν ἐπομένην:

« Τὸ ζήτημὰ των ἐκρίθη δίκαιον καὶ διορίσθη ἐπιτροπὴ, συγκεκριμένη ἀπὸ τοὺς κυρίους Δ. Μανούλαν, Γ. Μαυρομάτην, Τ. Μαγγίναν, Ν. Γιατράκον, Ἐμμ. Ἀντωνιάδην, Π. Σ. Ὀμηρίδην, Α. Δουκόπουλον, Α. Καλαμογδάτην καὶ Δ. Κανελλόπουλον, διὰ νὰ σκεφθῆ περὶ τούτων καὶ νὰ καθυποβάλῃ αὐτοῖς ὅτι ἀποφασισθῆ εἰς τὴν ἐπίκρισιν τῆς Συνελεύσεως. » (1, 502).

Συμβατικὰ τὸ σκεπτικὸ τῆς ἐπιτροπῆς φέρνει τὴν αὐτὴ ἡμερομηνία:

« Πρὸς τὴν σεβαστὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν,

Διαταχθέντες παρὰ τῆς σεβ. Συνελεύσεως νὰ εὐρωμεν γῆν ἔθνικὴν εἰς κατοίκησιν τῶν Σουλιωτῶν, ἐκρίναμεν ἀρμοδίαν τὴν ἔθνικὴν γῆν ἀπὸ τὴν Ἐπίδαυρον ἕως εἰς τὴν Ἀπάθειαν. Ὑποβάλλομεν λοιπὸν τὴν γνώμην μας εἰς τὴν ἐπίκρισιν τῆς σεβαστῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως καὶ προτείνομεν νὰ γένη ψήφισμα πρὸς τὴν Ἀντικυβερνητικὴν Ἐπιτροπὴν, διὰ νὰ διορίσῃ ἀνυπερθέτως ἐπιτροπὴν, ἡ ὁποία νὰ καταμετρήσῃ τὴν ἔθνικὴν ταύτην γῆν καὶ νὰ ἐξετάσῃ πόση εἶναι ἰκανὴ πρὸς διατροφὴν τῶν οἰκογενειῶν τῶν Σουλιωτῶν καὶ νὰ δοθῆ εἰς αὐτοὺς με τὰς ἐξῆς συνθήκας:

α'. Νὰ νέμονται αὐτὴν, ἕως εἰς τὴν ἀνάκτησιν τῆς γενεθλίας των γῆς.

β'. Νὰ δίδωσιν εἰς τὸ Ἐθνικὸν Ταμεῖον τὰ νενομοισμένα δέκατα μόνον τὸ πρῶτον ἔτος νὰ μὴ δίδωσιν τίποτε.

γ'. Αἱ ἐκχεροσώσεις καὶ φνιτεῖαι, ὅσας εἰς τὸ διάστημα τῆς παροικίας των κάμωσιν, κανονίζονται κατὰ τοὺς καθεστῶτας νόμους.

δ'. Ὅσας οἰκοδομὰς κάμωσιν, ἀνήκουσιν εἰς αὐτοὺς καὶ ἠμποροῦν νὰ διαθέσωσι περὶ αὐτῶν ὅπως θέλωσι.

Μένομεν με τὸ ἀνῆκον σέβας.

1827 τῆ 27 Ἀπριλίου ἐν Τροιζῆνι

Γ. Μαυρομάτης

Τάϊζης Μαγγίνας

Δρόσος Μονόβλας

Π. Σκωλιτῆς Ὀμηρίδης

Ἐμμ. Ἀντωνιάδης

Ἀνδρέας Καλαμογδάτης

Ἀλέξιος Δουκόπουλος

Δ. Κανελλόπουλος

(1, 521 - 2)



Πραγματικά, ἡ γνωμάτευση τῆς ὀχταμελοῦς τελικὰ ἐπιτροπῆς (ὁ Γιατράκος ἀπόσχε) ὑποβλήθηκε ἢ ἀναγνώσθηκε τὴν μεθεπόμενη:

« α' Ἀνεγνώσθη ἀναφορὰ τῆς περὶ τῶν Σουλιωτῶν ἐπιτροπῆς διαλαμβάνουσα νὰ διορισθῆ ἕτερα ἐπιτροπή, διὰ νὰ καταμετρήσῃ τὴν ἐθνικὴν γῆν ἀπὸ τὴν Ἐπίδαυρον ἄχρι τῆς Ἀπάθειας καὶ νὰ προσδιορίσῃ τὴν ἐξαρκούσαν εἰς κατοίκησιν τῶν οἰκογενειῶν τῶν, ἐπὶ συμφωνία:

α'. Νὰ νέμονται τὰ προΐοντα αὐτῆς, ἕως οὗ ἀνακλήσουν τὴν πατρῶαν τῶν γῆν.

β'. Νὰ ἀποδίδωσιν εἰς τὸ Ἐθνικὸν Ταμεῖον τὰ δέκατα μόνον τὸ πρῶτον ἔτος τοὺς χαρίζεται ἀτέλεια τοῦ δεκάτου.

γ'. Αἱ ἐκχερώσεις τῆς γῆς καὶ φυντεῖαι, ὅσαι θὰ γενοῦν εἰς τὸ διάστημα τῆς παροικίας τῶν, κανονίζονται κατὰ τοὺς καθεστῶτας νόμους.

δ'. Αἱ οἰκοδομαί, ὅσας ἐγείρωσιν, ἀνήκουσιν εἰς αὐτοὺς καὶ ἠμποροῦν νὰ τὰς διαθέσουν ὅπως ἂν θελήσωσιν. » (1, 521).

Πρὸς ἔξαιμα ὅτι, ἐπειδὴ ἡ Ρούμελη ἦταν σκλαβωμένη, παραχωροῦντο τοὺς Σουλιῶτες Πελοποννησιακῆ, Ἀργολικῆ γῆ, ἀπὸ τῆ γνωστῆ μας Ἐπίδαυρο μέχρι τὴν Ἀπάθεια, τοπωνύμιο πού, ἀναζητώντας το στίς Ἐγκυκλοπαιδείες, τὸ εὗρισκομε στὴν τοῦ «Ἡλίου» (3, 181) ἔτσι:

« Ἀπάθεια. Θεοὶ καὶ θανμάσιον κτήμα τῆς οἰκογενείας Κουντουριώτη ἐπὶ τῆς Τροϊζηνίας παραλίον ἐνδοχώρας τοῦ Πόρου, (πὸν ἔγινε) ἀφορμὴ προοριζῶν αὐτῶν πρὸς τὸν Καποδίστριαν, λόγῳ τῆς ἀρνήσεώς τῶν νὰ τὸ παραχωρήσουν πρὸς δοκιμαστικὴν ὁσορὰν τῆς πρωτοεισαχθείσης πατάτας, παρὰ τὸ ἐνδεδειγμένον τοῦ χώματός του. »

Πλὴν, προστριβῆς ἀπαθείς ἢ μὴ στὴν Ἀπάθεια παρατηρήθηκαν καὶ πρωτύτερα, πρὶν τοῦ ἐρχομοῦ στὴν Ἑλλάδα τοῦ Καποδίστρια, ὅπως θὰ δοῦμε ἐπόμενα, ἀφοῦ πρῶτα γνωρίσαμε μὲ χρονικὴ σειρὰ τίς παραπέρα ἐνέργειες:

« Ἀνεγνώσθη ἀναφορὰ τῶν ὀπλαρχηγῶν Σουλιωτῶν ἀπὸ τὰς 15 Ἰουνίου, διὰ τῆς ὁποίας παρακαλοῦσι τὴν Βουλὴν νὰ διορίσῃ μίαν ἐπιτροπὴν, ἣτις νὰ ἀπέλθῃ, διὰ νὰ ξεχωρίσῃ τὰ ὄρια τοῦ παρὰ τῆς Γ' Συνελεύσεως δοθέντος εἰς αὐτοὺς, διὰ κατοικίαν τῶν, ἐθνικοῦ τόπου, καὶ νὰ διακρίνῃ τὰ ἐθνικὰ ἀπὸ τὰ ιδιόκτητα, ἐπειδὴ εἶναι διασμένοι νὰ συνάξωσι τὰς φραμελίαις τῶν, καὶ μάλιστα τῶρα ὅπου ἔμειναν τόσαι χῆραι καὶ ὄρφανά. Πέμποσι δὲ καὶ αὐτοὶ ὁμοῦ μὲ τὴν σταλησομένην ἐπιτροπὴν τοὺς στρατηγούς Νότην Μπότοαρην, Νικόλαον Τζαβέλαν, Νικόλαον Ζέρβαν καὶ Χρηστον Φωτομάραν, διὰ νὰ λάβουν ἀκριβεῖς πληροφορίας περὶ τῶν συνόρων. » (Γενικὴ Ἐφημερίς, ἀρ. 49, 25.6.1827, σ. 193-4).

« Κατὰ τὴν προχθὲς γενομένην ἀπόφασιν ἐπροβλήθη πάλιν σήμερον νὰ διορισθῆ ἐπιτροπή, ἣτις νὰ ὑπάγῃ νὰ καταμετρήσῃ τὴν ἐθνικὴν γῆν, ἢ ὁποία ἀπεφασίσθη ἀπὸ τὴν Συνέλευσιν νὰ δοθῆ εἰς κατοικίαν τῶν Σουλιωτῶν. Καὶ πρὶν ἀκόμη ἐκλεχθοῦν τὰ μέλη τῆς ἐπιτροπῆς ταύτης διωρίσθησαν οἱ δουλευταὶ κύριος Γεώργιος Νοταρᾶς, Γεώργιος Αέλης, Μιχαὴλ Κάβας καὶ Μιχαὴλ Τζάτζος, οἱ ὅποιοι νὰ σχεδιάσωσι τὰς ὁδηγίας τῆς ἐπιτροπῆς, ἣτις μέλλει νὰ διορισθῆ. » (Γεν. Ἐφ. ἀρ. 50, 29.6.1827, σ. 197).

« Ἀνεγνώσθη ἀναφορὰ τῆς διορισθείσης Ἐπιτροπῆς διὰ νὰ δώσῃ σχέδιον περὶ τῆς δοθησομένης ἐθνικῆς γῆς πρὸς ἀποικίαν τῶν Σουλιωτῶν, ἢ ὁποία ἐκθέτει τὴν γνώμην τῆς ὡς ἐφεξῆς:

α'. Νὰ διορισθῆ πενταμελὴς Ἐπιτροπὴ συγκειμένη ἀπὸ δύο αὐτόχθονας καὶ τρεῖς μὴ αὐτόχθονας, οἱ ὅποιοι νὰ περιέλθουν νὰ παρατηρήσουν τὴν διορισθεῖσαν παρὰ τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως ἔκτασιν γῆς, τῆς ὁποίας κάτοικοι πρέπει νὰ εἶναι τὰ αὐτόχθονα μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς.

β'. Ἡ Ἐπιτροπὴ αὐτὴ νὰ ἀπέλθῃ προσωπικῶς εἰς τὸν τόπον ἐκεῖνον μετὰ τῶν πληρεξουσίων τῶν Σουλιωτῶν καὶ νὰ καταγράψῃ μὲ ἀκριβείαν:

1. Πόσος τόπος γεωργεῖται. 2. Πόσος ἤμπορεῖ νὰ γεωργηθῇ. 3. Πόσος ἐξ αὐτοῦ εἶναι ποιιστικός. 4. Πόσος μένει χέρος εἰς βοσκήν τῶν ζώων. 5. Ἐὰν εἶναι γῆ πεφτυεμένη, καὶ τί εἶδος φυτῶν, καὶ τὴν ποσότητα. 6. Πόσοι κάτοικοι εὐρίσκονται καὶ πόση εἶναι ἡ ιδιόκτητός των γῆ. 7. Πόση ἐθνικὴ γῆ καλλιεργεῖται παρ' αὐτῶν.

γ'. Ἀφοῦ καταγράψῃ ἡ Ἐπιτροπὴ αὐτὴ τὰς ἀνωτέρω εὐχραεῖς καὶ ὀρεῖνὰς θέσεις πρὸς κατοικήσιν συμφώνως μὲ τὸ πνεῦμα καὶ τῶν πληρεξουσίων Σουλιωτῶν, νὰ ἀναφέρει εἰς τὸ Σῶμα τῆς Βουλῆς, διὰ τὰ σκεφθῆ καὶ νὰ ἀποφασίσῃ ἀκολουθῶσα τὴν δικαίαν καὶ εὐλογον διανομήν.

Τὸ σχεδῖον τοῦτο ἐνεκρίθη καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν παρὰ τῆς Βουλῆς καὶ διευθύνθη εἰς τὴν Ἀντικυβερνητικὴν Ἐπιτροπὴν μὲ προδούλευμα, ὁμοῦ μὲ τὴν προλαβοῦσαν ἀναφορὰν τῶν Σουλιωτῶν, διὰ τὰ ἐνεργήσῃ διὰ τοῦ ἀνήκοντος κλάδου. » (Γεν. Ἐφ. ἀρ. 53, 24.8.1827, σ. 209).

Ὅτι ἡ πενταμελής ἐπιτροπὴ συστήθηκε καὶ μέτρησε καὶ κατάγραψε τὴν περιουσίαν ἀπὸ τὴν Ἐπίδαυρον μέχρι τὴν Ἀπάθεια τοῦ Πόρου, προκύπτει μὲ βεβαιότητα ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴ τῆς 8 Σεπτεμβρίου 1827 τοῦ Μιχαήλ Σούτσου στὸν Γ. Κουντουριώτη, πού ἀρχίζει:

« Ἐκλαμπρότατε,

Εἰς ἀπάντησιν τῶν ἀπὸ α' καὶ δ' τοῦ τρέχοντος σεβαστῶν μου ἐπιστολῶν σας, οἷς εἰδοποιῶ κατὰ χρέος διὰ περὶ μὲν τῆς Ἀπαθείας, μετὰ τὴν δυνατὴν ἐξέτασιν, ἐπληροφορήθην διὰ, κατὰ συνέπειαν τοῦ περὶ τούτου ψηφίσματος τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, ἐξεδόθη ἐσχάτως διαταγὴ τῆς Κυβερνήσεως νὰ καταμετροῦντῃ ἡ γῆ ἢ ἐκτεινομένη μέχρι τῆς Ἀπαθείας (δηλαδὴ μέχρι τῶν συνόρων τῆς Ἀπαθείας), οἱ δὲ καταμετροῦσαντες τὴν γῆν, εἴτε μὴ ἐννοήσαντες καλῶς τὸ κείμενον τῆς διαταγῆς εἴτε ἐθελοκακοῦντες, ἠθέλησαν νὰ καταμετρήσωσι καὶ αὐτὴν τὴν Ἀπάθειαν καὶ προσέτι καὶ ἄλλας ἐκεῖ κειμένας ιδιοκτησίας, διὸ καὶ ἀνεφέρθη παραπονούμενος πρὸς τὸ Βουλευτικὸν ὁ κ. Δημήτριος Τζαμαδός. Ὁ Λουριώτης, ὅστις καὶ αὐτὸς ἐπεσιάτει εἰς ταύτην τὴν καταμέτρησιν, ἐρωτηθεὶς παρ' ἐμοῦ, διὰ ποῖον λόγον ἠθέλησε νὰ καταμετρήσῃ καὶ τὴν Ἀπάθειαν, μ' ἀπεκρίθη διὰ δὲν ἐννόησε καλῶς τὸ κείμενον τῆς διαταγῆς, διὰ ὅμως ἀνεφέρθη πρὸς τὴν Κυβέρνησιν περὶ τοῦ διὰ μεταξὺ τῶν καταμετροῦθέντων τόπων ἦσαν καὶ τινες ιδιόκτητοι. Ὅπως ὅμως καὶ ἂν ὑποθέσωμεν τὸ πρᾶγμα, εἴτε λάθος εἴτε κακίαν, βεβαίως ἀποτέλεσμα κανένα δὲν θέλει ἔχει. Καὶ ὁ Ι. Μακρῆς μοι παρήγγειλε νὰ οἷς γράψω καὶ ἀπὸ μέρους του, διὰ τὸ πρᾶγμα δὲν ἀξίζει οὔτε κἂν νὰ τὸ σιοχασθῆτε, καθότι τὸ σφάλμα τοῦτο δὲν θέλει ἔχει τὸ παραμικρὸν ἀποτέλεσμα... » (Ἀρχεῖα Λ. καὶ Γ. Κουντουριώτου, τ. 8, 1827, σ. 426).

Ἐπίσης ἀπὸ ἐπιστολῆς τῆς 12.9.1827 τοῦ Σπ. Σκούφου στὸν ἴδιον:

« Ἐκλαμπρότατε,

Πληροφροῦμαι διὰ ἡ ἐκλαμπρότης σας εἶσθε ψυχραμένος διὰ τὴν γενομένην καταμέτρησιν τῆς Ἀπαθείας παρὰ τῆς Καταμετροῦτικῆς Ἐπιτροπῆς καὶ διὰ ὑποθέτετε καὶ ἐμὲ συνένοχον, ὡς μέλος τῆς αὐτῆς Ἐπιτροπῆς. Ὅθεν οπεῦδω νὰ οἷς φανερώσω, διὰ ἐγὼ διωρίσθην μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς, κατ' ἐπανειλημμένην καὶ ἐπίμονον ζήτησιν τῶν Σουλιωτῶν, ἐμποδίσθην ὅμως ἀπὸ ἐπισυμβάσαν μοι μικρὰν ἀσθένειαν ἀπὸ τοῦ νὰ ἐκτελέσω τοῦτο τὸ χρέος. Ὡστε, μήτε ἐπῆγα ἐκεῖ, μήτε γνωρίζω διόλου τί ἔγινε, ἐπειδὴ μάλιστα εἶχα δώσει σχεδὸν τὴν παραίτησίν μου. Ἐκ τούτου παραιθεῖτε, Ἐκλαμπρότατε, πόσον εἶμαι ἀθῶος... » (ἔκ. π. σ. 432).

Ἐπειτα ἀπὸ τὸ προχώρημα στὸν καταμετρημὸ τῆς γῆς, ποίος θάταν τόσο δύσπιστος γιὰ νὰ προβλέψει πῶς θὰ σταματοῦσε αὐτοῦ ἡ ὑπόθεσις ἀτελέσφορη; Κι ὅμως, δύο ἔτη μετὰ ἐπανέρχονται οἱ Σουλιῶτες μ' ἀναφορὰ τοὺς στὸν Καποδίστρια:

« Πρὸς τὸν Ἐξοχώτατον Κυβερνήτην τῆς Ἑλλάδος

Οἱ ταπεινῶς διὰ τῆς παρουσίας μας ἀποτεινόμενοι πρὸς τὴν Ὑμετέραν κηδεμονεοτάτην Ἐξοχότητα προσφέρομεν κατὰ πρῶτον τὴν βαθυτάτην ὑπόκλιον καὶ σέβας μας, κατὰ χρῆος ὀφειλῆς, εἶτα δὲ τοιμῶμεν νὰ τὴν παρακαλέσωμεν (πλήρεις πεποιθήσεως) ἵνα εἰσακούσῃ εὐμενῶς τὰς ἀκολούθους αἰτήσεις, τὰς ὁποίας εἴμεθα ἐπιφορτισμένοι νὰ προτείνωμεν ὡς ἐκ μέρους τῶν συνεπαρχιωτῶν μας, καθικετεύοντες Αὐτήν, ἵνα εὐαρεσηθῇ νὰ ἐνεργήσῃ ὅ,τι ἤθελεν ἐγκρίνει νόμιμον καὶ δάκαιον ὑπὲρ λαοῦ, τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα ὑποστάτως δευνὰ ὑπὲρ κοινῆ ἀγῶνος:

Α'. Να δοθῇ εἰς αὐτοὺς ἀνάλογος ἔκτασις ἐθνικῆς γῆς εἰς ὁποιοδήποτε μέρος ἤθελεν ἐγκριθῆ διὰ κατοικίαν καὶ καλλιέργειαν, κατὰ τὸ ψήφισμα τῆς ἐν Τροιζῆνι Γ' Ἐθνοσυνελεύσεως ἐπὶ τῆς ΔΣΤ' συνεδριάσεως.

Β'. Ἐπειδὴ διὰ τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς καὶ διὰ τὴν ἀνέγερσιν προχείρων οἰκημάτων ἀπαιτεῖται ἀναποδράσιως χρηματικὸς τις πόρος εἰς λαόν, ὅσα διάσημον διὰ τὰς πρὸς τὴν πατρίδα ἐκδουλεύσεις, τοσοῦτω ἐνδεῆ καὶ ἄπορον, διὰ τὰς περιστάσεις τοῦ πολέμου, ἐξαιτοῦντα χρηματικὴν τινα ἐξοικονόμησιν ἐκ τῶν δεδουλευμένων, κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς ΔΓ' συνεδριάσεως τῆς ἐν Τροιζῆνι Γ' Ἐθνοσυνελεύσεως.

Γ'. Συνσταίνουσι εἰς τὴν σεβ. Κυβέρνησιν δι' ἡμῶν τὴν περίθαλψιν καὶ ἐξοικονόμησιν τῶν χηρῶν καὶ ὀρφανῶν τῶν ὅσοι ὑπὲρ πατρίδος ἀπέθανον.

Ἡ πολυχρόνιος τῆς γενεθλίου των γῆς ὑστέρησις, ἡ παντελής ἐνδεῖα καὶ ἀπορία, δι' ὧν καταθλίβονται, οἱ αἰμοσταγεῖς ἀγῶνες των καὶ ἡ τοῦ ἔαυτοῦ των ἀυτιαπόρησις ὑπὲρ τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων ἐξ ἐνός μέρους, καὶ ἐκ τοῦ ἐτέρου ἡ δικαιοσύνη τοῦ ἔθνους καὶ ἡ πρὸς τοὺς τοσαῦτα διὰ τὴν πατρίδα παθόντας ἰσχυρὰ συνδρομὴ καὶ ἐπικουρία τῆς Κυβερνήσεως τοὺς δίδουν τὰς πλέον χρηστὰς καὶ βασίμους ἐλπίδας περὶ τῆς εὐτυχοῦς ἐκβάσεως τῶν ἐν τῇ ἀναφορᾷ ταύτῃ αἰτήσεών των ὑπὲρ τῶν λειψάνων λαοῦ, διὰ τὴν ἐθνικὴν ὑπαρξιν, εὐδαιμονίαν καὶ δόξαν σφαγιασθέντος.

Ἐποφαινόμεθα μετὰ βαθυτάτης ὑποκλίσεως

Ἐν Ἀργεῖ τὴν 24 Ἰουλίου 1829

Τῆς Ὑμετέρας Ἐξοχότητος  
 πρόθυμοι καὶ εὐπαθεῖς πολῖται  
 Οἱ πληρεξούσιοι Σουλίου  
 Φωτομάρας  
 Κώστα Μπόιζαρης »  
 (Ἀρχ. Ἑλλ. Παλιγγ. 4, 564)

Τὴν ἐπόμενην ὁ Κυβερνήτης ἀπευθυνόταν ἔνθερμα:

« Ἀφ. 13527

Πρὸς τὴν Δ' Ἐθνικὴν τῶν Ἑλλήνων Συνέλευσιν  
 Ὁ Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος

Σπεύδομεν νὰ καθυποβάλωμεν ὑπ' ὄνιν τῆς Συνελεύσεως τὴν ἐπισηναπομένην ἀναφορὰν, τὴν ὁποίαν οἱ πληρεξούσιοι τῶν Σουλιωτῶν μᾶς διεύθυναν πρὸ ὀλίγου.

Ἡ ἐν Τροιζῆνι Συνέλευσις, ἀναγνωρίσασα τὸ δίκαιον τῆς αἰτήσεώς των, ἔδειξε τὸν τρόπον, καθ' ὃν δύναται νὰ ἐκπληρωθῇ.

Δὲν μένει λοιπὸν ἄλλο, παρὰ νὰ ἐπικυρωθῇ τὸ ψήφισμα τῆς εἰρημένης Συνελεύσεως καὶ νὰ δοθῇ εἰς τὴν Κυβέρνησιν ἡ δύναμις τοῦ νὰ τὸ ἐνεργήσῃ, ὅταν αἱ περιστάσεις καὶ τὰ μέσα τοῦ κράτους τὸ συγχωρήσουν.

Συνιστοῦμεν ἐπιμονώτατα εἰς τὴν Συνέλευσιν τὰ νόμιμα συμφέροντα, τὰ ὁποῖα οἱ ἀπειταλμένοι τῶν Σουλιωτῶν καθυποβάλλοντες εἰς τὴν εὐθυδικίαν τῆς.  
Ἐν Ἐργεῖ τῇ 25 Ἰουλίου 1829

Ὁ Κυβερνήτης  
I. A. Καποδίστριας  
Ὁ Γραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας  
(T.Σ.) N. Σπηλιάδης »  
(β. π. σ. 564)

Τῇ μεθεπόμενῃ:

« Ἀνεγνώσθη ἔγγραφον τῆς A.E., ὑπ' ἀρ. 32 τῶν εἰσερχομένων, διευθύνον τὴν ἀναφορὰν τῶν πληρεξουσίων Σουλιωτῶν, δι' ἧς αἰτοῦνται νὰ ἐπικυρωθῇ τὸ ψήφισμα τῆς ἐν Τροιζῆνι Συνελεύσεως, τοῦ νὰ διορισθῇ τόπος εἰς κατοικίαν αὐτῶν καὶ γῆ ἀνάλογος. Προσαιοῦνται δὲ νὰ δοθῇ καὶ χρηματικὸς πόρος ἐκ τῶν δεδουλευμένων μισθῶν, κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς πράξεως τῆς ΔΣΤ' συνεδριάσεως τῆς ἐν Τροιζῆνι Συνελεύσεως καὶ περίθαλψις διὰ τὰς χήρας καὶ ὀρφανά.

Διευθύνθη ἡ ἀναφορὰ τῶν αὐτῆ εἰς τὴν ἐπὶ τῶν ἀναφορῶν Ἐπιτροπὴν...  
Ἐν Ἐργεῖ τῇ 26 Ἰουλίου 1829

Ὁ Πρόεδρος  
Γ. Σισίνης...  
Ὁ Ἀντιπρόεδρος  
Γ. Μανρομάτης... »  
(β. π. σ. 118)

Στὴν ἀναφορὰ τῶν Σουλιωτῶν ἐπισημειώθησαν αὐτὰ:

« Ἀναφορὰ τῶν πληρεξουσίων Σουλίου κυρίων Φωτομάρα καὶ Κώστα Μπότσαρη, καταχωρηθεῖσα ὑπ' ἀριθ. 73. Ζητοῦν ἀνάλογον ἔκτασιν ἐθνικῆς γῆς εἰς κατοικίαν καὶ καλλιέργειαν, κατὰ τὸ ψήφισμα τῆς ἐν Τροιζῆνι Συνελεύσεως, χρηματικὴν ἐξοικονόμησιν ἐκ τῶν δεδουλευμένων διὰ τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς καὶ ἀνέγερσιν οἰκῶν κατὰ τὰ Πρακτικὰ τῆς ΔΖ' συνεδριάσεως ἐκείνης, καὶ περίθαλψιν τῶν χηρῶν καὶ ὀρφανῶν τῶν ὑπὲρ πατρίδος πεσόντων.

Ἡ ἐπὶ τῶν ἀναφορῶν Ἐπιτροπὴ τῆς Συνελεύσεως

Γ ν ω μ ο δ ο τ ε ἰ

Ἐγκρινομένης δικαίας αἰτήσεώς των, νὰ διευθυνθῇ πρὸς τὴν Κυβέρνησιν, ἵνα ἐνεργήσῃ τὸ περὶ τούτου ψήφισμα τῆς ἐν Τροιζῆνι Συνελεύσεως καὶ τὰ Πρακτικὰ τῆς ΔΓ' ἐκείνης συνεδριάσεως καὶ νὰ λάβῃ πρόνοιαν διὰ τὰς χήρας καὶ ὀρφανά τῶν ὑπὲρ Πατρίδος πεσόντων.  
Ἐν Ἐργεῖ τὴν 31 Ἰουλίου 1829

Ἡ Ἐπιτροπὴ  
Π. Δ. Δημητρακόπουλος  
Γεώργιος Αέλης  
Ἀναστάσης Ἀναγν. Διδωρίκης  
Γεώργιος Α Γρηγοράκης  
Χριστόδουλος Οἰκονομίδης »  
(β. π. σ. 564 - 5).

« Ἀλλὰ καὶ πάλιν οἱ Σουλιῶται παραμένουν μὲ τὰ ψηφίσματα καὶ τὰς ἀποφάσεις. Ἀτυχῶς οἱ ἥρωικοὶ Σουλιῶται, οἱ ἰσοῦτον δεινοπαθήσαντες ἀπὸ τὴν

τουρκικήν ιωρανήν αλλά και ιουαύτας φθοράς επενεγκόντες εις τὸν ἐχθρόν, εὗραν μὲν ἐν Ἑλλάδι ζωηρὸν ὑπὲρ τῆς τύχης των ἐνδιαφέρον, ἀλλ' ἐντελῶς ἰδανικόν, προκειμένου νὰ πραγματοποιηθῆ ἡ ἐγκατάστασις των καὶ ὁ ἐποικισμὸς των εἰς ἐλευθέραν Ἑλληνικὴν Ἐθνικὴν Γῆν. Τὸ ἐθνικὸν ἡμῶν ἐλάττωμα τῆς αἰωνίας ἀναβλητικότητος καταδηλοῦται ζωηρότατον καὶ εἰς τὴν περίστασιν αὐτήν. » Αὐτὰ παρατήρησε χαρακτηριστικὰ ὁ Δημ. Ζωγράφος στὴν «Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Γεωργίας, Ἄθ. 1923, τόμ. Β, σ. 198-9, ἐνῶ προηγουμένα στὴ σ. 195: «Ἡ ἐγκατάστασις τῶν Σουλιωτῶν πολλάκις ἀψηχόλησε τὰς Συνελεύσεις καὶ διαρκῶς συνεοκέπιοντο αὐταὶ, συνεζήτουν, ἐδέχοντο ὑποδείξεις καὶ σχέδια, ἐξέδιδον ἀποφάσεις, ἀλλὰ δὲν ἐξετέλουν οὐδὲν ἐκ τῶν ὑποδεικνυομένων».

Μάταια οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν Σουλιωτῶν διεκτραγωδοῦν τὴν ἀθλιότητα τῶν χηρῶν καὶ ὄρφανῶν καὶ ἐπικαλοῦνται τὴν εὐσπλαχνία τῆς Συνέλευσης τὴν 7.1.1831 «καθ' ὅσον ἀνάγεται εἰς τὴν ταχεῖαν ὀνητοποίησιν τῶν ὑπὲρ αὐτῶν τούτων τῶν ἐψηφισμένων παρὰ τῶν προλαβοῦσῶν Ἐθνικῶν Συνελεύσεων» (Γεν. Ἐφ., ἔτος Ζ', σελ. 53-4).

Μ' ἄλλα λόγια, μῆτε καὶ ἐπὶ Καποδίστρια ἐγινε τίποτε καὶ οἱ Σουλιώτικες οἰκογένειες ἦταν σκόρπιες δῶθε καὶ κειθε, καθὼς σὲ νησάκια τοῦ Ἀμβρακικοῦ ἀπ' ὅπου τὸ 1828 διώχθησαν: «Τὸ 1828 ἡ Τουρκικὴ κυβέερνησις παρέλαβεν ἀντὶ τῆς Εὐβοίας, ἣν παρέδωκεν, τὴν Κορωνησίαν καὶ τὰ παρ' αὐτὴν ἐρημόνησα μὲ τὰ ἰχθυοτροφεία Λογαροῦς, Αἰθληρῆς καὶ Τζουκαλιοῦ. Τὴν νῆσον Κορωνησίαν κατοικοῦσαν οἱ Σουλιῶται καὶ ἐνεκέντησαν 1000 ἀγριελαίας. Μετὰ τὴν ἀνταλλαγὴν κατώκησαν εἰς Ἀργίριον (Βραχώρι) καὶ ἀλλαχοῦ» (Σεραφεῖμ, Δοκίμιον Ἄρτης καὶ Πρεβέζης Ἄθ. 1884, σ. 203).

Ἀλλὰ καὶ στὸ Ἀργίριο φαίνεται νὰ ἐμποδίστηκαν τότε νὰ φτιάξουν σπίτια: «Εἶχαν μάλιστα ὑποδείξει τὰ περίχωρα στὸ Βραχώρι γιὰ τὴ νέα πατριδα τῶν Σουλιωτῶν. Πολλοὶ ἀπ' τοὺς ἀρχηγούς τους εἶχαν ἀρχίσει νὰ χιτίζουν ἐκεῖ σπίτια, ἀλλὰ ὁ Κυβερνήτης ἦταν ἀντίθετος σ' αὐτοῦ τοῦ εἴδους τὶς ἐγκαταστάσεις. Φοβότανε διὸ οἱ κοινότητες ποὺ θὰ σχηματίζονταν ἀπ' τὸν ἴδιο πληθυσμὸ θὰ γίνονταν ἐπικίνδυνα σήμεϊα... Γιὰ τὸ λόγο αὐτό, ὑποσχόμενος ἀρωγὴ σ' αὐτοὺς τοὺς ἐξόριστους πληθυσμούς, τοὺς πρότεινε νὰ χωριστοῦν καὶ νὰ ζητήσουν μεμονωμένα τὴν κατοικία τους μέσα σὶν ὑπόλοιπο πληθυσμὸ.» (Φρ. Τίρς, Ἡ Ἑλλάδα τοῦ Καποδίστρια, μετάφρ. Α. Σπήλιου, Ἄθ. 1972, Α 258).

Μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Καποδίστρια ἡ Καποδιστριακὴ πολιτικὴ μερίδα συνεδρίασε δυὸ φορές γιὰ τὸ θέμα, τὴν 12 καὶ 14 Ἰούλι, 1832, ὡς Ε' Ἐθνοσυνέλευση καὶ ἔκαμε τὸ ἀκλόουθο ψήφισμα:

#### «ΨΗΦΙΣΜΑ ΣΤ'

Ἡ Ε' Ἐθνικὴ τῶν Ἑλλήνων Συνέλευσις

Θεωρήσασα τὴν Α' Προᾶξιν τῆς ΔΣΤ' Συνεδριάσεως τῆς ἐν Τροιζήνι Συνελεύσεως, διὰ τῆς ὁποίας ἀπεφασίσθη νὰ παραχωρηθῆ εἰς τὰς οἰκογενείας τῶν Σουλιωτῶν τόπος εἰς κατοικίαν καὶ γῆ ἀνάλογος, διὰ νὰ νέμονται μέχρι τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς πατρίδος.

Παρατηρήσασα τὸ ἀρθρ. 21 τῶν Πρακτικῶν τῆς IB' Συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀργεῖ Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, εἰς τὴν ὁποίαν οἱ πληρεξούσιοι τῶν Σουλιωτῶν ἐπανέλαβον τὰς αὐτὰς αἰτήσεις.

Λαβοῦσα ὑπ' ὄφιν τὴν ἀναφορὰν τῶν πληρεξουσίων τῶν Σουλιωτῶν κ.κ. Κίτσου Τζαβέλα καὶ I. Παῖρακιάδη, αἰτουμένων νὰ παραχωρηθῆ τόπος εἰς κατοικίαν καὶ γῆ ἀνάλογος εἰς τὰς οἰκογενείας τῶν Σουλιωτῶν κατὰ τὴν Ναύπακτον καὶ Βραχώρι καὶ ἀναγνωρίζουσα τὰ δίκαια τῶν γενναίων τούτων τῆς πα-

τιδός προμάχων διὰ τὰς ἐξ ἀρχῆς θυσίας καὶ στρατιωτικὰς ὑπηρεσίας πρὸς τὴν πατρίδα καὶ τὰς ὁποίας ἀνέλαβεν ὑποχρεώσεις τὸ Ἔθνος διὰ τῶν ψηφισμάτων τῆς ἐν Τροιζῆνι Συνελεύσεως πρὸς τοὺς ὑπηρετήσαντας καὶ υπηρετοῦντας στρατιωτικῶς τὴν πατρίδα.

### Ψ η φ ί ζ ε ι

Α' Να δοθῆ ἰσὸς δωρεάν εἰς κατοικίαν τῶν οικογενειῶν τῶν αὐτοχθόνων Σουλιωτῶν ἐκ τῶν ἐθνικῶν οἰκοπέδων κατὰ τὴν Ναύπακτον καὶ Βραχώρι, ὅπου θέλουν ἀποκατασταθῆ. Ἀνώτατος δὲ ὄρος τῶν δοθησομένων οἰκοπέδων προδιορίζεται κατὰ μὲν τὴν Ναύπακτον εἰς πῆχεις τετραγωνικὰς διακοσίας, κατὰ δὲ τὸ Βραχώρι χιλίας ἑξακοσίας.

Β' Αἱ οἰκογένειαι τῶν Σουλιωτῶν νὰ λάβωσι τὰς ὀφειλομένας ἀποζημιώσεις καὶ ἀμοιβάς, ἀναλόγως τοῦ βαθμοῦ καὶ τῶν πρὸς τὴν πατρίδα ἐκδουλεύσεων καὶ θυσιῶν ἐκάστου, κατὰ τὰς ὁποίας ἔλαβεν ὑποχρεώσεις τὸ Ἔθνος αὐτὸ πρὸς ἑαυτὸ διὰ τοῦ Κ' ψηφίσματος τῆς ἐν Τροιζῆνι Συνελεύσεως καὶ τοῦ Ε' τῆς ἐν Ἀργεῖ καὶ κατὰ τὸ περὶ ἀποζημιώσεων ἐκδοθησομένου γενικὸν ψήφισμα.

Γ' Εἰς τὴν διανομὴν τῆς γῆς θέλουν λάβει τὰς μερίδας εἰς τὰς εἰρημένας ἐπαρχίας κατὰ τὸ ἐκδοθησομένον περὶ διανομῆς γῆς ψήφισμα, χωρὶς νὰ βλαφθοῦν τὰ δίκαια τῶν ἐντοπίων.

Δ' Αἱ χῆραι καὶ τὰ ὄρφανὰ τῶν ὑπὲρ πατρίδος πεσόντων Σουλιωτῶν εἰς τὸν ἱερὸν ἀγῶνα ἔχουν τὰ αὐτὰ δικαιώματα εἰς τὰς στρατιωτικὰς ἀμοιβὰς καὶ εἰς τὴν διανομὴν ἐθνικῆς γῆς καὶ τῶν δωρισθησομένων οἰκοπέδων.

Ε' Ἐναποτίθεται ἡ δύναμις εἰς τὴν Κυβέρνησιν διὰ τὰς ἰδιαιτέρας περιστάσεις τῶν πολιτῶν τοιῶν νὰ ἐνεργήσῃ ὑπὲρ αὐτῶν ταχύτερον.

Τὸ παρὸν ψήφισμα καταχωρηθὲν εἰς τὸν Κώδικα τῶν ψηφισμάτων νὰ δημοσιευθῆ διὰ τοῦ τύπου.

Ἐξεδόθη ἐν Ναυπλίῳ τὴν 14 Ἰανουαρίου 1832.

Ὁ Πρόεδρος

Ὁ Ἀντιπρόεδρος

Δημήτριος Τζαμαδός

Δάμπρος Νάκου...»

(Ἀρχ. Ἑλλ. Παλιγγ. 5, 48 καὶ 212 καὶ Γεν. Ἐφ. Ζ' 70)

Πλὴν καὶ πάλι λόγια, οἱ ἐνέργειες ἔμειναν ἀναποτελεσματικές, ἰδίως ἀπὸ τῶρα καὶ πέρα πού δὲν ἐπέτρεπαν καὶ οἱ ξένοι στοὺς Ἑλληνας ἀγωνιστὲς νὰ μοιράσουν τὴ λευτερωμένη γῆ τους (βλ. Δ. Μιτάκη, Ἡ Ἐπανάσταση τοῦ 1836, σ. 12 - 13, 43). Γιατὶ βέβαια δὲν ἦταν μόνο οἱ Σουλιῶτες ἢ Ἡπειροσουλιτῶες δικαιοῦχοι ἐθνικῆς γῆς, ἀλλὰ καὶ Θεσσαλομακεδόνες καὶ Κρήτες καὶ ἄλλοι. Καὶ ἐπιπλέον στρατιῆς ἀκτημόνων γηγενῶν. Καὶ ὅπωςδήποτε μπαίνοντας στὴ Βαβαροκρατία, θὰ παρουσιάσαμε συνοπτικότερα τὰ πράγματα, κι ὄχι διεξοδικὰ ὅπως μέχρις ἐδῶ.

Ἀξιοπαραθέτο θεωροῦμε τὸ Β.Δ. τῆς 19 Ἀπρίλη / 1 Μάη 1834, μεταφρασμένο ἀπὸ τὸ γερμανικὸ πρωτόγραφο (Θ. Δηλιγιάννη - Γ. Ζηνοπούλου, Ἑλληνικὴ Νομοθεσία, Ἀθ. 1868, Ε' 352 - 354) :

« Περὶ συνουκισμοῦ Σουλιωτῶν.

Συνουκισθῶμεν εἰς τὸ ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν ὑπουργεῖον τὴν ἐγχειρισθεῖσαν ἡμῖν ὄδω συνημμένην πρότασιν τοῦ στρατιωτικοῦ ἐπιθεωρητοῦ Κώνστα Μπότσαρη, δι' ἧς οὗτος παρακαλεῖ ἐν ὀνόματι τῶν Σουλιωτῶν, ἵνα παραχωρηθῆ αὐτοῖς χώρα τις ἐν Ναυπάκτῳ καὶ Βραχωρίῳ πρὸς συνουκισμὸν αὐτῶν. Ἐπειδὴ ἄφ' ἐνὸς οἱ ἡμέτεροι πατρικοὶ σκοποὶ ὑπαγορευόσιν νὰ προάγωμεν τοιοῦτους συνουκισμούς, διὰ τῶν δυνατῶν μέσων, ἐφ' ὅσον συνδέονται μετὰ τῶν γενικῶν τῆς ἐπικρατείας συμφερόντων καὶ ἄφ' ἑτέρου μᾶς παρέχεται εὐχάριστος εὐκαιρία ἵνα ἀποδείξω-



μεν εἰς τοὺς ἀνδρείους Σουλιώτας τὴν ἰδιαιτέραν ἡμῶν εὐνοίαν, διὰ τὰς πρὸς τὴν πατρίδα μετ' ἀξιωμαθημονεύτου αἰωνίως ἀνδρείας καὶ μεγίστων θυσιῶν ἐπιφανεῖς ὑπηρεσίας τῶν. Διὰ ταῦτα ἀποδεχόμεθα τὴν αἴτησιν ταύτην, ἐὰν δὲν ἀντίκεινται εἰς τοῦτο ἄγνωστα κωλύματα, τὰ ὁποῖα, ἐὰν ὑπάρχωσι, θέλουσι μᾶς γνωστοποιηθῆ τάχιστα. Ἡ ὑπὸ ὄρον ἀπόφασίς μας αὕτη θέλει παραγγεληθῆ νὰ χορηγήσῃ τὴν συνδρομὴν τῶν συμπολιτῶν καὶ νὰ σπεύσῃ νὰ προσδιορίσῃ τοὺς πρωτεύοντας τῶν οἰκιστῶν, διὰ νὰ χορηγηθῶσιν εἰς τὰς προκαταρκτικὰς ἐργασίας. Τὸ ἐπὶ τῶν Ἑσωτερικῶν Ὑπουργεῖον ἐφρόντισεν ἵνα χαραχθῶσι τὰ σχέδια τῶν πόλεων Ναυπάκτου καὶ Βραχωρίου. Ἐὰν δὲ τοῦτο δὲν ἐγένετο ἔτι, παραγγέλλεται νὰ ἐπισπεύσῃ τὴν περαιώσιν αὐτῶν, ἵνα ἐπιχειρήσῃ τὸν καταρτισμὸν τῶν δήμων τούτων. Περὶ δὲ τοῦ συνοικισμοῦ τῶν Σουλιωτῶν, παραγγέλλεται νὰ φρονίσῃ νὰ διαγραφῶσι τάχιστα παρὰ ταῖς πόλεις ταύταις τὰ ὄρια τῶν σχηματισθεσμένων ἀγροτικῶν δήμων. Ἴνα δὲ τὰ τοῦ συνοικισμοῦ τούτου ἐπιτελεσθῶσιν ἀκριβῶς, τὰ περαιτέρω ἀφορῶντα αὐτὸν θέλουσι ἐπιτελεσθῆ κατ' ἀναλογίαν τῶν ὑπὸ σημερινὴν ἡμερομηνίαν ὑπ' ἀριθ. 10747 καὶ 11527 περὶ συνοικισμοῦ τῶν Μανιατῶν ἐν Πεταλιδίῳ καὶ περὶ συνοικισμοῦ τῶν Ἡπειρωτῶν ἡμετέρων ἀποφάσεων. Προστίθεμεν δὲ εἰς ταῦτα, ὅτι προτιθέμεθα νὰ παραχωρήσωμεν ἐν τοῖς σχηματιζομένοις συνοικισμοῖς καὶ εἰς τὰς χήρας τῶν Σουλιωτῶν τὸ ἐπιβάλλον αὐτοῖς ἐκ τῶν προσδιορισθέντων διὰ τοὺς ὑπὲρ τῆς ἀνεξαριτησίας κατὰ τὸν ἀγῶνα πολεμήσαντας διακοσίων χιλιάδων στρεμμάτων. Πρὸς τοῦτο δὲ συνιστῶμεν εἰς τὸ ἐπὶ τῶν Ἑσωτερικῶν Ὑπουργεῖον καὶ τὴν παρὰ πολλῶν Σουλιωτῶν καὶ Ἡπειρωτῶν ὑποβληθεῖσαν ἡμῖν πρότασιν περὶ συνοικισμοῦ τῶν 804 ψυχῶν συνισταμένων οἰκογενειῶν τῶν περὶ τὴν Ναύπακτον. »

Προηγουμένως (σ. 328) σημειώθησαν σχετικὰ καὶ αὐτά: « Τὸ Β.Δ. τῆς 19 Ἀπριλ. 1 Μαΐου 1834 ὑπ' ἀριθ. 10747 περὶ ἐποικισμοῦ αὐτῶν ἐν Μεδενίτῳ, δι' οὗ παρηγγέλλετο τὸ Ὑπουργεῖον νὰ προσκαλέσῃ τοὺς ζητήσαντας νὰ ἐποικισθῶσιν Ἡπειρώτας νὰ ἐκλέξωσι τὸν τόπον ἔνθα ἐπεθύμουν νὰ ἀποκατασταθῶσι καὶ νὰ διορίσωσι πληρεξουσίους διὰ νὰ συνεννοηθῶσι μετὰ τῶν ἀρμοδίων ἀρχῶν περὶ τῶν ἀναγκασιούτων πρὸς προπαρασκευὴν τοῦ ἐποικισμοῦ... ἐὰν οἱ Ἡπειρωτῆται ἦσαν πολλοί, νὰ σχηματίσῃ πλείους τοῦ ἐνὸς δήμους, ὧν τὸν ἕνα ἀσικόν, τοὺς δ' ἄλλους ἀγροτικούς. »

Μ' ἄλλο Β.Δ. τῆς 19.10.1835, ἐπίσης ἀδημοσίευτο (σ. 354, ὑποσ. 2) « ἐνεκρίθη νὰ παραχωρηθῆ δωρεὰν εἰς ἕκαστον τῶν ἐν Ναυπάκτῳ ἐποικιζομένων Ἡπειροσουλιωτῶν ἐκτὸς τοῦ φρουρίου ἐξακόσιοι β. πήχεις πρὸς οἰκοδομήν. Διὰ δὲ τοῦ ὡσαύτως μὴ δεδημοσιευμένου Β.Δ. τῆς 30 Αὐγούστου 1837 ἐνεκρίθη νὰ παραχωρηθῶσιν ἐκάστῳ αὐτῶν δωρεὰν ὡσαύτως χίλιοι ἔτι πήχεις πρὸς καπνοφυτείαν » Καὶ σ. 328, ὑποσ. 1: « Τὸ Β.Δ. τῆς 30 Ἰανουαρίου 1837, δι' οὗ ἐνεκρίνεται νὰ ἐποικισθῶσιν εἰς Ἀντίρριον αἱ ἐκεῖ κατοικοῦσαι προσωρινῶς πέντε οἰκογένειαι Ἡπειρωτῶν καὶ ὅσοι ἄλλοι ἤθελον πρὸς τοῦτο μεταβῆ ἐκεῖσε, δωρομένων ἐκάστη αὐτῶν 600 βασ. πήχεων γηπέδου πρὸς οἰκοδομήν, καὶ παραχωρουμένων αὐτοῖς τῶν πρὸς οἰκοδομήν λίθων ἐκ τῶν ἐκεῖ ἐρειπίων, ἐπὶ μετρία τιμῇ, προσδιορισμένη δι' ἐκτιμῆσεως ὑπὸ τοῦ Διοικητοῦ καὶ τοῦ Οἴκου. Ἐφόρου, πληρωτέα δ' ἐνὸς τριετίας ἀρχομένης ἀπὸ τοῦ 1838, καὶ τῶν πρὸς καλλιέργειαν ἀναγκαίων ἐθνικῶν γαιῶν, ὑπὸ τοὺς ὄρους τοῦ περὶ προικοδοτήσεως νόμου, ἐὰν ἔχωσι τὰ πρὸς τοῦτο προσόντα ἐπὶ πληρωμῇ τριῶν τοῖς ἑκατὸν ἐπὶ τῆς ἀξίας τῆς γῆς ἀντὶ τοῦ φορολογικοῦ δεκάτου. »

Πλὴν ὅμως στὴν ἀρχὴ τῆς ὑποσημείωσης αὐτῆς ἐξηγγήθησαν: « Διάφορα ἐξεδόθησαν πρὸς ἐποικισμὸν τῶν Ἡπειρωτῶν διατάγματα, ὧν οὐδὲν ὑπάρχει



δεδημοσιευμένον διὰ τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως. Μνημονεύομεν δ' αὐτῶν ὧδε ἐν περιλήψει, διότι οὐδ' ἐποικισμός τις δυνάμει αὐτῶν ἐπραγματοποιήθη, οὐδὲ δικαίωμα τι ἀπεκτήθη ἢ μέλλει, κατὰ τὰς διατάξεις αὐτῶν, νὰ κανονισθῇ.»

Τῇ δύσκολῃ θέσῃ τῶν Ἑπειροσουλιωτῶν στὴν Αἰτωλοακαρνανία, καὶ εἰδικότερα στὸ Ἀργίριο, παραστατικὰ μαρτυρεῖ μιὰ ἀνέκδοτη ἔκθεσις, ποὺ συντάχθηκε τὴν 4/16 Σεπτέμβρη 1836, δηλ. μετὰ τὴν καταστολὴ τῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1836 (ΓΑΚ, Ὁθ. Ἐσωτ. φ. 177), π' ἀρχίζει ἔτσι:

« Ἡ Ἐπαρχία Ἀργιρίου εἶναι δύσκολον νὰ ἡουχάσῃ ἐνόσῳ οἱ Ἑπειροσουλιωταὶ κατοικοῦσιν ἐκεῖ οὐσσοματωμένοι. Ἀείποτε θέλουν ἐξακολουθῆ ληστεῖται, καταχρήσεις καὶ ἀνυποταξία. Ὅλοι σχεδὸν αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἀνεργοὶ καὶ ἀκτιήμενες, καὶ μὴν ἔχοντες τὸν τρόπον τοῦ ζῆν δὲν κάμουν ἄλλο, εἰμὶ νὰ συλλογίζονται πῶς νὰ ἐφενδίσκουν τρόπους νὰ γανώνωνται καὶ νὰ μεταμορφώνωνται διὰ νὰ κλέπτουν τοῦ ἐνὸς τὰ ζῶα καὶ τοῦ ἄλλου τὴν κατάστασιν, ὥστε ὅσον φιλήσοχοι καὶ ἂν εἶναι οἱ αὐτόχθονες κάτοικοι, μὴν ἔχοντες ἀσφάλειαν καὶ ἡουχίαν, θὰ φύγουν βαθμηδὸν ὅλοι σχεδὸν ἀπ' ἐκεῖ. Ἐκτὸς τούτου, ὀψέποτε ἤθελε παρουσιασθῆ εὐκαιρία διὰ ταραχὴν τοῦ κράτους, αὐτοὶ οἱ ἀνεργοὶ ἄνθρωποι θέλουσιν εἶδαι ἔτιομοι καὶ πρόθυμοι, καὶ ἴσως θὰ εἶναι τὰ ὄργανα.

Κατὰ δευτέρον λόγον εἰς τοιαύτην σχεδὸν κατάστασιν εὐρίσκειται καὶ ἡ Ναύπακτος, πλὴν εἶναι πλέον μέτρια τὰ δεινὰ ἀπὸ τὰ τοῦ Ἀργιρίου, ἀλλὰ καὶ τοῦτοι καὶ ἐκεῖνοι φρονοῦν νὰ ἔχουν τοὺς αὐτόχθονας κατοίκους ὑποδούλους καὶ γεωργοὺς των. Ὅθεν καὶ θεωροῦνται μεταξὺ των πάντοτε ὡς ἐχθροί, καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ συνδέσουν τὰς σχέσεις των καὶ νὰ διάγουν ὡς συμπατριῶται.

Τὰ δεινὰ ταῦτα εἶναι δυσκολοθεράπευτα, ἐκτὸς ἂν ἡ Κυβέρνησις ἀποφασίσῃ νὰ μειοικήσῃ τὸ μέγα μέρος ἐξ αὐτῶν τῶν Ἑπειρωτῶν εἰς ἄλλα ἀποφορα μέρη, ἄλλους νὰ κατατάξῃ εἰς τειραρχίαν καὶ εἰς ἄλλους νὰ δώσῃ κτήματα καὶ μέσα τοῦ ζῆν διὰ νὰ γίνουν ἐργολάβοι, ἀλλὰ νὰ μὴν εἶναι οὐσσοματωμένοι εἰς κανένα μέρος διὰ νὰ μὴν πάθῃ καὶ ἐκεῖνο τὰ ὅμοια...»

Βασικὰ αὐτὰ ἀπηχοῦν τῇ σκληρῇ πραγματικότητι, ἐνῶ ἡ ὑπόθεσις ἔλαβε ἔξαρση τὸ 1851, ὅταν οἱ Σουλιωτὲς ἔφεραν τὸ ἀτέρμιμον ζωτικό τους θέμα στὴ Βουλῆ. Ἡ μᾶλλον πρὶν ἀκόμα τὸ φέρουν, ὅπως παρατηροῦμε στὴν ἐφ. «Ἐλπίς» 29.6.1851:

« Ἀθῆναι, τῇ 29 Ἰουνίου 1851. Ἡ ἐνταῦθα ἀφιξις ἀντιπροσώπων τῶν ἐν Ἑλλάδι Σουλιωτικῶν οικογενειῶν φόβους ἐνεποίησεν εἰς τὴν Ἐξουσίαν καὶ μέτρα ἐλήφθησαν... Ἀλλὰ, διατὶ τάχα τοιοῦτος παράδοξος φόβος, τοιαῦται τὸ κοινὸν ἀνησυχῶσαι ὑπόνοια; Οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν Σουλιωτικῶν οικογενειῶν ἤλθον ἐνταῦθα μόνοι καὶ ἄσπλοι, διὰ νὰ ζητήσωσι τὴν πραγματοποιήσῃ τῶν ἀποφάσεων, τὰς ὁποίας αἱ Ἐθνικαὶ Συνελεύσεις ὑπὲρ αὐτῶν ἐξέδωκαν. Δὲν εἶπον αἱ Ἐθνικαὶ Συνελεύσεις νὰ οἰκειοποιηθῶσι πέντε δέκα οικογένειαι τὴν ἐθνικὴν γῆν, νὰ καταφάγωσι τὰς ἐπαρχίας, νὰ σταυροφορηθῶσι καὶ λάβωσι βαθμὸν ὑποστρατήγου οἱ ἄνθρωποι, οἵτινες ἴσως οὐδέποτε εἶδον ἐχθρόν, εἰμὶ πόρρωθεν, καὶ νὰ λιμοκτονῶσιν αἱ οικογένειαι τῶν ἀνδρείων ἐκείνων, οἵτινες εἰς τὰ πεδία τῶν μαχῶν ἀνεζήτουν τὸν ἐχθρόν ἐν καιρῷ τοῦ Ἰεροῦ ἀγῶνος, οἵτινες ἐπὶ τῶν πεδίων τῆς μάχης ἔλαβον τὰς ὁποίας φέρονσι πληγὰς, ἐπὶ τῶν πεδίων τῆς μάχης εὔρον τὸν ἥρωικὸν θάνατον. Δὲν εἶπον αἱ Ἐθνικαὶ Συνελεύσεις, ὁ Ἰ. Στάϊκος, ὅστις μέχρι τοῦ 1828 ἦτο προσκνημένος, νὰ καταλάβῃ τὴν θέσιν ὑποστρατήγου καὶ νὰ κατακίση, διὰ τῶν παρὰ τῇ Ἀδῆλῃ σχέσεών του, ὀλόκληρον τὴν ἐπερχίαν Ἀργιρίου ὡς ἰδιοκτησίαν του, ὁ Τσόκρης τὴν ἐπαρχίαν Ἀργους καὶ

ἄλλοι ἄλλους, νὰ λιμοκτονῶσι δὲ αἱ οἰκογένειαι τῶν ἀγωνιστῶν, τῶν ὁποίων καὶ μόνον. τὸ ὄνομα ἐξηγοῦν τὴν νίκην εἰς τὰς δεινὰς ἐκεῖνας περιστάσεις, τὰς ὁποίας ἡ ἱστορία ἀναφέρει μὲ ἀνεξαλείπτους χαρακτηρισ.

Ἡ Ἐξουσία οὐδέποτε ἠθέλησε νὰ σεβασθῇ τῶν Συνελεύσεων τὰς ἀποφάσεις, εἰμὴ καθόσον ἀφορῶσι τὰ ἰδικὰ τῆς προνόμια, τὰ δὲ προνόμια τοῦ λαοῦ, τοῦ ἀγωνιστοῦ τὰ κατεπάτησε πάντοτε, τὰ ἐθνώρησεν ὡς σκύβαλα, ἀνάξια καὶ αὐτῆς τῆς προσοχῆς τῆς.

Οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν Σουλιωτικῶν οἰκογενειῶν ζητοῦσι τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν δοθεισῶν αὐταῖς ἐθνικῶν ὑποσχέσεων, ἄλλως εἰδοποιοῦσι τὴν Κυβέρνησιν, ὅτι θέλουσι μεταναστεύσει εἰς τὴν Τουρκίαν καὶ ζητήσωσιν ἄριτον καὶ ὑπαρξιν παρὰ τῶν ἐχθρῶν, τοὺς ὁποίους ἐπὶ τεσσαράκοντα ἔτη ἀνδρείως κατεπολέμησαν, διότι τῶν Σουλιωτῶν ὁ ἐθνικὸς ἀγὼν εἶναι ὁ πρῶτος ἀγὼν αὐθορμήτου διαμαρτυρήσεως τοῦ ἐθνικοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου κατὰ τῆς δουλείας.

Ἡ αἴτησις τῶν Σουλιωτικῶν οἰκογενειῶν εἶναι δικαία. Ἐπὶ τριάκοντα ἔτη ὑπερασπίσθησαν τοὺς θράχους τῆς ἐθνικῆς ἐλευθερίας. Ἐσπευσαν ἔπειτα εἰς τὴν ἀγωνιζομένην Ἑλλάδα...

Εἶναι δίκαιον νὰ λιμοκτονῶσι τῶν ἀνδρείων τούτων αἱ οἰκογένειαι καὶ ἐν τούτοις νὰ βλέπωσι τὴν Ἐξουσίαν ἀσώτοις χερσὶ νὰ μοιράζῃ τὰς ἐθνικὰς γαίας εἰς τοὺς κακουργήσαντας, εἰς τοὺς ἐπιβουλεθέντας τὸ Ἔθνος, εἰς τοὺς ἀμετόχους τῶν ἀγῶνων του, εἰς τὰ ἀνδράποδα, εἰς τοὺς λεγομένους ἀφρωσιωμένους, νὰ μοιράζῃ εἰς αὐτοὺς τὸ προῖόν τῶν φθῶρων τοῦ πτωχοῦ λαοῦ;

Αἱ ἐθνικαὶ Συνελεύσεις, αἵτινες ἐν τῷ μέσῳ τῆς κλαγγῆς τῶν ὅπλων, ἐν τῷ μέσῳ ἀκρωτηριασμῶν καὶ καταστροφῶν, ἐν τῷ μέσῳ ἐμπρησμῶν τῶν πόλεων, χωρίων καὶ τῶν σπαριῶν ἀπεφάσιζον, δὲν ἐδύναντο ποτὲ νὰ πιστεῦσωσιν, διὰ μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν πραγμάτων, ἡ Ἐξουσία, ἀπηλλαγμένη τῶν ἐχθρικῶν προσβολῶν, ἐν βαθυτάτῃ εἰρήνῃ ἠθέλεε περιφρονῆσει τὰς ἀποφάσεις των, ἠθέλεν ἐκμηδενίσει τὸ Ἑλληνικὸν ὄνομα, φροντίζουσα μόνον πῶς νὰ φορολογῇ τὸν λαόν, πῶς νὰ ἐμπαίξῃ τὰς ἐλευθερίας του, πῶς νὰ καταδιώκῃ τὴν παιδείαν, τὴν ἰκανότητα.

Οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν Σουλιωτῶν δὲν ζητοῦσι χάριτας ἀπὸ τὴν Κυβέρνησιν, δὲν ψωμοζητοῦσι τὴν ἀποκατάστασιν τῶν οἰκογενειῶν τοῦ Σουλίου. Ὅχι, ἀπαιτοῦσι δικαιοματικῶς τὴν ἐκπλήρωσιν πανδήμων ὑποσχέσεων, τὴν πραγματοποιήσιν ἀποφάσεων τῶν Ἐθνικῶν Συνελεύσεων. Ὅταν οἱ ἀνδρεῖοι πατέρες των ἐρρίπτοντο εἰς τὴν φωτιὰν καὶ ξιφῆρεις κατεπολέμουν τὰς ἐχθρικὰς φάλαγγας, ἐπανεπαύοντο διὰ τὰ τέκνα των, αἱ γυναῖκες των δὲν ἠθέλον μείνει εἰς τοὺς πέντε δρόμους, κρατοῦσαι τὸν δίσκον ἐπαίτου. Τὸ αἶσθημα, ὅτι δὲν ἀφήνουσιν ὀπίσω των ἐγκαταλελειμμένα τὰ ἀσθενῆ μέλη τῶν οἰκογενειῶν των, ἐπηύξανε τὸν ἐνθουσιασμόν των, τοὺς ἔκανε νὰ περιφρονῶσι τὸν θάνατον, καὶ θαρραλέως νὰ τὸν ἀναζητῶσι, μαχόμενοι ὑπὲρ ἐλευθερίας καὶ ἀνεξαρτησίας. Οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν οἰκογενειῶν τοῦ Σουλίου, ἀπαιτοῦντες τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν πανδήμων ὑποσχέσεων, τὴν πραγματοποιήσιν τῶν ἀποφάσεων τῶν Ἐθνικῶν Συνελεύσεων, δὲν ἀπαιτοῦσι παρ' ὅτι τοὺς ὀφείλεται. Ὅταν οἱ Πληρεξούσιοι τοῦ Ἐθνικοῦ ἀπεφάσιζον, δὲν ἀνεπαύοντο ἐπὶ μαλακῶν στρωμάτων, δὲν εὐχοῦντο εἰς πολυτελεῖς τραπέζας, δὲν ἔπινον Καμπάνιον οἶνον, δὲν ἔβλεπον θέατρα, δὲν διεοκέδαζον εἰς πολυτελεῖς χορούς. Ἐτιρωγον τὸν ξηρὸν ἄριτον, ἐκοιμῶντο ἐπὶ τῆς πέτρας καὶ ἔβλεπον τοὺς ἀγωνιζομένους, τὰς θυσίας, τὴν αὐταπάρησιν, τὸν ἠρωισμόν των. Ἐβλεπον τὰς χήρας, τὰ ὄρφανὰ καὶ ἠσθάνοντο τὸ ἐθνικὸν χρέος, ἠσθάνοντο διὰ τοῦ αἵματος τῶν μαρτύρων ἐξηγοράζετο ἡ αὐτονομία τῆς Πατρίδος. Ὅ,τι

υπεσχέθησαν είναι χρέος ἔθνικόν, τοῦ ὁποίου ἡ σφραγίς εἶναι τὸ αἷμα τῶν ἡρώων, καὶ τὴν σφραγίδα τοῦ αἵματος δὲν ἐξαλείφει οὔτε ὁ χρόνος, οὔτε τῆς Ἐξουσίας ἢ ἀξιοκατάκριτος ἀδιαφορία... Αἱ ἀποφάσεις τῶν Ἐθνικῶν Συνελεύσεων εἶναι ἀπαράβιαστοι ἐντολαὶ δοθεῖσαι ὑπὸ θείας προνοίας, ἐν καιρῷ τῆς ἀγωνίας, εἶναι λεγάτα, τῶν ὁποίων τὴν ἐκπλήρωσιν ἐπαγρυπνεῖ αὐτὴ ἡ θεία Πρόνοια, καὶ εἰς τῆς θείας προνοίας τὴν θέλησιν, τίς ἀνθαδιάσει νὰ ἀντισταθῇ;

“Ολοὶ φωνάζομεν κατὰ τῆς ληστείας, ἥτις κατήντησε τρομερὰ μάστιξ τῶν ἐπαρχιῶν. “Ολοὶ γνωρίζομεν, ὅτι τῶν Σουλιωτῶν ἡ διαγωγὴ εἰσάθη πάντοτε ἀνεπίληπτος. Μεταξὺ τῶν ἀπειρῶν δολοφόνων, μεταξὺ τῶν ἀπειρῶν λησιῶν, οὔτινες κατὰ καιροῦς ἀπὸ τοῦ 1833 κατεδιώχθησαν, οὐδέποτε ἠκούσθη τὸ ὄνομα Σουλιώτου, ἐπρωτίμῳ πάντοτε τὴν πενίαν, παρὰ νὰ ἀτιμώσωσι τὸ ὄνομα τὸ ὁποῖον φέρουσι, τὸ ὄνομα τὸ ὁποῖον προφερόμενον σονεπάγει καὶ τὴν ἰδέαν τοῦ ἡρωισμοῦ...”

Στὰ Πρακτικὰ τῆς Βουλῆς (Α' σύνοδος, Γ' περίοδος, 14.7.1851, σ. 61 - 64) διαβάζομε ὅτι « ἀνεγνώσθη ὁλόκληρος ἡ ὑπὸ τῶν Σουλιωτῶν ὑποβληθεῖσα ἀναφορὰ μετὰ τῆς ἐπ' αὐτῆς γνωμοδοτήσεως τῆς Ἐπιτροπῆς » καὶ:

« Ἐπὶ ταύτης λαθῶν τὸν λόγον ἐξέθηκέ τις,<sup>9</sup> ὅτι ἡ προκειμένη ἀναφορὰ τῶν γενναίων Σουλιωτῶν ἀναμιμνήσκει τοὺς εὐγενεῖς ἀγῶνας ἐνὸς ἐκάστου καὶ ἂν περιστρέφεται αὐτὴ εἰς τὴν κατάστασιν, εἰς ἣν οἱ Σουλιῶται εὐρίσκονται, ἡ Βουλὴ πρέπει τὴν ἀναφορὰν ταύτην συζητοῦσα, νὰ σιγήσῃ τὰ βλέμματα εἰς τὸ παρελθόν, νὰ μελετήσῃ τὸ ἐνεστώδες καὶ νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς τὸ ἀόριστον μέλλον... Οἱ Σουλιῶται διεκινδύνευσαν, εἶναι θέβαιον, πανταχοῦ, ἔχουσιν εἰς ἐκάστην πέτραν τὰ αἵματά των καὶ πρέπει ν' ἀνταμειφθῶσιν ἀξίως. Τὸ δὲ ἀρειμάνιον Σούλι, τὸ ὁποῖον αὐτοὶ ἐστερήθησαν, εἶναι ἡ ἱερὰ γωνία ὄλων ἡμῶν, εἶναι κτήμα πολὺδακρυ τῆς Ἑλλάδος. Ἡ Βουλὴ λοιπὸν ὀφείλει νὰ ἐκτελέσῃ τὰς ὑπὲρ τῶν Σουλιωτῶν ἀποφάσεις τῶν Ἐθνικῶν Συνελεύσεων, καὶ ἂν αἱ ἀποφάσεις αὗται εἶχον ἐκτελεσθῇ, δὲν ἤθελον διατελεῖ σήμερον οὐδ' οἱ Σουλιῶται οὐδ' ἡμεῖς πάντες εἰς ἣν διατελοῦμεν κατάστασιν. Τριάκοντα ἐνιαυτοὶ ἔρρευσαν ἀπὸ τοῦ ἀγῶνος καὶ δεκαοκτὼ ἀφότου ἐντελῆς εἰρήνη ἐπῆλθεν. Ἐνόσω δὲ διήρκει τοῦ πολέμου ὁ κλύδων, ἀντείχομεν εἰς ὅλας γενικῶς τὰς στεροῆσεις, ἀλλὰ μᾶς ἐμειδία καὶ ἡ ἐλπίς, ὅτι θέλομεν τύχει ἔπειτα μιᾶς σπιθαμῆς γῆς διὰ νὰ ταφῶμεν, καὶ ἀντὶ στεφάνων περικαλλῶν, ὅτι θέλει καθέξει τὸ ὄνομά μας μίαν γραμμὴν εἰς τὴν ἰσορίαν. Καὶ ὅμως ὀλίγος χάρις εὐρέθη μόνον μέχρι τοῦ νῦν, διὰ νὰ ἐγγραφῶσιν ὀλίγα τῶν πρωταθλητῶν τοῦ Ἀγῶνος ὀνόματα ἐντὸς τῆς Βουλῆς, ἐνῶ τοσαῦτα ἀγωνιστῶν οἰκογένεια ἀπῆρῶσαν πλέον πρὸς τὴν πείναν καὶ τὴν γύμνωσιν ἐγκατεροῦσαι: Ἀλλὰ τῆς ἀθλιότητος ταύτης δὲν εἶναι καθ' ὁλοκληρίαν παρὰ τοῖς ἡ Κυβερνήσις, διότι ἂν καὶ πολλάκις διωρίσθησαν ἐπιτροπαὶ διὰ νὰ ἐξετάσωσι τὰ δικαιώματα ταῦτα, δὲν ἐνήργησαν κατὰ πλεῖστον μέρος ὅτι τοιαύτη ἐντολὴ ὑπηγόρευεν, ἡ δὲ Κυβερνήσις ἔπαισε μόνον διότι δι' αὐτὴν ἀπέβησαν ἄγραφος χάρις οἱ ὑπὲρ τῶν θνητῶν ἐκδοθέντες νόμοι. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι 160.000 στρεμμάτων διανεμήθησαν εἰς προικοδοτήσεις, ἀλλ' οὐδὲ κατὰ τοῦτο ὁ σκοπὸς τοῦ νόμου ἐτελέσθη, διότι μέχρις οὐ λάβῃ ἕκαστος τὸ ἀνάλογον του ἔδαφος ἔδαπάνα πλειότερα τῆς ἀξίας καὶ τὰ χορηγούμενα γραμμάτια κατέστησαν ψεῦδος. Ἀλλὰ τοιοντοτρόπως προσβάλλεται ὁ ἔθνικὸς χαρακτήρ, ἐκλείπει ὁ πρὸς τὰ ἔνδοξα ζῆλος, καὶ ὁ ἀγωνιστὴς ἐκπνέων ἐπὶ τῆς ψάθης, δὲν δύναται νὰ δώσῃ θέαμα ζηλωτῶν εἰς τὸ τέκνον του. Καὶ λέγουσι μὲν οἱ Σουλιῶται, ὅτι ἄστεγοι καὶ ἀπάτριδες πλανῶνται εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς Ἑλλάδος, ἀλλ' ἐπί-

9. Κρίμα ποὺ δὲ μνημονεύεται τὸ ὄνομα τοῦ ρήτορα.

οις ἄστεγοι καὶ ἀπάτριδες σιενάζουσι πολλοὶ ἄλλοι, δι' ὃ ἀνάγκη νὰ φροντίσω-  
 μεν ὥστε καὶ οἱ γενναῖοι Σουλιῶται νὰ ἰκανοποιηθῶσιν ἐπαξίως καὶ πάντες οἱ  
 λοιποὶ Ἑλληγες νὰ λάβωσι τὰ ἐαντιῶν δικαιοῦματα. Τὸ ἀδίκημα, ἡ πενία, ἡ ἐγ-  
 κατάλειψις ὠθοῦσιν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ εἰς ἐγκλήματα, καὶ πρέπει νὰ μεταβληθεῖ  
 ἢ κατὰστασις αὕτη, νὰ γίνῃ ἢ προσήκουσα θεραπεία, διὰ νὰ προπαρασκευάσωμεν  
 οὔτω τῆς Ἑλλάδος τὸ μέλλον. Δι' ὃ συμπεραίνει, ὅτι πρέπει νὰ σοιτηθῇ ἢ ἀνα-  
 φορὰ τῶν Σουλιωτῶν κατὰ τὴν ἐπὶ ταύτης γνώμην τῆς Ἐπιτροπῆς, νὰ σοιτηθῇ  
 δὲ συνάμα καὶ ἡ πραγματοποιήσις ὅλων τῶν τοιαύτης φύσεως ψηφισμάτων.

Ἐπέφερον ἄλλος (ἀγορητής), ὅτι οὐδεὶς ἀντιτείνει θεβαίως εἰς τὴν ἰδέαν  
 τοῦ νὰ πραγματοποιηθῶσι καὶ τὰ ἀφορῶντα τοὺς λοιποὺς ἀγωνιστὲς ψηφίσματα,  
 ἀλλ' ὑπὲρ πάντα ἄλλον οἱ Σουλιῶται εἶναι ἐπάξιοι τῆς ἐθνικῆς συμπαθείας.  
 Καὶ δὲν ἐννοεῖ μὲν, ὅτι αὐτοὶ μόνοι ἔσποιησαν τὰ κατὰ τῶν ἐχθρῶν τρόπαια, οἱ  
 δὲ λοιποὶ πάντες κατώρθωσαν μικρότερα ἔργα, ἀλλὰ συνήθως οἱ ἔχοντες ἀξιώ-  
 σεις δικαίας περιπίπτουσι ἐνίοτε πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ δικαίου των εἰς ὑπερβο-  
 λὰς. Καὶ θέβαιον μὲν εἶναι, ὅτι πάντες οἱ Ἑλληγες ἐξεπλήρωσαν εὐγενῶς τὸ  
 πρὸς τὴν Πατρίδα χρέος, ἀλλ' οἱ Σουλιῶται, στεροῦμενοι καὶ πατρίδος καὶ παν-  
 τὸς πόρου καὶ μιᾶς σπιθαμῆς γῆς, ὅπου νὰ ἐναποθέσωσι τὰ ὄστα των, ἀναγκαί-  
 ως καθίστανται ἐπάξιοι τῆς ἐθνικῆς συνδρομῆς καὶ ἢ ἀναφορὰ των πρέπει νὰ  
 σοιτηθῇ ὅσον ἔνεστιν.

Ἐπὶ τούτοις ἡ Βουλὴ ἐρωτηθεῖσα παρεδέχθη δι' ἀνατάσεως τὴν ἐπὶ τῆς  
 ἀναφορᾶς γνώμην τῆς ἐπιτροπῆς, ἔχουσαν οὕτω:

«Νὰ σοιτηθῇ σιενὰ ἢ ἀναφορὰ αὕτη εἰς τὸ Ὑπουργεῖον, διὰ τὴν δέουσαν  
 ἐνέργειαν, προτιμωμένον τοῦ ἔργου, καθόσον ἢ τοιαύτη προτίμησις, οὔτε εἰς τὸ  
 Ε' ψήφισμα τῆς ἐν Ἀθήναις Ἐθνικῆς Συνελεύσεως προοικροῦει, οὔτε τὰ δικαιοῦ-  
 ματα ἄλλων ἐπηρεάζει, ἔλαβε δὲ χώραν δικαίως καὶ δι' ἄλλους ἀπολέσαντας τὴν  
 πατρίδα καὶ περιοσίαν των διὰ τὸ μέρος ὅπερ ἔλαβον εἰς τὸν ἀγῶνα».

Πρὸς δέ, καὶ τὸ νὰ ἀποσταλῇ εἰς τὸ Ὑπουργεῖον ἀπόσπασμα τῶν πρακτι-  
 κῶν τῆς παρούσης, διὰ νὰ λάβῃ ὑπ' ὄφιν καὶ τὰ περὶ τῆς ἐκτελέσεως τῶν λοιπῶν  
 ψηφισμάτων λεχθέντα. »

( Σ υ ν ε χ ῖ ζ ε τ α ι )



ΠΑΝΟΥ ΔΗΜ. ΤΖΙΟΒΑ

## Η ΝΕΩΤΕΡΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ\*

Η ΚΑΤΑΡΓΗΣΗ ΤΟΥ ΘΕΣΜΟΥ ΓΕΝΝΗΜΑ ΚΑΙ ΘΡΕΜΜΑ  
ΣΤΗ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΣΤΑ  
1908—1909 ΚΑΙ Η ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΠΑΡ-  
ΧΙΑΣ ΤΙΣ ΠΑΡΑΜΟΝΕΣ ΤΗΣ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗΣ ΤΗΣ  
(1909—1913)

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ε Ι Κ Ο Σ Τ Ο

ΤΟ ΟΡΦΑΝΟΤΡΟΦΕΙΟ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΣΤΑΥΡΟΥ

### 1) 'Ιστορικό τῆς ἴδρυσης — Προϋπολογισμός

Στις 2 τοῦ Ὀκτώβρη τοῦ 1868, ὁ αἰόδιμος Γεώργιος Σταύρου σύνταξε τὴν ιδίωχειρη διαθήκη του, στὴν Ἀθήνα, καὶ μὲ ρητὴ τῆς διατάξεο δώρισε στὴν τότε κοινότητα τῶν Ἰωαννίνων «πρὸς ἀνέγερσιν τοῦ ὀρφανοτροφείου τῶν ἀρρένων μετοχὰς τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς ἐξήκοντα πέντε (65) καὶ δραχμὰς τεσσαράκοντα χιλιάδας (40.000) καὶ αἱ μὲν δραχμαὶ τεσσαράκοντα χιλιάδες θέλουσι χρησιμεύειν διὰ τὴν οἰκοδομὴν τοῦ καταστήματος, αἱ δὲ ἐξήκοντα πέντε (65) μετοχαὶ θέλουσι μείνει παρὰ τῷ Κεντρικῷ Καταστήματι τῆς Τραπεζῆς, καὶ οἱ τόκοι ἢ τὰ μερίσματα κατὰ ἐξαμηνίαν συναγόμενα θέλουσι χρησιμεύειν πρὸς διατροφὴν, ἐνδυμασίαν καὶ τὰ διδάκτρα τῶν παιδῶν».<sup>1</sup>

Κατὰ τὸν Λαμπρίδη, τὸ ὀρφανοτροφεῖο βρισκόνταν στὴ συνοικία τοῦ Πλατάνου, ἐκεῖ ὅπου ἦταν τότε τὸ πατρικὸ σπίτι τοῦ διαθέτη.<sup>2</sup> Ἡ οἰκοδομὴ τοῦ ἰδρυμάτος ἄρχισε στὰ 1883 καὶ τέλειωσε στὰ 1889, ὅποτε καὶ ἔγιναν καὶ τὰ ἐπίσημα ἐγκαίνια του.<sup>3</sup>

Τὸ ὀρφανοτροφεῖο δὲν ὑπάγονταν σὺν διατάξεσιν τοῦ κοινοτικοῦ κανονισμοῦ τοῦ 1908, ἀλλὰ διοικοῦνταν ἀπὸ τὴν ἐπιτροπὴ του, ποὺ εἶχε πρόεδρο τὸ μητροπολίτη, ὅπως παρακάτω θὰ ἐκτεθεῖ.<sup>4</sup> Κατὰ συνέπεια, ὁ προϋπολογισμὸς τοῦ ὀρφανοτροφείου δὲν ἀπεικονίζονταν στὸ γενικὸ τῆς πόλεως προϋπολογισμὸ καὶ ἡ συντήρησὴ του ἀποκλειστικὰ βασιζόνταν στοὺς τόκους τῶν κεφαλαίων, ποὺ ἄφησε ὁ αἰόδιμος Γεώργιος Σταύρου.

### 2) Πρόσληψη ὀρφανῶν — Ἀθέτησὴ ἐντολῆς

Σύμφωνα μὲ ρητὴ διατάξεο τῆς διαθήκης τοῦ Γεωργίου Σταύρου, τὰ ὀρφανὰ «θέλει εἶναι δεκτὰ κατὰ προτίμησιν τῆς πόλεως Ἰωαννίνων καὶ ἐξ Ἑλλήνων τοιούτων τῆς ἐπαρχίας, ὀρθόδοξα, εἰς ὑγιεινὴν κατάστασιν καὶ ἡλικίας ἀπὸ 8-12 ἐτῶν».<sup>5</sup>

\* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 180.

Τὴν πῦρ πάνω διάταξη καταστρατήγησαν «ἐπὶ τὸ ὠφέλιμον» οἱ ἐπίτροποι τοῦ ὄρφανοτροφείου καὶ τὸ ἔτος 1887 εἶχαν πάρει στὸ ἴδρυμα μόνον ὄρφανὰ ἀπὸ τὴ μεγάλη ἐπαρχία.<sup>6</sup> Ἡ ἐνέργεια αὐτὴ τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ ὄρφανοτροφείου ἀνάγκασε τὴν τότε κλειστὴ διοίκηση νὰ συγκαλέσει γενικὴ συνέλευση, γιὰ τὴν ὑπεράσπιση τῶν ἀναφαίρετων δικαιωμάτων τῆς πόλης. Ἡ γενικὴ συνέλευση συνήλθε στὶς 25 τοῦ Ὀκτώβρη τοῦ 1887 καὶ σ' αὐτὴ ὁ Χρ. Π. Σακελλαρίου, πού ἦταν μέλος τῆς ἐφοροεπιτροπείας, ἀφοῦ ἔλαβε τὸ λόγο, εἶπε τὰ παρακάτω:

«Μεταβάτες τῇ 20 τρέχοντος μηνός, ἦτοι τῇ ἐπαύριον τῆς τελευταίας συνεδρίας, παρὰ τῇ Α.Σ. τῷ Ἀρχιερεῖ, ὅστις καὶ πρόεδρος τοῦ διοικητικοῦ Συμβουλίου τοῦ ὄρφανοτροφείου τοῦ ἀειμνήστου Γ. Σταύρου τυγχάνει, ὑπέβαλον αὐτῷ τὰς παραστάσεις τῆς πόλεως καὶ ἐξέθεσαν πληροφορίας περὶ ὧν ἀναφέρονται ἐν τῷ προηγουμένῳ πρακτικῷ, πρὸς δὲ καὶ τὴν δήλωσιν ὅτι ἐὰν πράγματι ἀληθεύῃ ὅτι ἐκ τῶν ὑποτροφῶν, οὓς τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον ἐνέκρινεν νὰ εἰσαγάγῃ ἐν τῷ ὄρφανοτροφείῳ, οὐδεὶς συγκαταλέγεται ἐξ Ἰωαννίνων, ἡ πόλις δὲν θὰ ἐπιτρέψῃ τὰ ἐγκαίνια τοῦ μνησθέντος καταστήματος, ἐν ὅσον δὲν ἀκρωθῇ τὸ ἐπὶ τοῦτο πρακτικὸν τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου καὶ μείνωσι δεκτοὶ ἐν τῷ ὄρφανοτροφείῳ οἱ ἐξ Ἰωαννίνων καταγόμενοι παῖδες».<sup>7</sup>

Στὸν Σακελλαρίου ἀπάντησε ὁ μητροπολίτης Σωφρόνιος, ὁ ὁποῖος παραδέχτηκε ὅτι οἱ πληροφορίες τοῦ προέδρου τῆς ἐφοροεπιτροπείας εἶναι ἀληθινές, τόνισε ὁμως τὴ διαφωνία «ἣτις ἐπῆλθε μεταξὺ τῶν μελῶν τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου καὶ χαρακτηριστικὰ δήλωσε ὅτι ἡ διαφωνία αὐτὴ δὲν ἦταν σκόπιμη, ἀλλὰ ἀπλῶς ἐπέκεινε τὴν ἔννοια τῆς λέξης ἐπαρχία. Στὴν πολύκροτη ἐκείνη συνεδρίαση τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου τοῦ ιδρύματος, οἱ Λιάμπης καὶ Τσέτσικας ὑποστήριξαν τὴ γνώμη ὅτι διὰ τῆς λέξεως «ἐπαρχία» δεόν νὰ ἐννοηθῇ ἡ Διοικητικὴ Κυβερνητικὴ ἐπαρχία, τοῦ δὲ Ἀρχιερέως διατεινομένου ὅτι ἡ λέξις «ἐπαρχία» ἐννοεῖ τὴν πνευματικὴν δικαιοδοσίαν αὐτοῦ».<sup>8</sup>

Ἡ διαφορὰ τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου τοῦ ιδρύματος, ὅσον ἀφορᾷ τὴ λέξις «ἐπαρχία», ἔφτασε στοὺς ἐκτελεστὲς τῆς διαθήκης στὴν Ἀθήνα, «οἱ ὁποῖοι παρέδχθησαν τὴν τοῦ Ἀρχιερέως γνώμην καὶ ἐπὶ τῇ βάσει ταύτῃ ἐνεκρίθη ἡ διὰ κληρώσεως εἰσαγωγή 20 παίδων».<sup>9</sup> Τὴν ὅλη ἐνέργεια τοῦ διοικητικοῦ τοῦ ιδρύματος συμβουλίου τὴ ματαίωσε ἡ πόλις τῶν Ἰωαννίνων καὶ ἀνάγκασε τὸ παραπάνω συμβούλιον νὰ δηλώσει ὅτι ἂν οἱ ἐκτελεστὲς τῆς διαθήκης ἀρνηθοῦν τὴν εἰσαγωγή σ' αὐτὸ Ἰωαννιτῶν μαθητῶν, αὐτοὶ θὰ ἀποχωροῦσαν χάρι τῶν ἀπαρχαραφτων δικαιωμάτων πού εἶχε ἡ τότε πόλις.<sup>10</sup> Τέλος, ἡ γενικὴ συνέλευση τῶν δικαιοῦχων πολιτῶν τῆς πόλης ἀποφάσισε, ὕστερα ἀπὸ τὴν ὑποβολὴ πολλῶν προτάσεων, τὰ παρακάτω:

«Ἡ συνέλευσις, λαμβάνουσα ὑπὸ σημείωσιν ἀντίγραφον τοῦ πρακτικοῦ τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τοῦ Ὁρφανοτροφείου, ὅπερ ἡ Α.Σ. ἀνέγνωσεν εἰς τὰ μέλη τῆς τριμελοῦς ἐπιτροπείας,<sup>11</sup> καὶ οὕτως τὴν ἔννοιαν ἀνεκρίωσεν αὐτῇ σήμερον πρὸς τὴν συνέλευσιν, καὶ δι' οὗ τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον ὑπόσχεται νὰ παραδεχθῇ καὶ εἰσαγάγῃ εἰς τὸ ὄρφανοτροφεῖον ὅσα ὄρφανὰ κατάγονται ἐξ Ἰωαννίνων, ἀρκεῖται πρὸς τὸ παρὸν εἰς τοῦτο καὶ ἀνατίθῃσιν εἰς τὰ αὐτὰ μέλη τῆς τριμελοῦς ἐπιτροπείας τὴν ἐντολὴν ὅπως καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ἐργασθῶσιν, ἔχοντες εὐρείαν πληρεξουσιότητα τοῦ ἐνεργεῖσαι ὡς ταῦτα ἐγκρίνουσιν ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου, ἵνα διὰ πάντων τῶν νομίμων μέσων καθορίσωσι καὶ ἀναδείξωσι σεβαστὰ τὰ δικαιώματα τῆς πόλεως τὰ ἐκ τῆς διαθήκης τοῦ ἀειμνήστου Γ. Σταύρου ἀπορρέοντα ἐπὶ τοῦ ἐνταῦθα ὄρφανοτροφείου αὐτοῦ, παριστάμενοι ἐν πάσῃ περιπτώσει ὡς ἀντιπρόσωποι τῆς κοινότητος».<sup>12</sup>

Στὴν παραπάνω τριμελῆ ἐπιτροπῇ, καὶ ὕστερα ἀπὸ πρόταση τοῦ κ. Ξενο-



φώντα Καπρίτσιου, πού ἔγινε παμψηφεί δεκτὴ ἀπὸ τῆ γενικῆ συνέλευση, δόθηκε ἰδιαίτερο πληρεξούσιο<sup>13</sup> ὑπογραμμένο ἀπὸ τὰ παρόντα μέλη τῆς συνέλευσης.<sup>14</sup>

Ἡ ἐπιτροπὴ τῆς κλειστῆς διοικήσεως πέτυχε τὸ σκοπὸ τῆς καὶ ἡ ἐπιτυχία τῆς ὀφείλονταν, κυρίως, στὴν προσωπικότητα τοῦ Σακελλαρίου. Οἱ ὄροι τῆς γενικῆς συνέλευσης ἔγιναν δεχτοὶ καὶ στὰ ἀνέκδοτα πρακτικὰ τῶν Ἑλεῶν, τῆς ἱστορούμενης περιόδου, ἀλλὰ καὶ νεωτέρων, τὸ ζήτημα δὲν ξαναπαρουσιάζεται.

### 3) Ἡ σύσταση τοῦ ὀρφανοτροφείου καὶ ὁ σκοπὸς του

Γιὰ νὰ γίνῃ ἀντιληπτὸς ὁ τρόπος τῆς λειτουργίας τοῦ ὀρφανοτροφείου τοῦ Γεωργίου Σταύρου, θὰ καταχωρίσουμε, ὅπως ἔχει, τὸν ἐσωτερικὸ κανονισμὸ τῆς λειτουργίας του, πού συντάχθηκε ἀπὸ τοὺς ἐκτελεστὲς τῆς διαθήκης κ.κ. Μᾶρκο Ρενιέρη, Γεώργιο Βασιλείου καὶ Ε. Ι. Κεχαγιᾶ, οἱ ὁποῖοι, ἀπὸ τὸν εὐεργέτη, εἶχαν «πᾶσαν πληρεξουσιότητα». Ὁ κανονισμὸς ἔχει δημοσιευτεῖ τὸ 1887 σὲ ἓνα βιβλίον διαθηκῶν, πού εἶχαν ἐκδόσει τὰ Ἑλέη τῶν Ἰωαννίνων, ἀλλὰ, ὡστόσο, κρίνουμε ἀπαραίτητο νὰ τὸν καταχωρίσουμε, γιὰ τὸν ἰσχυρὸν λόγον ὅτι αὐτὸ εἶναι δυσκολοῦρη, γιὰ νὰ μὴ ποῦμε τελείως ἀνεύρετα. Ὁ κανονισμὸς θὰ παρουσιαστῇ κατὰ πιστὴ ἀντιγραφή χωρὶς σχόλια.

«1. Ἐγκρίσει καὶ ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην ἐποπτεῖαν τῆς κυβερνήσεως τῆς Α.Μ. τοῦ Σουλτάνου συσταίνεται ἐν Ἰωαννίνοις ἐκ τοῦ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον κληροδοτήματος τοῦ αἰοιδίμου Γεωργίου Σταύρου ὀρφανοτροφεῖον τῶν ἀρρένων, τὸ κτίριον τοῦ ὁποῖου ἀνεγερθήσεται ἐπὶ τοῦ ἐν τῇ αὐτῇ πόλει γηπέδου τοῦ διαθέτου, φέρον τὴν προσωνυμίαν «Ὁρφανοτροφεῖον Γεωργίου Σταύρου» ἐγκεκαραγμένην μεγάλοις γράμμασιν ἐπὶ μαρμάρου, εἰς περίβλεπτον θέσιν τοῦ καταστήματος τεθησομένου, καὶ σκοποῦν τὴν ἀνέξοδον ἐνδιαίτησιν καὶ τὴν εἰς τε τὰ γράμματα καὶ τὰς χειρωνακτικὰς τέχνας ἐκπαίδευσιν παιδῶν ὄλων ἐνδεῶν, ὀρφανῶν Ἑλλήνων, προτιμωμένων τῶν ἐκ τῆς πόλεως καὶ τῆς ἐπαρχίας Ἰωαννίνων καὶ ἀνηκόντων εἰς τὴν ὀρθόδοξον ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν, ἡλικίας ὀκτώ ἕως δώδεκα ἐτῶν καὶ ὑγιῶς σωματικῆς διαπλάσεως.

2. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ὀρφανῶν ἔσται ἀνάλογος τῶν εἰσοδημάτων τῆς περιουσίας τοῦ καθιδρύματος τούτου, μενόντων ἀθίκτων τῶν ἀρχικῶν αὐτοῦ κεφαλαίων. Ἀρχικῶν κεφάλαιον θεωρεῖται σήμερον μὲν αἱ κληροδοθηθεῖσαι 65 μετοχαὶ τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος καὶ ὅσα τυχὸν περισσεύουν ἐκ τοῦ ἀπλοῦ κληροδοτήματος μετὰ τὴν οἰκοδομὴν καὶ τὰς δαπάνας τῆς ἐγκαταστάσεως ἀκολούθως δὲ ὅλα τὰ ἐνδεχόμενα κληροδοτήματα καὶ δωρήματα τὰ γενησόμενα ἐπ' αὐτῷ τῷ σκοπῷ.

3. Τὸ ὀρφανοτροφεῖον δέχεται ὑποτρόφους προκαταβάλλοντας κατὰ τριμηνίαν τὰ τροφεῖα καὶ διδάκτρα, τὸ ποσὸν τῶν ὁποίων ὀρίζεται παρὰ τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου, ἡ δὲ δίαίτα τῶν τε ὀρφανῶν καὶ ὑποτρόφων ἔσται λιτὴ, καθαρὰ καὶ ὑγιεινὴ.

4. Οἱ ὑπὲρ τοῦ ὀρφανοτροφείου προσφέροντες συνδρομὰς διαιροῦνται εἰς δωρητὰς, τοὺς προσφέροντας μέχρι λιρῶν ὀθωμανικῶν 5, συνδρομητὰς, τοὺς προσφέροντας ἀπὸ 5 μέχρι 30 λιρῶν καὶ εἰς τοὺς εὐεργέτας, τοὺς ἐπέκεινα τοῦ ποσοῦ τούτου προσφέροντας τὰ ὀνόματα ὅμως τῶν ἄνω τῶν 100 λιρῶν προσενεγκόντων ἐγχαράσσονται ἐπὶ μαρμαρίνου πλακόσ, ἐπὶ καταφανοῦς μέρους τοῦ καταστήματος τεθησομένης, πλὴν δὲ τούτων καὶ εἰς ἴδιον κώδικα ἐγγράφεται τὸ ὄνομα ἐκάστου συνδράμοντος ὅπωςδὴποτε τὸ καθίδρυμα τούτου».



## Β' ΠΕΡΙ ΔΙΟΙΚΗΣΕΩΣ ΤΟΥ ΟΡΦΑΝΟΤΡΟΦΕΙΟΥ

## Α. Διοικητικὸν Συμβούλιον.

5. Τὸ διοικητικὸν συμβούλιον κατὰ τὴν διαθήκην τοῦ ἀειμνήστου Γεωργίου Σταύρου σύγκεται ἐκ τοῦ κατὰ καιρὸν Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Ἰωαννίνων ὡς προέδρου καὶ τῶν κ.κ. Ἀλ. Μίσσιου, Ἀλκ. Λιάμπη καὶ Π. Σ. Κολοβοῦ ὡς παραπληρωματικῶν δὲ μέλος διορίζεται ὁ κ. Γ. Μίσσιος, ὅστις ἅμα ἐπανέλθη καὶ ἐγκατασταθῆ εἰς Ἰωάννινα, λαμβάνει αὐτοδικαίως τὴν θέσιν του, ἥτις ἐπὶ τοῦ παρόντος μένει κενή. Ἀποβιώσαντος ἢ ἄλλως ἐκλίποντος ἑνὸς μέλους τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου, τοῦτο συνερχόμενον ἐκλέγει διὰ πλειονοψηφίας τὸν διάδοχον αὐτοῦ.

6. Τὸ συμβούλιον ἐκλέγει κατὰ διετίαν μεταξὺ τῶν μελῶν αὐτοῦ ἓνα ἀντιπρόεδρον, ἓνα γραμματέα καὶ ἓνα ταμίαν. Τὸ συμβούλιον συνέρχεται ὑποχρεωτικῶς μὲν ἅπαξ τοῦ μηνός, ἐκτάκτως δὲ ὡσάκις ὁ πρόεδρος ἢ ὁ ἀντιπρόεδρος κρίνουν ἀναγκαίαν τὴν συγκαλέσιν αὐτοῦ.

7. Ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης, ἐξασκῶν διηλεκτικῶς ἐπίβλεψιν καὶ ἐπιτήρησιν ἐπὶ τῆς διοικήσεως τοῦ ὀρφανοτροφείου, προεδρεύει ὡσάκις τὸ κρίνει εὐλογον τὰς συνεδριάσεις τοῦ συμβουλίου ἐν περιπτώσει κωλύματος προεδρεύει ὁ ἀντιπρόεδρος.

8. Ὁ ἀντιπρόεδρος α) ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ Μητροπολίτου συγκαλεῖ τὸ συμβούλιον εἰς συνεδριάσιν καὶ διευθύνει τὰ συζητήσεις, β) ἐκτελεῖ τὰς ἀποφάσεις τοῦ συμβουλίου, γ) ἐκδίδει τὰ ἀφορῶντα τὰ ἔξοδα τοῦ καταστήματος χρηματικὰ ἐντάλματα καὶ διατηρεῖ τὴν ἀλληλογραφίαν αὐτοῦ μετὰ τοῦ γραμματέως. Τὸν ἀντιπρόεδρον ἀπόντα ἢ ἄλλως κωλύμενον ἀναπληροῖ ὁ πρεσβύτερος.

9. Ὁ γραμματεὺς κρατεῖ τὰ πρακτικὰ τῶν συνεδριάσεων, ἐνεργεῖ τὴν γραφικὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ὀρφανοτροφείου καὶ φυλάττει τὴν σφραγίδα καὶ τὸ ἀρχεῖον τοῦ καθιδρύματος.

10. Ὁ ταμίης, ἔχων τὴν χρηματικὴν διαχείρισιν τοῦ ὀρφανοτροφείου, ἐνεργεῖ συνεπεῖα χρηματικῶν ἐνταλμάτων παρὰ τοῦ ἀντιπροέδρου ἐκδεδομένων πᾶσαν πληρωμὴν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ προϋπολογισμοῦ, ἐπισυνάπτων τὰ ἀπαιτούμενα δικαιολογητικὰ ἔγγραφα.

11. Τὸ διοικητικὸν συμβούλιον α) εἴτε ἐν σώματι εἴτε διὰ τινος τῶν μελῶν αὐτοῦ ἐπισκέπτεται ἅπαξ τουλάχιστον κατὰ δεκαπενθημερίαν τὸ ὀρφανοτροφεῖον, β) διορίζει καὶ παύει τὸ προσωπικὸν αὐτοῦ, κατὰ δὲ τὸν Σεπτέμβριον ἐκάστου ἔτους ἀποφασίζει, τῇ γνωμοδοτήσει τοῦ διευθυντοῦ καὶ τῶν ἀρμοδίων τεχνιτῶν τοῦ καθιδρύματος, ὅποιοι καὶ πόσοι τῶν ὀρφανῶν πρέπει ν' ἀπολυθῶσι καὶ πόσοι καὶ ὅποιοι νὰ προσληθῶσι ἐν αὐτῷ, γ) συντάσσει καὶ ἐκδίδει τὸν κανονισμὸν τῆς ἐσωτερικῆς ὑπηρεσίας τοῦ καθιδρύματος, ὁρίζον τὰς ἐργασίμους ὥρας καὶ τὰς ἐορτασίμους ἡμέρας, ἐν αἷς καὶ τὴν τῆς ιδρύσεως τοῦ ὀρφανοτροφείου, καὶ ὡς τοιαύτη ὁρίζεται ἡ 23 Ἀπριλίου, καθ' ἣν νὰ τελεῖται μνημόσυνον ὑπὲρ τοῦ ιδρυτοῦ, μνημονευομένων ἐν αὐτῷ καὶ τῶν εὐεργετῶν καὶ λοιπῶν συνδρομητῶν τοῦ καταστήματος, δ) συμβουλευόμενον τὴν πείραν καὶ τὰς τοπικὰς περιστάσεις, τροποποιεῖ, πρὸς τὸ συμφέρον τῆς ὑπηρεσίας τοῦ καθιδρύματος, τὸν παρόντα διοργανισμόν, χωρὶς ὅμως οὕτω καὶ νὰ ἀλλοιωθῆ ὁ ἀρχικὸς αὐτοῦ σκοπός, ἀλλὰ πρὸς τοῦτο ἀπαιτεῖται ἡ συγκατάθεσις τῶν ἐκτελεστῶν τῆς διαθήκης τοῦ ἀειμνήστου Γεωργίου Σταύρου καὶ ἡ ἔγκρισις τῆς Αὐτοκρατορικῆς Κυβερνήσεως, ε) κατὰ τὰς ἀρ-

χάς εκάστου έτους δημοσιεύει διά τινος τών έφημερίδων τών έν 'Ιωαννίνους ή έν Κνωσταντινουπόλει τόν έτήσιον προϋπολογισμόν και άπολογισμόν τών έξόδων του καθιδρύματος μετά τής προσηκούσης αναλυτικής εκθέσεως, στ) συνεδριάζει άπαξ τουλάχιστον κατά μήνα, ή δέ συνεδριάσεις, όπως θεωρηται πλήρης, πρέπει ν' αποτελήται από τά 2/3 τουλάχιστον τών μελών αυτού, αποφαινομένων διά πλειονοψηφίας έν περιπτώσει διχογνωμίας, ζ) όσάκις παρουσιασθή ανάγκη έκτάκτου δαπάνης, μη προβλεπομένης από τόν προϋπολογισμόν, χορηγεί πίστωσησιν περι ταύτης δι' ειδικής πράξεώς του, χωρίς όμως να ελαττωθώσιν εκ τούτου τά κεφάλαια.

#### Γ' ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ ΤΟΥ ΟΡΦΑΝΟΤΡΟΦΕΙΟΥ

12. Το όρφανοτροφείο αποτελείται από τόν έπιμελητήν, εκπληροϋντα προσωρινώς και χρέη διδασκάλου και οικονομόν, τόν παιδονόμον, τόν ύπηρέτην, τόν μάγειρον και τούς διδασκάλους τών τεχνών' άπαντες ούτοι θέλουσι κατοικεί έν τῷ καταστήματι, τρεφόμενοι δαπάνη αυτού και μισθοδοτούμενοι διά του ύπό του συμβουλίου όριζομένου αυτοίς μισθοϋ. Το προσωπικόν τούτο αποτελείται έξ ανθρώπων άποδεδειγμένης ειδικής ικανότητος και όμολογουμένης χρηστής διαγωγής.

#### Δ' ΠΕΡΙ ΕΠΙΜΕΛΗΤΟΥ

13. Ο έπιμελητής, διά την θέσιν του όποίου προτιμητέος είναι εις σεβάσμιος και ικανός κληρικός, α) προϊσταται άμέσως άπάντων τών έν τῷ καταστήματι υπηρετούντων, όφειλόντων ύπακοήν προς αυτόν κατά την εκπλήρωσιν τών καθηκόντων των' διευθύνει την έσωτερικήν υπηρεσίαν του καταστήματος και ανακαλεί εις τά καθήκοντά των τούς παρεκτρεπομένους, επιβάλλον αυτοίς πρόστιμον 5 - 50 γροσίων άνεκκλητύως και έν ύποτροπή 50 - 150 κατ' έφεσιν ένώπιον του διοικητικού συμβουλίου, δυναμένου να μετριάση ή ανατρέψη την άπόφασιν του έπιμελητού, β) υποβάλλει εις την σκέψιν και άπόφασιν του διοικητικού συμβουλίου όσα μέτρα κρίνει λυσιτελή διά την πρόοδον του καταστήματος, κατ' έτος δέ και ένιαυσίαν εκθεσιν περι τής καταστάσεως τής υπηρεσίας αυτού ύφ' όλας αυτής τάς έπόψεις, γ) κατά τόν Σεπτέμβριον εκάστου έτους, άκούων και τής γνώμης τών τε τεχνικών και διδασκάλων του καταστήματος, γνωμοδοτεί περι του αριθμού τών άπολυτέων όρφανών και περι τής κατατάξεως τών έγγραφησομένων νέων, ών συμβουλεύεται την προς ταύτην ή εκείνην τών τεχνών τάσιν. Τόν έπιμελητήν κωλύομενον άναπληροει εις τών διδασκάλων ή τεχνιτών έγκρίσει του διοικητικού συμβουλίου.

#### Ε' ΠΕΡΙ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

14. Ο οικονομός έχει την έσωτερικήν οικονομίαν του καταστήματος και συμφώνως με τάς διαταγάς του έπιμελητού α) προμηθεύει τά προς τροφήν και ένδυμασίαν χρεώδη, β) έγχειρίζει καθ' εκάστην εις τόν έπιμελητήν κατάλογον τών καθημερινών έξόδων προς μεταγραφήν αυτών έν ειδικῷ βιβλίω, κατά μήνα δέ συντάσσει κατάστασιν, ήν άφου επιθεωρήση ο έπιμελητής, παρουσιάζει εις τόν ταμίαν του όρφανοτροφείου προς πληρωμήν, γ) διατηρεί έπιμελώς πάντα τά τε κινήτα και άκίνητα κτήματα του καταστήματος, κρατών και ιδιαίτερον βιβλίον τής άποθήκης του ύλικου και ίματισμού, σημειών τά εισαγόμενα και έξαγόμενα.

#### ΣΤ' ΠΕΡΙ ΠΑΙΔΟΝΟΜΟΥ

15. Ο παιδονόμος, έγγραμματος και, ει δυνατόν, δημοδιδάσκαλος, φροντίζει α) περι τής καθαριότητος και ευκοσμίας τών παιδων και του καταστήματος έν γενει, β) κοιμάται έν τῷ αυτῷ μετά τών παιδων κοιτώνι' εάν ύπάρχωσι πλείονες κοιτώνες, έν εκάστῳ τούτων διορίζεται εις κοιτωνάρχης εκ τών μεγαλειέρον

καὶ φρονιμωτέρων ὄρφανῶν, γ) ὀδηγεῖ τοὺς ὄρφανούς εἰς τὸν ναὸν καὶ τὸν περὶπατον, δ) ἐπιτηρεῖ αὐτοὺς κατὰ τὰς ὥρας τῆς σωμασκίας καὶ τῶν παιγνίων των, ε) συντρῶγει μετ' αὐτῶν, καὶ στ) ἐπιλαμβάνεται τῆς διδασκαλίας τῶν γραμμάτων, ἐφ' ὅσον δύναται, βοηθῶν τὸν διδάσκαλον.

## Ζ' ΠΕΡΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΤΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

16. Μέχρις οὗ, ἀναλόγως τῆς αὐξήσεως τῶν μέσων τοῦ ὄρφανοτροφείου, διορισθῶσιν εἰδικοί διδάσκαλοι τῶν γραμμάτων, διδάσκονταί οἱ ἐν αὐτῷ ὄρφανοῦ ὑπὸ τοῦ ἐπιμελητοῦ (ἀριθ. 13) καὶ τοῦ παιδονόμου (ἀριθ. 15) γραφῆν, ἀνάγνωσιν, ἀριθμητικὴν, χριστιανικὴν διδασκαλίαν καὶ ἰχνογραφίαν. Ἡ διδασκαλία τῶν γραμμάτων ἀρχεται ἀπὸ πρωΐας μέχρι τῆς 10 π.μ., τὸ δὲ ὑπόλοιπον τῆς ἡμέρας ἀνήκει εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν τεχνῶν, πλην τῶν μικρᾶς ἡλικίας ὄρφανῶν, τῶν μὴ δυναμένων νὰ ἐργασθῶσιν ἢ ἀργούντων, ἐλλείψει ἐργασίας, αἵτινες δέον ν' ἀσχολῶνται εἰς τὰ γράμματα καὶ μετὰ μεσημβρίαν.

## Η' ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΤΩΝ ΤΕΧΝΩΝ

17. Αἱ ὑπὸ τῶν εἰδημόνων καὶ ἐμπείρων τεχνιτῶν διδασκόμεναι ἐν τῷ ὄρφανοτροφείῳ τέχναι ἔστωσαν χειρωνακτικαί, ὅσαι θεωρηθῶσιν ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου μᾶλλον βιοποριστικαί· ἡ δὲ διδασκαλία αὐτῶν ἀρχεται ἀπὸ τῆς 10 π.μ. μέχρι τῆς ἑσπέρας, πλην τῶν μεταξὺ, χάριν τροφῆς καὶ σωμασκίας, διαλειμμάτων, κατὰ τὸ ἰδιαιτέρον πρόγραμμα τῆς ἐσωτερικῆς ὑπηρεσίας τοῦ καταστήματος, ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου συνταχθησομένου.

18. Ἡ ἀξία τῶν ἐργαλείων τῶν τεχνιτῶν κατὰ τὸ ἥμισυ ἐπιβαρύνει τὸ κατὰστημα καὶ κατὰ τὸ ἕτερον ἥμισυ τοὺς τεχνίτας.

19. Πᾶν ἔργον, ἐν τῷ ὄρφανοτροφείῳ κατασκευαζόμενον, ὑπόκειται εἰς φόρον 2 ἐπὶ τοῖς % πρὸς ὠφέλειαν τῶν ὄρφανῶν.

## Θ' ΠΕΡΙ ΕΞΕΤΑΣΕΩΝ

20. Κατ' ἔτος ἐνεργοῦνται ἐξετάσεις εἴτε τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας, παρόντος τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου, τὰ δὲ προϊόντα τῆς διπλῆς ταύτης διδασκαλίας κρίνονται ὑπὸ εἰδημόνων ἀνδρῶν. Ἐκτὸς τῶν ἐνιαυσίων ἐξετάσεων, καὶ κατὰ μῆνα γίνεται ὑπὸ τοῦ προσωπικοῦ τοῦ καταστήματος, παρόντος καὶ ἐνὸς τουλάχιστον μέλους τοῦ Συμβουλίου, ἔλεγχος τῆς προόδου καὶ διαγωγῆς τῶν ὄρφανῶν.

21. Ὑπὲρ τῶν κατὰ τὰς ἐνιαυσίους ἐξετάσεις εὐδοκμησάντων συσταίνονται τρία βραβεῖα, διαγωγῆς, γραμμάτων καὶ τεχνῶν, καὶ ταῦτα τὰ βραβεῖα ἔστωσαν ἀξίας μέχρι 5 γροσίων.

## Ι' ΠΕΡΙ ΤΑΜΕΙΟΥ ΤΩΝ ΟΡΦΑΝΩΝ

22. Συσταίνεται ταμεῖον ὑπὲρ τῶν ὄρφανῶν τοῦ καθιδρύματος πρὸς ἐξοικονομήσιν προσωρινὴν τοῖς ἀπολυομένοις, ἧς τινος ἔχουσιν ἀνάγκην παῖδες τοιοῦτοι. Πόροι δὲ τοῦ ταμείου τούτου ἔστωσαν ἢ ἐκ τῆς φοροδοσίας τῶν ἔργων προκύπτουσα ὠφέλεια. (ἀριθ. 19), ἢ ἐκ τῆς ἐξαργυρώσεως τῶν βραβείων (ἀριθ. 21) καὶ αἱ ἴδιαι τυχόν τῶν ὄρφανῶν καταθέσεις. Εἰδικὸν βιβλίον τοῦ ταμείου τούτου κρατεῖται παρὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ, ἐν ᾧ ἀνοίγεται μερὶς ἐκάστῳ ὄρφανῷ, ἀντιπροσωπεύουσα τὸ τε ἐνεργητικὸν καὶ παθητικὸν αὐτοῦ· τὸ μὲν ἀποτελεῖται ἀπὸ τὰ ἐκ τῶν ἔργων καὶ βραβείων καὶ τῶν ἰδίων καταθέσεων προερχόμενα κέρδη, τὸ δὲ παθητικὸν ἀπὸ τὰ ἐπιβαλλόμενα αὐτῷ πρόστιμα διὰ κακῆν διαγωγῆν ἢ ἀμέλειαν πρὸς τε τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας. Τὸ βιβλίον τοῦτο ἔστω καὶ ὡς κάτοπτρον διαγωγῆς τῶν ὄρφανῶν. Οἱ ἀπολυόμενοι ὄρφανοὶ ἐφοδιάζονται μὲ τακτικὸν ἀπολυτήριον.

## ΑΡΘΡΟΝ ΑΚΡΟΤΕΛΕΥΤΑΙΟΝ

23. Οί εκτελεσταί τῆς διαθήκης τοῦ ἀειμνήστου Γεωργίου Σταύρου διατηροῦν προσωπικῶς τὸ δικαίωμα νὰ ἐπιτηροῦν τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ παρόντος ὀργανισμοῦ, καὶ ἐν περιπτώσει παραβάσεως αὐτοῦ νὰ ἀναστείλωσι τὴ ἀποστολὴν τῶν μερισμάτων τῶν 65 μετοχῶν. Τὸ δικαίωμα τοῦτο διατηροῦν καὶ οἱ δύο, ἂν τις ἐκ τῶν τριῶν ἀποβιώσῃ, καθὼς καὶ ὁ ἐπιζήσων τῶν ἄλλων δύο.

## ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΕΙΚΟΣΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

1. Βλ. Διαθήκαι τῶν ἀειμνήστων εὐεργετῶν τῶν Ἰωαννίνων, ἐκδόσεις Ἐλεῶν, Ἀθήναι 1887, σ. 135.
2. Βλ. Ἰωάννη Λαμπρίδη, ὁ. π., σ. 73.
3. Βλ. ΑΜΙ, ἀριθ. πρακτ. 191/25.10.1887, βιβλίον Νο 2, σελ. 35-38.
4. Γενικά τὸ ὄργανοτροφεῖο ὑπάγονταν μόνον στὸ ἄρθρο 10 τοῦ κανονισμοῦ τῆς πόλεως καὶ τῆς ἐπαρχίας τοῦ 1908 ποῦ ρητὰ γράφει: «Ἐκαστὴ διεύθυνσις τῶν σωματείων τῆς πόλεως εἶναι ἀνεξάρτητος ἐν ταῖς ἐνεργείαις αὐτῶν, ὑποχρεοῦται ὅμως εἰς τὸ τέλος ἐκάστου ἔτους νὰ ὑποβάλλῃ τοὺς λογαριασμοὺς ὑπογεγραμμένους εἰς τε τὴν ἐφοροεπιτροπεῖαν καὶ εἰς τὴν ἐνιαίαν διοικητικὴν δημογεροντίαν».
5. Βλ. Διαθήκαι τῶν ἀειμνήστων εὐεργετῶν τῶν Ἰωαννίνων, ὁ. π., σ. 135.
6. Βλ. ΑΜΙ, ἀριθ. πρακτ. 197/25.10.1887, ὁ. π., σ. 135.
7. Βλ. ΑΜΙ, ἀριθ. πρακτ. 191/25.10.1887, ὁ. π., σ. 35.
8. Βλ. ΑΜΙ, ἀριθ. πρακτ. 191/25.10.1887, ὁ. π., σ. 35.
9. Βλ. ΑΜΙ, ἀριθ. πρακτ. 191/25.10.1887, ὁ. π., σ. 35.
10. Βλ. ΑΜΙ, ἀριθ. πρακτ. 191/25.10.1887, ὁ. π., σ. 36.
11. Ἡ τριμελὴς ἐπιτροπὴ εἶχε διοριστεῖ σὲ χρόνον προγενέστερον, μὲ τὸ ὑπ' ἀριθ. 190 πρακτικὸ τῆς γενικῆς συνέλευσης τῶν δικαιοῦχων πολιτῶν τῶν Ἰωαννίνων. Βλ. ΑΜΙ, ἀριθ. πρακτ. 190/18.10.1887, ὁ. π., σ. 33.
12. Βλ. ΑΜΙ, ἀριθ. πρακτ. 191/25.10.1887, ὁ. π., σ. 37.
13. Τὸ πληρεξούσιον ποῦ ἔδωκε ἡ γενικὴ συνέλευσις τῶν δικαιοῦχων πολιτῶν, στὴν τριμελὴ ἐπιτροπὴ, ἦταν τὸ παρακάτω:  
 «ΠΛΗΡΕΞΟΥΣΙΟΝ — Δυνάμει τοῦ ὑπὸ σημερινὴν ἡμερομηνίαν καὶ ὑπ' ἀριθ. 191 πρακτικῶ τῆς γενικῆς τῶν δικαιοῦχων πολιτῶν συνελεύσεως, ἐξουσιοδοτοῦνται οἱ κύριοι Χρ. Π. Σακελλάριος, Ν. Κίγκος καὶ Ἐμ. Ζαλοκώστας, οἵτινες καὶ μέχρι τοῦδε δυνάμει τοῦ ὑπ' ἀριθ. 190 πρακτικῶ ἐτέρας ὁμοίας συνελεύσεως εἰργάσθησαν, ὅπως ἐξακολουθήσωσιν ὡς ἀντιπρόσωποι τῆς ὀλομελείας τῆς κοινότητος τῆς πόλεως Ἰωαννίνων ἐργαζόμενοι ὡς ἐν τῶν συμφερόντων καὶ πάντων τῶν δικαιωμάτων τῆς πόλεως τῶν ἀπορρεόντων ἐκ τῆς διαθήκης τοῦ ἀειμνήστου εὐεργετοῦ Γ. Σταύρου, παραχωρεῖ δὲ αὐτοῖς πᾶσαν πληρεξουσιότητα ἵνα ὡς ἀντιπρόσωποι τῆς κοινότητος φροντίσωσι διὰ πάντων τῶν νομίμων τακτικῶν καὶ ἐκτάκτων μέσων τὴν περιφρούρησιν καὶ λύσιν δικαστικῶς καὶ ἐξωδικῶς τῶν εἰρημένων δικαιωμάτων καὶ συμφερόντων τῆς κοινότητος. Ἐφ' ὃ ὑπεγράφη τὸ παρὸν παρὰ τῶν συνεδριασάντων κατὰ τὴν σήμερον γενομένην συνέλευσιν τῶν δικαιοῦχων πολιτῶν». (Βλ. ΑΜΙ, ὁ. π., σ. 37).
14. Βλ. ΑΜΙ, ἀριθ. πρακτ. 191/25.10.1887, ὁ. π., σ. 37.

( Σ υ ν ε χ ί ζ ε τ α ι )



ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Κ. ΘΕΟΛΟΓΙΤΗ

## ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ ΑΠΟ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ 1912-13\*

1 (-1-1913). Τὴν 1ην Ἰανουαρίου, ὀνομαστικὴν μου ἑορτὴν, εὕρηκα σὲ κάποιον σπίτι καὶ ἀγόρασα μέλι καὶ οὖζο καὶ ἕκαμα τηγανίτες (λουκουμάδες) καὶ ἐπρόσφερα στοὺς συναδέλφους μου καὶ μοῦ εὐχήθησαν ἐπὶ τῇ ἑορτῇ μου.

Ἐπρὸς πᾶσιν δὲ καὶ ἔμεινα σὲ κάποιον σπίτι καλῶ, τοῦ Δ. Νούση, καὶ με ἐπεριποιούντο πολὺ καθ' ὅτι ἐπλήρωνα καλά. Ἐπέρασα δὲ χρυσὲς ἡμέρες σ' αὐτὸ τὸ σπίτι, καθ' ὅτι ἡ γυναίκα του καὶ ἡ κόρη του με εἶχανε μὴ στάξῃ καὶ μὴ θρέξῃ, ἐπειδὴ τοὺς ἔδιδαν χρήματα.

4 (-1-13). Εἰς τὰς 4 Ἰανουαρίου ἐστείλαμε τὰ μεταγωγικὰ καὶ μᾶς ἔφεραν ἄρβηλα, καθ' ὅτι εἴμεθα σχεδὸν ὅλοι ἀνυπόδητοι. Τὸ δὲ χιόνι μᾶς ἐπάγωνε τὰ πόδια.

10 (-1-13). Εἰς τὰς 10 Ἰανουαρίου ἐλάβουμε διαταγὴν νὰ ἐγκαταλείψωμεν τὸ Λιάχοβο, καθ' ὅτι δὲν ὑπῆρχεν πλέον φόβος ἀπὸ τὸ μέρος αὐτὸ καὶ τὴν ἐπομένην πρωτῶν περὶ τὰς 7 ἀνεχωρήσαμεν μεταβαίνοντες εἰς τὸ χωρίον Β ε - λ α ν ι δ ι ἄ καὶ ἐκεῖ νὰ θαδίσωμεν εἰς θέσιν Π ε τ ο ὄ σ ι .

11 (-1-13). Καθ' ὅτι εἶχεν ἐμφανισθῆ ἔχθρὸς εἰς ἐκεῖνα τὰ μέρη, ἀνεχωρήσαμεν καὶ διὰ τῶν χωρίων Τ σ α ρ ί τ σ ε ν α , Γ ρ α τ σ α ν ῶ ν , ἐφθάσαμεν περὶ τὴν 11ην ἐσπερινὴν ὥραν εἰς Μ π α ο υ σ ο ὄ ς , ὅπου καὶ διενυκτερεύσαμεν.

12 (-1-13). Τὴν ἐπομένην πρωτῶν μᾶς ἐπιθεώρησεν ὁ κύριος Μαλάμος, ἀρχηγὸς μας, καὶ μᾶς εἶπεν ὅτι τὸ κράτος μᾶς ἐνεπιστεύθη τὰς σπουδαιότερας θέσεις. Ὅτι καθήκον ἔχομεν νὰ ἀποθάνωμεν πάντες ὑπὲρ τῆς πατρίδος μέχρι τελευταίου, ἀλλὰ τὰς θέσεις μᾶς πρέπει νὰ τὰς κρατήσωμεν πάσῃ δυνάμει. Ἄλλωστε κινδυνεύει ὑπερφαλάγγισιν ὅλον τὸ στράτευμά μας. Ἄνεχωρήσαμεν ἐν ἐνθουσιασμῷ καὶ μετέβημεν εἰς τὰς θέσεις μας. Εἴμεθα ἀκριβῶς ὀπισθεν τῶν θέσεων τοῦ φρουρίου Ἄ γ ἰ ο υ Ν ι κ ο λ ἄ ο υ , ἐπὶ ὑψηλοῦ καὶ χιονοσκεποῦς ὄρους. Ἐκεῖθεν δὲ ἔπρεπε με τὴν γενικὴν ἔφοδον νὰ ἐπιτεθῶμε, ἵνα καταλάβωμεν τὸ ἄνω φρούριον. Ἀλλὰ μέχρι τῆς γενικῆς ἐπιθέσεως ὠφείλαμε νὰ εἴμεθα μόνον ἀμυντικοί. Ὡς ἐκ τούτου, ἡ ὑπηρεσία μας περιωρίσθη μόνον εἰς προφυλακὰς. Εἴμεθα δὲ τόσοσιν πλησίον τοῦ ἐχθροῦ, ὥστε ἐβλέπαμεν τοὺς διπλοσκοποὺς Τούρκους. Τὸ τί ὑπέστημεν μέχρι τῆς γενικῆς ἐφόδου, μόνον ὁ Θεὸς γνωρίζει. Πρῶτον, ἀπὸ πείναν, καθ' ὅτι εἴμεθα μακριὰ ἀπὸ τὴν ἐπιμελητείαν, τὰ δὲ μεταγωγικὰ μᾶς ἀνεπαρκῆ καὶ αἱ ὁδοὶ λίαν δύσβατοι καὶ ἦτον ἐντελῶς ἀδύνατον διὰ νὰ λάβωμεν ἐγκαίρως τροφὰς. Τὸ χιόνι εἶχεν καταλύσει τὰ μέρη ἐκεῖνα εἰς τοιοῦτον σημεῖον, ὥστε ἐκάστην φορὰν ποῦ θὰ ἐπήγαιναν νὰ μᾶς φέρουν τροφὰς τὰ μεταγωγικὰ μᾶς, ἦτον ἀδύνατον νὰ μὴ χαθοῦν 2-3 ζῶα. Ἀλλὰ ἐκρημνίζοντο καὶ ἄλλα ἀπέθνησκον ἀπὸ τὸ ψῦχος. Ὅσον διὰ τὸ κρύο, ἀδυνατῶ νὰ σᾶς περιγράψω τί ὑπέστημεν. Ἦναγκαζόμεθα νὰ πίπτωμεν ὁ ἕνας ἐπάνω εἰς τὸν ἄλλον, διὰ νὰ ἡμιπορέσωμεν νὰ ζεσταθῶμεν ἀλίγον. Διὰ νὰ ἀλλάξωμεν ἐσώρουχα, ἀδύνατον. Πρῶτον, διότι δὲν εἶχαμε καί, δευτέρον, ποῖος ἐτόλμα νὰ γδυθῇ γιὰ νὰ ἀλλάξῃ;

Εἴχαμεν δὲ μεγάλην ἔλλειψιν ἀπὸ καπνὸ καὶ ἀπὸ πάντα τὰ χρειώδη. Ἡ τιμὴ

\* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 186.

τοῦ καπνοῦ, δσάνκις ἔφεργαν πρὸς πώλησιν μερικοὶ χωρικοὶ, ἐκυμαίνετο ἀπὸ 40 - 50 δρχ. τὴν ὀκταν. Ἦτο δὲ καπνὸς τοῦ ἐσχάτου εἴδους. Ἀλλὰ εἰς τὴν ἀνάγκην καὶ οἱ θεοὶ πεῖθονται.

Ἐπλήρωσα γιὰ ἓνα φάκελον πού ἤθελα νὰ γράψω ἐπιστολήν, 50 λεπτά. Σπαινιώτατα δὲ ἐλαμβάναμε ἐπιστολάς εἰς αὐτὸ τὸ μέρος.

### (ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 1913)

Εἶχαμε δὲ καὶ συγνάκις ἐπεισόδια, καθ' ὅτι ὁ ἐχθρὸς, μὴ γνωρίζων τὰς δυνάμεις μας, ἐζήτει μὲ πᾶσαν θυσίαν νὰ τὰς μάθῃ, διὰ νὰ μᾶς κάμῃ ἐπίθεσιν.

Ἔστειλε δὲ πρὸς κατασκόπευσιν χωρικοῦς, τοὺς ὁποίους ὁμως ἡμεῖς ἐσυλλαμβάναμε καὶ ἐπέστειλαμε εἰς Φιλιππιάδα.

12 (- 2 - 13). Τὴν 12ην Φεβρουαρίου εἶχα διορισθῆ περιπολάρχης ἐπὶ κεφαλῆς 6 ἀνδρῶν. Εἶχεν ὠραίαν Σελήνην, ἔνεκεν δὲ τοῦ φύχους, καθ' ὅτι ἡ χιῶν ἐκάλυπτε τὰ πάντα, ἠθέλησα νὰ περιπατήσω περισσότερον διὰ νὰ ζεσταθῶ, διότι, διὰ νὰ καθήσωμεν δὲν εἶχε μέρος. Ἐκεῖ ὁμως πού ἐβαδίζαμεν ἀμέριμνοι, ἀκουσίως μας εἶχαμεν προχωρήσει ἀρκετὰ πρὸς τὸ μέρος τοῦ ἐχθροῦ. Αἴφνης δέ, ἐκεῖ πού ἐσκεπτόμουν νὰ διατάξω νὰ γυρίσωμεν ὀπίσω, ἄκουσα ὀμιλίαν. Ἀκροασθεὶς δέ, ἐθεβαιώθην ὅτι ὀμιλοῦν τουρκικά. Ταυτοχρόνως δέ, εἰς ἀπόστασθιν 100 - 150 βημάτων, εἶδα καὶ ἤρχοντο πρὸς τὸ μέρος μας ὀμάδα ἀνδρῶν ὀπλισμένων. Ἀμέσως ἀντελήφθην ὅτι πρόκειται περὶ τουρκικῆς περιπόλου. Ἠθέλησα νὰ γυρίσωμεν ὀπίσω, ἀλλὰ ἔνεκεν τῆς Σελήνης θὰ ἐγενώμεθα ἀντιληπτοὶ καὶ θὰ μᾶς ἐπυροβόλουν. Ὡς ἐκ τούτου ἐπροτίμησα νὰ σταθῶ καὶ νὰ ὑπερασπισθῶ τουλάχιστον τὴν ζωὴν μου. Δὲν ἔχασα καθόλου καιρὸν καὶ διέταξα τοὺς ὑπ' ἐμὲ ἀνδρας νὰ πέσουν πρηνηδὸν καὶ νὰ πυροβολήσουν ἅμα τοὺς διατάξω. Ἐπέσαμε ὅλοι κάτω καὶ ἐπεριμέναμε. Μόλις ὁ ἐχθρὸς ἔφθασεν εἰς ἀπόστασιν 30 - 40 βημάτων, ἀμέριμνος ὡς ἦτο, διατάσσω πῦρ ταχύ. Εἰς ὀλίγας στιγμὰς ἅπασα ἡ τουρκικὴ περίπολος, ἀποτελουμένη ἀπὸ 12 ἀνδρες, εἶχεν ἐξολοθρευθῆ καθ' ὀλοκληρίαν. Ἠθέλησα νὰ πλησιάσω, ὅπως τοὺς πάρωμεν τὰ ὄπλα, ἀλλὰ τὸ τουρκικὸν πυροβολικὸν ἄκουσε τοὺς πυροβολισμοὺς καὶ ἤρχισε νὰ μᾶς πυροβολῇ. Δὲν ἔχασα καιρὸν καθόλου παρὰ διέταξα καὶ ἐγυρίσαμεν ὀπισθεν ταχέως. Αἱ ἡμέτεραι προφυλακαὶ, ὅτινες ἐγνώριζαν ὅτι εἶμαι ἔξω, ὅταν ἄκουσαν τοὺς πυροβολισμοὺς καὶ ἐγὼ δὲν ἐφαινόμουνα πουθενά, ἐνόμισαν ὅτι εἶχαμε φονευθῆ ὅλοι καὶ εἰδοποίησαν καὶ τὸν λοχαγόν μας, ὅστις ἔσπευσεν ἀμέσως νὰ ἔλθῃ καὶ νὰ παρατάξῃ τὴν φρουράν στὰ ὄπλα διὰ κάθε ἐνδεχόμενον. Τὴν στιγμήν ἐκείνην ἔφθασα καὶ ἐγὼ μὲ τοὺς ὑπ' ἐμὲ ἀνδρας. Μὲ ἐκάλεσεν ἀμέσως καὶ μὲ ἀνέκρινεν περὶ τῶν συμβάντων. Ὅταν τοῦ ἐδιηγήθηκα πῶς ἔγινε ἡ συμπλοκὴ καὶ χωρὶς νὰ πάθῃ τίποτε κανεὶς ἐξ ἡμῶν, μὲ συνεχάρη.

13 (- 2 - 13). Τὴν ἐπομένην δὲ τὸ ἀνέφερε καὶ εἰς τὸν ἀρχηγόν, ὅστις μὲ ἐξέφρασεν τὴν εὐαρέσκειάν του διὰ τῆς ἡμερησίας διαταγῆς. Μοῦ ὑπεσχέθη δὲ ὁ λοχαγός μου ὅτι θέλει φροντίσει περὶ τῆς προαγωγῆς μου. Ἀπὸ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἔγινα πλέον σεβαστὸν πρόσωπον εἰς τὸν λόχον. Ὅταν δὲ ἐπαρουσιάζετο τίποτε ριψοκίνδυνον, τὸ ἀνέθετον εἰς ἐμέ.

15 (- 2 - 13). Αἱ ἡμέραι παρέρχονται καὶ ἡ ἀπὸ ἡμέραν εἰς ἡμέραν περιμενομένη διαταγὴ διὰ τὴν γενικὴν ἐφοδον δὲν ἤρχετο. Οἱ ἀνδρες ἤρχισαν νὰ στενοχωροῦνται διὰ τὸ ἀνεξήγητον τῆς παρατάσεως τῆς ἐφόδου καὶ μεμφιμοιραὶ ἐξεφράζοντο καθημερινῶς.

18 (- 2 - 13). Εὐτυχῶς τὴν 18ην Φεβρουαρίου ἦλθεν ἀγγελιοφόρος καὶ μᾶς εἰδοποίησεν νὰ εἶμεθα ἔτοιμοι, διότι τὴν ἐπομένην θέλει γίνεῖ ἡ γενικὴ ἐφοδος. Πραγματικῶς, ὁ ἀντισυνταγματάρχης μας κ. Μαλάμος ἦλθεν τὴν ἐπομένην (19 -



2-13) και μᾶς διέταξε νὰ ἐτοιμασθῶμεν και μὲ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου νὰ συγκεντρωθῶμεν εἰς ὠρισμένον τομέα, νὰ προχωρήσωμεν ὄλην τὴν νύκτα και νὰ ἀνέλθωμεν τὰ ὑψώματα τοῦ Ἁγίου Νικολάου και πρῶτ-πρῶτ νὰ ἐπιτεθῶμεν.

19 (-2-13). Τὸ σχέδιον τοῦ ἀρχηγοῦ μας ἐφημερίσθη τελείως και ἐξετελέσθη κατὰ γράμμα. Εἰς τὸ μέρος ὅπου εἶχον καταυλισθῆ τὰ τάγματα τὴν ἡμέραν εἶχανε φέρει χωρικούς ἀπὸ τὰ περίξ χωρία. Τὴν νύκτα δὲ τῆς ἐφόδου ἄφησαν ἐκεῖ τοὺς χωρικούς και ἤναπτον πυράς. Ἐνῶ ὁ στρατὸς ὅλος εἶχε προχωρήσει, τὴν νύκτα δὲ ἐπωφελοῦμενοι τοῦ σκότους ἀνήλθομεν ὅλοι ὡς τὰ ὑψώματα ἔρποντες, χωρὶς νὰ γίνωμεν ἀντιληπτοὶ ἀπὸ τὸν ἐχθρόν.

20 (-2-13). Τὴν αὐγὴν, μόλις ἐξημέρωσα, εὐρέθημε πρὸ τῶν τουρκικῶν προφυλακῶν, εἰς ἀπόστασιν μόλις 100 βημάτων. Ἀμέσως ἐφώναξαν «εἰς τὰ ὅπλα!» ἀλλὰ ἦτο ἀργά, διότι ἕως νὰ ἐξέλθουν ἀπὸ τὰς σκηνάς των οἱ Τοῦρκοι στρατιῶται, ἡμεῖς τοὺς εἶχαμε περικυκλώσει. Εἶναι ἀπερίγραπτον τὸ τί ἐπηκολούθησεν ἐκείνην τὴν ὥραν. Οἱ Τοῦρκοι ἀξιωματικοὶ συνελήφθησαν ὅλοι αἰχμαλῶται. Οἱ δὲ Τοῦρκοι στρατιῶται εἶχον καταληφθῆ ἀπὸ πανικὸν και δὲν ἐγνώριζαν τί ἔκαμνον. Ἄλλοι ἔρριπτον τὰ ὅπλα και ἔφευγον, μὴ γνωρίζοντες και οὗτοι ποῦ τρέχουν. Ἄλλοι εἰς τὴν σύγχυσίν των ἐφόνευον ἀλλήλους και οἱ πλέον ψύχραιμοι ἀπὸ αὐτοὺς ἤρχοντο και παρεδίδοντο γονυπετεῖς.

Τὴν ὁργὴν τὴν ὁποίαν εἶχομε πρὸ ὀλίγων μόλις στιγμῶν, ὑπελογίζαμε νὰ φωνεῦσωμεν πάντας και νὰ μὴ φεισθῶμεν οὐδενὸς τὴν ζωὴν. Ἀλλὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην τοσοῦτον εἶχομεν συγκινηθῆ, ὥστε οὐδὲ ἰδέα διὰ νὰ τοὺς φονεύσωμεν μᾶς ἤλθεν κατὰ νοῦν και οὕτω ἐγλύττωσαν πολλοὶ ἀπὸ αὐτούς, πλὴν ὀλίγων ἑκατοντάδων, τοὺς ὁποίους ἐφονεύσαμεν τὰς πρώτας στιγμᾶς. Ὅταν ἀφωπλίσαμεν ἐντελῶς τοὺς αἰχμαλῶτους και τοὺς ἀφήσαμε ὑπὸ φρουράν, ἔμαζεύσαμε τὰ ὅπλα των συμποσούμενα πλέον τῶν δύο χιλιάδων. Ἐκυριεύσαμεν και δύο σημαίας και τρεῖς πυροβολαρχίας.

Εἶχεν τελειώσει αὐτὴ ἡ δουλειὰ και μᾶς ἐδόθη καιρὸς δι' ὀλίγην ἀνάπαυσιν, ὥστε τότε μόνον εἶδομεν τὸ μεγαλοπρεπέστατον θέαμα πρὸ ἡμῶν και εἰς ὀλίγων χιλιομέτρων ἀπόστασιν. Καθ' ὅτι εἶχε συμβῆ τὸ ἐξῆς: Ἀπὸ τὸ Μπιζάνι μέχρι τὰ Γιάννενα εἶναι πεδιάς μεγάλη ὑπὲρ τῶν 10 τετραγωνικῶν χιλιομέτρων. Εἰς τὴν πεδιάδα ταύτην εἶχαν καταφύγει, ἵνα διασωθῶσιν ἀπὸ τὴν σαγῆν οἱ Τοῦρκοι. Οἱ περισσότεροι ἀπὸ αὐτοὺς ἦτον ἐντελῶς ἄοπλοι, καθ' ὅτι ἐν τῇ ὁρμῇ των πρὸς φυγὴν ἔρριπτον τὸν ὅπλισμόν των ἐδῶ και ἐκεῖ.

Εἶχανε μαζευθῆ ὅλοι στὴν πεδιάδα και ἐζήτουν διέξοδον, ἀλλὰ φεῦ! Ἐπήγαιναν δεξιὰ, τοὺς ἐκτύπα τὸ κανόνι τῆς Καστρίτσας (ἣτις εἶχεν καταληφθῆ ὑπὸ τῶν ἡμετέρων). Ἐφευγαν πρὸς ἀριστερὰ και τοὺς ἐκτύπα τὸ κανόνι τῆς Μανωλιάσας. Ἐφευγαν πρὸς βορρᾶν και τοὺς ἐκτυπούσαμεν ἡμεῖς. Καὶ αὐτοὶ δὲν ἤξευραν τί νὰ κάνουν. Εὐτυχῶς ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἦτο ὁ καιρὸς καλός. Κατόπιν διαταγῆς τοῦ γενικοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος Διαδόχου Κωνσταντίνου, ἀφωπλίσθησαν πάντες και ἐδόθησαν εἰς αὐτοὺς τροφαὶ ἀμέσως. Μᾶς ἔκαμιν ὁμως μεγάλην ἐντύπωσιν τὸ μεγαλοπρεπὲς τοῦτο θέαμα. Φαντασθῆτε 30-35 χιλιάδες στρατοῦ αἰχμαλῶτου και συγκεντρωμένου εἰς ἓνα μέρος! Μαζὶ δὲ μὲ αὐτοὺς νὰ εἶναι και 4-5 χιλιάδες νεκροί, φονευθέντες ἐντὸς τῆς πεδιάδος.

Τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἠσθάνθηον ὅτι εἶμαι ὁ εὐτυχέστερος τῶν ἀνθρώπων, καθ' ὅτι ὅλοι αἱ στερήσεις ἐλησιμονήθησαν και μόνον νίκην ἐδέλαμεν παντοῦ. Τὴν ἐπομένην, ἀφοῦ παραδώσαμεν τοὺς ὑπ' ἡμᾶς αἰχμαλῶτους ἐκεῖ ποῦ ἦτον και οἱ ἄλλοι συναγμένοι, ἀνεχωρήσαμεν διὰ Γιάννενα.

21 (-2-13). Καίτοι ἤμεθα νηστικοὶ ἀπὸ τὴν παραμονὴν τῆς ἐφόδου, ἐν τούτοις οὐδὲ πείναν οὔτε κόπων ἠσθανόμεθα, ἀλλὰ μὲ μεγίστην ὑπερηφάνειαν

προχωρούντες ἐφθάσαμεν πρὸ τῶν Ἰωαννίνων τὴν ἐσπέραν τῆς 21ης. Ἐμείναμεν εἰς τὸ ὑπαιθρον καὶ τὴν ἐπομένην 22αν εἰσῆλθομεν εἰς τὴν πόλιν περὶ τὴν 10ην π.μ.

22 (-2-13). Αἱ ζητωκραυγαὶ καὶ ὁ ἐνθουσιασμός τῶν κατοίκων ἀδύνατον νὰ περιγραφῶν. Συγκινημένοι ἡμεῖς ἐκ τῆς τοιαύτης ὑποδοχῆς, εἶχαμεν λησιμονήσει τὰ πάντα καὶ ἐβλέπαμεν τοὺς καρποὺς τῶν κόπων μας καὶ τὰς ἐλπίδας μας νὰ ἐπαληθεύονται.

Μᾶς ἔδωσαν γαλέτα διὰ δύο ἡμέρας καὶ τυρὸν καὶ μᾶς διέταξα νὰ ξεκινήσωμεν ἀμέσως ὅπως μεταβῶμεν εἰς Π α ρ α μ υ θ ί α ν , ἵνα περικυκλώσωμεν τὸν ἐκεῖ εὐρισκόμενον τουρκικὸν στρατὸν συμποσούμενον εἰς 6 χιλιάδας. Συνάμα δὲ νὰ ἐνωθοῦμε καὶ μὲ τὸ τάγμα μας. Μᾶς ἀποχαιρέτησεν ὁ ἀρχηγός μας Μαλάμος καὶ τὴν μεσημβρίαν ἀκριβῶς ἐξεκινήσαμεν οἱ δύο λόχοι διὰ Παραμυθίαν. Ἐνυκτώθημεν καθ' ὁδὸν καὶ ἐκοιμήθημεν εἰς τὸ ὑπαιθρον. Τὴν ἐπομένην λίαν πρωτὶ ἐφύγαμεν καὶ τὸ ἀπόγευμα εἰς τὰς 4 μ.μ. ἐφθάσαμεν εἰς Παραμυθίαν.

23 (-2-13). Εἶχαμε λάβει τὰ κατάλληλα μέτρα καὶ ἐκάμαμεν ἡμικυκλικὴν κίνησιν κατὰ τῆς πόλεως. Ἄλλ' ἐνῶ ἡμεῖς ἐπεριμέναμεν νὰ ἰδοῦμεν ἐχθρὸν καὶ νὰ τὸν κτυπήσωμεν, αἰφνης βλέπομεν βαδίζουσαν πρὸ ἡμῶν ἑλληνικὴν περίπολον καὶ μὲ στρατιώτας τοῦ τάγματός μας. Ἐξεπλάγημεν διὰ τοῦτο καὶ ἐρωτήσαμεν ἀμέσως αὐτοὺς καὶ μᾶς εἶπαν ὅτι ὁ τουρκικὸς στρατός, μαθὼν τὴν πτώσιν τῶν Ἰωαννίνων, ἐτρέπη εἰς φυγὴν διὰ τὸ Ἀλβανικὸν ἔδαφος. Εἰσῆλθομεν τότε ἐν τῇ πόλει ἐν μεγίστῳ ἐνθουσιασμῷ τῶν κατοίκων καὶ ἠνώθημεν μὲ τὸ τάγμα μας Παπαδάκη, ὅστις μᾶς προσεφώνησεν τὸ «καλῶς ἦλθατε». Συνάμα δὲ καὶ ὁ ἀρχηγός μας Ἠπίτης ἐξεφώνησεν ἡμῖν λόγον καὶ μᾶς εἶπεν τὴν εὐαρέσκειάν του διὰ τὴν μεγίστην φιλοπατρίαν μας. Μᾶς ἀνήγγειλε δέ, ὅτι ὁ φυγὰς τουρκικὸς στρατός πρέπει νὰ καταδιωχθῇ παρ' ἡμῶν, ὅσον τὸ δυνατόν τάχιστα, καθ' ὅτι οὗτος ὑποχωρῶν θὰ κατέστρεφε τὰ πάντα καὶ θὰ ἄφηνεν μόνον ἐρείπια ὀπισθεν, ἐὰν τὸν ἀφήναμεν ἀνενόχλητον. «Τὸ ξεῦρω, μᾶς λέγει, ὅτι εἴσθε κοπιῶντες καὶ ἐξηνητλημένοι, ἀλλὰ ἡ πατρίς μᾶς καλεῖ διὰ τελευταίαν δοκιμασίαν καὶ πρέπει νὰ ἀκούσωμεν τὴν φωνὴν τῆς». Τὸν ἐζητωκραυγάσαμεν καὶ ἀπεχωρήσαμεν εἰς τὰ καταλύματά μας, ὅπου καὶ μᾶς ἔδωσαν ἄρτον μπομποτά καὶ συσσίτιον τυρὸν. Ἄλλ' εὐτυχῶς ἡμεῖς εὐρισκόμεθα ἐν πόλει καὶ ἐφάγαμεν εἰς ἐστιατόριον. Ἐπρομηθεύθημεν δὲ διάφορα εἶδη, καπνὸν, τσάϊ, ζάχαρι καὶ ὀλίγας τροφάς. Ἐκοιμήθημεν καὶ τὴν ἐπομένην λίαν πρωτὶ ἀνεχωρήσαμεν ἐσπευσμένως εἰς καταδίωξιν τοῦ ἐχθροῦ μὲ κατεύθυναν τὴν πόλιν τῶν Φιλιππῶν.

24 (-2-13). Διήλθομεν ἐπὶ λέμβου τὰν ποταμὸν Καλαμᾶν καὶ διὰ ὠραιότατων τοπίων καὶ εὐπορωτάτων πεδιάδων ἐνυκτώθημεν πλησίον τοῦ τουρκικοῦ χωρίου Πόρτα. Ἐκαταυλίσθημεν εἰς τὸ ὑπαιθρον καὶ ὑποφέραμεν πολὺ ἀπὸ τὸ ψῦχος τῆς νυκτός καὶ ἀπὸ τὴν βροχὴν, ἣτις ἐπιπτεν κρουνηδὸν ὅλην τὴν νύκτα.

25 (-2-13). Λίαν πρωτὶ, ἐγερθέντες, ἀνεχωρήσαμεν. Πολλοὶ ὁμως ἐξ ἡμῶν δὲν εἶχον τροφάς καὶ ἄρχισαν νὰ μεμφιμοιοῦν, ἀλλὰ δὲν εἰσηκούσθησαν. Τοὺς ἐρρίπτοντο παρηγορητικοὶ λόγοι ὅτι ὀλίγας ἡμέρας θὰ ὑποφέρωμεν ἀκόμη. Ἐβασίσαμεν σχεδὸν  $\frac{3}{4}$  τῆς ἡμέρας, διελθόντες ἐκ τινῶν τουρκικῶν χωρίων, εἰς τὰ ὅποια ἐστείλαμεν περιπόλους πρὸς ἀνίχνευσιν, ἀλλὰ πουθενὰ δὲν ὑπῆρχεν ἴχνος τοῦ φεύγοντος ἐχθροῦ.

Περὶ τὴν 4 μ.μ. ἐφθάσαμεν εἰς Φιλιάτες, ὅπου μᾶς ἀνέμενε μεγάλη ἐκπληξίς, καθ' ὅτι, μόλις ἐφθάσαμεν εἰς τὰς παρυφάς τῆς πόλεως, οὐρανομήκεις ζητωκραυγαὶ καὶ πυροβολισμοὶ ἤκούσθησαν. Ἦρχοντο δὲ πρὸς ἡμᾶς μετὰ σημαίων οἱ κάτοικοι τῶν Φιλιππῶν μὲ τὸν ἱερὸν κλῆρον καὶ τὸν μητροπολίτην ἐπὶ κεφαλῆς. Συνάμα δὲ καὶ τὰ σχολεῖα μετὰ τῶν μαθητῶν καὶ μαθητριῶν μὲ μικρὰς σημαίας. Ἡ συγκίνησις ἦτον τόσο μεγάλη, ὅπου πολλοὶ ἐξ ἡμῶν ἔκλαιον σὰν μικρὰ παιδιὰ.

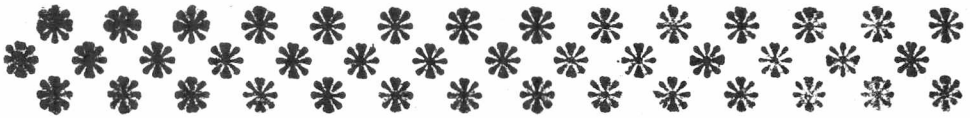
Οί χωρικοί μᾶς ἐνηγκαλίζοντο καὶ μᾶς ἠσπάζοντο καὶ μᾶς ἀπεκάλουν ἐλευθερωτὰς καὶ ἐφώναζον τὸ «Χριστὸς Ἀνέστη!» καὶ «Ζήτω ἡ Ἐλευθερία!». Ἐμπλεοὶ ἀπὸ ἐνθουσιασμόν, εἰσῆλθομεν εἰς τὴν πόλιν καὶ ἐκαταυλίσθημεν εἰς τὴν πλατεῖαν τῆς πόλεως. Μᾶς ἔδωσαν ἀμέσως ἄρτον καὶ τροφάς, καίτοι πολλοὶ ἐξ ἡμῶν εἶχαν λησμονήσει παντελῶς τὴν πείναν. Κατόπιν ἐσκορπίσθημεν εἰς τὴν πόλιν καὶ εὔρομεν τὰ πάντα ἐφθηνά. Αὐτὰ ὃ λεπτὰ τὸ ἔνα, γάλα 40 λεπτὰ ἢ ὀκτὰ κλπ. Ὅλα πάμφθηνά! Ἐγὼ δὲ μὲ τοὺς φίλους μου ἐκλήθημεν παρ' ἐνὸς εὐπόρου χωρικοῦ εἰς τὴν οἰκίαν του καὶ μᾶς ἐφιλοξένησεν πλουσιοπαρόχως. Εἶχεν δὲ καὶ καλὸν οἶνον καὶ μᾶς προσέφερεν. (Ἡ πρώτη φορά πού ἤπιαμε κρασί στὴν ἐκστρατεῖαν). Ἦλθομεν δὲ εἰς εὐθυμίαν. Τὸν εὐχαριστήσαμεν διὰ τὴν φιλοξενίαν του, τὸν ἐκαληνυχτήσαμεν καὶ μετέβημεν εἰς τὸ στρατόπεδον, ὅπου καὶ διενυκτερεύσαμεν εἰς τὸ ὑπαιθρον. Οἱ χωρικοὶ μᾶς ἔφερον ξύλα ὀλην τὴν νύκτα καὶ ἀνάβαμε φωτιές. Ἐκοιμήθημεν εὐχάριστα καὶ τὴν ἐπομένην, ἐγερθέντες, μετέβημεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὅπου καὶ ἔγινε δοξολογία, χοροστατοῦντος τοῦ μητροπολίτου καὶ ἅπαντος τοῦ κλήρου.

26 (-2-13). Ἐμείναμεν δὲ ὀλην τὴν ἡμέραν ἐκείνην εἰς Φιλιάτες καὶ ἀνεπαύθημεν ἀρκετά. Ἐκάμαμεν δὲ καὶ ἔρευναν εἰς τὰς τουρκικὰς οἰκίας καὶ ἀφωπλίσσαμεν πολλοὺς Τούρκους, οἵτινες εἶχον ἅπαντες ὄπλα «Μάουζερ» μὲ πολλὰ φυσίγγια. Μεταφέραμεν δὲ ὅλα ταῦτα εἰς τὸ ἐγκατασταθὲν φρουραρχεῖον τῆς πόλεως. Μετὰ μεσημβρίαν ἦλθεν καὶ ἓνας οὐλαμὸς τοῦ τάγματος Φιλιακοῦ, ὅστις καὶ ἀνέλαβεν τὴν φρουράν τῆς πόλεως. Μὲ αὐτοὺς μαζί ἦταν καὶ ὁ φίλος μου Νικήτας Βεκήρης, ἀπὸ τὰ Θολάρια, τὸν ὁποῖον εἶχα νὰ ἰδῶ ἀπὸ τὰς 15 Δεκεμβρίου καὶ δὲν ἤξευρα ἐὰν ἔζη. Ἐχάρημεν ἀμφοτέροι ἐπὶ τῇ συναντήσει καὶ ἐκοιμήθημεν μαζί ἐκείνην τὴν νύκτα. Τοῦ πρόσφερα δὲ καὶ τσαϊ. Μοῦ διηγῆθηκε τὰ ἄθλα του, ὅπου καὶ ἀντελήφθη ὅτι τὸ ἔδειξαν οἱ Ἀμοργιανοὶ παντοῦ. Τὴν ἐπομένην τὸν ἀπεχαιρέτησα, διότι ἀνεχωροῦσαμεν.

27 (-2-13). Καὶ λίαν πρωτὶ παραταχθέντες ἐξεκινήσαμεν μὲ κατεύθυνσιν εἰς Ἀ γ ἰ ο υ ς Σ α ρ ἄ ν τ α . Διήλθομεν ἀπὸ τοῦ παραθαλασίου Σ α γ ι ἄ δ ε ς . Ἦμεθα ἀκριβῶς ἔναντι τῆς πόλεως Κερκύρας. Μόλις ἀπείχεν μίαν ὥραν μὲ τὸ ἀτμόπλοιο ἢ Κέρκυρα. Ἀφοῦ ἐδoléπαμεν καὶ τὰς οἰκίας. Ἦτο ἡ πρώτη φορά πού εἶδομεν θάλασσαν ἀπὸ τὸν Σεπτέμβριον καὶ ἠὺχαριστήσαμεν τὸν Ὑψιστον, ὅπου μᾶς διεφύλαξεν ὑγιεῖς καὶ τὴν ἐπανείδαμεν.

Ἐπροχωρήσαμεν κατόπιν εἰς τὸ ἐσωτερικόν. Διελθόντες δὲ ἀπὸ μερικὰ χωρία, ἐφθάσαμεν πρὸ τῆς τουρκικῆς πόλεως Κ ο ν ἰ σ π ο λ ι ς . Ἀλλὰ δὲν ἐμείναμεν, διότι ἐμάθαμε ἀπὸ κάποιον χωρικὸν ὅτι λείψανα τουρκικοῦ στρατοῦ διήλθον ἐκεῖ τὴν προτεραίαν. Ἐξηκολούθησαμεν τὴν πορείαν. Διήλθομεν ἀπὸ ἓναν παραπόταμον τοῦ Καλαμᾶ. Εὐτυχῶς δὲν ἦτον βαθὺς καὶ ἐδράχθημεν μόνον ἕως τὰ γόνατα. Καίτοι ἡμεθα κουρασμένοι, οὐχ' ἦττον ὁμως, ἢ ἐλπὶς τῆς πιθανῆς προσεχοῦς συναντήσεώς μας μὲ τὸν ἐχθρόν, μᾶς ἔδιδεν ἀρκετὰς δυνάμεις καὶ οὕτω ἐπροχωροῦσαμεν μὲ ταχὺν θηματισμόν καὶ μὲ 10ην συνεχῆ πορείαν ἐφθάσαμεν εἰς τὸ χωρίον Μ ο υ ρ σ ἰ ο ν , ὅπου διενυκτερεύσαμεν.

Εἰς τὸ χωρίον ἐσυλλήψαμεν 35 Τούρκους, οἵτινες ἀσθενεῖς καὶ λίαν ἐξαντλημένοι δὲν ἠμπόρεσαν νὰ ἀκολουθήσουν τοὺς φεύγοντες συντρόφους τοὺς καὶ εἶχαν μείνει εἰς τὸ χωρίον. Τοὺς ἀνεκρίναμεν καὶ ἐμάθαμεν παρ' αὐτῶν ὅτι ὁ φεύγων ἐχθρὸς ἀπὸ τὸ μέρος ἐκεῖνο ἀπαρτίζετο ἀπὸ 3 τάγματα τακτικοῦ στρατοῦ, ἦτοι περὶ τοὺς 2.500 ἄνδρας. Μᾶς ἐμαρτύρησαν πρὸς τούτους, ὅτι δὲν θὰ ἀπείχαν πολὺ τοῦ μέρους ἐκεῖνου, καθ' ὅτι μόλις πρὸ ὀλίγων ὥρῶν εἶχον διέλθει ἐκεῖθεν. Ἡ εἰδησις αὕτη μᾶς ἔδωσεν πτερὰ καὶ τὴν ἐπομένην λίαν πρωτὶ ἀνεχωρήσαμεν ἐσπευσμένως μὲ κατεύθυνσιν τὴν πόλιν Δ ἔ λ θ ι ν ο ν .



Ἄρχιμ. ΦΙΛΑΡΕΤΟΥ ΑΠ. ΒΙΤΑΛΗ

Ἱεροκλήρκος - Συγγραφέως

## ΟΙ ΕΛΑΙΟΘΕΤΑΙ ΤΗΣ ΠΡΕΒΕΖΗΣ\*

### ΚΕΙΜΕΝΑ - ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ ΕΚ ΤΩΝ ΔΙΑΘΗΚΩΝ ΤΩΝ ΕΛΕΟΘΕΤΩΝ ΠΡΕΒΕΖΗΣ

#### 27. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Δ. ΚΑΡΚΑΜΠΕΛΗ

Ἡ Λέπα κοινῶς γνωρίζομένου, ἡ μὲν γέννησις ἐγένετο τὴν 1.1.1826, ἡ δὲ κοίμησις τὴν 11.10.1888, κηδευθέντος ἐν τῷ Ἱ. Ναῷ Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου.

Οὗτος «...προσκαλεσάμενος τὸν ἐν τῇ ἐνιαυθα Θεοφανείῳ Ἑλληνικῇ Σχολῇ Διδάσκαλον τῆς κοινότητος κ. Ἰωάννην Δ. Παχούμιον (14.10.1885), ἄνθρωπον τῆς ἐμπειροσύνης μου, πρῶτον μὲν ἀνακοίνωσα εἰς αὐτὸν τὸν σκοπὸν μου καὶ τὴν ὑστέραν θέλησίν μου, εἶτα δ' ἐπειδὴ ἐγὼ δὲν ἔμαθον ἱκανὰ γράμματα ὅπως δυνηθῶ ἰδίᾳ χειρὶ νὰ γράψω τὴν διαθήκην μου παρεκάλεσα αὐτὸν νὰ συντάξῃ καὶ γράψῃ αὐτὸς κατ' ἐντολήν μου τὴν διαθήκην μου ταύτην...»

Ζὼν ἔχω παρακατατεθειμένας εἰς χειρας τῶν δύο κληρονόμων θυγατέρων μου Εὐγενοῦλαν καὶ Γεωργοῦλαν λίρας ὀθωμανικὰς χρυσᾶς 200. Τὰς 200 ταύτας λίρας διατίθηναι ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ τῆς ἀγαπητῆς μου πόλεως καὶ γενεθλίου Πατριδος Πρεβέζης καὶ καθιστῶ ἐπ' αὐτῶν ἐπιτρόπους τὴν Α. Σεβασμιότητα τὸν Μητροπολίτην Νικοπόλεως μετὰ τῆς περὶ αὐτὸν Σῆς Δημογεροντίας, τοὺς ἐπιτρόπους τοῦ ἐνιαυθα Ἱ. Ν. Ἁγίου Κωνσταντίνου καὶ τὸν Δ. Π. Σκέφεσιν ἐν ὅσῳ οὗτος ζῆ καὶ θέλει. Διορίζω λοιπὸν οὕτω: Οἱ εἰρημένοι ἐπίτροποι παρακαλοῦνται νὰ λάβωσι τὴν φροντίδα νὰ συνάξωσι μετὰ τὸν θάνατόν μου παρὰ τῶν θυγατέρων μου... τὰς 200 αὐτὰς λίρας, καὶ ἄφ' οὗ τὰ συνάξωσι παρακαλοῦνται νὰ τοκίζωσιν αὐτὰς κατ' ἔτος πρὸς νόμιμον τινὰ τόκον εἰς πρόσωπον ἢ πρόσωπα ἀξιόπιστα καὶ φερέγγυα ἐπὶ μίαν 10ετίαν ἔντοκον... τὸν περισυναγόμενον δὲ κατ' ἔτος τόκον νὰ προσθέσωσι εἰς τὸ κεφάλαιον, εἶτα δὲ κεφάλαιον καὶ τόκος νὰ ἀνατοκίζωσι πάλιν ὁμοίως καὶ οὕτως ἐφεξῆς μέχρις οὗ συμπληρωθῇ ὀλόκληρος τοκοφόρος 10ετία. Μετὰ δὲ τὴν 10ετίαν ταύτην οἱ εἰρημένοι ἐπίτροποι παρακαλοῦνται νὰ τοκίζωσι μὲν πάλιν ὁμοίως τὸ ὅλον τὸ ἐκ τοῦ 10ετιοῦ ἀνατοκισμοῦ προελθόν, τοὺς παραγομένους ὅμως τόκους κατ' ἔτος νὰ μὴ προσθέτωσι πλέον εἰς τὸ κεφάλαιον, ἀλλὰ τῶν μὲν δύο τότε πρώτων τοκοφόρων ἐτῶν (δηλ. τοῦ ἐνδεκάτου καὶ τοῦ δωδεκάτου) τοὺς τόκους νὰ διανέμωσιν ἐξ ἴσου εἰς πάντας τοὺς ἐν τῇ πόλει Πρεβέζης Ἱεροὺς Ναοὺς, ὅπως μνημονεύομαι ἐγὼ καὶ οἱ γονεῖς μου, ἐκ δὲ τῶν τόκων τῶ ἐπιόντων ἐτῶν (τῶν ἀρχομένων ἀπὸ τοῦ 13ου τοκοφόρου ἔτους) ἄφ' οὗ ἀφαιρῶσι κατ' ἔτος ὅσα χρήματα χρειάζονται δι' ἐν Ἀρχιερατικὸν ὑπὲρ ἐμοῦ καὶ τῶν γονέων μου συλλειτουργον, ὅπερ θέλω νὰ γίνηται ἐν τῷ ἐνιαυθα Ἱ. Ναῷ τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου, ἄφ' οὗ λέγω ἀφαιρῶσι αὐτὰ, θέλω ἐκ τῶν τόκων τῶν χρημάτων μου νὰ δίδωσιν οἱ εἰρημένοι ἐπίτροποι αἰωνίως χίλια (1.000) κατ' ἔτος γρ. ἀργυρᾶ εἰς τὴν

ἐπιταῦθα Θεοφάνειον Σχολὴν πρὸς ὑποσήμερον τῆς παιδείας τῶν τέκνων τῆς φίλης μου πατρίδος Προεδρέης, χίλια (1.000) ἄλλα ἐπίσης ἀργυρᾶ καὶ ἔτος πρὸς ὑπανδρείαν μιᾶς πτωχῆς εἰς ὥραν γάμου ἐλθούσης νεάνιδος εἴτε εἰς συγγενειάν μου ἀνηκούσης εἴτε καὶ μὴ· τὰ δὲ λοιπὰ ἄπερ ὡς νομίζω θὰ περισσεύωσιν, θέλω νὰ διανεμῶνται κατὰ τὴν Ἀγίαν καὶ Μ. Πέμπτην εἰς 15 τὸ πολὺ οἰκογενείας τῆς πατρίδος μου πτωχὰς καὶ ἀπόλυτον ἔχουσαι ἀνάγκην. . . »

Διὰ κωδικέλλου τοῦ ὁ εἰρημένος Ἐλεοθέτης ἀργότερον προσέθεσε:

« . . . βον Ἐν τῷ Ζω ἄρθρῳ τῆς Διαθήκης ἔταξα νὰ δίδωνται καὶ ἔτος χίλια (1.000) γρ. ἀργυρᾶ εἰς ὑπανδρείαν πτωχῆς τινος νεάνιδος τῆς πατρίδος μου, δὲν ὥρισα δὲ καὶ πῶς νὰ δίδωνται. Νῦν διὰ τοῦ κωδικέλλου μου τούτου διατάττω οὕτω: τὰ χίλια (1.000) αὐτὰ γρ. νὰ δίδωνται εἰς τὴν πτωχὴν νεάνίδα εἴτε εἰς τὴν οἰκογενειάν μου ἀνήκουσαν εἴτε καὶ μὴ, κατὰ τὰς παραμονὰς τοῦ γάμου τῆς οὐχὶ διὰ κλήρου ὅπως συνήθως γίνεται ἐν τοῖς Ἰ. Ναοῖς, ἀλλὰ καὶ ἐκλογὴν τῆς Ἰ. Μητροπόλεως καὶ τῶν ἐπιτρόπων μου, διὰν εὔρωσιν ὅτι εἶναι ἀπόλυτος ἀνάγκη. Ἐὰν π.χ. νεάνις τις ἐγγραφεῖσα εἰς τὸν κατάλογον τῶν καὶ ἔτος κληρουμένων πρὸς ὑπανδρείαν ἐκ τῆς φιλανθρωπίας ἄλλων λαοσθειῶν, κληρώσεως γενομένης δὲν ἐπιτύχη ἐν τῇ κληρώσει καὶ δὲν ἔχη οὕτω νὰ ἐξοικονομήσῃ τὰ πρὸς γάμον τῆς, τότε ἄς ἔρχωνται εἰς ἐπικουρίαν ἐξ αὐτῶν ἄνευ κληρώσεως ἄλλης. Ἐὰν δὲ ἔτος τι δὲν ὑπάρχη νεάνις ἔχουσα ἀνάγκην κατεπείγουσαν πρὸς γάμον, τότε τὰ 1.000 γρ. τοῦ ἔτους ἐκείνου ἄς τοκίζωνται καὶ ἔπειτα ἄς δίδωνται κεφάλαια καὶ τόκος εἰς ἐκείνην, ἥτις ἐν πρώτῳ φανῆ ἔχουσα ἀνάγκην αὐτοῦ.

γον Ἐν τῷ Ζ' ἄρθρῳ τῆς Διαθήκης ὥρισα τὸ ὑπὲρ τῆς ψυχῆς ἐμοῦ καὶ τῶν γονέων μου συλλεΐτουργον νὰ γίνεταί ἀεὶ ἐν τῷ Ναῶ τοῦ Ἀγ. Κωνσταντίνου. Νῦν ὅμως εὐρίσκω καλὸν καὶ ταύτην τὴν διάταξιν νὰ μεταρρυθμίσω. Διατάττω λοιπὸν τὸ συλλεΐτουργον νὰ γίνηται ἐν τῷ τῆς Κοιμήσεως τῆς Παναγίας, ἃς γίνῃ δὲ ἡ ἀρχὴ ἀπὸ τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἀγ. Κωνσταντίνου. »

(Βλ. Κ ὦ δ ι ξ διαθηκῶν, ἐνθ' ἀνωτ., σσ. 73 - 77).

## 28. ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΘΕΟΧΑΡΟΥΣ

« . . . ἐνεφανίσθη (13.1.1889) ὁ Κ. Θεοχάρης ἐνώπιον τοῦ Ἀρχιερατικοῦ Ἐπιτρόπου Ἱερολ. Ἱερωνύμου καὶ τῆς Σῆς Δημογεροντίας καὶ ἐδήλωσεν ὅτι ἀποθανὼν πρὸ 14 ἡμερῶν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀντώνιος ἀφῆκεν αὐτῷ ἐπιτολήν, ὅπως παραχωρήσῃ τι ὑπὲρ τῶν εκπαιδευτικῶν κατασχημάτων τῆς πόλεως ταύτης καὶ ὅτι ἀναπλήρωσιν τῆς ἐπιτολῆς ταύτης παραχωρεῖ τὸν εἰς θέσιν «Τουρκομνήματα» ἀνεμόμυλον χρησιμεύοντα ἤδη ὡς ἀποθήκη. . . »

(Κ ὦ δ ι ξ διαθηκῶν, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 78).

## 29. ΝΙΚΟΛΑΟΥ Γ. ΠΕΡΔΙΚΑΡΗ

Τὴν 9.3.1889 συνετάχθη ἡ διαθήκη τοῦ Ἐλεοθέτου τούτου, παντοπώλου τὸ ἐπάγγελμα, διαλαμβάνουσα καὶ τὰ ἑξῆς:

« . . . ἂν ἡ γυναίκα μου ζῆση κανένα ἔτος ἀπὸ ἐμέ, τὰ ὅσα χρήματα τῆς ξεκαθαρίσων (οἱ ἐπίτροποί μου) νὰ πηγαίνουν ἀπὸ τὴν ἐπιτροπὴν τῶν τριῶν ἐκκλησιῶν διὰ τὸ Σχολεῖον Θεοφάνου Σχολὴν καὶ νὰ μνημονεύηται αὐτὴ καὶ ἐγὼ . . . διορίζω τὸν ἀνεπιόν μου καὶ κληρονόμον μου Γεώργιον Σ. Περδικάρην νὰ δώσῃ 120 ἑκατὸν εἴκοσι τάλληρα εἰς τὴν μονὴν τῆς ἁγίας Τριάδος ὡς καὶ εἰς τὸν

Χρυσόστομον γρόσια χίλια (1.000), ὡς καὶ χίλια γρόσια εἰς τὸν Ἅγιον Κωνσταντῖνον καὶ Ἐλένην νὰ μνημονεύωμαι αἰωνίως, ἀκόμη διορίζω τὸν κληρονόμον μου ἀγαπητὸν Γεώργιον νὰ δώσῃ ἀφοῦ συντάξῃ εἰς τὴν Θεοφάνειον Σχολὴν 3 τρεῖς χιλιάδας γρόσια. . . »

(Βλ. Κ ὦ δ ι ξ διαθηκῶν, ἔνθ. ἄνωτ., σσ. 112 - 115).

### 30. ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ - ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΡΕΝΤΖΟΥ

Συνετάγη τὴν 24.8.1890 ἐν τῇ Ἱ. Μητροπόλει, χρέη συμβολαιογράφου ἐκτελέσαντος τοῦ Πρωτοσυγκέλλου αὐτῆς Ἰακώβου. Εἰς ταύτην ἀναγινώσκωμεν:

« Βον . . . Ὑποκαθιστῶ μετὰ τὸν θάνατόν μου κληρονόμον μου ἐπὶ πάσης τῆς κινητῆς καὶ ἀκινήτου περιουσίας μου, ἢ ἤθελεν εὐρεθῆ μετὰ τὸν θάνατόν μου, τὴν σύζυγόν μου Κωνσταντῶ ἐπὶ τῷ ὄρω ἵνα αὕτη διαχειρίζηται μόνον τὴν περιουσίαν μου, τὴν διενθῆν ὡς θέλει καὶ βούληται καὶ τὴν ἐνοικιάξῃ ἐκ δὲ τῶν εἰσοδημάτων τῆς νὰ διατηρῆται ἐφ' ὄρου ζωῆς τῆς, δὲν δικαιούται ὅμως ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ νὰ ἐκποιήσῃ οὐδὲν ἀπολύτως ἐκ τῆς περιουσίας μου. . . ἀπέναντι τούτου ἢ σύζυγός μου ὑποχρεοῦται α) . . . β) Νὰ δώσῃ ἐφάπαξ γρ. 200 εἰς τὸν ἐνταῦθα Ἱ. Ναὸν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, διὰ νὰ μνημονεύηται τὸ ὄνομά μου. . . Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τῆς μνησθείσης συζύγου μου ὀρίζω καὶ διατάσσω ὅπως ἢ πρὸς αὐτὴν ἤδη κληροδοτούμενη ἀκίνητος περιουσία μου διανεμηθῆ ὡς ἐξῆς. . . Κληροδοτῶ 70 στρέμματα χωράφια κείμενα εἰς Μπάλταν, εἰς τοὺς πτωχοὺς τῆς πόλεως Πρεβέζης, ὀρίζω ὅπως μετὰ τὸν θάνατον τῆς συζύγου μου ἐνοικιάξωμι μόνον ταῦτα ὁ Μητροπολίτης μετὰ τῆς Δημογεροντίας, καὶ τὸ ἐνοίκιον διανεμοῖ καθ' ἑκάστην Μ. Πέμπτην εἰς τοὺς πτωχοὺς τῆς πόλεως καθὼς αὐτοὶ ἐγκρίνουσι. Ἐν τέλει χαρίζω εἰς τὴν κοινότητα τὴν ὀρθόδοξον Πρεβέζης 420 γρόσια, αὐτὰ μοι ὀφείλονται ἐκ τῆς οἰκοδομῆς τῆς ἐνταῦθα Ἱ. Μητροπόλεως διὰ νὰ μνημονεύηται τὸ ὄνομά μου. . . »

(Βλ. Κ ὦ δ ι ξ διαθηκῶν, ἔνθ. ἄνωτ., σσ. 79 - 81).

### 31. ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΓΙΑΚΟΥΜΗ

Φέρει ἡμερομηνίαν συντάξεως 28.1.1891 καὶ διαλαμβάνει καὶ ταῦτα:

« Δ) Κληροδοτῶ εἰς τὴν ἐν τῇ πόλει μας Θεοφάνειον λεγομένην Σχολὴν 230 ρίζας ἐλαιῶν τοῦ ἐν τῇ Ράχῃ κειμένου ἐλαιοστασίον ὑπὸ τὸν ὄρον ὥστε ἐνόσω ζῆ ἢ σύζυγός μου νέμεται τὸ εἰσόδημά των μετὰ δὲ τὸν θάνατον αὐτῆς νὰ περιέλθῃ εἰς τὴν κατοχὴν καὶ κυριότητα τῆς εἰρημένης Σχολῆς τῆς πατρίδος μου Πρεβέζης. . . »

(Κ ὦ δ ι ξ διαθηκῶν, ἔνθ. ἄνωτ., σελ. 111).

### 32. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΧΡ. ΚΟΛΟΒΟΥ

Μαγείρου ὄντος τὸ ἐπάγγελμα καὶ ἀγάμου, ἢ διαθήκη συνετάχθη τὴν 20.3.1891, εἰς τὴν ὁποίαν ἀναγινώσκωμεν:

« Ἄρθρ. 4. Θέλω καὶ ἐγὼ ὡς Χριστιανὸς καὶ ἄνθρωπος ἀγαπῶν τὴν πωχὴν πατρίδα μου νὰ ἀφήσω ἐν λάσσην εἰς αὐτὴν εἰς μνημόσυνον ἐμοῦ καὶ τῶν γονέων μου, μιμούμενος τὸν ἀοιδίμον Ἀναστάσιον Θεοφάνην καὶ τόσους ἄλλους φιλιγενεῖς πατριώτας μου, ἀφιερῶνω μετὰ πάσης θελήσεως καὶ εὐχαριστιήσεώς μου αὐτὰ τὰ δύο ἐργαστήρια ὁμοῦ μὲ τὴν πρὸς μεσημβριαν τοποθεσίαν των, τοὺς



ἐπάνω τοῦ ἐνὸς τούτων ὀνιάδες καὶ σοφίταν καὶ τὴν οἰκίαν τὴν ἀγορασθεῖσαν ἀπὸ τὸν Φωτεινόν, ἅπαντα ταῦτα καὶ περιέγραφα εἰς τὸ γ' ἄρθρον τῆς παρουσίας μου διαθήκης ἀφιερώνω, λέγω, εἰς τὴν Θεοφάνειον Σχολὴν τῆς πατρίδος μου Πρεβέξης, ἣν Σχολὴν διορίζω καὶ ἀποφασίζω κληρονόμον μου ἐπ' αὐτῶν καὶ θέλω τὸ εἶησιον τούτων εἰσοδήματα νὰ ἐξοδεύηται ἀποκλειστικῶς καὶ ἀφέντως ὑπὸ τῶν κατὰ καιροὺς Ἐπιτρόπων τῶν Ἐκκλησιῶν Ἁγίου Χαραλάμπους, Ἁγίου Νικολάου καὶ Ἁγίου Ἀθανασίου, ὑπὸ τὴν ἐποπτεῖαν τοῦ Σεβ. Ἀρχιερέως τοῦ τόπου μου τῶν παρ' αὐτῷ κ. Δημογερόντων καὶ ἄλλων εὐπολήπτων πολιτῶν Πρεβέξης, πρὸς παίδευσιν τῶν πτωχῶν μαθητῶν τῆς Θεοφάνειου Σχολῆς καὶ πρὸς ὑπανδρεῖαν μιᾶς κατ' ἔτος τῶν πτωχῶν νεανίδων τοῦ τόπου μου ὡς κατωτέρω δηλωθήσεται. Ἐπὶ τούτῳ θέλω ὥστε ἕκαστον ἔτος νὰ καταγράφονται εἰς χωριστὸν βιβλίον ὑπογραφόμενον παρὰ τῶν εἰρημένων ἐπιτρόπων καὶ ἐπικυρούμενον ὑπὸ τοῦ Ἀρχιερέως τὰ εἶησια τῶν κτημάτων εἰσοδήματα καὶ διαλαμβάνον μὲ πᾶσαν ἀκριβείαν ποῦ καὶ πῶς ταῦτα ὑπὲρ τῆς παιδείας πάντοτε τῶν τέκνων τῆς πατρίδος μου καὶ ὑπανδρείας τῶν πτωχῶν αὐτῆς νεανίδων ἐξωδεύθησαν.

Ἄρθρ. 5. Εἶπον ἐν τῷ προηγουμένῳ τετάρτῳ ἄρθρῳ τῆς παρουσίας διαθήκης μου ὅτι κληρονόμους ἐπὶ τῶν ἐν αὐτῷ ἀναφερομένων κτημάτων ἀφίνω τὴν ἐνταῦθα Θεοφάνειον Σχολὴν. Ἀλλὰ θέλω καὶ διατάσσω ὥστε ἐπὶ 50 ἔτη ἀρχόμενα ἀπὸ τῆς ἡμέρας τοῦ θανάτου μου νὰ ἔχη τὸ προνόμιον ὁ νῦν ἐν τῷ μαγαζείῳ μου σὺντροφός μου Γεώργιος Χρ. Γερογιάννης νὰ κατέχη αὐτὸς ὡς ἐνοικιαστῆς πᾶν τὰ ἐν τῷ γ' καὶ δ' ἄρθρῳ τῆς παρουσίας διαθήκης διαληφθέντα κτήματά μου εἴτε αὐτὸς ἐργαζόμενος ἐν αὐτοῖς εἴτε καὶ εἰς ἄλλους ὑπενοικιάζων αὐτά. ὑποχρεοῦται δὲ νὰ δίδῃ ἀντὶ τούτου εἰς τὴν Θεοφάνειον Σχολὴν καθ' ἕκαστον ἔτος ἀπὸ τῆς ἡμέρας τοῦ θανάτου μου λίρας χρυσᾶς ὀθωμανικᾶς 25...

Ἄρθρ. 6. Ἐάν ποτε συμβῆ εἴτε ἐκ σεισοῦ, εἴτε ἐκ πυρκαϊᾶς εἴτε ἄλλως πως νὰ πάθωσι τὰ ὡς ἀνωτέρω κτήματά μου ὥστε νὰ κατασταθῶν ἀχρηστα, θέλω νὰ ἀναλάβῃ τότε τὴν ἀνακαίνισιν αὐτῶν ἀμέσως ἡ Θεοφάνειος Σχολὴ δι' ἐξόδων τῆς...

Ἄρθρ. 7. Ὑποχρεοῦται ἡ Θεοφάνειος Σχολή, ἣν κατέστησα κληρονόμον μου διὰ τῆς παρουσίας διαθήκης μου, νὰ τελῆ κατὰ πᾶσαν Κυριακὴν τῶν Βαίων ἢ ἄλλην Κυριακὴν κατ' ἔτος ἐν τῷ Ναῷ τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπους δι' ἐξόδων τῆς Ἀρχιερατικῆς σὺλλειτουργοῦν ὑπὲρ τῆς ψυχῆς ἐμοῦ τε καὶ τῶν γονέων μου. Τὴν αὐτὴν δὲ ἡμέραν καθ' ἣν θὰ γίνηται τὸ σὺλλεῖτουργον, θέλω νὰ δίδῃ ἡ Σχολὴ μετὰ τὴν Ἱερὰν λειτουργίαν λίρας ὀθωμανικᾶς 10 κατ' ἔτος πρὸς ὑπανδρεῖαν ἐνὸς εἰς ὧραν γάμου ἐλθόντος πτωχοῦ κορασίου τῆς προσφιλοῦς μου πόλεως Πρεβέξης, εἴτε εἰς τὴν οἰκογένειάν μου ἀνήκοντος, εἴτε καὶ μή, καὶ διὰ κληρώσεως ἐν τῷ αὐτῷ ναῷ, ὀριζομένου ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν πτωχῶν κορασιῶν, τοῦ συντασομένου ἐν τῇ ἐνταῦθα Ἱ. Μητροπόλει.

Ἄρθρ. 8. Ὑποχρεοῦται ἔτι ἡ Θεοφάνειος Σχολὴ νὰ πληρώσῃ ἐφάπαξ ἄλλ' εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατόν μου τὰ ἐξῆς... Δέκα λίρας ὀθωμανικᾶς εἰς τὸν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ Ἱερὸν Ναὸν τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου...

Ἄρθρ. 10. Ἐάν κατὰ τὸν ἀπὸ σήμερον καὶ μέχρι τοῦ θανάτου μου χρόνον τύχη νὰ ἀγοράσω κτήμα τι οἷον ἐλαιῶνα, μαγαζεῖον, οἰκίαν ἢ ὅτι ἄλλο, τὸ κτήμα τοῦτο κληροδοτῶ καὶ αὐτὸ ἀπὸ τῆς ἡμέρας τοῦ θανάτου μου εἰς τὴν αὐτὴν Θεοφάνειον Σχολὴν. »

(Βλ. Κ ὦ δ ι ξ διαθηκῶν, ξνθ' ἀνωτ., σσ. 105 - 108).

## 33. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΚΟΝΕΜΕΝΟΥ - ΒΕΗ

Τοῦ ἐπισήμου τούτου Πρεβεζαίου καὶ Ἐλεοθέτου ἡ διαθήκη συνετάχθη τὴν 8.12.1891, ἐνῶ ὁ θάνατός του ἐπῆλθε ὀλίγον πρὸ τοῦ ἔτους 1899. Εἰς ταύτην ἀναγινώσκομεν τ' ἀκόλουθα:

« Σκεπτόμεος διι θνητὸς ὁ ἄνθρωπος, ἐπιθυμῶν καὶ θέλων νὰ ἐξασφαλίσω τὴν ὅσον ἔνεστι ἀξιοπρεπῆ ὑπαρξιν τῆς πεφιλημένης συζύγου μου Σεβαστῆς θυγατρὸς τοῦ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει ἄρχοντος Μ. Λογοθέτιου Νικ. Ἀριστάρχη... »

Διορίζω ἐκτελεστὴν τῆς Διαθήκης μου τὴν φιλιάτην σύζυγόν μου Σεβαστήν, ἣτις θὰ δύναται, ἐὰν τὸ ἐγκρίνη συντελεστὰς ἄτομα ἄτομα τῆς καθ' ὄλου ἐμπιστοσύνης της, ὧν τὴν ἐκλογὴν ἀφίνω εἰς τὴν σύνεσιν καὶ κρίσιν αὐτῆς, ἐν ᾧ παρακαλῶ τοὺς συγγενεῖς ἐξοχώτατον Κωνσταντῖνον Καλλιὰδην, ἐφένδην καὶ ἐξοχώτατον Στέφανον Καραθεοδωρῆν Ἐφένδην, καθὼς καὶ τὸν ἐν Πρεβέζῃ κατὰ καιρὸν Μητροπολίτην καὶ Σπ. Καρύδην νὰ δίδωσιν ἐν ἀνάγκῃ πᾶσαν συνδρομὴν εἰς τὴν σύζυγόν μου... »

Εἰς τὸ Νηπιαγωγεῖον Πρεβέζης εἶχε προσφέρει ἡ σύζυγός μου Σεβαστή διὰ τὴν οἰκοδομὴν του λίρας χρυσᾶς 100, ἀλλὰ καθ' ἃ μοι εἶπεν ἡ ἐπιτροπὴ ἐδέησεν ἐκ τούτων νὰ ἐξοδενθῶσι τινα πρὸς ἐπισκευὴν τοῦ προκειμένου Παρθεναγωγείου. Ἐπιθυμῶ νὰ συνεισφέρω πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ περιπλέον ἐξοδενθέντος, καὶ ἀποφασίζω ὅπως πρὸς τὰς δοθεῖσας παρὰ τῆς συζύγου μου 100 λίρας ὀθωμανικὰς νὰ δοθῶσιν ἀκόμη δρχ. 1.250 ὑπὲρ τοῦ Νηπιαγωγείου. Ὅταν δὲ ἐκ τοῦ Κληροδοτήματος Καραμάνη ουσιαθῆ τὸ νέον Νηπιαγωγεῖον, ὑπὲρ οὗ ὁ μακαρίτης διέθεσε σπονδαῖον ποσόν, τότε τὸ σήμερον κίριον τοῦ Νηπιαγωγείου θέλει ἀποτελέσῃ παράρτημα τοῦ Παρθεναγωγείου, δι' ὃ οὐκ ὀλίγον, νομίζω, εἰργάσθη ἐν τῷ βίῳ μου, εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου ὅπου οἱ τάφοι τῆς οἰκογενείας μου, νὰ δοθῶσιν δρχ. 1.250 ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ ἐπιμελῶνται τοὺς τάφους τῆς οἰκογενείας μου οἱ κατὰ καιρὸν ἐπίτροποι τῆς ἐκκλησίας.

ΙΑ' Εἰς τὴν Θεοφάνειον Σχολὴν δωροῦμαι δρχ. 650... »

ΙΓ' Εἰς τὰς πτωχὰς ἀποδεδειγμένας οἰκογενεῖας Πρεβέζης κατὰ τὸ ἐν τρίτον μουσουλμανικὰς καὶ κατὰ τὰ δύο τρίτα Χριστιανικὰς νὰ μοιρασθῶσι δρχ. χίλια. Καὶ ἐπειδὴ ἐπιθυμῶ νὰ ἐξασφαλισθῶσι τὰ δοθησόμενα, τὰ εἰς τὸ Νηπιαγωγεῖον (ἀριθ. Θ') καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν Ἁγίου Κωνσταντίνου (ἀρ. Ι'), τὰ εἰς τὴν Θεοφάνειον Σχολὴν (ἀρ. ΙΑ')... τὰ εἰς πτωχὰς οἰκογενεῖας (ἀρ. ΙΓ') κληροδοτήματα προσδιορίζω ἐπὶ τούτῳ τὸ ἐκ δρχ. 4.657 συνάλλαγμα τοῦ κ. Περικλ. Λουροπούλου, τὸ λῆγον τὴν 31 Δεκεμβρίου 1892, ὅπερ ἡ σύζυγός μου θέλει παραδώσει εἰς τὴν Μητρόπολιν, ὅπως τῇ συνδρομῇ αὐτῆς καὶ τῇ συνεργασίᾳ τῆς συζύγου μου δοθῶσι τ' ἀνωτέρω ποσά... »

Ἐξ ἄλλου, διὰ κωδικέλλου τοῦ διαληφθέντος Ἐλεοθέτου (3.4.1893) ἐπέφερε τὰς ἐξῆς τροποποιήσεις ὡς πρὸς τὰ χορηγηθέντα παρ' αὐτοῦ κληροδοτήματα:

« Ἀον Εἰς τὸ Νηπιαγωγεῖον 20φραγκα 40, Βον εἰς Ἁγιον Κωνσταντῖνον 20φραγκα 40, Γον εἰς Θεοφάνειον Σχολὴν 20φρ. 20... Ἐον τοῖς πτωχοῖς καὶ πτωχαῖς οἰκογενεῖαις 20φρ. 14, ΣΤον εἰς πτωχὰς μουσουλμανικὰς οἰκογενεῖας 20φρ. 7. Ἐν ὄλῳ 20φρ. 140. »

(Βλ. Κ ὦ δ ι ξ διαθηκῶν, ἔνθ' ἀνωτ., σσ. 84 - 98).

## 34. ΔΑΜΙΑΝΤΩΣ ΑΘ. ΤΑΡΑΝΑ

Ἡ διαθήκη συνετάχθη τὴν 9.7.1894 καὶ διαλαμβάνει σὺν τοῖς ἄλλοις:

« Δ. Ἐχουσα ἀκόμη ἐν ἐλαιοστάσιον ἐξ ἐλαιοδένδρων 38 εἰς θέσιν «Πουρὶν» συνορευόμενον γύρωθεν μὲ ἐλαιόδενδρα Ἀδ. Σκέφερη, Ἀλ. Ἀθανασιάδου καὶ Ν. Βέλιου ὀρίζω ὥστε ἐξ αὐτῶν τὰ μὲν 20 νὰ λάβῃ ὁ Ναὸς τοῦ ἐνιαυθοῦ Ἡλιοῦ... »

α. 40 20φρ. χρυσᾶ νὰ δοθῶσιν εἰς τὴν ἐνιαυθοῦ Θεοφάνειον Σχολὴν...

ε. Ἀφίνω νὰ πληρῶσωσιν οἱ ἐπίτροποι μου εἰς τοὺς ἐνιαυθοῦ ἰ. ναοὺς Ἀγ. Κωνσταντίνου, Ἀγ. Παρασκευῆς καὶ Προφ. Ἡλιοῦ ἀπὸ ἐν σαραντάρι καὶ μίαν προόθεσιν... »

(Βλ. Κ ὦ δ ι ξ διαθηκῶν, ξνθ' ἄνωτ., σ. 116).

### 35. ΧΡΥΣΟΥΛΑΣ ΚΑΝΙΚΗ

Τὸ γένος Παπᾶ Ἀναστασίου, ἐκ τῆς ἐνορίας τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ἡ διαθήκη συνετάχθη τὴν 4.5.1895, ἐν ἣ ὤρισεν:

« Πέμπτον ὑποχρεοῦται ὁ κληρονόμος (Ζ. Θ. Νικολάου, ἀνεπίδως) νὰ μετρήσῃ εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατόν μου εἰς τοὺς τότε Ἐπιτρόπους τοῦ Ἁγίου Νικολάου γρ. 700, ἅτινα ἀφίνω εἰς τὴν Ἐκκλησίαν πρὸς αἰώνιον μνημόβουνον ἐμοῦ καὶ τῶν γονέων μου. »

(Βλ. Κ ὦ δ ι ξ διαθηκῶν, ξνθ' ἄνωτ., σελ. 83).

### 36. ΕΛΕΝΗΣ ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗ

Ἡ διαθήκη συνετάχθη τὴν 19.5.1897, εἰς ἣν ἀναγινώσκομεν:

« Β' Τὸ ἐλαιοστάσιον, τὸ συγκείμενον ἐξ ἐλαιοδένδρων ἐξήκοντα (60), προερχόμενα ἐκ τῆς προικὸς μου, συνορευόμενον ἐκατέρωθεν μὲ ἐλαίας Κοιτοχορίσιον, Κοιτοάνη, Ζαμπέτη καὶ Ὁθ. Αἰτζέμη, αὐτὰς τὰς ἐλαίας τὰς 60 διατιθήμι καὶ ἀφιερῶνω εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Νικολάου ἐνιαυθοῦ. »

(Βλ. Κ ὦ δ ι ξ διαθηκῶν, ξνθ' ἄνωτ., σελ. 123).

( Σ υ ν ε χ ῖ ζ ε τ α ι )



Δρος ΜΑΡΙΝΑΣ ΜΑΡΙΝΕΣΚΟΥ

## ΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΚΑ ΠΑΖΑΡΙΑ

Όπως ήταν και φυσικό, ο Βαλκανικός χώρος που βρίσκεται στο σταυροδρόμι της Κεντρικής Ευρώπης με την Ανατολή, υπήρξε μόνιμη έδρα για δραστήριες εμπορικές συναλλαγές. Αυτές οι συναλλαγές επηρέαζονταν από τη διεθνή πολιτική κατάσταση, από τις συγκρούσεις με την Οθωμανική αυτοκρατορία, από τους πολέμους και τις επιδημίες. Επηρεάζονταν επίσης από τις νομοθεσίες και τη φορολογία που άλλαζαν συνέχεια κι είχαν επιρροή στην ποιότητα και τη δυναμική των συναλλαγών.

Χαρακτηριστικό στοιχείο γιαλόκληρο τον Βαλκανικό χώρο, τ ο π α ζ ά ρ ι , όπως ονομαζόταν παντού, ήταν ο τόπος όπου γίνονταν οι διάφορες συναλλαγές. Είναι ένα παλιό ίδρυμα που λειτούργησε ειδικά την εποχή της Τουρκοκρατίας. Τα ίχνη του παζαριού φαίνονται ακόμα στα έρείπια των κτιρίων, στις ονομασίες των δρόμων, στη συνήθεια οργάνωσης λαϊκών αγορών και στον τρόπο που παζαρεύουν και σήμερα τις τιμές.

Οι ξένοι ταξιδιωτές που έρχονταν από την Κεντρική Ευρώπη έντυπωσιάζονταν πάντοτε από την εμφάνιση των παζαριών, από τα ζωηρά και γραφικά τους χρώματα, από το πλήθος των ανθρώπων που μαζεύονταν, από τα ξιθια, τις μυρουδιές της λίγδας, του σκόρδου και των προβάτων, των γλυκισμάτων και του καφέ, από τη σκόνη και τον θόρυβο που επικρατούσε παντού. Οι πραγματευτάδες διαλάουσαν με δυνατή φωνή τα εμπορεύματά τους, οι χαζοί περιτριγύριζαν παντού, τα άλογα και τα σκυλιά προσπαθούσαν με δυσκολία να περάσουν ανάμεσα στους ανθρώπους. Μά οι ταξιδιωτές δεν διέθεταν τον απαιτούμενο χρόνο για να παρατηρήσουν πώς ήταν οργανωμένα τα παζάρια και γι' αυτόν τον λόγο τις λεπτομέρειες πρέπει να τις άντλήσουμε από διάφορες αφηγήσεις ταξιδιωτών, από αρχεία και ντοκουμέντα.

Η λέξη π α ζ ά ρ ι έχει πολλές έρμηνειες, που όμως δεν παραπλανούν κανένα. Ο συνομιλητής ξέρει άμέσως αν πρόκειται για μιá συνοικία, όπως είναι το Μοναστηράκι στην Αθήνα, ή Κούρτεα Βέκε στο Βουκουρέστι ή το Μπάς Τσιαρσία στο Σαράγεβο. Άλλες φορές πρόκειται για τον τόπο όπου γίνονταν τα παζάρια ή μόνον για το χέριο ή την ίδια την αγορά. Το Βαλκανικό παζάρι γίνονταν πρώτα στις μεγάλες πόλεις που βρίσκονταν στα σύνορα, στις πόλεις που ήταν κέντρα βιομηχανίας. Στο κέντρο της πόλης, δίπλα στο μουσουλμανικό τέμενος ή στην έκκλησία θρισκόταν ή κεντρική αγορά, όπου συγκλίνανε οι δρόμοι που έρχόνταν απέξω από την πόλη. Έτσι οι έμποροι μπορούσαν να έλθουν με τα καραβάνια τους ή με τις φορτάμαξές τους μέχρι το παζάρι για να ξεφορτώσουν κατευθείαν εκεί. Οι έμπορικοί δρόμοι διέσχιζαν τα Βαλκάνια κατά μήκος και κατά πλάτος. Για παράδειγμα, από τη Θεσσαλονίκη στην Κόρινθο μέσω Λάρισας. Προς βορρά, από τη Δράμα μέσω Θεσσαλονίκης, Βοδινών, Πριλεπίου, Σκοπίων και Νις μέχρι τη Βιέννη. Από τις Σέρρες στη Φιλιππούπολη, από τη Θεσσαλονίκη στη Σόφια, το Βιδίνι στην Ορσοβα κι απ' εκεί στη Βιέννη. Από το Τριέστι και τη Βιέννη μπορούσες να έλθεις στα Γιάννενα και τη Λάρισα, περνώντας από το Δουράτσο, τα Σκόπια, τη Δούπνιτσα μέχρι τη Σόφια ή από το Σκούταρι στα Γιάννενα και τη Λάρισα. Οι έμποροι ταξίδευαν με άλογα και γαϊδουράκια και καμιά φορά με φορτά-

μαξες. Για παράδειγμα, τὸ μαλλὶ καὶ τὸ θαμπάκι φθάνανε ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη στὸ Βελιγράδι, φορτωμένα σὲ καραβάνια. Ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸ 1836 ὁμως, τὰ ἐμπορεύματα ἔπρεπε νὰ ἀπολυμάνονται στὸ λαζαρέν (κέντρο ἀπολύμανσης) στὸ Ἀλεξινάκ κι ἔπειτα οἱ Σέρβοι ἔμποροι τὰ ἔβαζαν σὲ φορτάμαξες, πού τις ἔσερναν ἄλογα ἢ βόδια. Ἀπὸ τὸ 1860 τὰ ταξίδια γίνονταν καὶ μὲ τὸν σιδηρόδρομο. Τὸ ταξίδι στὸν Δούναβη ἦταν ἀνιαρό, γιατί μοιραζόταν ἀνάμεσα στοὺς Τούρκους, στοὺς Αὐστριακοὺς, στοὺς Ἕλληνας, στοὺς Ρώσους καὶ στοὺς Ἀγγλους. Οἱ ἔμποροι ταξίδευαν καὶ στὴ θάλασσα μὲ καΐκια, ἔτσι ὥστε τὰ Βαλκανικὰ παζάρια προσέφεραν ὅ,τι καλύτερα ἐμπορεύματα παράγονταν στὴν Ἀνατολὴ καὶ στὴ Δύση. Οἱ δραστήριοι ἔμποροι ταξίδευαν σὲ δλόκληρο τὸν Βαλκανικὸ χῶρο. Ἔτσι, τὸν δέκατο ἔνατο αἰῶνα τὸ Λοβέτσι τῆς Βουλγαρίας ἐξελίσσεται σὲ σημαντικὸ κέντρο τράνζιτ ἀνάμεσα στὴ Βουλγαρία καὶ τὴν Κεντρικὴ Εὐρώπη μέσω τῆς ρουμάνικης πόλης Μπρασόβ. Ἀπ' ἐκεῖ οἱ ἔμποροι ἐξήγαγαν ἐμπορεύματα στὴ Λειψία καὶ τὴ Βιέννη. Ἐνα μέρος ἀπ' αὐτὰ τὰ ἐμπορεύματα ἦταν ξένης παραγωγῆς, ἄλλας ὁμως ἦταν ἐργασμένα στὰ Βαλκανικὰ ἐργαστήρια. Οἱ ἔμποροι ἀπὸ τὸ Γάμπροβο τῆς Βουλγαρίας ἔφθαναν στὴν Τουρκία, σὲ ὅλο τὸν Βαλκανικὸ χῶρο, τὴ Ρωσία καὶ τὴν Αὐστρία. Αὐτὸ δὲν σημαίνει πὼς τὸ ἐμπόριο ἦταν ἐντελῶς ἐλεύθερο. Στὰ χρόνια τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας ὑπῆρχαν τούρκικα μονοπώλια, ὅπως τὸ μονοπώλιο τοῦ καφέ, τοῦ ταμπάκου, τοῦ ἀλατιοῦ, καθὼς καὶ ἄλλα. Μερικὰ μονοπώλια ἀνήκαν στοὺς ἡγεμόνες, ὅπως ἦταν τὸ μονοπώλιο τοῦ Μίλος Ὀμπρένοβιτς στὴ Σερβία. Ἡ ὑπαρξὴ καὶ ἡ λειτουργία τοῦ παζαριοῦ προσέδιδε μιὰ ἰδιαίτερη ὄψη στὴν πόλη, γιατί αὐτὴ ἀποχοτούσε ἰδιαίτερη γραφικότητα. Στις δυὸ πλευρὲς τῶν δρόμων, πού ὀδηγοῦσαν πρὸς τὴν κεντρικὴ ἀγορά, θρίσκονταν καταστήματα καὶ διάφορα ἀτελιέ. Στὸ Σλίβεν, π.χ., τῆς Βουλγαρίας τὸν 19ο αἰῶνα λειτουργοῦσαν διακόσια καταστήματα, στὸ Σκούταρι τῆς Ἀλβανίας τετρακόσια εἴκοσι, στὴ Φιλιππούπολη ὀχτακόσια ὀγδόνα. Οἱ ἔμποροι κι οἱ τεχνίτες πού ἀνήκαν σὲ μιὰ συντεχνία γενικὰ θρίσκονταν στὸν ἴδιο δρόμο, ὅπως συμβαίνει καὶ σήμερα. Ὅλες σχεδὸν οἱ μεγάλες βαλκανικὲς πόλεις ἔχουν στὸ κέντρο δρόμους μὲ ὀνόματα διαφόρων εἰδικοτήτων, ὅπως ἡ ὁδὸς Ματασάρι τοῦ Βουκουρεστίου (ὁ δρόμος πού θρίσκονταν τὰ μαγαζιά πού πουλοῦσαν μετᾶξι), Σεπκάρι στὸ Βουκουρέστι (ὁ δρόμος πού θρίσκονταν τὰ μαγαζιά πού πουλοῦσαν τραγιασέες), Σελάρι στὸ Βουκουρέστι (ὁ δρόμος πού θρίσκονται τὰ μαγαζιά πού πουλοῦσαν σέλλες). Οἱ ἔμποροι ἦταν ἐγκατεστημένοι καὶ σύμφωνα μὲ τὸν τόπο ἀπ' ὅπου προέρχονταν τὰ διάφορα ἐμπορεύματα. Ἔτσι εἶναι γιὰ παράδειγμα ἡ ὁδὸς Λ ι π σ κ ἄ ν ι στὸ Βουκουρέστι, τῆς ὁποίας οἱ ἔμποροι ἔφεραν τὰ ἐμπορεύματα ἀπὸ τὴν πόλη Λειψία τῆς Γερμανίας. Ἄλλοι δρόμοι ἔπαιρναν τὸ ὄνομα ἀπὸ τὸν τόπο τῆς προέλευσης τῶν ἐμπόρων. Οἱ ἔμποροι τῆς ὁδοῦ Γ κ α μ π ρ ο β ἔ ν ι τοῦ Βουκουρεστοῦ προέρχονταν ἀπὸ τὴν πόλη Γκάμπροβο τῆς Βουλγαρίας.

Οἱ ἔμποροι ἔπαιζαν ἕνα σημαντικὸ ρόλο στὴν πόλη ὅπου ζοῦσαν κι ἔκαναν δωρεὲς γιὰ τὰ ὄρφανὰ καὶ τὰ νοσοκομεία, καθὼς καὶ γιὰ τὴν ἀνέγερση τῶν ἐκκλησιῶν. Ἀναφέρουμε τὸν ἔμπορο Θανάση ἀπὸ τὸ Τύρνοβο τῆς Βουλγαρίας, πού ἐγκαταστάθηκε στὸ Βουκουρέστι καὶ προσέφερε ἕνα μεγάλο ποσὸ γιὰ τὴν ἀνέγερση ἐκκλησίας. Ὁ ἐγγονὸς του Σταῦρος ἀνήγειρε τὴν ἐκκλησία πού ὀνομάζεται « Σ κ ἄ ο υ ν ε » καὶ πού λειτουργεῖ καὶ σήμερα.

Γενικὰ, μέχρι τὴν παραμονὴ τοῦ δευτέρου παγκόσμιου πόλεμου, οἱ ἔμποροι διέσχιζαν δλόκληρο τὸν βαλκανικὸ χῶρο συνεχῶς. Ἕλληνας, βλάχοι καὶ σαρακατσάνοι σύχναζαν στις ἐμποροκατηγύρεις τῆς Σερβίας, Βουλγαρίας καὶ Ρουμανίας. Οἱ ἔμποροι τῆς Σερβίας πήγαιναν στὴ Θράκη καὶ τὴ Μακεδονία, ἐνῶ οἱ ἔμποροι τῆς Σκόδρας καὶ τῆς Ἀλβανίας πήγαιναν στὴ Βενετία κι εἶχαν τὸ μονοπώλιο δλόκληρης τῆς νότιας Ἀλβανίας.

Οι πόλεις όπου λειτουργούσαν τα παζάρια, ήταν γεμάτες ζωντάνια και γραφικότητα. Μπροστά στο κάθε κατάστημα έβλεπες πάγκους με εμπορεύματα. Έτσι εμφανίζονταν μέχρι και σήμερα οι δρόμοι στο Μοναστηράκι της Αθήνας, ή οι δρόμοι του παλιού κέντρου στα Γιάννενα. Τα εμπορεύματα του ίδιου είδους είναι αποθηκευμένα πάντοτε στο ίδιο μέρος. «Σ' ένα μέρος του παζαριού βλέπεις θαυμάσια όπλα, σε άλλο μετάξια ή σάλια, άλλο έτοιμα ενδύματα, άσημένα ή χρυσά σκεύη, πολύτιμες πέτρες κι άλλα αντικείμενα», γράφει ένας Αυστριακός ταξιδιώτης, τώρα και μισόν αιώνα. Το εμπορικό κατάστημα των αδελφών Γ λ υ κ ύ — που κατάρχονταν από τα Γιάννενα — που βρισκόταν στη Βενετία, διέθετε π.χ. για την εξαγωγή διάφορα προϊόντα, όπως ελαιόλαδο, κεριά, μετάξι, μαλλι και πολλά άλλα. Για την εξαγωγή προς τα Βαλκάνια και προς άλλους τόπους διέθετε ρουχισμό, ύφασματα, στολίδια, χαρτί και σχολικά και θρησκευτικά βιβλία, βιβλία που είχαν χρήσιμες συμβουλές, καθώς και λαϊκά άναγνώσματα. Τα τελευταία τα πουλούσαν τόσο στα παζάρια των μικρών πόλεων και των χωριών, καθώς και μέσω των πλανόδιων εμπόρων.

Στις μεγάλες πόλεις το παζάρι γινόταν σε μερικά σημαντικά κτίρια, που διέθεταν μιá μεγάλη αίθουσα, όπου γινόταν οι συναλλαγές. Αυτή ή αίθουσα είχε μιá ύψηλή πόρτα, απ' όπου μπορούσε να μπει ένας καθαλάρης με το άλγός του. Η πόρτα έκλεινε μόλις σκοτεινίαζε και τότε έπαυε κάθε δραστηριότητα. Στις αρχές της όθωμανικής κυριαρχίας στον βαλκανικό χώρο, ή αίθουσα ήταν ξύλινη, γι' αυτό πολλές φορές γινόταν θύμα πυρκαγιάς. Είναι γνωστό πως το 1869 μιá μεγάλη πυρκαγιά, πιθανόν βαλμένη, κατέστρεψε όλόκληρο το εμπορικό κέντρο των Ίωαννίνων. Τότε κάηκαν 1017 σπίτια κι άνάμεσα σ' αυτά 519 άτελιέ, γεγονός που επέφερε την κατάρπτωση και την επιβράδυνση της εμπορικής ζωής στα έπόμενα χρόνια.

Μετά τον ξεσηκωμό του Καραγιώργη (1768 - 1817) στη Σερβία, τα παλιά παζάρια, που ήταν σκεπασμένα, καταστράφηκαν κι αυτά κι έτσι ή εμποροπανήγυρη γινόταν τελευταία σ' έναν άνοιχτό χώρο. Σε άλλες πόλεις, οι υπόστεγες ξύλινες άγορές αντικαταστάθηκαν με υπόστεγες άγορές χτισμένες, που τα έρείπιά τους φαίνονται και σήμερα. Στην υπόστεγη άγορά ήταν μιá μπουχτισμένη άτμόσφαιρα. που όμως δεν ένοχλούσε ούτε τους πωλητές ούτε τους άγοραστές. Οι συναλλαγές γινόταν χωρίς έγγραφα, έφθανε ένα σφίξιμο χεριού. Καμιá φορά ήταν παρών κι ένας μάρτυς, που όμως δεν γνώριζε τίποτε από τή συνενόηση των δύο. Ο κανόνας ήταν: στον Άρμένη να δώσεις μισά απ' ό,τι ζητάει, στον Γραικό το τρίτο και στον Έβραίο το πολύ ένα τέταρτο. Άνάμεσα σ' αυτούς που συναλλάσσονταν ήταν και μεσίτες, σαράφηδες, γραφιάδες που κάνανε τις αίτήσεις. Οι μονάδες για τή μέτρηση ήταν ο πήχυς, ή παλάμη, το πόδι, ή όκά, ή λύρα και σιγά σιγά εισήχθησαν κι οι σημερινές εύρωπαϊκές μονάδες.

Στή διάρκεια του δέκατου όγδοου αιώνα κι ακόμα στις αρχές του δέκατου ένατου αιώνα, στην Κωνσταντινούπολη λειτουργούσε κι ένα παζάρι όπου άγόραζαν σκλάβες. Ο ταξιδιώτης Rouqueville έγραψε σ' Άπομνημονεύματά του: «Φαντασθείτε ένα μεγάλο κτίριο, περιτριγυρισμένο με στοές, μάλλον ένα υπόστεγο, που δέσποζε στον γύρω χώρο, έχοντας στη μέση μιάν αύλη κι έχετε το σχέδιο του παζαριού των γυναικών της Κωνσταντινούπολης. Κάτω από τή στοά, όπου άνοιγαν οι πόρτες των κατοικιών των σκλάβων, βρισκόταν ένας πάγκος που στηριζόταν στον τοίχο. Όταν τύχαινε να θρέξει, έξέθεταν τις γυναίκες σε άλλο υπόστεγο.

Λιγότερη εκτίμηση είχαν οι πλανόδιοι έμποροι, που δεν διέθεταν έναν ορισμένο τόπο μέσα στο παζάρι. Αυτοί μεταφέρονε τα εμπορεύματα σε φορτάμαξες ή σε



μπόγους και σ' αυτή τήν περίπτωση ονομαζόνταν μποκτσετζήδες. Αυτούς τούς πλανόδιους έμπορους τούς εκτιμούσαν πολύ οι νοικοκυρές των πόλεων τήν περίοδο πού δέν λειτουργούσε τὸ παζάρι στὴν πόλη ἢ στὸ χωριὸ πού θρυσκόταν μακριὰ ἀπὸ τούς ἐμπορικούς δρόμους. Στις πόλεις φέρνανε φρούτα καὶ λαχανικά μέσα σὲ καλάθια. Μέσα σὲ μαστέλλες μεταφέρνανε γιαούρτι, ἀρνάνια, ψάρια, μαντολάτο, ἀντικείμενα ἀπὸ λαμαρίνα, λεμονάδες κι ἄλλα. Οἱ ἔμποροι, Βούλγαροι, Ἄλβανοὶ καὶ Τοῦρκοι, φέρνανε μαντολάτο καὶ σαλέπι, οἱ δὲ τσιγγάνοι πὸπ κὸρν καὶ διάφορα ἀντικείμενα καμωμένα ἀπὸ κόκκαλο καὶ ξύλο.

Ὅλοι αὐτοὶ οἱ ἔμποροι, πού θρυσκόταν στὰ θέρεια τῶν Βαλκανίων, ἐξαφανίσθηκαν κατὰ τὸν δευτέρου παγκόσμιου πόλεμο, συνέχισαν ὅμως τὴ δραστηριότητά τους στὰ νότια τῶν Βαλκανίων σὲ μοντέρνες μορφές. Παράδειγμα, οἱ ἔμποροι πού πουλοῦσαν φρούτα ἢ λαχανικά καὶ πού ἐρχόνταν μὲ τὸ καροτσάκι ἢ μὲ ἓνα ἀμάξι καὶ σταματοῦσαν σὲ μιὰ γωνιὰ τοῦ δρόμου. Στὰ χωριά, οἱ πλανόδιοι ἔμποροι ἔφεραν ἀγροτικά σύνεργα γιὰ τούς ἄντρες, κλωστὲς καὶ φθηνὲς κολόνιες γιὰ τίς γυναῖκες, βιβλία γιὰ προσευχὲς ἢ γιὰ διασκέδαση, σὲ μικρὸ σχῆμα, ἢ γλυκὰ γιὰ τὰ παιδιά.

Στὸ καθατὸ παζάρι, δίπλα στὸ μεγάλο ὑπόστεγο θρυσκόταν τὸ ἀστυνομικὸ τμήμα καὶ τὸ τελωνεῖο πού οἱ ὑπάλληλοί τους ἐλέγχανε ὅλο τὸ παζάρι. Τὸν δέκατον ἔνατον αἰῶνα εἶχαν ὀρίσει ὀρισμένες τιμές γιὰ μερικά ἐμπορεύματα καὶ γιὰ τὴ συμμετοχὴ σὲ μερικά παζάρια πλήρωναν ὀρισμένο φόρο. Οἱ ἔμποροι πού ἐρχόνταν, μποροῦσαν ν' αναπαύονταν στὸ κτίριο τοῦ χανιοῦ, πού θρυσκόταν πάντα στο παζάρι. Κανονικά, τὸ χάνι διέθετε μερικά δωμάτια, μιὰ μεγάλη αἴθουσα, ὅπου μποροῦσαν νὰ φάνε καὶ νὰ πιοῦνε οἱ ἔμποροι κι ἓνα εἰδικὸ μέρος γιὰ νὰ στεγάζονται τὰ ἐμπορεύματα καὶ τὰ ζῶα. Στὴν περιοχὴ τῆς Βλαχιάς, τὰ χάνια διέθεταν δωμάτια γιὰ τούς ταξιδιώτες. Ἐπίσης ἓνα ἐστιατόριο κι ἀποθήκες συγκεντρωμένες γύρω ἀπὸ μιὰ τετράγωνη αὐλὴ, πού προοριζόταν γιὰ τὰ κάρα. Στὴν αὐλὴ ἔμπαινες περνώντας μέσα ἀπὸ ἓνα θολωτὸ διάδρομο. Τέτοια χάνια ἦταν τὸ Χά ν ι τ ο ὕ Μ α ν ο ὕ κ , τὸ Χά ν ι Ρ ὀ σ ο ὕ καὶ τὸ Χά ν ι Γ κ α μ π ρ ο - β ἔ ν ι στὸ Βουκουρέστι. Αὐτὰ τὰ χάνια τὰ γνώριζαν καλὰ οἱ Ἕλληνες ταξιδιώτες τοῦ 19ου αἰῶνα.

Σὲ ἄλλες βαλκανικὲς περιοχές, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὴ Μολδαβία μέχρι τὰ νότια τοῦ Δούναβη, τὰ χάνια ἦταν μεγάλες οἰκοδομὲς μὲ σκεπὴ, μὲ δωμάτια καὶ χαγιάτι γιὰ τὰ κάρα. Στὴ Σερβία πολλὰ χάνια χτίστηκαν τὴν ἐποχὴ τοῦ Μίλος Ὀμπρέουδης (1815 - 1839 καὶ 1858 - 1860), στίς ἀρχὲς καὶ τὸ πρῶτο ἡμίσι τοῦ δέκατου ἑνατου αἰῶνα. Μερικά κτίστηκαν καὶ μὲ τὴ συμμετοχὴ τῶν χωρικῶν. Τὸ χάνι πού θρυσκεται στὸ χωριὸ Οὐμκα ἐθεωρεῖτο ἀπὸ τὸν γνωστὸ ταξιδιώτη Ἄνρι Μπονὲ σάν κατὰλληλο. Τὸ κάθε δωμάτιο εἶχε παράθυρα μὲ ὑαλογραφίες, ἓνα μεγάλο κρεβάτι μὲ καθαρὰ σεντόνια. Στὸ χωριὸ Σόκολ ὅμως, δέν ὑπῆρχε χάνι κο ὀ Ἄνρι Μπονὲ ἀναγκάστηκε ν' ἀπευθυνθεῖ στὸν Τοῦρκο διοικητὴ γιὰ νὰ μπορέσει νὰ διανυκτερεύσει. Τὸν 19ον αἰῶνα, στὴ Σερβία ὑπῆρχαν τὰ λεγόμενα Εὐρωπαϊκὰ χάνια. Στὸ Σαμπάκ, ἓνας καφετζῆς νοίκιαζε δωμάτια μὲ εὐρωπαϊκὰ ἐπιπλα. Στὸ Βελιγράδι λειτουργοῦσε ἓνα χάνι μὲ τέσσερα δωμάτια καὶ μπροστὰ στὸ χάνι ἓνας Γερμανὸς ζαχαροπλάστης νοίκιαζε ἓνα δωμάτιο. Στὸ Σμεντέρεβο λειτουργοῦσαν δυὸ χάνια, πού τὸ ἓνα εἶχε αὐτὸ μπιλιάρδο. Στὸ Κραγούτσεβας ἦταν κι ἐκεῖ ἓνα χάνι μὲ τέσσερα δωμάτια, ἰδιοχτησία ἐνὸς πρίγκιπα.

Τὰ βράδια, μέσα στὸ χάνι ἦταν μιὰ ζωηρὴ κίνηση. Οἱ ταξιδιώτες διηγόνταν, ἀκούγαμε μπαλλάντες καὶ τραγούδια ἐπαγγελματιῶν τραγουδιστῶν. Ἐδῶ συναντιόντουσαν ἔμποροι ἀπὸ διάφορες χῶρες κι εἶχαν εὐκαιρία νὰ πιάσουν συζήτηση καὶ νὰ πουλήσουν τὰ ἐμπορεύματά τους. Μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς εἶχαν φύγει ἀπὸ τὰ

σπίτια τους από πολλές εβδομάδες. Ένας απ' αυτούς τους εμπόρους ήταν ο έμπορος Ρ ό β α ς από τὰ Γιάννενα, πού δυό φορές τὸν χρόνο ξεκινούσε μὲ καραβάνια, μὲ ἄλογα καὶ μουλάρια φορτωμένα ἀσημικά, καὶ πήγαινε στὴν Πάργα, στὴν Τσαμουργιά, στὶς Φιλιάτες καὶ τὸ Μαργαρίτι. Ἐκεῖ φόρτωνε καπνὸ καὶ ξεκινούσε γιὰ τὸ Βουκουρέστι. Ἀπὸ τὸ Βουκουρέστι ἔστελγε τοὺς πράχτορες του πέρα ἀπὸ τὰ Καρπάθια Ὕορη, στὴ Βουδαπέστη καὶ τὴ Βιέννη, ὅπου ἀκμαζαν ἐλληγικὲς παροικίες. Οἱ ἄνθρωποι του, στὴν ἐπιστροφή ἔφεραν γράμματα ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες τοῦ ἐξωτερικοῦ γιὰ τοὺς συγγενεῖς τους πού ἔμεγαν στὴν Ἡπειρο.

Τὰ ἐμποροπαζάρια εἶχαν μεγάλη πέραση ἔνεκα τῆς ἔντονης βιοτεχνικῆς τους δραστηριότητος. Τὰ Γιάννενα ἦταν γνωστὸ κέντρο βιοτεχνίας, γιὰ τὰ κεντήματα, τὴν ἐπεξεργασία τοῦ ἀσημιοῦ, τὰ χάλκινα σκευῆ καὶ ἄλλα. Τὸ 1800 γίνονταν στὰ Γιάννενα δυὸ ἐτήσια παζάρια: ἡ Μ π ο υ ν ὶ λ α τὸν Ἰούλιο μῆνα καὶ ἀργότερα τὸν Ἰούνιο, ὅπου ὅμως δὲν ἔρχονταν πολλοὶ ξένοι, γιὰτὶ φοβόνταν τοὺς νέους δασμοὺς πού ἐπέβαλε ὁ Ἀλῆ Πασάς, καὶ ἡ Π ω γ ω ν ι α ν ῆ , πού γινόνταν στὴ Διπαλίτσα καὶ ἔπειτα στὴν πόλη. Αὐτὸ τὸ παζάρι γινόνταν στὶς 15 Αὐγούστου καὶ διαρκούσε δυὸ ἐβδομάδες. Ἐδῶ ἔρχονταν πολλοὶ τεχνίτες καὶ ἔμποροι πού εἶχαν γίνει γνωστοὶ σὲ ὅλη τὴν περιοχὴ. Ταυτόχρονα, οἱ Γιαννιώτες μετεῖχαν καὶ σὲ ἄλλα ἐμποροπαζάρια τῆς περιοχῆς: στὴν Κόνιτσα τὸν Σεπτέμβρη μῆνα, στὸ Μαυρονόρος τῶν Γρεβενῶ τὸν Ἰούλη - Αὐγούστο, στὸ Μοσχολοῦρι τῶν Τρικάλων τὸν Μάη, καθὼς καὶ σὲ ἄλλα παζάρια.

Στὰ κατὰστιχα τῶν Ἰωαννίνων τὸ 1814 ἦταν καταχωρημένοι σχεδὸν 1164 τεχνίτες. Ἀπ' αὐτοὺς οἱ 154 ἀσχολοῦνταν μὲ τὰ μερυσάρια, οἱ 101 μὲ τὸ μπακάλικο, οἱ 12 ἦταν ράφτες εὐρωπαϊκῆς μόδας, οἱ 29 εἶχαν παπουτσάδικα εὐρωπαϊκῆς μόδας, οἱ 43 ραφτάδικα ἐγχώριας μόδας, οἱ 26 εἶχαν χρυσοχοεῖα, οἱ 94 ἐργαστήρια ζωνῶν καὶ οἱ 19 γουναράδικα.

Στὶς μικρὲς πόλεις τὰ παζάρια γίνονταν στὴν ἄκρη τῆς πόλης, γιὰ νὰ μὴν ὑποχρεώνονται οἱ ἔμποροι νὰ μπαίνουν μὲ τίς φορτάμαξες καὶ τὰ ζωντανά τους μέσα στὴν πόλη. Τέτοια ἦταν τὰ παζάρια πού γίνονταν στὶς ὄρεινὲς περιοχὲς τῶν Καρπαθίων, στὴ Στάρα Πλατίνια, στὴ Σρέδνα Γκόρα, ἢ στὴ Βουλγαρία καὶ τὴ Γιουγκοσλαβία. Οἱ ἄνθρωποι κατέβαιναν στὴν πόλη τίς μέρες πού γινόνταν τὸ παζάρι, ντυμένοι μὲ τὰ γιορτινά τους, καὶ ἀφοῦ τελείωνε ἡ πανηγύρη πηγαίνανε νὰ πιοῦν ἕνα ποτήρι κρασί καὶ γιὰ νὰ συζητήσουν γιὰ τίς δουλειές τους.

Τὰ συνηθισμένα παζάρια ἦταν ἐβδομαδιαῖα καὶ γίνονταν μὲ ἐιδικὴ μέρα. Ἡ ἀστυνομία τοῦ Σουλεϊμάν πασᾶ (1687 - 1691) ἐπέτρεπε τὰ παζάρια τῆ Δευτέρας καὶ τὴν Πέμπτη ὅταν ἐπετρέπετο καὶ ἡ ζητιανιά. Οἱ ἡμερομηνίες πού γινόνταν τὰ παζάρια ὅμως ἦταν παντοῦ διαφορετικὲς, δηλ. διέφεραν ἀπὸ τὴ μιὰ πόλη στὴν ἄλλη. Ὑπῆρχαν ὅμως καὶ ἐτήσια παζάρια ἢ πανηγύρια — π α ν α ν τ ο ὐ ρ στὰ σέρβικα, π α ν η τ ζ ῖ ρ ι στὰ ρουμάνικα — πού γινόνταν πάντοτε τὴν ἴδια ἡμερομηνία καὶ εἶχαν ἐιδικὴ ἔκταση. Μερικὰ ἀπ' αὐτὰ γινόνταν τίς μέρες πού γιορταζόταν ἡ μνήμη μερικῶν Ἁγίων πού ἔχουν ἰδιαίτερη σημασία γιὰ τοὺς ὀρθόδοξους χριστιανούς, ὅπως τοῦ Προφήτη Ἡλία, τῆς Παναγίας, τῆς Ἁγίας Μαρίας, ἐιδικὰ στὶς γιορτὲς τοῦ καλοκαιριοῦ. Γινόνταν εἴτε στὰ ἐμπορικὰ κέντρα τῶν πόλεων, εἴτε στὴν ἄκρη μερικῶν πόλεων ἢ καὶ ἀνάμεσα στὰ χωριά. Αὐτὰ τὰ πανηγύρια λειτουργοῦν καὶ σήμερα σὲ πολλὲς περιοχὲς τῶν Βαλκανίων καὶ εἶναι μιὰ εὐκαιρία νὰ συναντιοῦνται οἱ ἄνθρωποι πού ζοῦν σὲ μεγάλες ἀποστάσεις.

Στὰ ἐτήσια ἐμποροπαζάρια πουλοῦσαν σὲ ξεχωριστὰ μέρη, ἄλογα, ζωντανὰ καὶ πρόβατα, λαχανικὰ καὶ φρούτα, διάφορα προϊόντα γάλακτος. Σὲ ξεχωριστοὺς τόπους πουλοῦσαν καὶ κιλίμια καὶ ἄλλα λαϊκὰ ὑφαντά, κοστούμια, μαλλί, ξύλινα, χάλκινα καὶ σιδηρᾶ ἀντικείμενα ἢ πλεχτὰ ἀπὸ ψάθα ἢ καλάμι. Στὴ γνωστὴ πανηγύρη τοῦ Βουκουρεστίου, γνωστὴ μὲ τὸ ὄνομα «Μόσι», πουλοῦσαν π.χ. ξεχωρι-

στά από την αγορά σε όρισμένες περιόδους της άνοιξης κεραμεικά και πλεκτά που προέρχονταν απ' όλες τις περιοχές της χώρας.

Τὰ παζάρια προσέφεραν επίσης — όπως δείχνουν οι στάμπες και τὰ σχέδια μερικῶν ξένων ταξιδιωτῶν — διάφορες διασκέδασεις, όπως οι νεράσκου τροχοὶ και τὸν ξακουστὸ χορὸ « Κ α λ ο υ σ ἔ ῖ ». Ἐπίσης οἱ θεατὲς διασκέδαζαν με ἄθλους ἐπίδειξης δύναμης και με διαγωνισμοὺς ἐπιδειξιοτήτας. Πλανόδιοι μουζικάντες τραγουδοῦσαν γιὰ τοὺς ἐνῆλικες σὲ αὐτοσχεδιασμένα καπελιά ἢ ἔξω στὸ ὑπαίθρο, οἱ δὲ τσιγγάνοι φέρνανε καιμιὰ φορὰ και μιὰν ἀρκουδα πὺ χόρευε στοὺς ἤχους τῆς ταμπουρίνας.

Αὐτὰ συνέβαιναν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον στὰ παζάρια μερικῶν μικρῶν πόλεων τῆς Βλαχίας, ὅπου ἡ ζωὴ κυλοῦσε ἤρεμα. Ἐνα τέτοιο παζάρι ὀνομαζόταν « μ π ἰ λ τ σ ι », λέξη πὺ ὑποβάλλει τὴν ἰδέα τῆς διασκέδασης, τοῦ συνωστισμοῦ, τοῦ θορύβου και τῆς σκόνης. Τὸ μ π ἰ λ τ σ ι γινόταν σὲ ἕναν ἄδειο χῶρο, πάντα στὸ ἴδιο μέρος, στὴν ἔξοδο ἀπὸ τὴν πόλη. Ἐγκαινιαζόταν πάντα τὴν ἴδια ἡμερομηνία, δηλ. στῆ γιορτῆ τῆς Ἁγίας Μαρίας, στὶς 17 Ἰουλίου, και διαρκοῦσε μέχρι τὸ Δεκαπενταῦγουστο. Τὶς ἐτοιμασίες τὶς παρακολουθοῦσαν με ἰδιαιτερον ἐνδιαφέρον τὰ παιδιὰ και οἱ χωρικοὶ πὺ περνοῦσαν ἀπ' ἐκεῖ, πηγαίνοντας στὰ χωρῆ τους. Ἐνα εἰδικὸ ἐνδιαφέρον προκαλοῦσαν ὁ χορὸς « Κ α λ ο υ σ ἔ ῖ », πὺ ἤδη ἀναφέραμε, οἱ ρόδες με τὶς ἀλυσίδες και οἱ θάρκες πὺ ἀναποδογυρίζονταν, εὐκαιρία γιὰ τὰ ζευγάρια και τοὺς νέους νὰ δείξουν τὴν ἐπιδειξιοτήτὰ τους. Οἱ ἐνῆλικες δείχνανε τὴν καπατσούνη τους ρίχνοντας πρὸς τὰ πάνω ἕνα θαρὺ σφαιρίδιο πὺ τὸ χτυποῦσαν με ἕνα τεράστιο σφυρί. Ὅταν τὸ σφαιρίδιο ἔφθανε μέχρι τὴν ἐπάνω ἄκρη, ἕνα κουδούνι κουδούνιζε γιὰ πολὺ και ὁ ἤχος του ἀκουγόταν τὶς αἰθρίες νύχτες κάμποσα χιλιόμετρα μακριὰ, στὰ χωριὰ πὺ βρισκόταν στὴν κορυφῆ τῶν γειτονικῶν βουνῶν. Σ' αὐτὰ τὰ παζάρια ἐρχόταν συχνὰ και ἕνα τσίρκο με πολλὰ περίεργα πράγματα, ἀκόμα και με λιοντάρια και γερασμένες τίγρεις. Ἐνας παπαγάλος ἔβγαζε ἕνα μπιλετάκι με προφητείες γιὰ κείνη τὴ μέρα ἢ τὸν τρεχούμενο μήνα και μιὰ καφετζοῦ μάντευε στὰ χαρτιά. Μαγαζάκια αὐτοσχεδιασμένα ἀπὸ τενεκέ, κοστούμια φθηνὰ πὺ φοροῦσαν στὶς πόλεις, με σκούρα χρώματα, μπότες ἀπὸ καουτσούκ γιὰ τὴ βροχῆ και φθηνὰ χειροτεχνήματα τῆς περιοχῆς.

Οἱ χωρικοὶ ἐρχόνταν πάντα μετὰ τὸ μεσημέρι, ὅταν γύριζαν ἀπὸ τὸν κάμπο, και μένανε στὸ παζάρι μέχρι ἀργὰ τὴ νύχτα. Οἱ γυναῖκες φοροῦσαν τὰ γιορτινὰ τους κοστούμια με ποδιὰ και με μπλουζες κεντημένες με κόκκινο, μαῦρο ἢ λευκὸ, πὺ τὰ μοτίβα τους εἶχαν διαφυλαχθεῖ ἀπὸ παλιά. Οἱ ἄντρες φοροῦσαν κοστούμια με σκούρα χρώματα, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπὸ μαῦρη τσόχα, και ἄσπρα ἀσιδέρωτα πουκάμισα με στενοὺς γιακάδες. Οἱ τσομπάνηδες εἶχαν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, γιλέκια χρώματος καφέ ἢ μαῦρα, πὺ τὰ φοροῦσαν πάνω ἀπὸ τ' ἄσπρα πουκάμισά τους, και παντελόνια ἐπίσης λευκά, μάλλινα και τὰ ἀπαραίτητα στρογγυλά καπελάκια τους πὺ τὰ φοροῦσαν στὴν κορυφῆ τοῦ κεφαλιοῦ τους, τραβηγμένα πρὸς τὸ μέτωπο. Ὅταν βράδιαζε, πρὶν ἀρχίσει τὸ παζάρι, κάθονταν σὲ παγκάκια σὲ μικρὲς ὀμάδες, σοβαροὶ, χωρὶς νὰ κουβεντιάζουν πολὺ ὁ ἕνας με τὸν ἄλλο, ἔχοντας τὴν ἴδια ἐμφάνιση και ντυμένοι ὀμοίμορφα.

Ὀλόκληρη ἡ πόλη και εἰδικὰ οἱ δρόμοι πὺ ὀδηγοῦσαν στὸ παζάρι ἦταν γεμάτοι ἀνθρώπους. Παντοῦ ἦταν θόρυβος μεγάλος. Οἱ νέοι κάνανε ἀστεῖες παρατηρήσεις κραυγάζοντας. Ὁ θαρὺς καπνὸς και ἡ πικάντικη μυρουδιά ἀνακατώνονταν με τὴ μυρουδιά τοῦ θαρελίσου κρασιοῦ. Ὅσο ψήνονταν τὰ κρέατα, τρώγανε πὺπ κὸρν, ἡλίόσπορους και μαλλιά τῆς γριάς πουδραρισμένα με πολλὴ ζάχαρη.

Μὰ και αὐτὰ τὰ ἐμποροπαζάρια ἐξαφανίσθησαν με τὸν καιρὸ, ἕνεκα τῆς ἐπιθυμίας γιὰ τὴ μοντερνοποίηση.

## ΣΥΜΜΕΙΚΤΑ ΠΑΝΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ\*

(Μὲ ἀφορμὴ τὴν ἔκδοσιν τῶν «Ἀπάντων» Δ. Στ. Σαλαμάγκα)

Σὲ ὅλα σχεδὸν τὰ τεύχη τοῦ Περιοδικοῦ τούτου, στὴν « Ἡ π ε ι ρ ω τ ι κ ῆ Ἐ σ τ ί α », δημοσιεύονται ἀπὸ τὸ 1978 καὶ πέρα αἱ ἀνεκτίμητης ἀξίας ἐρευνητικὲς προσφορὲς τοῦ φίλου Π. Δ. Τζιόβα γιὰ καταστάσεις, θεσμούς, γεγονότα, ἐξελίξεις, πρόσωπα καὶ πράγματα στὴ ζωὴ τῶν Ἰωαννίνων καὶ τῆς ὅλης τους περιοχῆς, ἀπὸ τὰ τελευταῖα προαπελευθερωτικὰ καὶ τὰ πρῶτα μεταπελευθερωτικὰ ἐκεῖ χρόνια. Ὅλα προβάλλονται, στὰ δημοσιεύματα τοῦ Π. Δ. Τζιόβα, κατὰ πρῶτον λόγον ἀπὸ τὶς ἀ ν ἔ κ δ ο τ ε ς π η γ ἔ ς τῶν σχετικῶν μὲ τὰ ἐνδιαφέροντά του. Ἀλλὰ στοὺς σχολιασμοὺς τῶν ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο ἰλικὸ ἐξαγόμενων καὶ στίς μὲ ἀκρίβεια καὶ δικαιοκρασία ἀπὸ τὸν ἴδιο διδόμενες συμπληρωματικὲς πληροφορίες καὶ γινόμενες κριτικὲς ἐκτιμήσεις, τὰ ἀπὸ τὶς πηγὲς λαμβανόμενα ἐπιστηρίζονται καὶ διασαφηνίζονται καὶ μὲ τὴν πλούσια εἰδικὴ ἡπειρωτικὴ βιβλιογραφία γιὰ τὰ ἐν προκειμένῳ γιαννιώτικα καὶ τὰ ἀνάλογα γενικώτερα ἡπειρωτικὰ ζητήματα, τὴν ὁποία ἀρξιστοτεχνικὰ χρησιμοποιοῦ καὶ ἐκμεταλλεύεται ὁ συγγραφεὺς στίς λεπτομερέστερες ἐκθέσεις του. Ὅλα διαφωτίζονται ἐπίσης μεθοδικώτατα καὶ μὲ συστηματικὲς ἀναφορὲς στὰ κάθε φορὰ σχετικὰ δημοσιεύματα τοῦ τότε καὶ τοῦ μεταγενέστερου ἡπειρωτικοῦ Τύπου, καθὼς καὶ μὲ ἄλλες συναφεῖς πληροφοριοδοτήεις γιὰ ἀξιόλογες πάντοτε λεπτομέρειες ἀπὸ τὰ γεγονότα ἐκεῖνα, ἀπὸ τὰ πρόσωπα, πὺν πρωταγωνιστοῦσαν σ' αὐτά, καὶ ἀπὸ τὰ ὁμαδικὰ συγκροτήματα, πὺν ἐπίσης τότε συνεκδηλώνονταν καὶ προσέδιδαν στὰ συντελούμενα καὶ τὸν προσιδιάζοντα πάντοτε σ' αὐτὰ συνακόλουθο κοινωνικὸ χαρακτῆρα.

Τέτοια δημοσιεύματα τοῦ Π. Δ. Τζιόβα εἶναι: ἡ ἀπὸ τὸ ἔτος 1978 στὰ τεύχη τῆς « Ἡ π ε ι ρ ω τ ι κ ῆ ς Ἐ σ τ ί α ς », σὲ συνέχειες, προσφερόμενη μελέτη του, Ἡ Ἐνιαία Δημογεροντία Ἰωαννίνων (Ἀνέκδοτες ἀποφάσεις)· τὰ παρεμβαλλόμενα στὰ ἴδια τεύχη — καὶ στὰ μεταγενέστερα ἄλλα μελετήματά του — ἀνάλογα ἐκδοτικὰ καὶ συγγραφικὰ προϊόντα του, ὅπως Τὸ ἀνέκδοτο Ἡμερολόγιον τοῦ Μητροπολίτη Κορυτσᾶς, Καταρεῖας καὶ Ἰωαννίνων Γερβάσιον ἡ σειρά, ὕστερα, Ἡπειρωτικὰ Σύμμικτα, μὲ ἐπὶ μέρους μελετήματα: 1) Ἡ λύση τοῦ προνομιακοῦ ζητήματος στὰ 1891· 2) Οἱ κοινοτικὲς ἐκλογὲς τῶν Ἰωαννίνων τοῦ ἔτους 1887 μὲ βάση ἀνέκδοτα στοιχεῖα· 3) Ὁ θεσμὸς τῶν κοινοτικῶν Ἐφοριῶν τῆς Ἐπαρχίας Ἰωαννίνων καὶ ἡ σχέση τους μὲ τοὺς διορισμοὺς τῶν δασκάλων καὶ τὴν παύση τους· ἄλλο, κατόπιν, εἰδικὸ δημοσίευμα γιὰ τὸν Μητροπολίτη Γερβάσιον, Ὁ Ἰωαννίνων Γερβάσιος Ὁρσολογᾶς, μὲ τὰ ἰδιαίτερος ἐνδιαφέροντα ἔκτο καὶ ἕβδομο κεφάλαιά του — τὸ ἔκτο, ἐπιγραφόμενον «Τὰ πρὶν ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς πόλεως», στὸ τελευταῖο τεύχος τοῦ 1983 τῆς «Ἡπειρωτικῆς Ἐστίας», ἀριθμ. 379 - 380, καὶ τὸ ἕβδομο, ἐπιγραφόμενον «Τὸν καιρὸ τῆς πολιορκίας», στὸ πρῶτο τεύχος τοῦ 1984, ἀριθμ. 381 - 382 - 383 — καὶ ἡ συνέχεια, παράλληλα, τῆς

\* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ 221.

σειράς Ἡπειρωτικὰ Σύμμικτα, μετὸ ἐπίσης πολὺ ἐνδιαφέρον — γιὰ τὴν φύσιν τῆς ὑποθέσεως — ἐπὶ μέρους θέμα, Ἡ ἀγορὰ τῆς Γότσας (Μεγάλης καὶ Μικρῆς) ἀπὸ τὸ Τουρκικὸ Δημόσιο (στὸ πρῶτο τεύχος τοῦ 1983, ἀριθμ. 369 - 370 τῆς « Ἡπειρωτικῆς Ἑστίας »).

Ἀπὸ τὸ τεύχος τῆς « Ἡπειρωτικῆς Ἑστίας » Νοεμβρίου - Δεκεμβρίου 1985, ἀριθμ. 403 - 404, ἔχει ἀρχίσει, καὶ συνεχίζεται, σὰν καταρράκτης, ἡ δημοσίευσις νέας, ἀπαράμιλλης στὸ εἶδος τῆς, ἱστορικῆς μελέτης τοῦ Π. Δ. Τζιόβας, μετὸν τίτλο: Ἡ νεώτερη πολιτικὴ ἱστορία τῶν Ἰωαννίνων (Ἡ κατάργησις τοῦ θεσμοῦ γέννημα καὶ θρέμμα στὴ Χριστιανικὴ Κοινότητα τῶν Ἰωαννίνων στὰ 1908 - 1909 καὶ ἡ διοίκησις τῆς πόλεως καὶ τῆς ἐπαρχίας τὶς παραμονὲς τῆς ἀπελευθέρωσής τῆς — 1909 - 1913 —). Ἡ ἐργασία προέρχεται κατὰ βάσιν ἀπὸ ἐξονυχιστικὴ διερευνήσι καὶ ἀξιολόγησι ἀρχεῖακοῦ ὑλικοῦ τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ἰωαννίνων καὶ ἔτσι ὁ ἐπιμελέστατος συνθέτης τῆς παρουσιάζεται, μετὸν καταδαμασμὸ τοῦ πολυμερέστατου ὑλικοῦ καὶ τὴν μεθοδικὴν προσφορὰν του, σὰν εἰδικὸς πλέον συστηματικὸς μελετητὴς τῆς νεώτερης Ἱστορίας τῶν Ἰωαννίνων κατὰ τὴν ἄμεσα πρὶν ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωσιν ἐποχῇ.



Ὁ Π. Δ. Τζιόβας μᾶς ἔχει προσφέρει καὶ ἰδιαιτέρο βιβλίον γιὰ τὸν Μητροπολίτη Γερβᾶσιον. Αὐτὸς — γεννημένος τὸ 1864 στὴν Ἀργυρούπολιν τῆς ἐπαρχίας Χαλδίας τοῦ Πόντου — χειροτονήθηκε τὸ 1895, ἀπὸ Μέγας Πρωτοσύγκελλος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου στὴν Κωνσταντινούπολιν, σὲ Μητροπολίτη Κορυθαῖος καὶ Πρεμετῆς ἀπὸ τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχον Ἀνθίμον τὸν Ζ' (Τσάτσιον), τὸν καταγόμενον ἀπὸ τὴν Παραμυθίαν (ἀπὸ τὴν Πλησιβίτσαν - Φιλιατῶν), μαθητεύσαντα στὴ Ζωσιμαία Σχολὴν στὰ Γιάννινα καὶ σπουδᾶσαντα στὴ Θεολογικὴ Σχολὴν τῆς Χάλκης (1856 - 1861), μετὸν ἐνδιαφέρουσαν καὶ σήμερον ἀκόμη διπλωματικὴν - θεολογικὴν μελέτην του, ποὺ δημοσιεύτηκε τὸ 1865, ἐπεξεργασμένη, στὴν Ἀθήναν, μετὸν τίτλον « Ἡ θεότης τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀποδεικνυομένη ἐκ τε τῆς Ἀγίας Γραφῆς καὶ τῶν θείων Πατέρων ». Μετὰ τὴν προσόνταν αὐτὰ ὁ Ἀνθίμος Τσάτσιος, γιὰ τὸν ὁποῖον παρεθιμικὰ ἐδῶ ὁ λόγος, διορίστηκε Ἱεροκῆρυξ στὴ Μητρόπολιν Ἰωαννίνων καὶ καθηγητὴς, ἀκολούθως, τῶν Ὀρθοκεντικῶν στὴ Ζωσιμαία Σχολὴν καὶ στὸ Κεντρικὸν Παρθεναγωγεῖον τῶν Ἰωαννίνων, γιὰ νὰ προαχθῆ τὸ 1869 σὲ Ἐπίσκοπον Παραμυθιάς καὶ νὰ ἀκολουθήσουν, ἀπὸ τὸ 1877, ἡ ἀνύψωσις του σὲ Μητροπολίτην Αἰνίου τῆς Θράκης, ἀρχικά, καὶ αἱ μεταθέσεις του σὲ ἄλλας Μητροπόλεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, μέχρις ὅτου στὶς ἀρχὰς τοῦ 1895 ἐξελέγη ἀπὸ Μητροπολίτην Λέρου καὶ Καλύμνου, ποὺ ἦταν τότε, καὶ ἀνυψώθη σὲ Οἰκουμενικὸν Πατριάρχον, ὡς Ἀνθίμος ὁ ἕβδομος, Ζ'.

Κατατοπιστικώτατη συνοπτικὴ βιογραφία τοῦ Ἀνθίμου Τσάτσιου, στηριγμένη καλὰ σὲ εἰδικώτερα ἱστορικὰ — γιὰ τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα — καὶ βιογραφικὰ — γιὰ τοὺς Οἰκουμενικοὺς Πατριάρχας καὶ ἄλλους Ἑλληνας Μητροπολίτας τῶν νεωτέρων χρόνων — ἔργα ἀνεγνωρισμένων συγχρόνων — καὶ ὀλίγον παλαιότερων — ἐρευνητῶν, Ἡπειρωτῶν καὶ ἄλλων, μᾶς παρουσίασε ὁ λογιώτατος πρεσβύτερος Γεώργιος Χαραμαντᾶς, θεολόγος - καθηγητὴς, στὸ ὠραῖον - ζωντανὸν δημοσίευσμά του στὴν « Ἡπειρωτικὴ Ἑστία » (τεύχ. 397 - 398 - 399, Μάιος - Ἰούνιος - Ἰούλιος 1985, σελ. 179 - 191. Ὁ τίτλος τοῦ δημοσιεύματος εἶναι: Ἀνθίμος Ζ'. Τὰ Ἱστορικά καὶ Ἐκκλησιαστικά τῆς ἐκλογῆς, τῆς προαγωγῆς καὶ τῶν μεταθέσεων τοῦ Ἡπει-

ρώτη Οικουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀνθίμου Ζ' τοῦ ἀπὸ Λέρου καὶ Καλύμνου καὶ ἡ τιμητικὴ ἀναχώρησή του ἀπὸ τὴν Καλύμνο τὴν 4ην - 2 - 1895. Ὁ τίτλος αὐτὸς τὰ λέγει ὅλα ὅτι δηλ. ἡ μελέτη δὲν εἶναι ἀπλῶς βιογραφικὴ, ἀλλὰ καὶ πλουσιώτερα ἱστορικὴ, ἀφοῦ σ' αὐτὴ παρουσιάζονται καὶ τὰ κείμενα τῶν ἐπισήμων Πατριαρχικῶν καὶ Συνοδικῶν Πράξεων, ἀπὸ τοὺς σχετικούς Κώδικας, αἱ ὁποῖες ἀναφέρονται στὴν ὡς ἐπισκόπου καὶ μητροπολίτου, ὕστερα, ἐκλογή τοῦ Ἀνθίμου Τσατίου, στὶς μεταθέσεις αὐτοῦ καὶ τελικὰ στὴν ἀνάρρησί του στὸν Οἰκουμενικὸ Θρόνο. Σ' αὐτὰ συνταιριάζονται καὶ θαυμάσιες περιγραφές, ἀπὸ σύγχρονες τότε πηγές, ὅλων τῶν ἐνθουσιασμῶν — καὶ τῶν διχογνωμιῶν καὶ τῶν ἀντιδράσεων, ποὺ δὲν λείπουν βέβαια ποτὲ ἀπὸ τὰ ἀνθρώπινα, καὶ τὰ ἐκκλησιαστικά —, ὅπως ὅλα τὰ σχετικὰ ἔγιναν τόσο στὴ Λέρο, ὅταν κατέφθασε ἐκεῖ, μὲ τὸ «βατόρι», τὸ μήνυμα τῆς ἐκλογῆς, ὅσο καὶ στὸν Πατριαρχικὸ Ναὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅταν ἔγινε ἀρχικὰ ἡ ἐκλογή καὶ ἡ ἐνθρόνισις ὕστερα.



Ἡμεῖς θὰ πληροφορήσουμε τώρα ἐδῶ καὶ γιὰ ἓνα ἄλλο μεγάλο ἱστορικὸ γεγονός, μὲ τὸ ὁποῖο συνδέθηκε τὸ ὄνομα καὶ τὸ ἔργο τοῦ Θεσπρωτοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀνθίμου Ζ', κατὰ τὸ πρῶτο δὲ ἀκριβῶς ἔτος τῆς πατριαρχίας του, στὶς ἀρχές τοῦ 1895. Πρόκειται γιὰ οἰκουμενικὸ ἐκκλησιαστικὸ γεγονός, χαρακτηριστικὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Τὰ ὅλα σχετικὰ τὰ ἔχουμε ἐκθέσει στὶς πρῶτες σελίδες (12 - 14) τοῦ παλαιότερου ἔργου μας *Αἱ περὶ τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας ἀντιλήψεις νεωτέρων Ρωμαιοκαθολικῶν θεολόγων* (Ἀθήναι 1951, σελίδες XI+115).

Νά, περιληπτικώτερα, περὶ τίνος πρόκειται: Ὁ Πάπας Ρώμης Λέων ΙΓ' εἶχεν ἐξαπολύσει, μὲ τὴν εὐκαιρίαν τοῦ ἑορτασμοῦ τοῦ παπικοῦ ἰωβηλαίου του, τὴν Ἐγκύκλιό του ἀπὸ 20 - 11 - 1894 *Praeclara gratulationis*.\* Μὲ αὐτὴ καλοῦσε ὁ Πάπας ἐκεῖνος — ὅπως καὶ ἄλλοι τότε προκάτοχοί του — τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν νὰ «ἐνωθῆ» μὲ τὴν Ρώμην μὲ ἓνα εἶδος «ὑποταγῆς» σ' αὐτή. Πρῶτος ὄρος ἦταν καὶ ἐν προκειμένῳ ἡ ἀξίωσις νὰ ἀναγνωρίσουν καὶ οἱ Ὁρθόδοξοι τὸν ἐπίσκοπο Ρώμης ὡς μοναδικὸ ἀντιπρόσωπο (Βικάριο) τοῦ Χριστοῦ στὴ γῆ καὶ ἀνώτατο πνευματικὸ πατέρα τοῦ ὅλου χριστιανικοῦ πληρώματος. Στὴν προσπάθειά του νὰ καλύψῃ ὁ Πάπας Λέων ΙΓ' μὲ εἰρηνικὲς φράσεις τὶς ἀξιώσεις του ἐπὶ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἐξυμνεῖ στὴν Ἐγκύκλιό τὴν ἀρχαία δόξα τῶν Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ διαβεβαιώνει ὅτι, σὲ περίπτωσι ἐνώσεως, τίποτε δὲν θὰ θιγῆ ἀπὸ τὸ Κανονικὸ Δίκαιο τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ἀπὸ τὴν διαβάθμισι καὶ τὰ προνόμια τῶν Πατριαρχῶν, καθὼς καὶ ἀπὸ τὸ τελετουργικὸ τῆς. Παρόμοιες διαβεβαιώσεις, καθὼς καὶ κατάκρισι τῶν μεθόδων ἐκλατινισμοῦ τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἔκανε ὁ αὐτὸς Πάπας καὶ σὲ λίγο προηγουμένο ἄλλο ἐπίσημο Ἐγγράφον του, στὸ Ἀποστολικὸ Γράμμα του, ἀπὸ 30 - 6 - 1894, *Orientalium dignitas*.

Ὁ νέος τότε Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Ἀνθίμος Ζ' ἀπέκρουσε, τὸ 1895, τὴν ὡς ἀνωτέρω παπικὴν Ἐγκύκλιό μὲ δική του Ἐγκύκλιό. Ἡ τελευταία αὐτὴ εἶναι δημοσιευμένη στὴν «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια», τὸ περίφημο ἐκεῖνο παλαιότερο ἐκκλησιαστικὸ καὶ θεολογικὸ Περιοδικόν.

\* Αἱ παπικαὶ Ἐγκύκλιοι παίρνουν, ὡς γνωστὸν, γιὰ τίτλο τους τὶς δυὸ-τρεις πρῶτες λέξεις τοῦ κειμένου τους.



κὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως,\* (Τόμ. 15, 1895/1896, σελ. 241 ἔξ.). Περιληπτικὴ ἀπόδοσις στὴ γερμανικὴ γλῶσσα τῆς Ἐ γ κ υ κ λ ί ο υ αὐτῆς τοῦ Πατριάρχου Ἀνθίμου Ζ΄ βρίσκεται στὸ παλαιοκαθολικὸ Περιοδικὸ τῆς Βέρνης « Revue Internationale de Théologie » (4, 1896, σελ. 1-13).



Οἱ Παλαιοκαθολικοί, στὸ ἐπίσημο περιοδικὸ τῶν ὁποίων ἐδημοσιεύθη κατὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἢ περιέληψις τῆς Ἐ γ κ υ κ λ ί ο υ τοῦ Ἀνθίμου Ζ΄ στὰ Γερμανικά, εἶναι Δυτικοὶ Καθολικοί, οἱ ὁποῖοι εἶχαν ἀποχωρήσει τότε κοντὰ ἀπὸ τὴν Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία. Ἡ ἀποχώρησίς τους εἶχε γίνει τὸ 1870, πὺν διεκηρύχθη ἀπὸ τὴν Α΄ Βατικάνιο Γενικὴ («Οἰκουμενικὴ») Ρωμαιοκαθολικὴ Σύνοδος τὸ νέο «Δόγμα» περὶ τοῦ «Ἀλαθῆτου» τοῦ Πάπα καὶ περὶ τῆς γενικῆς ἐπισκοπικῆς δικαιοδοσίας αὐτοῦ ἐπὶ τῆς ὅλης Ἐκκλησίας. Τὸ «Δόγμα» αὐτὸ δὲν τὸ ἀποδέχτηκαν σπουδαῖοι Ρωμαιοκαθολικοὶ — Γερμανοὶ κυρίως — θεολόγοι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἀκολουθούμενοι δὲ καὶ ἀπὸ ὁμοιδεάτες τους πιστοὺς, κληρικοὺς καὶ λαϊκοὺς, ἀπεμακρύνθησαν ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ρώμης καὶ συνεκρότησαν ἰδιαίτερες καθολικὲς ἐπισκοπῆς (παλαιοκαθολικὲς ὀνομασθεῖσες) στὴ Γερμανία, τὴν Ἑλβετία, τὴν Αὐστρία, τὴν Κροατία, τὴν Πολωνία, ὕστερα δὲ καὶ στὴ Βόρειο Ἀμερική. Ἐνωθεῖσαι τὸ 1889 αἱ ἐπισκοπῆς αὐτῆς μὲ μιὰ ἀπὸ παλαιότερα — γιὰ συναφεῖς λόγους — ὑφιστάμενη Παλαιοκαθολικὴ Ἀρχιεπισκοπὴ στὴν Ὀλλανδία — τὴν τῆς Οὐτρέχτης —,\*\* ἀπετέλεσαν πλέον ὅλες μαζί τὴν καλουμένην Π α λ α ι ο κ α θ ο λ ι κ ῆ ν Ἐ κ κ λ η σ ί α ν. Μὲ τὴν ἀπόρριψι τοῦ δογματικοῦ παπικοῦ «Ἀλαθῆτου» ἀπέρριψε — καὶ ἀπορρίπτει — ἡ Ἐκκλησία τῶν Παλαιοκαθολικῶν καὶ τοὺς λοιποὺς δογματικοὺς «νεωτερισμοὺς» τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, ὅσες δηλαδὴ ἐκκλησιαστικὲς διδασκαλίαι καὶ ὅσα «ἐπιβαλλόμενα» νέα Δόγματα προέκυψαν στὴν παπικὴ Ἐκκλησία μετὰ τὸν ἀποχωρισμὸν ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν, μὲ τὸ Σχίσμα. Ἔτσι ἡ Ἐκκλησία τῶν Παλαιοκαθολικῶν συνειδητοποίησεν ὅτι ἀποτελεῖ τὴν ἀρχαία, τὴν π α λ α ι ά, δυτικὴ καθολικὴ Ἐκκλησία, ἢ ὁποία, ὡς ἐνωμένη μὲ τὴν ὅλην Ἐκκλησίαν — πρὶν ἀπὸ τὸ Σχίσμα —, ἦταν καὶ ὁ ρ θ ὀ δ ὀ ξ ο ς ο ἰ κ ο υ μ ε ν ι κ ῆ. Μ' αὐτὴ τὴν προϋπόθεσιν ἐπεζήτησεν ἡ Παλαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία, ἀπὸ τὸν καιρὸ τῆς συγκροτήσεώς της, καὶ ἐπιζητεῖ μέχρι σήμερα, τὴν τελικὴν δογματικὴν συνεννόησιν καὶ τὴν ὀριστικὴν ἐνότητα καὶ ἔνωσιν μὲ τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν. Τὴν ἐπιθυμία καὶ τὴν ἐπιδίω-

\* Τοῦ φημισμένου τούτου πατριαρχικοῦ περιοδικοῦ, πὺν ἔβγαυαι στὴν Κωνσταντινούπολη ἀπὸ τὸ 1880 μέχρι τὸ 1923 καὶ ἦταν ἀπὸ καιρὸ ἐξαντλημένο, ἀλλὰ καὶ περιζήτητο πάντοτε γιὰ τὸ πλουσιώτατο ὀρθόδοξο θεολογικὸ καὶ ἐκκλησιαστικὸ, ὅπως καὶ τὸ ἔθνικὸ καὶ κοινωνικὸ, περιεχόμενό του, ἐπανεκδίδεται τώρα φωτοτυπημένη, καὶ γίνεται ἀνάσπαστη, ἢ ὅλη σειρὰ — ἀπὸ 47 ὀγκῶδεις Τόμους —. Τὴν ἔκδοσιν κάνει τὸ ἐδῶ στὴ Θεσσαλονικὴν ἐδρεῖον Πατριάρχικόν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, ὑπὸ τὴν ἐπίδλεψιν τοῦ Διευθυντοῦ καθηγητοῦ Παναγ. Χρήστου. Στὸ Διοικητικὸ Συμβούλιο τοῦ Ἰδρύματος, ὑπὸ τὴν προεδρία τοῦ σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Τυρολόης καὶ Σερεντίου Παντελεήμονος (Ροδοπούλου), καθηγητοῦ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ ἐδῶ Πανεπιστημίου, ἀνήκε συνεχῶς, ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τὸ 1966, καὶ ὁ ἀείμνητος καθηγητῆς Ἰωάννης Ἀναστασίου, καθὼς καὶ ὁ ὑποφαινόμενος.

\*\* Τὰ σχετικὰ μὲ τὴν Ἀρχιεπισκοπὴν αὐτὴν βλ. στὸ ἄ ρ θ ρ ο μου («λήμμα») Ἰαν-σενισμός, στὴ Θερησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια, 6ος Τόμος, Ἀθῆναι 1965, στῆλες 673-674 (τὸ ὅλον, στῆλ. 663-684).

Ξιν αυτήν συνεμερίσθη και διευκόλυνε παντοιοτρόπως ή 'Ορθόδοξος 'Εκκλησία. Συγκροτήθηκαν τότε, κατά τὸ 1874 και 1875 κυρίως, ενδιαφέροντα Διεθνῆ Οἰκουμενικά 'Εκκλησιαστικά Συνέδρια στή Γερμανία και ἄλλου, με συμμετοχή σ' αὐτά 'Ελλήνων και Ρώσων 'Ορθοδόξων 'Ιεραρχῶν και λαϊκῶν θεολόγων. 'Από ἑλληνικῆς πλευρᾶς εἶχε διαπρέψει στά Συνέδρια ἐκεῖνα και στήν ὄλη συνεχισθεῖσα προσπάθεια ὁ καθηγητής τῆς Δογματικῆς στή Θεολογική Σχολή τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Ζήκος Ρώσσης, ἀπό τὰ Δερβίζιανα τῶν 'Ιωαννίνων, ἀπό τήν γνωστή οἰκογένεια ἐκεῖ Ρώσση.\*

'Ο καθηγητής Ζήκος Ρώσσης, πού πέθανε σέ βαθύ γῆρας στήν Ἀθήνα τὸ 1933, εἶχε δημοσιεύσει κατά τήν ὄλη του σταδιοδρομία — ἰδίως στήν ἀκμή της, ἀπό τὸ 1874 ὡς τήν πρώτη δεκαετία τοῦ 20οῦ αἰῶνα — πολλά θεολογικά ἔργα — καί ἓνα Τόμο Δογματικῆς, τὸ 1903, πρῖν ἀπό τὴν τοῦ Χρ. Ἀνδροῦτου, 1906 —. Μεταξὺ τῶν ἔργων αὐτῶν σπουδαία θέσι κατέχουν και αἱ μελέτες του πού σχετίζονται με τοὺς Παλαιοκαθολικοὺς και τῖς πρῶτες ἐνωτικῆς προσπάθειες με αὐτούς, στῖς ὁποῖες και ὁ ἴδιος — ὁ Ζήκος Ρώσσης — εἶχε διακριθῆ.

Κατά τήν νεώτατη ἐποχὴ τῶν συστηματικῶν ἐνωτικῶν Θεολογικῶν Διαλόγων, πού ἄρχισαν με τῖς μεγάλες πρωτοβουλίες τοῦ ἄλλου νεώτερου μεγάλου 'Ηπειρώτη Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου, τοῦ Ἀθηνάγορα Α', ὕστερα και ἀπό πανορθόδοξη συμφωνία και με πανορθόδοξη ἐπίσης συμμετοχή, ὁ σχετικὸς Διάλογος με τοὺς Παλαιοκαθολικοὺς ἄρχισε — στή νέα και τελευταία του, ἐπιτυχῆ πλέον, αὐτὴ φάσι του — ἀπό τὸ 1970 και περατώθηκε, με συμφωνία 'Ορθοδόξων - Παλαιοκαθολικῶν σέ ὄλα τὰ δογματικά ζητήματα, τὸ 1987, με τήν ἑβδομη — και τελευταία — Γενική Συνέλευσι τῆς πρὸς τοῦτο συγκροτηθείσης και με ζῆλο δραστηριοποιηθείσης Μικτικῆς — Διορθοδόξου και Παλαιοκαθολικῆς — Θεολογικῆς 'Επιτροπῆς Διαλόγου.\*\*



Στὴν Ἐγκύκλιό του τοῦ 1895 ὁ Πατριάρχης Ἀνθιμος Ζ' ἀπέρι-

\* Ἀπό τήν οἰκογένεια αὐτὴ προῆλθαν και ἄλλοι διαπρεπεῖς ἐπιστήμονες, ὅπως και ἄνδρες πού προσέφεραν ἄλλες ὑπηρεσίες στὸν τόπο και στήν πατρίδα γενικώτερα (ὁ παλαιότερος παιδαγωγὸς στήν Ἀθήνα Στέφανος Ρώσσης, ὁ γυμνασιάρχης ἐκεῖ Θ. Ρώσσης — ἀπό τῖς «σχολικῆς μεταφράσεις» τοῦ ὁποῖου βοηθηθήκαμε οἱ παλαιότεροι στήν ἐκμάθησι τῶν Ἀρχαίων Ἑλληνικῶν και τῶν Λατινικῶν —, ὁ ἀείμνηστος γιατρὸς στὰ Γιάννινα Χρ. Ρώσσης — πατέρας τῆς κ. Ἑλένης Φωτεινοπούλου στήν Ἀθήνα —, ὁ ἀείμνηστος ἀξιωματικὸς στὰ Γιάννινα Κώστας Ρώσσης, πού χάθηκε τὸ 1943 κατά τὸ γνωστὸ μοιραῖο ἰταλικὸ ναυάγιο, μεταφερόμενος ὁμηρος στήν Ἰταλία μαζί με ἄλλους προσφιλεῖς γιαννιώτες και γενικώτερα ἠπειρώτες ἀξιωματικούς, ἥρωες τοῦ ἑλληνο-ἰταλικῆς πολέμου και τῆς ἀρχόμενης ὕστερα ἀμέσως Ἑθνικῆς Ἀντιστάσεως, κ.ἄ.

\*\* Στὴν Ἐπιτροπὴ αὐτὴ μετέχομεν ἀπό τήν ἀρχὴ και ὁ διαπρεπὴς ἱεράρχης τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος Μητροπολίτης Περιοστερίου (Ἀττικῆς) Χρυσόστομος - Γεράσιμος (Ζαφειρῆς), ἀπό τήν Ἄρτα, ἀνεγνωρισμένους και διεθνῶς ἀκαδημαϊκὸς θεολόγος, συγγραφεὺς περισπουδᾶστων θεολογικῶν ἔργων — στήν ἑλληνικὴ και σέ ἄλλες δυτικο-ευρωπαϊκῆς γλῶσσας —, και ὁ ὑποφαινόμενος. Σχετικὰ με τοὺς Παλαιοκαθολικοὺς και τῖς ἐνωτικῆς με αὐτούς προσπάθειες τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας — μέσα και στὰ γενικώτερα οἰκουμενικά πλαίσια τῶν καιρῶν μας, ἐν ὄψει δὲ και γενικωτέρων ἐκκλησιαστικῶν και θεολογικῶν προβληματισμῶν —, ὁ ὑποφαινόμενος ἐδημοσίευσσε, κοντὰ στὰ ἄλλα μου θεολογικά ἔργα, δεκάδα και πλέον μελετῶν, στήν Ἑλληνικὴ και τὴν Γερμανικὴ γλῶσσα.

πτε τὴν παπικὴ Ἐγκύκλιον τοῦ 1894, τόσον ὡς πρὸς τὶς καὶ σ' αὐτὴ ἐπαναλαμβανόμενες γνωστὲς περὶ πρωτείου παπικῆς ἰδέας καὶ ἀξιώσεις, ὅσο καὶ ὡς πρὸς τοὺς λοιποὺς «νεωτερισμοὺς» στὴ δογματικὴ διδασκαλία τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας (νεώτερα — μετὰ τὸν χωρισμὸν — ρωμαιοκαθολικὰ παπικὰ «Δόγματα»), τοὺς ὁποίους νεωτερισμοὺς ἐμπεριείχε ἡ παπικὴ Ἐγκύκλιος. Ἡ ἀπαντητικὴ πατριαρχικὴ Ἐγκύκλιος τοῦ Ἀνθίμου Ζ' κατεδείκνυε τοὺς ἐν λόγῳ «νεωτερισμοὺς» ὡς ἀντικείμενους στὴν Ἁγία Γραφή καὶ στὴν ἱστορικὴ ἀλήθεια, στὴν ὅλη Παράδοσι. Συγχρόνως ἐγένετο εἰς τὸν Πάπαν καὶ τοὺς ὁπαδοὺς του ἐκ νέου ἡ παραίνεσις νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τοὺς κόλπους τῆς Ἀποστολικῆς Καθολικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ἄλλοι, βλέπετε, τότε καιροὶ καὶ ἄλλαι μέθοδοι στὶς σχέσεις τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ εἰδικώτερα στὴν ἀναγκαία γιὰ τὶς τότε συνθήκες καὶ δικαιολογημένη «σκληρὴ» ἀμυντικὴ γραμμὴ καὶ στάσι τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.



Θὰ χρειαστῆ νὰ περάσουν πενήντα καὶ πλέον χρόνια γιὰ νὰ ἀλλάξουν μέχρι ἐνὸς σημείου τὰ πράγματα ὡς πρὸς τὰ ζητήματα αὐτά, μὲ πολλοὺς εἰς τοῦτο συμβαλόντας νεωτέρους παράγοντας — ἐκκλησιαστικούς, κοινωνικοὺς καὶ γενικώτερα πνευματικούς — καὶ μὲ ἓνα κάπως πλατύτερον «ἐξοικουμενισμὸν» τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, κατὰ τὴν δευτέρην Βατικάνιον Γενικὴν («Οἰκουμενικὴν») Σύνοδόν της (1963 - 1965).

Ἔτσι θὰ ἤμπορέση πλέον ἓνας ἄλλος Ἡπειρώτης μεγάλος Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης, ἀπὸ τὸ Βασιλικὸν τοῦ Παγονίου — τὰ θρυλικά πλέον, ἀπὸ αὐτὸν ἀκριβῶς, Τσαραπλανά —, ὁ Ἀθηνάγορος Α', νὰ ἀναπτύξῃ τὴν περιώνυμη οἰκουμεικὴ πολιτικὴν του, μὲ ἀντίστοιχον κατάλληλον παγκόσμιον προβολὴν τῆς ὅλης Ὁρθοδοξίας, πρὸς ὅλες τὶς ἐκκλησιαστικὰς κατευθύνσεις καὶ δὴ, εἰδικώτερα, πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς Ρώμης, μὲ τὸν κατὰ τὶς ἡμέρας του καὶ μὲ πρωτοβουλίας του προκύψαντα Διάλογον τῆς Ἀγάπης, ὕστερα καὶ ἀπὸ τὶς συγχρόνως γενόμενες θετικὰς ἐσωτερικὰς διορθοδόξους καὶ πανορθοδόξους ἀνακατατάξεις καὶ ἀντίστοιχες περιστάσεις. Ὁ Διάλογος μὲ τὴν Ρώμην, στὴν πρώτη φάσιν του, ὡς Διάλογος ἀκριβῶς τῆς Ἀγάπης, παρουσίασε καταπληκτικὰς ἐκδηλώσεις πολὺπλευρης ἀμοιβαίας ἐκτιμῆσεως καὶ ἀναγνωρίσεως, ἀδελφικότητος καὶ ἀναγκαιούσης οἰκουμενικότητος. Ὁ Διάλογος αὐτὸς «γυρίζει» τώρα καὶ πρὸς τὸν Διάλογον τῆς Ἀληθείας. Ὁ τελευταῖος αὐτὸς περιλαμβάνει τὴν ἀπὸ εἰλικρινεῖς καὶ ἀγαθὲς κατὰ τεκμήριον προϋποθέσεις καὶ ἀπὸ ἀντίστοιχους σκοποὺς διακινούμενην ὑπεύθυνον θεολογικὴν ἀντιπαράθεσιν ἐπὶ τῶν μεγάλων ἀληθειῶν τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ ζωῆς, αἱ ὁποῖες διήρθεσαν καὶ διαιροῦν ἐκκλησιαστικὰ — καὶ ἄλλως ἰδεολογικὰ — τοὺς δύο κόσμους Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. Ἔτσι ὁ Διάλογος τῆς Ἀληθείας μὲ τὴν Ρωμαιοκαθολικὴν Ἐκκλησίαν, ὅπως καὶ μὲ τὶς ἄλλες κάθε μιὰ ἀπὸ τὶς ἑτερόδοξας Ἐκκλησίας, περιλαμβάνει καὶ τὴν ἀντιπαράθεσιν, τὴν συζήτησιν καὶ τὴν ἐπιδιώξιν θαυτέρας πραγματικῆς συμφωνίας καὶ ἐπὶ ὅλων τῶν πνευματικῶν, κοινωνικῶν, ἀνθρωπιστικῶν καὶ ἄλλων συναφῶν ζητημάτων, τὰ ὁποῖα προέκυψαν στὶς σχέσεις τῶν Χριστιανῶν, καὶ τῶν ἀνθρώπων γενικώτερα, σὰν συνέπειες ἀπὸ τὴν μακροαίωθον ἐκκλησιαστικὴν διάσπασιν καὶ ἀπομόνωσιν, ἀπὸ τὴν ἀλληλοπολεμικὴν καὶ τὴν ἀλληλοαπόρριψιν τῶν διηρημένων καὶ ἀλληλοαγνοουμένων ἐκκλησιαστικῶν κόσμων. Ὅλα τὰ μὲ τὴν Οἰκουμενικὴν Κίνησιν, καὶ μὲ τὸν Διάλογον εἰδικώτερα τώρα τῆς Ἀληθείας, ἐπιδιωκόμενα καὶ κατὰ θαμίδεις ἐπιτυγχανόμενα, ἀποβλέπουν εἰς τὴν «συνάντησιν» καὶ τὴν «στερέωσιν» ὅλων

τῶν Χριστιανῶν στήν πίστι, τήν ἀλήθεια, τήν ἀγάπη καί τήν δολοκληρωμένη ἠθική καί πνευματική ζωή τῆς Μιάς Ἁγίας Καθολικῆς καί Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας, ὅπως περὶ τούτου ἐξεδήλωνεν ἀνέκαθεν καί ἐκδηλώνει αἰείποτε τήν αὐτοσυνείδησί της — καί τήν εὐθύνη της — ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία. Ἔτσι ὅλα ἀποβλέπουν, πάλιν, στήν κοινὴ χριστιανικὴ ριζικὴ ἀντιμετώπισι καί στήν καρποφόρο μὲ τὸ ἀγαθὸν ὑπέρβασι τῶν μεγάλων προβλημάτων, πού περιζώνουν ἀσφυκτικὰ τὴν ἐποχὴ μας, κατατυραννοῦν τὴν ἀνθρωπότητα καί ἀπειλοῦν αὐτὴν ἀκόμα καί μὲ ἔξαφανισμό της.

Γιὰ τὴν μεγάλη, τὴν μέγιστη σὲ ὅλα τὰ ὡς ἀνωτέρω συμβολὴ — καί εὐθύνη — τοῦ μακαριστοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρα Α΄, τοῦ Μεγάλου — ὅπως ἤμπορεῖ νὰ τὸν ἀποκαλέσῃ, ἴσως, ἀργότερα ἐπίσημα ἡ Ἱστορία — ὑπάρχει εὐρύτατη θεολογικὴ, ἱστορικὴ καί ἄλλη, δική μας καί ξένη, Βιβλιογραφία.

Στὸν τομέα αὐτὸν δὲν ὑστέρησε σὲ ἀνάλογη ἀξιόλογη συμβολὴ καί ἡ ἡπειρωτικὴ πνευματικὴ ἐκπροσώπησις. Ἡ Ἐ τ α ι ρ ε ῖ α Ἡ π ε ι ρ ω τ ι κ ῶ ν Μ ε λ ε τ ῶ ν σ τὰ Γιάννινα ἐξέδωκε, τὸ 1975, πολῦτιμο συναφῆ Τ ό μ ο , μὲ τὸν τίτλο: Ἀ θ η ν α γ ό ρ α ς Ο ἰ κ ο υ μ ε ν ι κ ὸ ς Πα τ ρ ι ά ρ χ η ς ὁ Ἡ π ε ι ρ ῶ τ η ς. Στὸν Τ ό μ ο παρουσιάζουν μελέτες, σχετικὲς μὲ τὰ παιδικὰ βιώματα, τὸν ὄλο βίω, τὴν ἐξέλιξι, τὴν δρᾶσι, τὶς εἰδικώτερες καί γενικώτερες ἐκκλησιαστικὲς καί ἔθνικες ἐκδηλώσεις καί ἐπιτεύξεις, κατὰ τὶς συνεχεῖς — μέχρι τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου — ἀνυψώσεις του — τοῦ Ἀ θ η ν α γ ό ρ α —, πολλοὶ διακεκριμένοι λόγιοι ἀπὸ διάφορα μέρη, καί ἀπὸ τὴν Ἡπειρο βέβαια. Ἐκπορσωπεῖται δὲ στὸ πνευματικὸ αὐτὸ ἐπιμνημόσυνο συμπόσιο καί ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης μὲ μελέτες τῶν τότε τεσσάρων Ἡπειρωτῶν καθηγητῶν, τοῦ ἀειμνήστου Ἰωάννου Ἀναστασίου, τοῦ Παναγιώτη Χρήστου, τοῦ Κωνσταντίνου Φράγκου καί τοῦ ὑποφαινομένου. Ἡ μελέτη τοῦ τελευταίου — ἀπὸ 43 σελίδες — φέρει τὸν τίτλο: « Ἡ Ὁ ρ θ ό δ ο ξ ο ς Ἐ κ κ λ η σ ί α ε ἰ ς τ ῆ ν Ο ἰ κ ο υ μ ε ν ι κ ῆ ν Κ ἰ ν ῆ σ ι ν κα τὰ τ ῆ ν Πα τ ρ ι α ρ χ ι κ ῆ ν Ἐ γ κ ῦ κ λ ι ο ν Ἀ θ η ν α γ ό ρ ο υ Α΄, 31 Ἰ α ν ο υ α ρ ί ο υ 1 9 5 2 ». Ἡ Ἐ γ κ ῦ κ λ ι ο ς αὐτὴ ἦταν ἡ ἐγκαινιάζουσα τὴν οἰκουμενικὴ δραστηριότητα τοῦ Ἀθηναγόρα, μὲ κατευθυντήριες περισκέψεις καί βασικὲς ὑποδείξεις γιὰ τοὺς τρόπους, τοὺς στόχους, τὰς μεθόδους καί τοὺς ἀναγκαίους περιορισμοὺς κατὰ τὴν πρὸς τὴν οἰκουμενικὴν διαπλάτυνσιν προωθουμένην δραστηριότητα τῶν Ὁρθοδόξων, σύμφωνα καί μὲ τὶς τότε — κατὰ τὴν ἀρχὴν ἀκόμα τῆς πατριαρχίας του — γενικώτερες χριστιανικὲς καί ὀρθόδοξες συνθῆκες, διαφορετικὲς πάντως κατὰ πολὺ ἀπὸ τὶς ἀντίστοιχες συνθῆκες, ὑπὸ τὶς ὁποῖες εἶχεν ἐκδόσει τὴν δική του Ἐ γ κ ῦ κ λ ι ο ὁ ἄλλος Ἡπειρώτης Οἰκουμηνικός Πατριάρχης, ὁ Ἀνθιμος Ζ΄, τὸ 1895.



Ἐδῶ θὰ «παρασυρθοῦμε» τώρα καί σὲ μιὰ ἄλλη μεγάλη ἀναδρομὴ, πρὸς τὰ πίσω αὐτὴ τὴ φορὰ — τετρακοσία περίπου χρόνια —, καί θὰ πᾶμε — γιὰ νὰ «τριτώσουμε τὸ καλὸ» — σὲ ἓνα ἄλλο, ἓνα τρίτο, Μεγάλον Ἡπειρώτη Οἰκουμηνικὸ Πατριάρχη, τὸν Ἱερεμία Α΄ ἀπὸ τὴν Ζίτσα. Αὐτός, κατὰ τὸν χρονογράφο Μανουὴλ Μαλαξό, διαδέχθηκε στὸν Οἰκουμηνικὸ Θρόνον τὸ 1522, ἀπὸ Μητροπολίτης «Σοφίας», τὸν Πατριάρχη Θεόληπτον τὸν Α΄, τὸν ἀπὸ Ἰωαννίνων (ἀπὸ Μητροπολίτην δηλαδὴ Ἰωαννίνων). Τὸν Θεόληπτον Α΄, πατριαρχεύσαντα ἀπὸ τὸ 1513 μέχρι τὸ 1522, τελικὰ «ἐκατηγόρησαν εἰς ἐγκλήματα σαρκικά», ὅπως πληροφορεῖ ὁ Μαλαξὸς εἰς τὴν «Πατριαρχικὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως

«Ιστορίαν», τὴν ἐνσωματωμένην εἰς τὴν περιλάλητον «Turograecia»\* — βιβλίον β' — (Βασιλεία 1584) τοῦ μεγάλου Γερμανοῦ φιλολόγου — καὶ φιλέλληνας — τοῦ 16ου αἰῶνος Μαρτίνου Κρουσίου (Crusius). Ἀλλά, λίγο πρὶν νὰ δικαστῆ ἀπὸ εἰδικὰ πρὸς τοῦτο συγκροτηθὲν ἐκκλησιαστικὸ δικαστήριον, ἀσθένησε ὁ Θεόληπτος ξαφνικὰ καὶ ἀπέθανε.\*\*

\* Περιεκτικὴ ἐμβριθῆ κατατοπιστικὴ βιογραφία καὶ παρουσίασι τοῦ μεγάλου φιλολογικοῦ (καὶ ἱστορικοῦ) ἔργου τοῦ Κρουσίου μᾶς δίνει στὸ περὶ αὐτοῦ «λήμμα» τῆς Μεγάλης Ἑγκυκλοπαίδειας («Πυρσόζ»), Τόμ. 15ος, σελ. 219 - 280, ὁ ἀείμνηστος Ἡπειρώτης καθηγητῆς τῆς Γλωσσολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Γεώργιος Π. Ἀναγνωστόπουλος, τὸν ὁποῖον ἀναφέραμε καὶ στὰ προηγούμενα, σχετικὰ μὲ τὴν Δωδώνην.

Ὁ Μητροπολίτης Φιλαδελφείας Γαβριὴλ Σεβῆρος, ὁ ὁποῖος — λογιώτατος καὶ δραστηριώτατος — ἐγκατεστάθη κατὰ τὸ τελευταῖον τέταρτον τοῦ 16ου αἰῶνος στὴ Βενετία, ὡς «ἀποκρισάριος» τρόπον τινὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἱερεμίου Β', τοῦ Τρανοῦ, καὶ ἐδημιούργησε «σειρὰ διαδοχῆς» ἐκεῖ — εἰς τὴν Βενετίαν — Μητροπολιτῶν, μὲ τὸν αὐτὸν πάντοτε τίτλον Φιλαδελφείας — μέχρι τὸ 1790, διατηροῦσε ἀλληλογραφία μὲ τοὺς Γερμανοὺς Προτεστάντας λογίους τῆς Τυβίγγης — Θεολόγους καὶ Φιλολόγους —, οἱ ὅποιοι ἐπεδόθησαν καὶ στὴ γνωστῇ ἐνωτικῇ «Ἀλληλογραφίᾳ» μὲ τὸν Πατριάρχην Ἱερεμίαν Β' καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν ὀρθοδόξους Θεολόγους εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. (Νεώτατον σχετικὸν ἔργον, διὰ πρώτην φορὰν γνωστοποιούμενον εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ ἐδῶ, εἶναι τὸ τῆς Dorothea Wendeburg: *Reformation und Orthodoxie. Der ökumenische Briefwechsel zwischen der Leitung der Württembergischen Kirche und Patriarch Jeremias II. von Konstantinopel in den Jahren 1573 — 1581 — Μεταρρύθμισις καὶ Ὁρθοδοξία. Ἡ οἰκουμενικὴ Ἀλληλογραφία μεταξὺ τῆς ἡγεσίας τῆς Ἑκκλησίας τῆς Βυρτεμβέργης καὶ τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἱερεμίου Β' κατὰ τὰ ἔτη 1573 - 1581 — Göttingen 1986, σελίδες 425).*

Ἰδιαιτέρας σχέσεις εἶχε δημιουργήσει ὁ προμνημονευθεὶς Γαβριὴλ Σεβῆρος πρὸς τὸν ἐκ τοῦ κύκλου ἐκείνου Φιλολόγον - οὐμανιστὴν καὶ φιλέλληνα Μαρτίνον Κρούσιον. Διετρεῖ ἰδιαιτέραν ἀλληλογραφίαν μὲ αὐτὸν ὁ Γαβριὴλ Σεβῆρος, ἡ ὁποία, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν χαρακτηριστῆρα φιλολογικῆς ἀλληλοπληροφοριοδοτήσεως, ἀπέβη καὶ εἰς ὄργανον ἐξυψηρετήσεως ἀναγκῶν δεινοπαθούντων, ἐξ αἰτίας τῶν Τούρκων, Ἑλλήνων Ὁρθοδόξων στὴ Διασπορὰ ἢ καὶ σ' αὐτὴ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Μιᾶς ἀπὸ τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς τοῦ Γαβριὴλ Σεβῆρου — τῆς ἀπὸ 24 Ἰουνίου 1599 — δίδεται, στὴ σχετικῇ ἔκδοσι, καὶ περιλήμης τοῦ περιεχομένου: «Ὁ Γαβριὴλ Φιλαδελφείας Κρουσίω. Ἐρωτᾷ αὐτὸν πῶς ἄγει, καὶ καταλήγει ὅπως ἀποστείλῃ ἓνα τόμον Τουρογογραΐτιξιας». Ἀλλά στὸ κείμενον τῆς ἐπιστολῆς κάνει ὁ Γαβριὴλ Σεβῆρος καὶ τὸ σχετικὸ «παράπονον» του: «Ἄλλ' ἴσθι τοὺς φιλοῦντας σὲ τῶν Ἑλλήνων δυσχερῶς φέροντας ἀκούειν τὴν τῶν ὀνομάτων σύνθεσιν, οὐ γὰρ φησι θέμις τὴν πολυέρασμον καὶ πολυέπεινον Ἑλλάδα, βαρβαρικῶς Τουρκογραΐτιξίαν οὕτω ἐπικαλεῖσθαι». Βλ. Ἰωάννου Ὁρ. Καλογήρου, Ἡ ἐγκυκλοπαιδεία ἐκ τῶν ἀρχαίων ἀρχιεπισκόπων εἰς Βενετίαν κατὰ τὰ τέλη τοῦ ἸΣΤ' αἰῶνος, Ἀνάπτυξιν ἀπὸ τὸν Ἰταλοελληνικὸν Τόμο: *La chiesa greca in Italia dall' VIII al XVI secolo*, Padova 1973 (*Italia Sacra*, 20 - 22) σελ. 115 (τὸ ὅλον σελ. 89 - 131).

\*\* Ὁ βιογραφῶν εἰς τὴν Ἐρησκευτικὴν καὶ Ἡθικὴν Ἐγκυκλοπαιδείαν — Τόμ. 6ος, Ἀθῆ-

Διάδοχος του ἐξελέγη, με μεγάλο ἐνθουσιασμό, ὁ ἀπὸ τὴν Ζίτσα τῆς Ἡπεί-

ναι 1965, στῆλ. 250 - 251 — τὸν Πατριάρχην Θεολήπτον Α΄ διακεκριμένους Ἱστορικούς καὶ ἐρευνητὴς γενικώτερα τῶν σχετικῶν μετὸν μεταβυζαντινὸν Ἑλληνισμὸν Τάσος Γριτσόπουλος παραθέτει, με στήριξιν καὶ σὲ ἄλλα πολὺ ἀξιόλογα καὶ ἀξιόπιστα ἱστορικά ἔργα, πολλὰ θετικά στοιχεῖα ἀπὸ τὴν δρᾶσιν κατὰ τὴν πατριαρχίαν τοῦ Θεολήπτου: «...Ἐπὶ τοῦ Θεολήπτου συνεχίσθη ἡ ἀρξαμένη ἐνωρίτερον ἀναδιοργάνωσις τῆς Ἐκκλησίας τῶν παρὰ τὸν Δούναβιν Ἡγεμονίων καὶ ὁ περιορισμὸς τῆς λατινικῆς προπαγάνδας. Εἰς τὰς ρουμανικὰς χώρας εἰσέειρον, ὡς γνωστὸν, Ἕλληνες καὶ ἠθροκίμου, προσστατενόμενοι ἀπὸ τὴν Ὁρθοδοξίαν καὶ τοὺς ἡγεμόνας. Γενναϊόδωρος ἡγεμὼν ὁ Νεάγκος μετέφερε τὴν μητροπολιτικὴν ἔδραν Βλαχίας ἐκ τῆς Κούρτεα ντὲ Ἄρτζες εἰς Γεργκόβιστε τὸ ἔτος 1517, ἐγκρίσει τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας. Ὁσαύτως γενναϊόδωρος ὑπῆρξεν ὁ Νεάγκος καὶ πρὸς τὰς μονὰς τοῦ Ἁγίου Ὁρους. Χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι εἰς τὸ Καθολικὸν τῆς μαινῆς Κούρτεα ντὲ Ἄρτζες κατὰ τὰ τελεσθέντα ἐγκαίρια συνελειτουργήσαν κεκλημένοι, μεταξὺ 14 - 17 Αὐγούστου, ὁ πατριάρχης Θεολήπτος καὶ μητροπολίται μετὰ πολλῶν ἡγουμένων ἀγιορειτικῶν μονῶν καὶ τοῦ ρουμανικοῦ Κλήρου... Μετὰ τριημερονύκτιον μεγαλοπρεπῆ τελετῆν, πολλὰ ἀφιερῶματα καὶ ἀκίνητα ὁ ἡγεμὼν μετὰ τῆς δόμνης Δεσποίνης καὶ τῶν ἀρχόντων προσέφερεν εἰς τὰ μοναστήρια, τὰς χήρας καὶ τὰ ὀρφανὰ...» (Νά λοιπὸν ἕνας ἀπὸ τοὺς πολλοὺς συναφεῖς τρόπους προσλεύσεως καὶ κοινωνικῆς διαθέσεως — ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν — τῆς ἱερῆς ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας, τὴν ὁποίαν τόσον ἀδικοῦν καὶ συκοφαντοῦν, «ψευδόμενοι» — πρβλ. Μ α τ θ. 5, 11 —, πολλοὶ κατὰ τὴς ἡμέρας μας, καὶ πάντοτε.) «Εἰς τὰ λοιπὰ ἔργα τοῦ Θεολήπτου», συνεχίζει ὁ Τ. Α. Γριτσόπουλος, «προσγράφεται ἡ ἀποστολὴ χάριν ἐλέους εἰς Ρωσίαν τοῦ Μητροπολίτου Ἰωαννίνων Γρηγορίου, συνοδευομένου ὑπὸ μοναχῶν τοῦ ἀγιορειτικοῦ μοναστηρίου Παντελεήμονος. Ἡ ἀποστολὴ ἐπέτυχε τοῦτο μὲν τὴν κατ' ἔτος ἀποστολὴν ποσότητος χρημάτων ὑπὲρ τῆς Ὁρθοδοξίας, τοῦτο δὲ τὴν χρησιμοποίησιν Μαξίμου τοῦ γνωστοῦ μοναχοῦ, ἀναδειχθέντος ἀναμορφωτοῦ τῶν Ρώσων, τοῦ Γραικοῦ (Γρ. Παπαμιχαήλ, Μάξιμος ὁ Γραικός — ὁ φωτιστὴς τῶν Ρώσων —, Ἀθήναι 1950, σελ. 177 ἐξ.)...». Γιὰ τὸν πολὺν τοῦτον Μάξιμον, ἀπὸ τὴν Ἄρτα, εἰς τὸν ὅποιον θὰ ἐπανέλθουμε ἐκτενέστερα στὴ συνέχειά μας ἐδῶ, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ὡς ἀνωτέρω περισπούδαστο ἔργο τοῦ ἀειμνήστου Καθηγητοῦ, — στὴ Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν —, ὑπάρχουν καὶ ἄλλα ἔργα, παλαιότερα καὶ νεώτερα, ξένων κυρίως ἐρευνητῶν. Σὲ ἐνὰ ἀπὸ αὐτὰ — τὸ τοῦ καθηγητοῦ Bernhard Schultze στὸ ἐν Ρώμῃ Παικὸ Ἰνστιτοῦτο Ἀνατολικῶν Σπουδῶν — στὴ γερμανικῇ γλώσσῃ — M a x i m G r e k a l s T h e o l o g e, στὴ σειρά: *Orientalia Christiana Analecta* 167. Pont. Institutum Orientalium Studiorum, Roma 1963 (σελίδ. 368) γίνεται αὐστηρῆ κριτικὴ στὴν ὀρθόδοξον θεολογίαν τοῦ Μαξίμου τοῦ Γραικοῦ, ὁ ὁποῖος θεωρητικὰ - θεολογικὰ - καὶ πρακτικὰ εἶχεν ἀντιταχθῆ στὴν τότε ἐκεῖ — στὴ Ρωσσία — ἀσκούμενη ρωμαιοκαθολικὴ προπαγάνδα καὶ συγκρατοῦσε ἔτσι ὁ Μάξιμος τοὺς Ρώσους στὴν Ὁρθοδοξίαν, ἔτσι δὲ βοηθοῦσεν αὐτοὺς καὶ στὴν ἀνάπτυξίν τους καὶ τὴν στερέωσίν της στὸν ἰδιότυπον βαθύ τους πνευματικὸν πολιτισμὸν. Αὐτὸ τὸ ἀνεγνώρισαν οἱ Ρώσοι, ὕστερα καὶ ἀπὸ διωγμοὺς ποὺ τοῦ ἔκαναν στὴν ἀρχή, καὶ τὸν ἐτίμησαν — καὶ τὸν τιμοῦν — ὡς Ἁγίον καὶ φωτισμένον πνευματικὸν ἡγέτην.

Στὴν παραπάνω κριτικὴ τοῦ καθηγ. Bernhard Schultze, Γερμανοῦ Ἱησοῦτου Μοναχοῦ, ἀντετάξαμεν ἡμεῖς (Ἰ. Καλ.) τὴν μελέτη μας «Περὶ τὴν ὑπὸ τὸν Bernhard Schultze, S. J., κριτικὴν ἐξέτασιν Μαξίμου τοῦ Γραικοῦ ὡς θεολόγου», στὴν Ἐπισημονομικὴν Ἐπετηρίδα τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς — τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου — Τόμ. ΙΑ΄, Θεσσαλονίκη 1966, σελ. 213 - 265 (καὶ Ἀνάπτυπον, μετὰ τὴν αὐτὴν ἀρίθμησιν σελίδων).



ρου καταγόμενος Ἱερεμίας Α΄, Μητροπολίτης μέχρι τότε «Σοφίας». Ἡ πατριαρχία του εἶχε δύο χρονικὲς φάσεις: 1522-1524 καὶ 1525-1546, με ἐνδιάμεσο παραμερισμὸ του, ὅταν βρισκόνταν σὲ μακρὰ περιοδεία στὶς χῶρες καὶ τὶς Ἐκκλησίες τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου καὶ σὲ προσκυνηματικὴ, τελικὰ, ἐπίσκεψί του στὰ Ἱεροσόλυμα. Τότε ἐστασίασε στὴν Κωνσταντινούπολι μερὶς Μητροπολιτῶν, οἱ ὁποῖοι ἀνεγνώρισαν ἄλλον «ἐκλεγέντα» Πατριάρχη, τὸν ἀπὸ Σαῶσπόλεως Ἰωαννῖκιον. Αὐτὸς καθιερέθηκε ὁμοσ συντόμως, τὸ 1525, ὁπότε καὶ ἀνεκλήθη εἰς τὸν Οἰκουμενικὸν Θρόνον ὁ Ἱερεμίας Α΄, γενόμενος δεκτὸς στὴν Κωνσταντινούπολι με μεγάλες τιμὲς ἀπὸ ὅλες τὶς πλευρὲς καὶ με ἀκράτητο λαϊκὸ ἐνθουσιασμό, ἐνῶ ὁ ἴδιος ἐπεχείρησε νὰ παραιτηθῆ. Ὅπως πληροφορεῖ ὁ Χρονογράφος: «...μὴ θέλοντος τοῦ αὐτοῦ κυροῦ Ἱερεμίου, τὸν ἄρπαξαν, καὶ τὸν ὑπήγαν καὶ τὸν ἐκάθισαν εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον, μετὰ τοῦ μεγάλου τζαούση τοῦ βασιλέως καὶ ἔγινε καρὰ μεγάλη εἰς τὴν πόλιν, καὶ εἰς τὸν γαλατᾶν, τὴν ἡμέρα ἐκεῖνη, ὅτι ἐπανηγύρισαν σὺν τοῖς πλοῖσιον χωρίοις. Ὡς ἐκάθησε τὸ δευτέρον εἰς τὸν ὑψηλότατον πατριαρχικὸν θρόνον, τοὺς μὲν ἠγαπημένους αὐτοῦ ἀγάπα περισσοτέρως, τοὺς δὲ ἐχθροὺς ἔκαμε φίλους, καὶ ἐσυγχώρησεν αὐτῶν καὶ ἔχαίρει τὸν ὁ κόσμος, ὅτι, ὡς ἐγράψαμεν, ἦτον ἀνθρωπος εἰρηνικὸς καὶ ταπεινὸς» (Turkograecia, σελ. 156).

Σώμφωνα με ἄλλον Χρονογράφον, ὁ ἀπὸ τὴν Ζίτσαν τῆς Ἠπείρου καταγόμενος Ἱερεμίας «ἦτο καλογηρικός καὶ ἀνθρωπος φρόνιμος, πλὴν ἀγράμματος.» Ὁ εἰρηνικὸς καὶ φρόνιμος, ἀγράμματος, ἔστω, αὐτὸς Ζιτσαῖος Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης τοῦ 16ου αἰῶνος ἀνεδείχθη, με τὴν ἰσχυρὴ προσωπικότητά του καὶ τὴν πολὺπλευρῆ δρασί του, σὲ ἓνα πρώτου μεγέθους, ἀληθινὰ λαοπρόβλητον καὶ λαοφιλέστατον, Οἰκουμενικὸν Πατριάρχη τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὅπως τὰ σχετικὰ με αὐτὸν περιγράφει ὁ Μαλαξὸς εἰς τὴν μακρὰν ἔκθεσιν τῶν σχετικῶν με αὐτὸν (Turkograecia, σελ. 153-164).

Κατὰ τὴν δεύτερη πατριαρχία του ὑπέστη ὁ Πατριάρχης Ἱερεμίας Α΄ καὶ τὴν μεγάλη δοκιμασία νὰ ἀπειληθῆ με καταστροφὴ ἀπὸ τοὺς Τούρκους δόλοκληρῆ ἢ χριστιανικὴ Κωνσταντινούπολις. Ἀλλὰ ὁ εἰρηνικὸς Πατριάρχης ἐπέτυχε νὰ ἀποσοβηθῆ τελικὰ ὁ κίνδυνος αὐτὸς με ἓνα διπλωματικώτατον χειρισμὸν τῆς ὅλης υποθέσεως ἀπὸ τὸν ἴδιον καὶ τοὺς γύρω ἀπὸ αὐτὸν χριστιανούς προκορίτους σὲ συνεργασία καὶ με Τούρκους τότε κρατοῦντας. Τὴν κωμικοτραγικὴ, ὅπως θὰ ἠμποροῦσε κανεὶς νὰ τὴν χαρακτηρίσῃ, αὐτὴν ὑπόθεσιν «διασώζει» λεπτομερέστατα καὶ γραφικώτατα ὁ Μαλαξὸς στὴν Πατριαρχικὴ Ἱστορία του (Turkograecia, σελ. 156-163). Οἱ νεώτεροι Ἱστορικοί, καὶ ὅλως ἰδιαίτερος ὁ διαπρεπὴς Ἱστορικὸς τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ καθηγητῆς (στὴ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου) Ἀπ. Βακαλόπουλος, δὲν δέχονται ὅτι τὰ γεγονότα συνέβησαν ἔτσι, ὅπως τὰ ἐκθέτει ὁ Μαλαξὸς καὶ ἄλλοι Χρονογράφοι τῆς ἐποχῆς.

Οἱ ἐν λόγῳ ἐρευνηταί, συγκεκριμένα δὲ ὁ καθηγητῆς Ἀπόστολος Βακαλόπουλος, δίνουν μιὰ γενικώτερη ἐρμηνεία τῶν γεγονότων αὐτῶν, θεωροῦντες αὐτὰ ἀπὸ τὴν σκοπιὰ τῆς τότε τουρκικῆς διπλωματίας σὲ συνάρτησι καὶ με τὴν τότε ἐπίσης ἀρχίζουσα νὰ πλήττη τὴν Ὄθωμανικὴ Αὐτοκρατορικὴ οἰκονομικὴ κρίσι. Γράφει ὁ καθηγητῆς Ἀπόστολος Βακαλόπουλος: «Ἐξωτερικοὶ κίνδυνοι προερχόμενοι ἀπὸ ἐχθρικές κατὰ καιροὺς διαθέσεις τῶν κατακτητῶν ἀπέναντι τῆς Ἐκκλησίας ἀπειλοῦν νὰ ἐκμηδενίσουν ὄχι μόνον τὴν ἀποστολὴν της, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν ἀκόμη τὴν ὑπαρξή της. Δυὸ φορὲς μάλιστα, ἐπὶ τῆς πατριαρχείας τοῦ Θεολήπτου Α΄ στὰ 1521 καὶ ἐπὶ Ἱερεμίας Α΄ (1522-1546) στὰ 1539, οἱ ὀρθόδοξοι χριστιανοὶ κινδύνευσαν, ὅπως γράφεται συνήθως, νὰ ἐξισλαμισθοῦν θία ἀπὸ τὸν σουλτάνο Σουλεϊμάν Α΄ (1520-1566), ἀλλὰ τὰ σχετικὰ γεγονότα

ἢ καλύτερα οἱ μύχιες σκέψεις τοῦ σουλτάνου δὲν ἔχουν ἀκόμη ἐξιχνιασθῆ. Τὰ πραγματικά ὅμως αἴτια, νομίζω, προβάλλουν μόνα τους, ἂν τὰ γεγονότα δὲν παρατεθοῦν ἀπλὰ ὡς ξερὲς καὶ ἀσύνδετες ἱστορίες, ὅπως γίνονταν ὡς τώρα, κατὰ τὶς πληροφορίες τῶν χρονολογῶν ἢ ἄλλων μαρτύρων τῆς ἐποχῆς (ποὺ δὲν ἔβλεπαν παρὰ μόνο τὸ γεγονὸς μεμονωμένο ἢ ἄκουαν μόνο τὴν ἔκθεσιν τῶν γεγονότων), ἀλλὰ τοποθετηθοῦν μέσα στὰ γενικότερα πλαίσια τῆς σκοτεινῆς διπλωματίας καὶ συσχετιστοῦν μὲ τὴν οἰκονομικὴ κρίση, ἡ ὁποία εἶχε κιάλας ἀρχίσει νὰ κλονίζῃ τὰ θεμέλια τῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ ἀποσύνθεσὶς αὐτῆ εἶχε τὸν ἀντίκτυπὸ τῆς παντοῦ. »\*

Ἡμεῖς θὰ προσπαθήσουμε σὲ προσεχῆ μας μελέτῃ νὰ «ἀναψηλαφήσουμε» τὴν ὅλην ὑπόθεσιν, εἰδικώτερα μὲ τὴν στάσι καὶ τὶς ἐνέργειες τοῦ Πατριάρχου Ἱερεμία Α', παραθέτοντες καὶ τὸ ὅλο σχετικὸ κείμενο τοῦ Μαλαξοῦ σὲ συνάρτησι καὶ μὲ ἄλλες πληροφορίες τῆς ἐποχῆς, ὅπως, βέβαια, καὶ μὲ τὴν καθοδήγησι τῶν ὡς ἀνωτέρω κρίσεων καὶ ἀπόψεων τῶν νεωτέρων Ἱστορικῶν καὶ μάλιστα τοῦ Ἱστορικοῦ τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ καθηγητοῦ Ἀπ. Βακαλοπούλου.

( Σ υ ν ε χ ί ζ ε τ α ι )

\* Ἀποστόλου Ε. Βακαλοπούλου, Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ. Τουρκοκρατία 1453 - 1669 Τόμος Β' Οἱ ἱστορικὲς βάσεις τῆς νεοελληνικῆς κοινωνίας καὶ οἰκονομίας. Ἔκδοσις Β' συμπληρωμένη καὶ ἐνημερωμένη, Θεσσαλονίκη 1976, σελ. 194. (Τὸ ὅλον ἔργον περιλαμβάνει ὀκτὼ τόμους, τοῦ ὀγδοῦ εὐρισκομένου τώρα ὑπὸ ἐκτύπωσιν.)

Ὁ ἐπίσης διαπρεπὴς Ἱστορικὸς καὶ ἐρευνητὴς τῆς αὐτῆς μεταβυζαντινῆς καὶ νεωτέρας ἑλληνικῆς ἐποχῆς, καθηγητὴς ἐστὶ Φιλοσοφικῆ Σχολῆ τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Χ. Γ. Πατρινέλης, στὸ σύντομο «λῆμμα» του γιὰ τὸν Πατριάρχη Ἱερεμία Α' (στὸν προμνησθέντα ἕκτο Τόμο τῆς Θρησκευτικῆς καὶ Ἠθικῆς Ἐγκυκλοπαίδειας, στ. 779 - 780) δὲν ἀναφέρει τίποτε γιὰ τὸ περιστατικὸ τῆς σωτηρίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ τῆς πατριαρχίας Ἱερεμία Α', καὶ μάλιστα μὲ τὸν παραδιδόμενον λίαν ἱκανὸν χειρισμὸν ἀπὸ τὸν τελευταῖον τοῦτον καὶ τοὺς περὶ αὐτόν.



ΓΕΩΡΓΙΟΥ Δ. ΚΟΚΚΙΝΟΥ

Διδάκτορας τών Πανεπιστημίων

AIX - EN PROVENCE και POITIERS Γαλλίας

## Η ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΦΑΝΤΑΣΙΑ ΣΤΗ ΓΑΡΩΣΣΑ ΜΑΣ

Ἡ ἐπιστημονικὴ φαντασία εἶναι γνωστὴ, ἐδῶ καὶ χρόνια, στὴν σύγχρονη ἑλληνικὴ γραμματεία, τόσο ἀπ' τὰ διάφορα μυθιστορήματα, ποὺ μεταφράστηκαν καὶ κυκλοφοροῦν στὴ χώρα μας, ὅσο καὶ ἀπὸ ταινίες, ποὺ προβάλλονται στὸν κινηματογράφο καὶ στὴν τηλεόραση. Ὡστόσο, πρόκειται γιὰ ἓνα νέο λογοτεχνικὸ εἶδος, ποὺ ἔλαβε σημαντικὲς διαστάσεις, ἰδίως στὸν αἰῶνα τοῦτον, δημιουργῶντας ξεχωριστὴ λογοτεχνία, ποὺ ἐξακολουθεῖ ἀκόμα νὰ ἀναπτύσσεται, σὲ παγκόσμια κλίμακα. Ἔτσι, μαζὶ μὲ τὰ παντὸς εἶδους βιβλία σ' αὐτὸν τὸν χώρο, ποὺ τώρα πλουτίζεται καὶ ἀπὸ Ἑλληνεῖς μυθιστοριογράφους, γίνεται ἡ προσπάθεια γιὰ τὴν φιλολογικὴ τους εἰδολογικὴ καὶ ἀξιολογικὴ κατάταξη, ἢ ὁποία δὲν εἶναι εὐκόλη, δὲν ὅσον τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ καὶ τὰ ὄριά τους, πολλὲς φορές, εἶναι ὁποσδήποτε ἀσαφῆ.

Ξεκινώντας, ἀκριβῶς, ἀπ' αὐτὴν τὴν ἀνάγκη, θὰ ἐπιχειρήσουμε μιὰ βαθύτερη σήμανση τῆς βασικῆς ὀρολογίας, γιὰ τὴν κατανόηση καὶ τὶς ἀπαραίτητες προσβάσεις στὸν χώρο τῆς ἐπιστημονικῆς φαντασίας. Βέβαια, στὴ μελέτη τούτη, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ καλύψουμε τὶς ἀπαιτήσεις γιὰ μιὰ πλήρη ἀνάπτυξη, κατὰ εἶδος, τοῦ θέματος, καθ' ὅσον αὐτὸ τὸ λογοτεχνικὸ εἶδος δὲν εἶναι ἀρκετὰ γνωστὸ. Ἔτσι, προκειμένου νὰ δημοσιεύσουμε ἄλλες μελέτες, ποὺ θὰ συνέτειναν στὴν ἀναγνώριση τῆς Ἑπιστημονικῆς Φαντασίας ὡς λογοτεχνία μὲ ἰδιάζουσα μορφή, θεωροῦμε ἀπαραίτητο πρῶτα νὰ προσπαθήσουμε νὰ ἀποδώσουμε στὴ γλῶσσα μας τοὺς ἀναγκαίους ἐκείνους ὄρους, ποὺ προσδιορίζουν τὰ μορφολογικὰ καὶ εἰδολογικὰ στοιχεῖα αὐτῆς τῆς λογοτεχνίας. Ἰδιαίτερα, μάλιστα, νομίζουμε πὼς πρέπει νὰ προταχθεῖ μιὰ παρόμοια προσπάθεια, καθ' ὅτι δὲν εἶδαμε πολλὰ δοκίμια ἢ εἰδικὲς πραγματείες ποὺ νὰ δίνουν ἢ νὰ ἀναφέρουν αὐτοὺς τοὺς ὄρους.

Πρὶν ἀρχίσουμε τὴν προσπάθεια γιὰ τὴν ἀπόδοση στὴ γλῶσσα μας αὐτῶν τῶν εἰδικῶν ὄρων (ποὺ συνιστοῦν οὐσιαστικὲς προσβάσεις γιὰ προσπέλαση), πιστεύουμε πὼς θὰ εἶταν ἐπιτρεπτὸ καὶ λογικὸ νὰ σταθοῦμε στὸ ὄρισμὸ τῆς «Ἑπιστημονικῆς Φαντασίας». Κατὰ τὴν γνώμη μας, εἶναι ἀνεπαρκῆς, τόσο στὴν κατὰ λέξη μετάφραση τοῦ ἀγγλικοῦ Science fiction, ὅσο καὶ στὸ ἐν γένει ἐννοιολογικὸ περιεχόμενο. Μάλιστα, ἀπὸ τὶς διάφορες ἀπόπειρες νὰ καθορισθεῖ ὁ ὄρισμὸς Science fiction, σχεδὸν ὅλες οἱ σχετικὲς ἔρευνες δὲν κατόρθωσαν νὰ δώσουν ἓναν παραδεκτὸν ὄρο καὶ χωρὶς σοβαρῆς ἀντιρρήσεις, ποὺ νὰ κρίνεται ἀρκετὰ ἰκανοποιητικὸς.

Πρωταρχικῶς, τὰ μυθιστορήματα τῆς Science fiction στηρίζονταν κυρίως στὴν ἐπιστημονικὴ λογοτεχνικὴ δομὴ τοῦ ἔργου καί, σύμφωνα μὲ τὸν Hugo Gersback, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε ὁ πρῶτος ποὺ χρησιμοποίησε αὐτὸν τὸν ὄρο, «οἱ δύο βασικοὶ ρόλοι τῆς Science fiction συνίσταντο στὴν ἐπιστημονικὴ ἀγωγή καὶ στὴν ἀφύπνιση τῆς ἐσωτερικῆς διάθεσης τῶν ἐρευνητῶν».<sup>1</sup>

Ἐν τούτοις, αὐτὴ ἡ ἀποψη ἐγκαταλείφθηκε, διότι, μὲ τὸν καιρὸ, ὅλο καὶ πῖο πολλοὶ συγγραφεῖς ἔγραψαν μυθιστορήματα μὲ καθαρὲς λογοτεχνικὲς φιλοδοξίες.<sup>2</sup> Ἄν καὶ τοῦτο τὸ λογοτεχνικὸ εἶδος θεωρητικὰ δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει χωρὶς νὰ στηριχθεῖ στὴν ἐπιστῆμη, ὡστόσο, θὰ μπορούσαμε συμβατικὰ νὰ θεωρήσουμε τὴν Science fiction ὡς μιὰ λογοτεχνία, ἢ ὁποία, στηριζόμενη στὴν ἐπιστῆμη καὶ στὴν

τεχνική, εμπνέεται από την εξέλιξή τους και δημιουργεί θέματα, τα οποία διαπραγματεύεται μέσ' από φιλοσοφική και ποιητική διεργασία. Όμως, αυτή η μορφή της Science fiction είναι ανεπαρκής, καθ' όσον ουδέμία συνταγή θα δύνονταν να αποδείξει τέλεια για τόν προσδιορισμό της. Ωστόσο, με αυτά τα δεδομένα, την θεωρούμε ως την καλύτερη, για να δυνηθούμε να δώσουμε τόν αντίστοιχον όρο της στα ελληνικά.

Τώρα, έχοντας υπ' όψη τα παραπάνω ως προς την Science fiction, θα προσπαθήσουμε να εισέλθουμε και έννοιολογικά στον όρο αυτό. Science στην Άγγλική και στην Γαλλική σημαίνει «έπιστήμη». Η λέξη fiction, κατά την εκτίμησή μας, δέν αποδίδεται με την δική μας λέξη «φαντασία» και προέρχεται από την λατινική fictio-onis, πού σημαίνει: πλάση, διάπλαση, ποίηση, πλάσμα, υπόθεση. Και στις σύγχρονες λατινογενείς γλώσσες η σ' αυτές πού έχουν έναν μεγάλο αριθμό λέξεων λατινικής προέλευσης (στην συγκεκριμένη περίπτωση ερχόμαστε στην Άγγλική και στην Γαλλική πού γράφεται ως fiction), δέν θα είταν δυνατόν να πούμε ότι αυτή η λέξη ταυτίζεται με την φαντασία. Διότι, τόσο στην καθημερινή χρήση αυτών των γλωσσών, όσο και στο περιεχόμενο της έν λόγω γολοτεχνίας, ο όρος «φαντασία» δέν αποδίδει την λέξη fiction. Ο έπιστημονικός και διαχρονικός χαρακτήρας αυτής της λογοτεχνίας νομίζουμε ότι θα μπορούσε να αποδοθεί ίσως με δικές μας λέξεις απ' την αρχή-αρχή.

Έξ άλλου, στα διάφορα είδη γραφής της έπιστημονικής φαντασίας θα ιδούμε ότι υπάρχει η heroic fantasy ή και τα fantastic, των οποίων η μετάφραση σάν «ήρωϊκή φαντασία» ή «φανταστικά μυθιστορήματα» θα έδιναν μιάν ανεπάρκεια στον όρο «έπιστημονική φαντασία». Γι' αυτό, λοιπόν, θα μπορούσαμε να ύποστηρίξουμε, ότι είναι πιό ένδεικνόμενος ο όρος «πλασματικότητα» και «εικονικότητα», αλλά δέν δικαιώνεται αισθητικά και έννοιολογικά.

Ο πρώτος όρος, κατά την άποψή μας, εκφράζει πιό έντονα τόν στενόν όρισμό της έπιστημονικής φαντασίας, όπως τόν συνέλαβε ο Hugo Kersback, ενώ ο δεύτερος ανταποκρίνεται περισσότερο στο πνεύμα όλων των ειδών αυτής της λογοτεχνίας και ασφαλώς πλησιάζει και έντυμολογικά την λέξη fictio.

Πάντως, νομίζουμε πως και οι δυο τούτοι όροι είναι σωστότεροι από τη λέξη φαντασία, χωρίς να μπορούν, έν τούτοις, να χρησιμοποιηθούν, καθ' όσον, εκ καταγωγής, είναι απογυμνωμένες από αίσθημα.

Και, με αυτά τα δεδομένα, θα προτιμούσαμε βεβαίως τόν όρο «έπιστημονική πλασματικότητα», τó όποιο θα χρησιμοποιούσαμε τού λοιπού άντι της «έπιστημονικής φαντασίας», έφ' όσον θα άναφερόμαστε, φυσικά, στον χώρο της έπιστημονικής μελέτης.

Η μορφή αυτή (με την έννοια της έπιστημονικής φαντασίας), άν και θεωρείται σχετικώς μιá πρόσφατη συνταρακτική λογοτεχνία, ξεκινάει απ' τις πρώτες φανταστικές διηγήσεις, τις όποιες συναντάμε σέ λαούς της αρχαιότητας και ένα μεγάλο μέρος των σύγχρονων συγγραφέων τού είδους εμπνέεται απ' αυτές τις περιγραφές. Έτσι, βρίσκουμε στην Παλαιά Διαθήκη να αναφέρονται άντικείμενα πού προέρχονται από τó άγνωστο,<sup>3</sup> ενώ ο Πλάτων, στο έργο του Κριτίας, περιγράφει την Πολιτεία της Άτλαντίδας. Και, ακόμα, όφείλουμε να τονίσουμε, ότι τó έργο τού Λουκιανού: «Η άληθής ιστορία», πού είναι τó πρώτο φανταστικό δημιούργημα με διαχρονικές και διαστημικές διαστάσεις, πολλοί τó θεωρούν ως τó πρώτο έργο έπιστημονικής φαντασίας.<sup>4</sup>



Έπίσης, ένα άλλο είδος, πού συνέβαλε σημαντικά στον σχηματισμό της έπι-

στημονικής φαντασίας, είναι η Ουτοπία, για την οποία, δυστυχώς, λίγοι είναι αυτοί που έχουν ξεκαθαρισμένη γνώμη, διότι και αυτή προέρχεται το ίδιο απ' την φανταστική λογοτεχνία. Μάλιστα, πρώτος ουτοπιστής θεωρείται ο Πλάτων με την «Πολιτεία» του, στην οποία περιγράφει, με ορθολογισμό, την δομή της φανταστικής πολιτείας, ή όποια, κατά την θεωρία του, και ιδανική και αντίθετη είναι στο ισχύον κατά την εποχή του πολιτικό καθεστώς των 'Αθηνών.

'Απ' την 'Αναγέννηση ως τις αρχές του αιώνα μας, έχουμε μια σειρά συγγραφέων, που στην πλειοψηφία τους, εμπνεόμενοι από την «Πολιτεία» του Πλάτωνα, κατέγιναν να δημιουργήσουν τις δικές τους ιδανικές πολιτείες. Και, μέσα στα έργα τους αυτά, δίνουν τα ιδανικά κράτη μια τεχνολογία, ή όποια είναι πολύ πέρα απ' την εποχή τους (σχεδόν ως τις παρυφές της δικής μας). Το δε πρώτο ουτοπιστικό έργο της 'Αναγέννησης είναι ή «Ουτοπία» του Τόμας Μώρ, όπου έδωσε και τον όρο «ουτοπία» στην σημερινή του έννοια και, παράλληλα, έχουμε την «Νέα 'Ατλαντίδα» του Βάκωνα, την «Πολιτεία του ήλιου» του Καμπανέλλα και άλλα παρόμοια.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, θα ήθελα, πριν προχωρήσουμε στην αναφορά άλλων φανταστικών και ουτοπικών έργων προς το τέλος του 18ου αιώνα, να κάνω σαφές πώς ορίζεται ή έννοια της ουτοπίας στην λογοτεχνία. Διότι, δυστυχώς, αυτός ο όρος, διαφορετικά παρουσιάζεται σήμερα στην καθημερινή ζωή και διαφορετικά στην λογοτεχνία και στην φιλοσοφία, ενώ στην έπιστημονική φαντασία (πλασματικότητα) συγχέεται με την «άντιουτοπία». Γι' αυτό, πρέπει να διαχωρίσουμε και να διαστείλουμε τις έννοιες: ουτοπία, ουτοπισμός, εϋτοπία, δυστοπία και άντιουτοπία, που κυριαρχούν σ' αυτόν τον χώρο.

«Ουτοπισμό» μπορούμε να αποκαλέσουμε την ουτοπία υπό την ευρύτερη έννοια, τον προσανατολισμό του πνεύματος προς μίαν διανοητικήν έκφραση ζωής. 'Αντίθετα, ή ουτοπία, στην αυστηρή λογοτεχνική έννοια, είναι μια φιλοσοφική και λογοτεχνική έκφραση του ουτοπισμού, που εμφανίζεται σ' ένα έργο πλασματικού κόσμου. Και από αυτό το σημείο, δυνάμαστε να δεχτούμε ως ουτοπία το φαινόμενο μίας κοινωνικής ομάδος που ζει με τρόπον διάφορο των άλλων, χρησιμοποιώντας στην ζωή της στοιχεία που συνιστούν τον ουτοπισμό. 'Αλλά, εάν ο ουτοπισμός υπάρχει στην ουτοπία, αυτό δεν μας επιτρέπει να θεωρήσουμε και ως υποχρεωτική την εξάρτησή της απ' τον ίδιον. Διότι, εντός του χώρου της ουτοπίας, θα μπορούσαμε να διαχωρίσουμε τις έννοιες «εϋτοπία», «δυστοπία» και «άντιουτοπία».

'Η εϋτοπία, όπως φαίνεται και από την ετυμολογία της, σημαίνει έναν ευτυχή τόπο και, φυσικά, αυτή συνιστά την πρωταρχική της έννοια που μπορούμε να θρούμε στον Τόμας Μώρ. 'Η δυστοπία, κατ' αντιστοιχία γλωσσική, έχει αντίθετο περιεχόμενο απ' την εϋτοπία. Δηλαδή το περιβάλλον του πρωτογονισμού είναι μη εϋνοϊκό και ο συγγραφέας του ανάλογου έργου, στο σύνολό του, κυριαρχείται από άπαισιοδοξία. Μία δυστοπία δυνατόν να έχει στοιχεία αντιουτοπίας, όπως συμβαίνει ακριβώς στο έργο του Σουίφτ, ή να μὴν έχει, όπως στο έργο του Σάντ. Και ή άντιουτοπία, κάτω απ' αυτό το πρίσμα, συμπεριλαμβάνεται στην δυστοπία, αλλά το δικό της πεδίο είναι πιο στενό και πιο συγκεκριμένο. Διότι δεν παρουσιάζει μόνο τον χειρότερο τόπο, αλλά το κάνει με σκοπό να καταγγείλει την ουτοπία, αν και δεν το όμολογεί εϋθέως, παρά το αφήνει να έννοηθεί φανερά.

'Η άντιουτοπία αποτελεί έκφραση της εξέλιξης της ουτοπίας, ή όποια ενώπιον των πολιτικών και κοινωνικών γεγονότων του είκοστου αιώνα, χάνει το αισιόδοξο μήνυμά της και, στηριζόμενη στην διαχρονική τεχνολογική προοπτική της

έπιστημονικής πραγματικότητας, πασχίζει να εκφράσει τὸ μέλλον τῆς αὐριανῆς ἀνθρωπότητας.

Ἀντίθετα, ἡ δυστοκία ἔρχεται πρὸ κοντὰ στὴν φανταστικὴ διήγηση, χωρὶς συγκεκριμένο σκοπὸ καταγγελίας μιᾶς φιλοσοφικῆς ἢ πολιτικῆς θεώρησης, πὸν ὑφίσταται κατὰ τὴν ἐποχὴ πὸν γράφτηκε τὸ σχετικὸ ἔργο.

Μὲ αὐτοὺς τοὺς ἐννοιολογικοὺς καὶ διαρθρωτικοὺς διαχωρισμοὺς, πιστεύουμε πὸς ἔχουμε τὴν δυνατότητα νὰ διακρίνουμε τοὺς δεσμοὺς τῆς σύγχρονης ἐπιστημονικῆς φαντασίας μὲ τὸ παρελθόν, τὸ ὁποῖο τῆς ἔδωσε τοῦλάχιστον δύο λογοτεχνικὰ εἶδη, στὰ ὁποῖα στηρίχτηκε: τὴν οὐτοπία, πὸν ἐξελίχτηκε μὲσω τῆς ἐπιστημονικῆς πλασματικότητας (φαντασίας) καὶ τὶς καθαρὲς φανταστικὲς διηγήσεις.

Καὶ αὐτὴ ὅλη ἡ φιλολογία, πὸν συμπεριέχει τὶς οὐτοπιστικὲς καὶ φανταστικὲς μορφὲς τῆς λογοτεχνίας τῆς ἐπιστημονικῆς φαντασίας — ὅπως βέβαια συνεχίστηκαν ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ ἀνάπτυξη τῆς τεχνολογίας — συνιστᾷ τὴν *Extrapolative fiction*,<sup>5</sup> πὸν δύσκολα συναντᾶται μεταφρασμένη σὲ ἄλλες γλῶσσες. Ἐμεῖς ἐδῶ, λόγῳ τοῦ ἀφηγηματικοῦ χαρακτῆρα αὐτοῦ τοῦ εἶδους, θὰ τὸ λέγαμε «ἀφηγηματικὴ πλασματικότητα», γιὰ νὰ τὸ κατατάξουμε σύμφωνα μὲ τὰ ὅσα ἀναπτύξαμε προηγουμένως. Καί, μὲ τὴν *Odilie Sarcy Chapmann*, μέσα στὴν ἀφηγηματικὴ τῆς μορφῆ, συμπεριλαμβάνεται ἡ φανταστικὴ λογοτεχνία, ἐνῶ, ἐντὸς αὐτῆς, ὑπάρχει ἡ ἐπιστημονικὴ πλασματικότητα, πὸν παράγωγά τῆς εἶναι ἡ οὐτοπία καὶ ἡ ἀντιουτοπία.<sup>6</sup>

( Σ υ ν ε χ ῖ ζ ε τ α ι )

## ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. CF. Demetre Ioakimidis: *La Science Fiction et la Science in Europe*, Aug. - Septm. 1977.
2. CF. Jean Gatteguo: *La Science Fiction*. P.U.F. 1978, p. 56.
3. C. F. Παλαῦ Διαθήκη, Ἐξερικὴ 1,4.
4. Ἄν καὶ ἡ Ἐπιστημονικὴ Πλασματικότητα ἀρχίζει ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 19ου αἰῶνα, πολλοὶ τὸ θεωροῦν σὰν ἓνα φανταστικὸ εἶδος διήγησης, ὅπως εἶναι «Οἱ περιπέτειες τοῦ Βαρόνου Μυγκάουζεν». Μάλιστα, ἀρχετοὶ ἐκδοτικοὶ οἴκοι τὸ κατατάσσουν μαζί μὲ τὸν Ἰκαρομένιμπο στὴν σειρά τῆς ἐπιστημονικῆς φαντασίας (πλασματικότητας) καὶ πολλὲς μελέτες θέλουν τὸν Λουκιανὸ ὡς προπάτορα αὐτοῦ τοῦ λογοτεχνικοῦ εἶδους.
5. Γαλλιστί: *Litterature Speculative*.
6. CF.: *Odille Sarcy Chapmann: The theme of anti-utopia in Huxley, Orwell, Burgess and Golding: Thèse de doctoral de troisième cycle - Université de Lille III. Lille 1979.*





## Η ΓΛΩΣΣΑ ΣΑΝ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Είναι γεγονός ότι στον τόπο μας η μεγάλη πλειοψηφία τῶν ἀναγνώστων διαβάζει τὴν ξένη λογοτεχνία σὲ μετάφραση. Σ' αὐτὴν τὴν κατηγορία ἀνήκουν ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς «κοινούς» ἀναγνώστες (αὐτοὶ ποὺ δέχονται μόνον τὸ γραπτὸ μήνυμα), καὶ οἱ συγγραφεῖς, ποὺ κι αὐτοὶ ὑπῆρξαν — ἀρχικὰ τουλάχιστον — ἀναγνώστες μεταφρασμένης λογοτεχνίας, πρὶν νὰ γράψουν στὴ γλῶσσα τους.

Κατὰ κανόνα, ἕνας συγγραφέας εἶναι ἓνα ἄτομο ποῦ, εὐαίσθητοποιημένο στὰ γενικὰ καὶ ἀτομικὰ του προβλήματα, ἀνάλογα μὲ τὴν ἰκανότητα καὶ τὸ ταλέντο του, ξαναπλάθει τὴν πραγματικότητα σύμφωνα μὲ τὰ δικά του κριτήρια. Ἄν διάλεξε γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτὸν τὴ γραφή, τὸ ἔκανε γιὰ διαφόρους λόγους, ποῦ ὅλοι περιστρέφονται γύρω ἀπὸ τὸ ἄτομό του: ἀνάγκη νὰ ξεκαθαρίσει τὶς σκέψεις του, ἢ νὰ ἐκφραστεῖ, αἴσθηση ἀποστολῆς, ἐπιθυμία νὰ ἐπισημάνει ἢ νὰ διδάξει, νὰ προβληθεῖ. καὶ ἄλλα παρόμοια. Ἐνας κακὸς συγγραφέας εἶναι ἕνας κακὸς τεχνίτης, ὅπως καὶ ἕνας καλὸς ἀντίθετα. Ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ τί ἔχει νὰ πεῖ καὶ ἀπὸ τὸ πῶς θὰ τὸ πεῖ, ἀλλὰ ποτὲ ἀπὸ τὸ σὲ ποιὸν τὸ λέει. Ὁ κάθε συγγραφέας, καὶ ὁ Ἕλληνας, δὲν κάνει θέβαια ἐξαιρέση. Δὲν γράφει γιὰ ἓνα ὀρισμένο ἀναγνωστικὸ κοινὸ, γράφει ἢ καλὰ ἢ ἄσχημα. Καὶ ἂν γράφει στὰ ἑλληνικὰ ἀντὶ στὰ σερβοκροάτικα ἢ πορτογαλικά, αὐτὸ συμβαίνει γιὰτὶ αὐτὴ εἶναι ἡ γλῶσσα του, ἓνα μέσο ἔκφρασης, ἐνῶ — ὑποτίθεται — τὸ μήνυμά του ἀπευθύνεται στὴν ἀνθρωπότητα.

Εἶναι ὅμως πραγματικὰ ἔτσι; Ἀπόλυτα ἔτσι; Καταλαβαίνει ὁ Γάλλος ἢ ὁ Ἰσπανὸς μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ποῦ καταλαβαίνει ὁ Κινέζος ἢ ὁ Μεξικάνος; Τὸ περιβάλλον ποῦ μέσα του διαδραματίζεται ἡ ἱστορία εἶναι λεπτομέρεια ἢ ἀποτελεῖ οὐσία γιὰ τὴν κατανόηση; Καὶ ποῖός εἶναι μέσα στὴν ἔννοια «περιβάλλον» ὁ ρόλος τῆς γλῶσσας;

Ὅ,τι λέμε καὶ ἀκοῦμε στὴ γλῶσσα μας, χωρὶς νὰ τὸ σκεφτοῦμε τὸ τοποθετοῦμε αὐτόματα σ' ἓναν ὀρισμένο γεωγραφικὸ χῶρο, στὸ δικό μας, μὲ ὅλα ὅσα ὑποσυνειδητὰ ὁ χῶρος αὐτὸς συνεπάγεται. Καταλαβαίνουμε, ὄχι μόνον τὸ νόημα τῶν λέξεων, ἀλλὰ καὶ ὅσα οἱ λέξεις δὲν ἀναφέρουν. Ἡ λέξη εἶναι ἡ ἴδια, αὐτὸ ποῦ λέει ὅμως, ἀπέχει κόσμους. Ὁ συγγραφέας εἶναι, ἐξάλλου, παρὰλληλα ἐκπρόσωπος μιᾶς κατηγορίας ποῦ τὴ χαρακτηρίζουν ἡ ἡλικία — κατὰ κανόνα ἡ μέση, αὐτὴ ποῦ ἐπισημαίνει τὴν παρουσία του —, ἡ μόρφωση, ποῦ τοῦ ἐπιτρέπει τὸ χειρισμὸ τῆς γλῶσσας, τὸ φύλο, ποῦ συντελεῖ στὴ χαρακτηριστικὴ προοπτικὴ του, ἡ κοινωνικὴ στοιβάδα, ἀπ' τὴν ὁποία προέρχεται καὶ ποῦ οὔτε θέλει οὔτε μπορεῖ νὰ ἀποβάλλει.

Οἱ σκέψεις του, ἐπομένως, περνοῦν ἀπὸ φίλτρα, ὅπως τὸ φύλο, ἡ ἡλικία, ἡ κοινωνικὴ στοιβάδα καὶ ἡ μόρφωση μιᾶς ομάδας.

Ἡ μαρτυρία του ἀνάμεσα ἀπὸ τὴν προοπτικὴ τῆς ἐπιλογῆς, παρουσιάζεται διαφορετικὴ. Καὶ ἀνάμεσα ἀπ' τὸ «φίλτρο» του διαμορφώνει μὲ τέτοιο τρόπο τὴν προοπτικὴ τοῦ ἀναγνώστη, ὥστε — ἀνάλογα μὲ τὸ ταλέντο του — νὰ τὸν πείσει γιὰ τὴ γνησιότητα τοῦ μηνύματος.

Λογικὰ, μὴνυμα καὶ ὑπόστρωμα συνδέονται μέσα στὸ ἀμάλαγμα τῆς γραφῆς σ' ἓνα «προϊόν» αὐτοτελεῶς καὶ ὁλοκληρωμένο. Ἡ, σωστότερα, ἔτσι θὰ

ἔπρεπε νὰ γίνεται. Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο, ὁ ἀναγνώστης δέχεται τὸ λογοτεχνικὸ ἔργο σὰν κάτι ἀναντικατάστατο, μοναδικό, τόσο γιὰ τὴ γνησιότητα τῆς προσωπικῆς μαρτυρίας τοῦ συγγραφέα, ὅσο καὶ τοῦ περιβάλλοντος ποὺ τὴν προκάλεσε. Σ' αὐτὴν τὴν περίπτωση ἡ γλώσσα εἶναι τὸ στοιχεῖο ποὺ συντελεῖ στὸ νὰ γίνει τὸ ἀμάλγαμα, ποὺ εἶπαμε, τέλειο.

Τί συμβαίνει ὅμως ὅταν διαβάζουμε ἓνα ἔργο σὲ μετάφραση; Ἡ μετατόπιση ποὺ κάνουμε γίνεται πρὸς τὴν πλευρὰ τοῦ συγγραφέα, στὸ δικό του χῶρο, ἢ ἀντίθετα πρὸς τὸν δικό μας, ἀφοῦ τὰ πρόσωπα μιλᾶν τὴ γλώσσα μας;

Σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ τὸν προβληματισμὸ τοῦ ἔργου, θὰ πρέπει νὰ ἀπαντήσουμε καταφατικά. Σὲ ὅ,τι ὅμως ἀφορᾶ τὸ χῶρο — καὶ λογοτεχνικά εἶναι ἀδύνατο νὰ ἐννοηθεῖ χωρὶς αὐτὸν — οἱ ἀνταλλαγές καὶ οἱ μετατοπίσεις εἶναι οὐσιαστικά ἀδύνατες.

Τὰ συμβάντα ἐξελίσσονται σ' ἓνα περιβάλλον ποὺ ἀγνοοῦμε τὸν κώδικά του καὶ ἐπειδὴ συγχρόνως τὰ πρόσωπα ἐκφράζονται στὴ γλώσσα μας, ἀσυνείδητα, ὁ χῶρος τοῦ βιβλίου ἐλληνοποιεῖται, μιὰ πλαστογράφηση τοῦ μηνύματος ἐπέρχεται ἀνεπαίσθητα, ἐνῶ νομίζουμε μὲ ἀπόλυτα καλὴ πίστη πὼς «καταλαβαίνουμε».

Βέβαια, εἶναι λάθος τὸ νὰ θελήσει κανεὶς νὰ ὑποστηρίξει, πὼς μόνον ὅταν κατέχει τὴ γλώσσα καὶ τὸν κώδικα μιᾶς κοινωνίας μπορεῖ νὰ καταλάβει τὴ λογοτεχνία τῆς.

Καὶ τὸ ἀντίθετο ὅμως, ἡ ἀπόλυτη ἄρνηση τοῦ στοιχείου «γλώσσα» σὰν μέρος τοῦ χῶρου τοῦ συγγραφέα, εἶναι ἐξίσου ἀντιπραγματικὴ. Ἡ μετάφραση εἶναι «σχεδὸν» μιὰ εἰκόνα τοῦ λόγου, ποτὲ ὅμως ἡ δική του πραγματικότητα. Στὴν καλύτερη περίπτωση, μιὰ ἰδεατὴ περιοχὴ ποὺ ἡ πραγματικότητα τοῦ συγγραφέα καὶ ἡ πραγματικότητα τοῦ ἀναγνώστη συναντοῦν τὸ πανανθρώπινο ντυμένο μὲ τὴ φαντασία τοῦ καθένα.



ROBERTO PASANISI

## ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΣΤΟΝ ΑΓΙΟ ΑΥΓΟΥΣΤΙΝΟ

Ἔτσι μίλησε ὁ Ἅγιος Αὐγουστίνος, ὁ θεῖος  
μάρτυς Κυρίου.

Μοναδικὴ εἶναι ἡ ἀλήθεια  
οἱ ἄγγελοι ὕμνοῦσαν τὸν Κύριο  
γιὰ τὴ χαρὰ τοῦ δαιμονίου.

Ὁ Σωκράτης ὁ δίκαιος  
ἄνθρωπος τοῦ θεοῦ  
γίνεται θῦμα τοῦ ψεύδους  
ὅταν οἱ δαίμονες ἀποδιώχνουν τὸν λόγο  
Ἄλλὰ ἡ λάμπουσα ἀλήθειά του  
δὲν θὰ τὸν κάμει νὰ ποθῆσει  
τίς γλυκεῖες φλόγες τῆς κόλασης.

Μετάφραση: Γ. Δ. ΚΟΚΚΙΝΟΥ

# ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

ΜΑΡΙΟΥ - ΒΥΡΩΝΑ ΡΑ:Ι:ΖΗ  
Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

## Ο ΜΠΟΤΣΑΡΗΣ ΚΑΙ Η ΑΓΓΛΟΦΩΝΗ ΜΟΥΣΑ

Τὸν Μάρτιο τοῦ 1970 εἶχα παρουσιάσει στὴν «Ἡπειρωτικὴ Ἑστία» (τόμος ΙΘ', τεῦχος 215 - 6, σελ. 224 - 32) ποιήματα Ἀμερικανῶν φιλελλήνων τοῦ 1821, ἐξηγώντας καὶ τὰ κίνητρα ποὺ τὰ ἐμπνεύσανε. Τότε εἶχα μεταφράσει, φιλολογικὰ μᾶλλον παρὰ λογοτεχνικὰ, ὀλόκληρη τὴν ὥδη «Μάρκος Μπότσαρης» (1824) τοῦ Φίτζ-Γκρήν Χάλλεκ, ἐπίσης ὀλόκληρο τὸ ποίημα τοῦ Τζῶν Λατρόουμπ «Στίχοι στὸ θάνατο τοῦ Μάρκου Μπότσαρη», καθὼς κι ἀποσπάσματα ἀπὸ τὰ κείμενα «Ὁ Σουλιώτης πολέμαρχος» τοῦ Σ. Λ. Φαίαρφιλντ,<sup>1</sup> «Στὸ τουρκικὸ μισοφέγγαρο» τοῦ Τζαίημς Γκ. Μπρούκς, «Στοὺς ἐξορίστους τῆς Πάργας» καὶ «Ἡ θριαμβεύουσα Ἑλλάς», ποὺ εἶχαν δημοσιευθεῖ ἀνυπόγραφα σὲ λογοτεχνικὰ περιοδικὰ καὶ λευκώματα τῆς ἐποχῆς.<sup>2</sup>

Τώρα παρουσιάζω, γιὰ πρώτη φορὰ στὸν Ἑλληνισμό, ἕνα ἀγγλικὸ καὶ τρία ἀκόμη ἀμερικανικὰ ποιήματα γιὰ τὸν Μπότσαρη, ποὺ ἀνεκάλυψα μετὰ ἀπὸ ὀκτάμηνη ἔρευνα στὶς Η.Π.Α., τὸ 1986 - 87. Νεώτερα στοιχεῖα ποὺ ἀπέδωσε ἡ ἐντατικὴ καὶ συγκριτικὴ μου ἔρευνα μὲ προτρέπουν νὰ δηλώσω ὅτι κι αὐτὰ τὰ ὅμορφα καὶ συγκινητικὰ εἶχαν ἐμπνευστεῖ τόσο ἀπὸ τὸν ἥρωισμό καὶ τὴν αὐτοθυσία τοῦ Σουλιώτη ὀπλαρχηγοῦ ὅσο καὶ, ἀπὸ τὴν ἔμμεση ἐπίδραση τῆς ποίησης τοῦ φιλέλληνα Λόρδου Βύρωνα καὶ τὴν ἐπίγνωση ὅτι εἶχε ὁ ἴδιος τεθεῖ ἐπικεφαλῆς ἀποσπάσματος Σουλιωτῶν ποὺ συντηροῦσε μ' ἔξοδά του μέχρι ποὺ πέθανε στὸ Μεσολόγγι.<sup>3</sup>

Ἄς ἀρχίσουμε ἀπὸ τὸ ἐπιτάφιο ποίημα ποὺ συνέθεσε στὴ μνήμη τοῦ Μπότσαρη ὁ Τσαρλς Μπρίνσλεϋ Σέρινταν, γιος τοῦ διάσημου Ἀγγλοῦ θεατρικοῦ συγγραφέα Ρίτσαρντ Μπ. Σέρινταν ποὺ ἦταν καλὸς φίλος τοῦ Λόρδου Βύρωνα. Δὲν γνωρίζω ἀκόμη τίς χρονολογίες γέννησης καὶ θανάτου τοῦ φλογεροῦ φιλέλληνα, θὰ πρέπει ὅμως νὰ ἦταν συνομήλικος τοῦ Βύρωνα καὶ ἐξίσου γνώστης τῆς κλασικῆς παιδείας. Μερικοὶ Ἕλληνες θυμοῦνται τὸν Σέρινταν σὰν μεταφραστὴ δημοτικῶν μας τραγουδιῶν ἀπὸ τὴν ἔκδοση τοῦ Γάλλου Κλώντ Φωριέλ (1824) καὶ τὴν ἔμμετρη ἀπόδοσή του Σολωμικοῦ «Ὑμνου εἰς τὴν ἐλευθερίαν», σ' ἀγγλικὸ τόμο (1825).<sup>4</sup>

Πρὶν ἀναλάβει τὸν ἡράκλειο ἄθλο τοῦ ν' ἀποδώσει σὲ μετρικὰ ἄφους ἀγγλικούς στίχους ὅλο αὐτὸ τὸν ποιητικὸ πλοῦτο, σὲ τόσο σύντομο χρονικὸ διάστημα, ὁ Σέρινταν δημοσίευσε στὸ Λονδίνο τὸ βιβλιαράκι, «Σκέψεις γιὰ τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση» (1822),<sup>5</sup> ποὺ τὸ 1823 βιβλιοκρίθηκε ἐπαινετικὰ στὸ ἔγκυρο «Monthly Magazine», γιατί ἀνέφερε πολὺ σοβαρὰ καὶ ρεαλιστικὰ ἐπιχειρήματα σχετικὰ μὲ τὴν ὑποχρέωση, ἀλλὰ καὶ τὸ συμφέρον, τῶν Δυνάμεων νὰ ὑποστηρίξουν τὴν ἀπελευθέρωση τῶν Ἑλλήνων.

Πιστεύω ὅτι γνωρίζω τὸ λόγο γιατί ἡ μετάφραση τοῦ «Ὑμνου» ἀπὸ τὸ νεαρὸ Ἀγγλο δὲν ἄρεσε στὸ Σολωμό. Στὴν ἐνθουσιώδη βιασύνη του νὰ προσφέρει τίς δυνάμεις του στὴν ἐξυπηρέτηση τοῦ σκοποῦ τῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1821, ὁ Σέρινταν — ποὺ γνώριζε μόνο ἀρχαῖα ἑλληνικὰ τοῦ σχολείου — παρέλειψε νὰ συνεργαστεῖ μ' ἕνα λόγιο ποὺ νὰ ἤξερε καὶ νέα ἑλληνικὰ (Ρωμέϊκα, ὅπως τὰ ἔλεγε ὁ Βύρων). Ἡ παράλειψη αὐτὴ τὸν ἔκανε νὰ ξεφύγει συχνὰ ἀπὸ τὴν ἀκριβῆ λεκτικὴ διατύπωση τοῦ πρωτοτύπου καὶ νὰ

ἐπιδίωξη μὴν ἐλεύθερη ἀπόδοσις, ἢ καὶ «ἀνάπλασις» ἔκφρασις καὶ μορφῆς, τῶν δημοτικῶν κειμένων καὶ τοῦ «Ὑμνου» ὥστε νὰ διαβάζονται σὸν γηγενῆ λυρικά στὴν ἀγγλικὴ γλῶσσα. Αὐτὴ ἡ ταχτικὴ ἔχει καὶ σήμερα πολλοὺς ὀπαδοὺς. Στὴν περίπτωσι τοῦ «Ὑμνου» οἱ ὀκτὼ συλλαβὲς τοῦ τροχαϊκοῦ τετραμέτρου τῆς ἑλληνικῆς, ἂν κάθε στίχος μεταφραστῆ με ἀκρίβεια, στὴν ἀγγλικὴ μετατρέπονται σὲ δίμετρα ἢ τρίμετρα γιὰτὶ ἡ γλῶσσα αὐτὴ δὲν ἔχει πολλὰς πολυσύλλαβες λέξεις ὅπως ἡ ἑλληνικὴ. Φυσικά, τὰ μέτρα αὐτὰ εἶναι σπάνια ἢ ἀφύσικα στὴν ἀγγλική, καὶ σωστὰ ὁ Σέρνιταν τὰ θεώρησε παρακινδυνευμένα, προτιμώντας νὰ προσθέσει δικῆς του ἐπινόησις λεκτικὰ στοιχεῖα ὥστε νὰ συνθέσει πλήρη τροχαϊκὰ τετράμετρα στὴ γλῶσσα του — ἓνα μέτρο πού ἐμφανίζεται καὶ στὶς ἀγγλικὰς λαϊκὰς μπαλλάντες. Αὐτὸ ὅμως τὸ «παραγέμισμα» ἐξέτισε τὸν ἔθνικόν μας ποιητὴ πού εἶδε τὸν «Ὑμνον» του νὰ ἐμπλουτίζεται λεκτικὰ μέχρι καὶ 40% ἀπὸ ἓνα ἀγνωστο στιχοῦργό. Ἰσως θὰ ἀνεχότανε μὴ τέτοια «βελτίωσις» ἀπὸ ἓνα διάσημο ποιητὴ, σὸν τὸν Βύρων. Ὁ τελευταῖος ὅμως δὲν πρόλαβε νὰ δεῖ τὸ κείμενον πού τοῦ ἔφερεν ὁ Σπυρίδων Τρικούπης τὸ 1824! Ὅπως ὅποτε, ὅλα τὰ παραπάνω δημοσιεύματα τοῦ Σέρνιταν συνέβαλαν ἀρκετὰ στὴ φιλελληνικὴ κίνησι. Δημοτικὰ μας τραγούδια ἀναδημοσιεύτηκαν σ' ἀγγλικά ἐντυπα,<sup>6</sup> ἢ μεταγλωττίστηκαν ἀπὸ ἄλλους στὰ βιβλία τους, ὅπως ἔγινε με τὴν τότε πασίγνωστη Βυρωνικὴ ποιήτρια, κυρία Φελίσια Δωροθέα Χήμανς.<sup>7</sup>

Τὸ ἐπιτάφειον ποίημα τοῦ Σέρνιταν γὰν τὸν Μπότσαρη ἴσως καὶ νὰ βασίζεται σὲ κάποιο ἑλληνικὸν δημῶδες, ἂν ὑποθέσουμε, φυσικά, ὅτι ἡ λαϊκὴ Μοῦσα εἶχε προφάσις νὰ δημιουργήσῃ στιχοῦργημα πού νὰ εἶχε σὸν μοντέλον ἀπομίμησις ὁ μεταφραστὴς τῶν δημοτικῶν μας. Ἡ ἀπόδοσί μου — ὅπως κι αὐτὲς πού ἀκολουθοῦν — σέβεται ἀπόλυτα τὴ μορφὴν στροφῶν καὶ στιχοῦργίας τοῦ ἀγγλικοῦ κειμένου, ἐνῶ ἔχει ἐπιφέρει μικροαλλαγὰς σὲ μερικὰ λεκτικὰ στοιχεῖα γιὰ νὰ ἐπιτευχθεῖ ἡ ἀπαραίτητη ὁμοιοκαταληξία τῆς ἐποχῆς:

Ξενοτοπίτη Ἕλληνα! μὴ φεύγεις παρακάτω!

Ἰερὰ λείψανα, μαθὲς, κείτονται ἀπὸ κάτω  
ἐτούτου τοῦ μνημείου.

Ἀνήκουσε σὸ Μπότσαρη — γενναῖο τῶν γενναίων,  
γιὰ τὴν Ἑλλάδα ἔπεσε, χώρα ἐλπίδων νέων  
λευτεριάς καὶ μεγαλείου.

Ἡ λευτεριά της πάντοτε ἦτανε εἰδωλό του.  
Νὰ τῆς τσακίσει τὰ δεσμὰ ἢ θέλησι δική του  
νὰ κατορθώσει

τοὺς Μουσουλμάνους μας ἐχθροὺς νὰ ἀφανίσει,  
τὰ βάσανα τῆς χώρας μας ν' ἀνακουφίσει,  
καὶ μᾶς λυτρώσει.

Ἐδῶ μόνο ἡ στάχτη του ἀνάπαυσι εὐρήκε,  
γιὰτὶ με ἅγιους πρόγονους στοὺς οὐρανοὺς ἐμπῆκε  
ἀντάμα ἡ ψυχὴ του,  
μ' ὄσους τρανὰ ἐνιώσανε κι εὐγενικὰ παλαίφαν,  
καὶ φλόγα γιὰ τὴν λευτεριά με κάθε σκέψη θρέψαν  
πατριωτικὴ, δική του.

Κάνε στοὺς γύρω βλοσυροὺς μονάρχες ἀγγελία,  
πῶς τὸ θαμμένο σῶμα σου σ' Ἑλλάδας γῆ ἁγία,

καί τ' ὄνομά σου,  
 ἰσονομίας προσταγή δίνουν νά πολεμοῦμε,  
 καί γιά τή Λευτεριά θανή ἔντιμη νά ποθοῦμε,  
 παράδειγμά σου.

Τὸ νόημα τοῦ σεμνοῦ λυρικοῦ εἶναι ἀπλό. Μιά φωνή στὴν ἀρχὴ ἀπευθύνεται στὸν περαστικό, ὕστερα στὸ νεκρὸ ἥρωα. Ἡ ἐλευθερία ἐξυμνεῖται ὡς θεότητα κι ὁ Μπότσαρης ὡς ὑπόδειγμα πατριώτη. Τὸ ἀντιμοναρχικὸ πνεῦμα στὴν τελευταία στροφή δείχνει ὅτι ὁ Σέρινταν συμμεριζότανε τὶς ἀντιμοναρχικὲς δηλώσεις τοῦ Βύρωνα καὶ τοῦ Σολωμοῦ σὲ σχετικὰ ποιήματά τους. Πιστεύω ἐπίσης ὅτι λόγος πού ἔκανε τόσοι φιλέλληνες νά χρησιμοποιήσουν τὸν ἥρωικὸ θάνατο τοῦ Μπότσαρη σὲ ἔργα τους — ἐνῶ ἀγνόησαν ὅλους σχεδὸν τοὺς ἄλλους — ἦταν ἡ συναισθηματικὴ τους ἀνάγκη ν' ἀπαντήσουν στὸ πασίγνωστο παράπονο πού εἶχε ἐκφράσει ὁ Βύρων σὲ πολλὰ ἔργα του, ἰδιαίτερα ὅμως στὸ «Προσκόνημα τοῦ Τσαίλντ Χάρολντ» (ἜΑσμα Β', στροφή 73) ἀπὸ τὸ 1812:

Ἐλλάς ὡραία! λείψανο θλιβερὸ ἀξίας πού 'χει δώσει!  
 Ἀνύπαρκτη, μ' ἀθάνατη' τρανή, μὰ ξεπεσμένη!  
 Ἐμπρὸς τὰ σκόρπια τέκνα σου ποιός θὲ νά ὀδηγήσει  
 κι ἀπ' τὴ συνήθεια τῆς σκλαβιάς σὲ βγάλει λυτρωμένη;  
 Τέτοιοι δὲν ἦτανε παλιὰ γιοί σου, πού μαζεμένοι  
 δίχως ἐλπίδα μαχητές, τί πρόθυμα δεχτῆκαν  
 στὶς ἑρμοπύλες, στὰ Στενά, νά πέσουν σκοτωμένοι; —  
 Τέτοιο γενναῖο στὴν ψυχὴ πνεῦμα ποιοὶ ξαναβρῆκαν,  
 νά σὲ βγάλουν ἀπ' τὸν τάφο, ἀπ' τὸν Εὐρώτα βγῆκαν;

Ἡ ἀπάντηση τοῦ Σέρινταν θυμίζει καὶ τὴν Σολωμικὴ ἀπόκριση στὸ ἴδιο παράπονο τοῦ Βύρωνα: «Ναί, ἀλλὰ τώρα ἀντιπαλεύει / κάθε τέκνο σου μ' ὀρμή, / κι ἀκατάπαυστα γυρεύει / ἢ τὴ νίκη, ἢ τὴ θανάτη». Παληκάρια ὡς τὸν Μπότσαρη εἶναι οἱ σύγχρονοι συνεχιστὲς τῆς παράδοσης τοῦ Σπαρτιάτη Λεωνίδα, μᾶς τονίζουσιν.<sup>8</sup>

Σὲ μιὰ συλλογὴ ποιημάτων που δημοσίευσεν τὸ 1850 ὁ Ἀμερικανὸς Φράνκλιν Φίς ὑπάρχει τὸ ποίημα «Τὸ καλωσόρισμα τοῦ Μάρκου Μπότσαρη στὸ θάνατον».<sup>9</sup> Δὲν γνωρίζω πότε ἀκριβῶς γράφτηκαν οἱ τρεῖς ὀκτάστιχες στροφές του, οὔτε πολλὰ πράγματα γιὰ τὸν σήμερα λησμονημένο ποιητὴ. Τὸ γεγονός ὅμως ὅτι ὁ Φίς εἶχε ἐκδόσει παιδικὰ βιβλία, ἀναγνωστικά, καὶ σχολικὰ ἐγχειρίδια, μὲ κάνει νά υποθέσω ὅτι ἦταν ἐκπαιδευτικὸς μὲ κλασικὴ μόρφωση. Ἄλλως τε στὸ βιβλίον του «Ποιήματα» (1855) περιλαμβάνεται κι ἕνα ἀξιόλογο λυρικὸ μὲ τίτλο «Προμηθεύς». Τὸ ποίημα τοῦ Φίς εἶναι ἕνας δραματικὸς μονόλογος τοῦ Μπότσαρη, πού καταλήγει μ' ἕνα ἀποχαιρετισμὸ στὴ ζωὴ καὶ μιὰ διατράνωση τοῦ πατριωτισμοῦ του:

Τώρα μ' ἀφήνουν μοναχό. Θαμπώνουν τὰ λουλούδια,  
 κι οἱ ὀμορφιές τους πάνε πιά.  
 Ὁ ἥλιος ρίχνει χαμηλὰ φέγγος πού ξεχωρίζει  
 ἀλλὰ τὴ δόξα ἀντανακλᾷ.  
 Καλωσορίζω σε, λοιπόν, προσκαλεστὴ τῆς κρίσης!  
 στερνὴ φωνή μου ἄκου ξανά:  
 «Ὁ πόλεμος κι ὁ θάνατος γιὰ τὴν ἐλευθερία  
 δὲν εἶναι πόνος, μὰ χαρά!»

Πιὸ ρητορικὸς ἀπ' τὸν συγκρατημένον Φίς, ὁ συμπατριώτης τοῦ Τζῶν Στέθεμ Μούρ, ἀπὸ τὴν Μαίρυλαντ, συνέθεσε στὶς 18 Ἰουνίου 1841 δεκα-έξι (16) τετράστιχα μὲ τίτλο «Ἡ πτώση τοῦ Μάρκου Μπότσαρη», ποῦ δημοσιεύτηκαν σὲ συλλογὴ τοῦ τὸ 1844.<sup>10</sup> Ἐπειδὴ τὸ μακροσκελὲς λυρικό ἀκολουθεῖ μιὰ σύντομη εἰδηση γιὰ τὸ θάνατον τοῦ Μπότσαρη στὴ νυχτερινὴ μάχη (τὸν Αὐγούστου τοῦ 1823), ἡ δὲ ἡμερομηνία 18-06-1841 εἶναι ὑπογραμμισμένη ἀπὸ τὸν Μούρ, συμπεραίνω ὅτι πιθανὸν τὸ ποίημα νὰ γράφτηκε γιὰ τὴν εἰκοστὴ ἐπέτειον τῆς ἔναρξης τοῦ ἀγῶνα ποῦ εἶχε ἤδη (1841) καταλήξει στὴ θεμελίωση μιᾶς ἀνεξάρτητης Ἑλλάδας. Τὸ ποίημα τοῦ Μούρ ἀνοίγει μὲ μιὰ ὠραία περιγραφὴ τῆς νύχτας ποῦ δημιουργεῖ κατάλληλη ἀτμόσφαιρα γιὰ μιὰ ἐλεγειακὴ σύνθεση:

Μεσάνυχτα, κι ἡ ἀργυρὴ σελήνη  
τὴν σιωπηλὴ τὴν θάρδια τῆς κραταεῖ'  
ἐνῶ κοιμᾷτ' ἀμέριμνος βαθειὰ στὴν κλίνην  
ὁ Τοῦρκος ποῦ ἡ καταχνιά φυλάει.

Τὰ τετράστιχα ποῦ ἀκολουθοῦν περιγράφουν τὴν αἰφνίδια ἐπίθεση τῶν Σουλιωτῶν στὸ στρατόπεδον τοῦ Πασᾶ καὶ τὴν πανωλεθρία τῶν ἀγουροξυπνημένων Τοῦρκων. Στὴ στροφή 9 βλέπουμε τὸν ἥρωα:

Μὲ τόλμη, δὲς, ὁ Μπότσαρης τοὺς ἄντρες ὀδηγαίει  
ἐναντία στῶν ἐχθρῶν ξέφρενον πλήθος,  
καὶ γρήγορος ὡς ἀετὸς καθὼς στὴ γῆ ὀρμαίει  
σκορπᾷ τὸν θάνατον μὲ τὸ γυμνὸ του ξίφος.

Γοργὴ καὶ γλαφυρὴ εἶναι ἡ περιγραφὴ τῆς καταστροφῆς τῶν Τοῦρκων, ἐνῶ πέφτει χτυπημένος ὁ Μπότσαρης καὶ τὸν παίρνουν τὰ παληκάρια τοῦ ἀπ' τὸ πεδίο τῆς μάχης, ζητωκραυγάζοντας γιὰ τὴ νίκη καὶ τονίζοντας: «Μπορεῖ ἕνας Σουλιώτης νὰ πεθάνει πιὸ ἔνδοξα;». Ἡ τελευταία στροφή ὑπογραμμίζει τὴν ὑστεροφημίαν τοῦ ἥρωα, ἴσως δὲ καὶ ὑπονοεῖ ὅτι τὸ παράδειγμα τοῦ συγκίνησε τὸν ποιητὴ μετὰ τόσα χρόνια:

Του γενναίου ἡγέτη τῆς δόξας του μνεῖα  
οἱ ἱστορίας σελίδες τὸ φῶς θὰ σκορπίζει  
καὶ τῆς μνήμης τυράννου στυγεροῦ τὴ μανία  
μὲ τρυφερὴ παρηγοριὰ γλυκὰ θ' ἀνακουφίζει.

Ἄκόμη μακροσκελέστερο κι ἐνθουσιωδέστερο εἶναι τὸ ἐντυπωσιακὸ ποίημα «Μπότσαρη τάφος» τοῦ Τζῶν Νέλσον ΜακΤζίλτον (1805-75), ποῦ περιέχεται στὸν τόμον τοῦ, «Ποιήματα» (1840).<sup>11</sup> Ὁ ποιητὴς, ποῦ ὅπως φαίνεται εἶχε μορφωθεῖ καὶ γίνετο ἐκπαιδευτικὸς, ἦταν μόλις δεκαοκτὼ χρόνων ὅταν σκοτώθηκε ὁ Σουλιώτης. Ἀσφαλῶς ἡ νεανικὴ ψυχὴ τοῦ ἐννοίωσε θαυμασμόν γιὰ τὴν παληκαριά τοῦ Ἑλληνα πατριώτη. Μποροῦμε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ὁ ΜακΤζίλτον ἔγραψε τὸν «Τάφος» μερικὰ χρόνια μετὰ τὸ γεγονός, ἀφοῦ εἶχε διαβάσει — ὅπως καὶ ὁ Φ. Φίς — τὴν εἰδηση στὸν τύπον. Ὑπάρχουν ἄλλωστε καὶ σχετικὲς Σημειώσεις ἀπὸ ἐφημερίδες ποῦ συνοδεύουν τὸ μακροσκελέστατον ποίημα. Ἐπίσης πρέπει νὰ γνωρίζε καὶ τὸ δημοφιλέστατον «Μάρκος Μπότσαρης» (1824) τοῦ Χάλλεκ, τὸ ὁποῖον ἀπομιμεῖται σὲ μικρολεπτομέρειες, ἀμιλλώμενος νὰ ξεπεράσει σὲ λογοτεχνικὴ φήμη τὸν γνωστὸ Χάλλεκ ποῦ εἶχε γίνετο παγκόσμιον γνωστὸς ἀπὸ τὴν φιλελληνικὴ ὠδή του.

Μὲ τὴ λέξη «Τάφος» τοῦ τίτλου ὁ νεαρὸς ΜακΤζίλτον πρέπει νὰ ὑπο-



νοεῖ — ὅπως ὁ σύγχρονός του Οὔγκο Φόσκολο κι ὁ μεταγενέστερος Μίλλαρ — με στοὺς δικούς τους λυρικούς «Τάφους» — ὅτι τὸ ποίημα ἐγκλείει σὰν μνημεῖο, ὄχι βέβαια τὸ σῶμα ἀλλὰ τὸ πνεῦμα καὶ τὴν σημασία τοῦ ἐνδόξου νεκροῦ. Τὸ ποίημα «Μπότσαρη τάφος» εἰσηγεῖται ἀπὸ μιὰ ἐπιγραφή τοῦ Στήβενς σχετικὰ μὲ τὴν σεμνότητα τοῦ ἥρωα πὺ δὲν ἐπιζητᾶ μεταθανάτια φήμη οὔτε ἐπιβλητικὸ μνημεῖο, καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ δεκαεφτὰ (17) δεκάστιχες στροφές. Ἄν ὄχι οὐδὲ ὁμορφιά ἢ οπουδαιότητα, τὸ ἐλεγειακὸ τοῦ ΜακΤζίλτον ἀσφαλῶς ξεπερνάει σὲ μῆκος κάθε ἄλλο φιλελληνικὸ ποίημα πᾶνω σὲ ἓνα συγκεκριμένο θέμα τοῦ 1821. Ἡ δεκάστιχη στροφή ἴσως νὰ μαρτυράει τὴν ἐπιθυμία τοῦ Ἀμερικανοῦ νὰ ξεπεράσει καὶ τὴν ἐννιαστική Σπενσερική στροφή στοῦ «Τοῦάιλντ Χάρολντ» πὺ εἶχε κάνει τὸν Βύρωνα διάσημο καὶ πασίγνωστο στὶς Η.Π.Α.

Ἡ ὅλη σύνθεση εἶναι προφανῶς Βυρωνική, μ' ἀναφορὰς στὴν ἀρχαία δόξα (Μαραθῶνα, Θερμοπόλες, Σπαρτιάτες, Πέρσες) καὶ στὶς σύγχρονες θυσίες στοῦ Μεσολόγγι. Αὐτὴ ἢ λεπτομέρεια βοηθάει νὰ χρονολογήσουμε τὴ σύνθεση μετὰ τὴν πτώση τοῦ Μεσολογγίου (1826). Ἡ κεντρικὴ ἰδέα εἶναι πρωτότυπη καὶ μέσα στὸ πνεῦμα τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ Στήβενς: οὔτε τὰ ἐρείπια τῆς ἔνδοξης πόλης εἶναι ἱκανὰ γιὰ νὰ ἐγερθεῖ πέτρινο μνημεῖο γιὰ τὸν Μπότσαρη, ἀλλὰ ὀλόκληρη ἢ ζωσα φύση τῆς Ἑλλάδας ἀποτελεῖ μνημεῖο πὺ διαλαλεῖ τὴ δόξα του! Ἐδῶ ὁ Ἀμερικανὸς ποιητὴς ἴσως ἀπηχοῦσε καὶ τὴ ρήση τοῦ Περικλῆ στὸν «Ἐπιτάφίῳ» του, «ἀνδρῶν γὰρ ἐπιφανῶν πᾶσα γῆ τάφος».

Ἡ σύνθεση ἀποτελεῖται ἀπὸ ρητορικὰ διατυπωμένες λεπτομέρειες γιὰ τὴν ἐπιλογή τριακοσίων μόνο μαχητῶν (ὅσοι καὶ τοῦ Λεωνίδα) ἀπὸ τὶς δυὸ χιλιάδες πὺ διέθετε ὁ Μπότσαρης, καὶ γιὰ τὸν ἐπιτυχὴ αἰφνιδασμὸ τὰ μεσάνυχτα στ' ἀντίοκηνα τοῦ ἐχθροῦ, τὴ νίκη τους, ἀλλὰ καὶ τὸν θάνατο τοῦ ἥρωα, πὺ τοὺς εἶχε ἐξηγήσει πρὶν τὴν ἐπίθεση, «Ὅταν σταματήσει τὸ ἄγριο σάλπισμα τῆς τρουμπέτας μου, ριχτήτε στὴ μάχη — ἂν μὲ χάσετε, θὰ μὲ βρῆτε στὴ σκηνὴ τοῦ Πασᾶ». Πράγματι ἐκεῖ τὸν βρῆκανε, προσθέτει ὁ ΜακΤζίλτον στὴ στροφή 12:

.....ἀπὸ μολύβι Τούρκου σκοτωμένο,  
μὲ βόλι στὴν καρδιά, καὶ τὸ κεφάλι του στὰ δυὸ σκισμένο.

Τέσσαρες στροφές ἀσχολοῦνται μὲ τὸν θρῆνο τῆς Ἑλλάδας, τὴ χήρα καὶ τὰ ὄρφανὰ τοῦ ἥρωα. Ἐλέγχουν ὅμως τὴν ἔκφραση λύπης μὲ τὴν ὑπενθύμιση ὅτι ὁ Μπότσαρης πέθανε γιὰ τὴ λευτεριά — ὑπερήφανος, ἀδούλωτος καὶ γενναῖος. Ἡ τελευταία στροφή ἐκπλήσσει μὲ τὴν ἐξίσωση τῆς ἀμερικανικῆς φιλοπατρίας τοῦ ποιητῆ μὲ τὴ λατρεία του γιὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸν ἥρωά της. Θεωρεῖ τὸν Μπότσαρη συγγενῆ τῶν Ἀμερικανῶν ἠρώων τοῦ Πολέμου τῆς Ἀνεξαρτησίας, καὶ τολμηρὰ ἀναπτύσσει τὴν ἰδέα τῆς ἠρωικῆς συγγένειας Μπότσαρη καὶ Γεωργίου Οὐάσιγκτων:

Συγγενεῖς εἶναι δικοί του, στοῦ Κολόμβου μας τὴ γῆ,  
ὅσοι γύμνωσαν τὰ στήθη — καὶ ἀψήφισαν τὸ πλῆγμα,  
πρόστρεξαν σ' Ἐλευθερίας τὴν προσταχτικὴ κραυγή,  
καὶ κοιμοῦνται μὲ τὸ Μάρκο τώρα μὲς τὸ κρῦο μνήμα:  
Τοὺς ἐκέρδισε ὁ τάφος — κείτονται σιγουρεμένοι  
κάτω ἀπὸ τὰ χῶματα πὺ οἱ ἴδιοι ἐξαγνίσαν'  
καὶ μυριάδες στὴ θανά τους γίνονται εὐλογημένοι,

χαίρονται 'Ελευθερία πού 'δωσαν σάν ξεψυχήσαν —  
 Δυστυχής 'Ελλάς, τόν γιό σου διεκδικούνε γιά δικό τους  
 τοῦ Οὐάσιγκτων τὰ τέκνα, ἦρωα ἀδελφικό τους.

Αὐτὴ ἡ πολὺ συγκινητικὴ, εἰλικρινὰ πατριωτικὴ καὶ ταυτόχρονα φιλελληνικότητά της, ταύτιση τοῦ Μπότσαρη μὲ τοὺς ἥρωες τοῦ ἀμερικανικοῦ πανθέου, κι ἰδιαίτερα μὲ τὸν «πατέρα του ἔθνους» τους, θυμίζει καὶ μιὰ λιγότερο τολμηρὴ, ἀλλὰ ἐξίσου πετυχημένη ταύτιση τοῦ Μπότσαρη μὲ τὸν Λόρδο Βύρωνα, πού ἔκανε ἕνας ἄλλος 'Αμερικανὸς σ' ἐλεγεία γιὰ τὸ θάνατο τοῦ βάρδου στὸ Μεσολόγγι, γράφοντας ὅτι κι οἱ δυὸ γενναῖοι ἐλευθερωτὲς τῆς 'Ελλάδας ἀνήκουν στὴν ἴδια ἱερὴ χορεία ἠρώων πού σκέπασε τὸ ἅγιασμένο κῶμα.<sup>12</sup>

Μ' αὐτὲς τὶς γραμμὲς κλείνω τὴν σύντομη παρουσιάσή μου τῶν τεσσάρων λυρικῶν γιὰ τὸν Σουλιωτὴ ὀπλαρχηγό, ὑπενθυμίζοντας ὅτι γιὰ πρώτη φορά οἱ Βρετανοὶ κι οἱ 'Αμερικανοὶ μάθανε κάτι γιὰ τὸ θρυλικὸ Σούλι ἀπὸ τὸ Β' Ἰσλαμ τοῦ Τσαίλντ Χάρολντ (1812) καὶ τὶς Σημειώσεις τοῦ φιλέλληνα βάρδου, Λόρδου Βύρωνα, πού τὸ 1988 γιορτάζουμε τὰ 200 χρόνια ἀπὸ τὴ γέννησή του τὸ 1788.

### ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Γιὰ τὸ ποίημα «'Ο Θρῆνος τοῦ Ρήγα» τοῦ Φαίαρφιλντ, βλέπε περιοδικὸ *Μετῆρα* (Καλοκαίρι 1988).
2. Βλέπε ἄρθρα στὸν τόμο μου, *Ἀγγλόφωνη Φιλολογία: Συγκριτικὲς Μελέτες* ('Αθήνα: Κέδρος, 1981), γιὰ φιλελληνικὰ ποιήματα γιὰ τὴ σφαγὴ τῆς Χίου, τὸ Αἰγαῖο, τὸ Μεσολόγγι κ.τ.τ.
3. Γιὰ μιὰ γενικὴ ἐπισκόπηση τῆς συμβολῆς τοῦ Βυρωνισμοῦ στὴν ἀπελευθέρωση τῆς 'Ελλάδας βλέπε ἄρθρο μου, «Μορφὲς Βυρωνικοῦ Φιλελληνισμοῦ», *Νέα Ἑστία* (Χριστούγεννα 1987), 55 - 72.
4. Charles Brinsley Sheridan, *The Songs of Greece from the Romaic Text*, edited by Claude Fauriel (London, 1825).
5. *Thoughts on the Greek Revolution* (London, 1822).
6. Π.χ., τὸ Ρουμελιώτικο «Λιάκος» ἀποδόθηκε σὲ ἔννιὰ τετράστιχα στὸ περιοδικὸ *The Oriental Herald and Colonial Review*, XIX (October, 1828), 95 - 6. Τὸ «Μεσολόγγι» μεταφράστηκε σὲ τέσσερα τετράστιχα ἀπὸ τὸν Robert Pashley στὸ βιβλίο του *Travel in Grete* (London, 1837), II, 134.
8. Felicia Dorothea Hemans, «Greek Funeral Chant, or Myrologue», from Claude Fauriel's edition, *The Poetical Works* (1848).
8. Κάτι ἀνάλογο ἐπίδωκε καὶ ὁ φιλέλληνας P. B. Shelley στὸ λυρικό του δρᾶμα *Ἐλλάς* (1822), πού εἶναι καὶ ἡ πιθανότερη πηγὴ τοῦ Σολωμικοῦ «Ἕννυμου».
9. Franklin W. Fish, «Marco Bozzaris's Welcome to Death», *The Heart's Musings* (New York, 1850), 123 - 4.
10. John Stethem Moore, «The Fall of Marco Bozzaris», *The Oracle of Delphos, and Other Poems* (Washington, 1844), 67 - 70.
11. John Nelson McJilton, «Tomb of Bozzaris», *Poems* (Boston, 1840), 71 - 77.
12. John Jay Adams, «Byron», *The Charter Oak, and Other Poems* (New York, 1839), 48.

## ΑΡΤΕΜΙΣΙΑ

Ἡ ὁμορφιά  
(Τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς)  
Πληρώνεται ἀκριβά.

Περπατᾶμε στὰ τυφλά  
Σὰν φεγγαροχτυπημένοι  
Μὲ τὸ ἀόρατο χέρι τοῦ Θεοῦ  
Γιὰ ὁδηγό,  
Καὶ τὰ ζῶα, τὰ πουλιὰ καὶ τὰ ψάρια  
Γιὰ ὑποτακτικούς.

Καὶ στὴν πλάτη μας  
— Σὰ σὲ πλάτη δεινόσαυρου —  
Πατάει, κάθε πού κινούμαστε,  
Ἕνα ἀστραφερό, κατάχρυσο σκίρτημα,  
Μιὰ ὀλοπόρφυρη, πύρινη λάμψη.

Τοῦ δίσκου τοῦ ἡλίου,  
Ποῦ δύνει  
Στὸ νερένιο μαυσωλεῖο του.  
Ἄσε τὸ φλογισμένο αἷμα του  
Νὰ γίνεῖ πορτοκαλένιο,  
Νὰ χυθεῖ μέσα ἀπὸ μέλι:  
Κυνηγᾶμε τὴ φανταστικὴ σκοτεινιά!

ΟΘΩΝ Μ. ΔΕΦΝΕΡ



## Η ΜΕΤΑΘΕΣΗ

Ὁ Θόδωρος  
μιὰ φίλια περαστικὴ  
γιατὶ μετατέθηκε  
στὴν ἀφωτὴ χώρα  
τῆς σιωπῆς.

Κι ὅμως, μέσα σὲ κύκλο  
μένει ἡ μορφή του  
σημειωμένη  
στὴ μεγάλη πού θγάλαμε  
φωτογραφία  
στῆς ζωῆς μας  
τὴν ἐκδρομή.

## Η ΑΓΡΙΑΠΙΔΙΑ

Στὸν Ἄντρεά

Σὲ τόπο φύτρωσες  
κατάξερο, Ἄντρεά,  
σὰν τὴν ἀγριαπιδιά  
στὸ φαλακρὸ ἀγρὸ  
τὴν ἀπορη φροντίδας  
μὲ μόνη ἐλεημοσύνη  
τὸ θρόχινο νερό,  
ποῦ πρόθυμα τ' ἀπόσκιο της  
καὶ τὴ φτωχὴ σοδειὰ  
στὰ πεινασμένα κι ἄστεγα  
προσφέρει, ζῶα καὶ πουλιά.



## Ο ΕΡΓΕΝΗΣ

Τούτος ὁ πεῦκος  
στὸν κῆπο τοῦ θείου μου  
ἄλλο δέντρο δὲν ἄφησε  
πλάϊ του νὰ φυτρώσει.

Τὰ πουλιά ἔχει φίλους  
καὶ συντροφιά.

Ἴδιος ο θεῖος μου  
ποῦ ἐργένης  
τὸ βίο του, πέρασε  
μὲ συχνὲς ἐπισκέπτριες  
καρδερίνες πολύχρωμες  
στοῦ ἔρωτα τὰ κλαριά.



## ΑΘΕΑΤΗ ΠΛΕΥΡΑ

Μπορεῖ μὲ ὕφος  
νὰ τοῦ μίλησε  
ἀνοίκειο, ἢ ζωὴ  
καὶ στάση ἀπέναντί του  
νὰ τήρησε σκληρὴ  
κι οὔτε ποτέ της  
ν' ἄφησε  
κι αὐτὸς τ' ἀξιοθέατά

μιὰ μέρα νὰ χαρεῖ.

Μ' ἀργότερα κατάλαβε  
τὸ πόσο ἐνδιαφέρουσα  
ὕπηρεξε αὐτή, ἢ ἀγνωστη  
κι ἀθέατη σὲ ἄλλους  
πλευρά της πού 'χε δεῖ.



ΜΑΡΙΑΣ ΜΑΡΙΝΕΣΚΟΥ - ΧΥΜΟΥ

## ΠΑΝΑ·Ι·Τ ΙΣΤΡΑΤΙ

### Συμβολή στην βιογραφία του

Μοναδική φυσιογνωμία στον χώρο της λογοτεχνίας με την ζωή και το έργο του τραβάει συνέχεια το ενδιαφέρον τόσο των έρευνητών, των καλλιεργημένων αναγνωστών, καθώς και των πλατιών μαζών. "Αν και οι γιορταστικές εκδηλώσεις για τα εκατό χρόνια από την γέννηση του Ρουμάνου συγγραφέα — με ελληνικό αίμα στις φλέβες του — τερματίστηκαν στην Ρουμανία, στην Γαλλία και στην Έλζαδά, νέα διβλία του δημοσιεύονται συνέχεια και μάς δίνουν ελπίδα και μια πιά σωστή και ολοκληρωμένη εικόνα του λογοτέχνη πού πίστευε ειλικρινά πως «ή παρυσία του θά άποτελέσει έστω και μια έλάχιστη συμβολή στην πνευματική συμφωνία του κόσμου». Για παράδειγμα, ο καθηγητής Dr. Heinrich Stiehler από το Πανεπιστήμιο Klagenfurt της Αυστρίας έτοιμάζει «Τά άπαντα του Παναίτ Ίστράτι», πού θά εκδοθού στην Όμοσπονδιακή Γερμανία. Με την ευκαιρία μιας έπίσκεψης στό Βουκουρέστι, στην «Ένωση Ρουμάνων συγγραφέων», τον Όχτώβρη του 1986, έκαμε και μια διάλεξη με τον τίτλο «Πώς πρέπει νά διαβάσουν στην Γερμανία τον Παναίτ Ίστράτι».

Μέχρι τώρα δημοσιεύθηκαν τρεις τόμοι από τον Έκδοτικό Όικο Bücherbilde Suttnerberg και ή έκδοση έπαινήθηκε από τις γνωστές γερμανικές έφημερίδες «Allgemeine Zeitung, Süddeutsche Zeitung» και το περιοδικό «Stern». Η τηλεόραση της Βαυαρίας παρουσίασε ένα ντοκυμαντέρ για την ζωή του συγγραφέα, πού το επέδλεψε ο ίδιος καθηγητής Dr. Heinrich Stiehler.

Όστερα από ειδική έρευνα πού κάναμε με την βοήθεια της κυρίας Νίκης Βαλασαμή,\* από το Άργοςτόλι, συγγενή του Παναίτ Ίστράτι, στην βιογραφία του προσθέτονται τά ακόλουθα στοιχεία: Το χωριό Φαρακλάτα, τόπος της καταγωγής του λογοτέχνη, βρίσκεται σέ άπόσταση πέντε χιλιομέτρων από το Άργοςτόλι. Οι κάτοικοί του και πριν και σήμερα άσχολούνται με την γεωργία και την κτηνοτροφία. Άλλοτε, τά Φαρακλάτα ήταν χωριό με πληθυσμό μεγάλο και έξευγενισμένους ανθρώπους, γιατί βρίσκονταν κοντά στό Άργοςτόλι και γιατί άνέκαθεν είχε μετανάστες πού μετέφεραν τον πολιτισμό. Παλιά, μετανάστευαν στην Ρουμανία, Ρωσία και Αίγυπτο. Σήμερα, μετανάστεύουν στην Άμερική και την Αυστραλία. Το μεγάλο ρεύμα της μετανάστευσης άρχισε μετά τον πόλεμο και μετά τον καταστροφικό σεισμό. Το χωριό πού το 1920 είχε 1.195 κατοίκους, το 1981 άριθμούσε μόνον 340 κατοίκους, σύμφωνα με τά έπίσημα έγγραφα της κοινότητας.

Ό πατέρας του συγγραφέα όνομαζόταν Γεώργιος Βαλασαμής και γεννήθηκε το 1848. Τά άδέλφια του Γεωργίου είναι ο Γεράσιμος (γεν. 1838), ο Διονύσιος (γεν. 1842), ο Νικόλαος (γεν. 1853), ή Εύαγγελούλα (γεν. 1854), ο Παναγιώτης (γεν. 1855) και ή Ειρήνη (γεν. 1867). Ό παππούς του Παναίτ Ίστράτι λεγόταν Σπυρίδων και είχε γεννηθεί το 1810.

\* Έυχαριστώ και πάλιν την κυρία Νίκη Βαλασαμή και την οικογένειά της για τις πολύτιμες πληροφορίες πού μου έδωσαν.

Μαζί με τον Γεώργιο Βαλσαμή μετανάστευσε στην Ρουμανία και ο αδελφός του Νικόλαος. Ο Διονύσιος έζησε στην Νικομήδεια της Μικράς Ασίας. Τά έγγονα του επέστρεψαν στο Άργοςτόλι. Το όνομα του λογοτέχνη φέρνει ο κεντρικός δρόμος του Άργοςτόλιου και το πολιτιστικό κέντρο. Στο σπίτι, που είναι έρειπωμένο, έντοιχίστηκε στις 16 Δεκεμβρίου 1984 μιá αναμνηστική πλάκα και στην τελευταία παραβρέθηκε και ή σύζυγος του συγγραφέα.

Ο Παναϊτ Ίστράτι γεννήθηκε στο χωριό Μπαλντοβινέστι, κοντά στο λιμάνι της Βραΐλας, που άλλοτε ήταν μιá από τις ωραιότερες και άνθηρότερες έλληνικές παροικίες της Ρουμανίας. Έδω στην Βραΐλα έφθασε το 1880 κι ο πατέρας του Ίστράτι για να βρεί μιá καλύτερη τύχη, να γίνει βοήθεια και στήριγμα των δικών του στα Φαραλάτα της Κεφαλονιάς. Σ' αυτή τή Βραΐλα θά έραξε κι ο Βαλσαμής και θά δούλεφε σκληρά, έπως όλοι οι συμπατριώτες μας, που δόξασαν το έλληνικό όνομα στις παραδουνάδιες χώρες. Έδω ό μετανάστης μαγεύθηκε από τά μάτια μιáς όμορφης Ρουμάνας, της Ζωΐτσας. "Αν και ή Ζωΐτσα δέν είχε παντρευθεί με την εύλογία του Θεού, έμεινε πιστή στον όρκο που έδωσε στον Έλληνα, που τον σκότωσαν οι φρουροί των συνόρων. Μετά τον θάνατο του άντρα της, ή Ζωΐτσα άφιερώθηκε στην άνατροφή του μοναχογιού της, πλένοντας κάθε μέρα στα σπία των μαχαλάδων της Βραΐλας.

Ο Παναϊτ έβγαλε το Δημοτικό σέ ήλικία 12-13 χρονών. Διευθυντής του Δημοτικού — μās διηγείται ό Ίστράτι — ήταν ό Κ. Μούσέσκου, που όπως μās μαρτυρεί στο διόλιό του «Ο σφουγγαράς», έδλεπε στο πρόσωπο του Παναϊτ ένα μαθητή που ύποσχόταν πολλά. «Χωρίς αυτόν τον δάσκαλο — διηγείται ό Ίστράτι — θά είχα άσφαλώς καταλήξει σέ κανένα άναμορφωτήριο». Μετά το Δημοτικό έψαχνε για δουλειά, για να μπορεί νό βοηθάει την μητέρα του. Μικρή θήθεια είχε από τους δύο θείους του, — άδέλφια της μητέρας του —, τον Άγγελο και τον Ντίμη. Με τον πρώτο μάθαινε την τέχνη του παιδιού της ταβέρνας. Με τον δεύτερο ένιωθε να μεθάει από την λευτεριά. Μαζί του ξεκινούσε με το τουφέκι του να κυνηγήσει τις τσίγλες που έτρωγαν τά σταφύλια.

Ύστερα από κάμποσο καιρό θρήκε δουλειά σέ μιá ταβέρνα. Ήταν ή ταβέρνα του Έλληνα κύρ Λεωνίδα, περίφημη για το κρασί της και την κουζίνα της. Η διαμονή του σ' αυτή την ταβέρνα τον ώφέλησε, γιατί του έδωσε την εύκαιρία να μάθει έλληνικά. Ο κύρ Λεωνίδας — μοναδικός θησαυρός του μπαρμπα - Ζανέτου — είχε γεννηθεί στη Βραΐλα, μιλούσε καλά ρουμάνικα, άλλα διατηρούσε την έλληνική υπεργράνεια. Στην ταβέρνα, έκτός από το πλύσιμο των πιάτων, έπρεπε να μάθει και τά διακόσια θαρέλια με κρασί, ρακί, λικέρ, λάδι και ξύδι, να μάθει δηλαδή «τή χρούμπα», τον ύπόγειο λαβύρινθο, να έξοικειωθεί με τις δεκάδες διαφορετικές ποιότητες κρασιών και οίνοπνευματωδών ποτών, για να μπορεί άργότερα να τά άναγνωρίζει από το χρώμα τους και το άρωμά τους.

Δυστυχώς, ό Παναγιής, που άγαπούσε πολύ το διάβασμα, δέν άντεχε τις δουλειές του μαγαζιού, του λαντζέρη και ήυρε μιάν άλλη δουλειά που του φάνηκε πιό άνεκτή, στον φούρνο του κύρ Νικόλα, που μās περιγράφει στο διήγημά του «Ο κύρ Νικόλας»:

«Οί κάτοικοι της συνοικίας, όπου ήταν ό φούρνος του κύρ Νικόλα, συναγωνίζονταν σέ δυσωδία τις παλιές συνοικίες του Καΐρου και του Άλεπ και κατηγορούσαν τον κύρ Νικόλα πώς ήταν θρώμικος. Κι είχαν δίκιο. Αυτό όμως που άνάγκαζε τά χαμίνια και τά κοριτσάκια της γειτονίας να διαβαίνουν προσεχτικά το κατώφλι του μαγαζιού του, είχε σχέση με την φήμη που κυκλοφορούσε σέ θάρος του. Ο Παναγιής ζήτησε την γνώμη της μητέρας του. Αυτή πολύ ταραγμένη του είπε: «Άγόρι μου, ό ένοχος δέν πέφτει παρά σέ μιá και μόνη άμαρτία: αυτή που διέ-



πραξε, ἐνῶ ὁ κατήγορος σὲ χίλιες. "Ὅλες αὐτὲς μὲ τὶς ὁποῖες ἐπιβαρύνει τὸν διπλανό του. Γνωρίζω τὸν κύρ Νικόλα, ἐδῶ καὶ μιὰ ἐβδομάδα, ἀλλὰ δὲν τὸν ὑποπεύομαι. Ἐχει τὴν καλωσύνη μέσα στὰ μάτια του καὶ πιστεύω σὲ αὐτὰ πού λέει τὸ βλέμμα, γιατί ὁ ἄνθρωπος μὲ τὸν λόγο μπορεῖ νὰ προσποιηθεῖ, ποτὲ ὅμως μὲ τὰ μάτια." (Κοντίν, Μετάφραση Ι. Πανούση, Κάκτος 1979, σελ. 93 - 94).

Κι ἔτσι ὁ μικρὸς Παναγῆς ἐγκαταστάθηκε πλέον στὸν πάγκο τοῦ ζαχαροπλαστείου μὲ ἓνα διβλίο στὰ γόνατα. Λαχταρώντας τὴν γνώση καὶ τὴν ἐλευθερία, ἀποφεύγοντας κάθε φιλικὴ ἐπαφή μὲ τὰ παιδιὰ τῆς ἡλικίας του, ἔτρωγε διπλὲς μπουκιές, μελετώντας, ρεμβάζοντας καὶ ἐρευνώντας τὸ διβλίο τῆς ζωῆς: τὴν καρδιά τοῦ ἀνθρώπου. "Ὅπως ὄλοι στὴν γειτονιά, ἔτσι κι ὁ κύρ Νικόλας εἶχε μάθει πὼς μιὰ χήρα μεροκαματιάρα καὶ τὸ παιδί της θὰ ἔπαιρναν ἓνα σπίτι μὲ δυὸ δωμάτια, δίπλα στὸν φούρνο του. Τὴν ἴδια στιγμὴ ἔμαθε τὸ νέο, πὼς ἡ καινούργια ἐνοικιάστρια εἶχε ζήσει μὲ ἓναν Ἕλληνα καὶ ἐπομένως τὸ παιδί της ἦταν «Κατσαόνης» (θρῖσὰ τῶν Ρουμάνων γιὰ τοὺς Ἕλληνες) καὶ τὰ παλιόπαιδα μαζί μὲ τοὺς γονεῖς τοὺς τραγουδοῦσαν «Γραικέ, γραικέ, γύρνα τὴν πλάτη νὰ σοὺ τὶς βρέξω». Ὁ ζαχαροπλάστης, ὁ κύρ Νικόλας, ἔμεινε ἐκπληκτος, ὅταν εἶδε πὼς ὁ «κατσαόνης» περνοῦσε ἀπὸ τὸν δρόμο χωρὶς νὰ ἀνταποδώσει τὶς πετριές πού δεχόταν. Ἡ ἐκπληξὴ τοῦ κύρ Νικόλα μεγάλωσε ὅταν εἶδε πὼς ὁ Παναγῆς εἶχε μαζί του πάντα ἓνα διβλίο καὶ πήγαινε στὰ λιθάδια, γυρίζοντας νωρίς, καὶ τὸν χαιρετοῦσε κάθε φορὰ πὸς τελείωνε τὸ κομμάτι τῆς πίτας, κοιτάζοντάς τον στὰ μάτια, τελείως διαφορετικὰ ἀπὸ τὰ ἄλλα παδιὰ, πού γύριζαν ἀλλοῦ τὰ μάτια σὰν κλέφτες. Ἀκόμα εὐχαριστιόταν νὰ τὸν βλέπει νὰ κάθεται ὧρες ὀλόκληρες στὸν πάγκο τοῦ καταστήματος. Ἀπὸ τὴν πλευρά του, ὁ Παναγῆς εὐχαριστιόταν νὰ μιλάει ἑλληνικὰ στὸν κύρ Νικόλα.

Ὁ φούρνος τοῦ κύρ Νικόλα ἦταν πάντα γεμάτος. Ἐκεῖ μπαϊνόδβαιναν γυναῖκες καὶ παιδιὰ δίχως σταματημό. Μερικοὶ ἤθελαν νὰ ψήσουν ἓνα ψωμί, μιὰ κολοκύθα, ἓνα πιάτο σουκροῦτ, πάνω στὸ ὁποῖο εἶχαν βάλει ἓνα κομμάτι χαιρινὸ ἢ ἓνα πουλερικό. Οἱ πιὸ εὐποροὶ ἔφερναν ἓνα τσουρέκι, ἐνῶ οἱ φτωχοὶ ἔφερναν ἡλιόσπορους, πού τοὺς πουλοῦσαν γιὰ νὰ κερδίσουν τὸ ψωμί τους. Γιὰ κάθε ψήσιμο, ἀνάλογα μὲ τὸ εἶδος, ὁ κύρ Νικόλας ἔπαιρνε ἓνα ἢ δυὸ φράγκα. Πολλὲς φορὲς, δημιουργοῦνταν φιλονικίες καὶ ὑποστήριζαν πὼς τὸ φαγητὸ εἶχε παραψηθεῖ, εἶτε πὼς ἦταν ὠμό! "Ἄλλες φορὲς τὸν κατηγοροῦσαν τὸν ζαχαροπλάστη πὼς εἶχε κλέψει χαιρινὸ λίπος ἢ μερικὸς φέτες λαρδί ἀπὸ τὰ ταψιά. Κάθε φτωχεῖα συνοδευόταν πάντα ἀπὸ μιὰ στρατιά ἀγοράκια, πιασμένα ἀπὸ τὴ φύστα της, σχεδὸν γυμνά, μὲ τὴν κοιλιά παραφουσκωμένη ἀπὸ τὴν ὑπερβολικὴ κατανάλωση καρπουζιοῦ. Καὶ τί βλέμματα πού ῥιχνε ὅλη αὐτὴ ἡ «μαρίδα» στὴν πλατσίνα! (αὐτὸ εἶναι τὸ ὄνομα τῆς πίτας στὰ ρουμάνικα).

Ὁ Παναγῆς συγκινήθηκε ἀπὸ τὴν μιζέρια, στὴν ὁποία ζοῦσαν οἱ συνάνθρωποι του καὶ λογάραζε μὲ τὸ μυαλό του νὰ μπορέσει μιὰ μέρα νὰ τοὺς βοηθήσει. Μὰ πιὸ πολὺ τὸν συγκινοῦσε ἡ πάλη πού ἔδινε ἡ ἀγαπημένη του μητέρα γιὰ ἐπιβίωση. Οἱ δυσκολίες ἦταν μεγάλες. Εἰδικὰ τοὺς φτωχοὺς τοὺς ἐπιβάρυνε τὸ ἐνοίκιο. Γιὰ τὰ πρῶτα του παιδικὰ χρόνια, πού τὰ πέρασε στὴν Κομορόφκα, συνοικία τῆς Βραΐλας, θυμᾶται πὼς ἡ μάνα του μετακόμιζε — ὅπως ὄλοι οἱ φτωχοὶ — δυὸ καὶ τρεῖς φορὲς τὸν χρόνο: τοῦ Ἀϊ-Γιώργη καὶ τοῦ Ἀϊ-Δημητρη. Οἱ μετακομίσεις αὐτὲς ἦταν πλούσιες σὲ συγκινήσεις. Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο, ὁ μικρὸς Παναγῆς γνώρισε ἔτσι πῶς χαρακτηριστικὲς συνοικίες τῆς Βραΐλας, τὴν ἑλληνικὴ, τὴν ρωσικὴ, τὴν ἐβραϊκὴ καὶ τὴν τσιγγάνικη καὶ παντοῦ συνάντησε καινούργια ἦθη καὶ ἔθιμα. Κάθε ἀλλαγὴ σπιτιοῦ κόστιζε στὴ μητέρα του τρεῖς μέρες ἐργασίας. Ἐβδομάδες ὀλόκληρες πρὶν φθάσει ἡ ἡμέρα τοῦ ξεσηκώματος, ἡ μητέρα του ἀλώνιζε τὴν περιοχὴ, σὰν λέαινα, ἔτοιμη νὰ ἐντοπίσει τὴν μικρὴ, αἰνιγματικὴ ἐπιγραφή μὲ τὴν

λέξη «Νοικιάζεται», πού τήν καταλάβαινε τόσο γρήγορα όσο και κάποιος πού ἤξερε νά διαβάζει. Ὅταν ἔπρεπε νά βρεῖ σπίτι ἢ ἄξια μάνα του, ἔφευγε τὰ χαράματα καί γυρνοῦσε τὸ σούρουπο καί ὁ μικρὸς Παναγῆς δὲν θυμόταν ποτὲ νά ἐπέστρεφε χωρὶς νά βρεῖ τὸ σπίτι πού ἤθελε. Ἡ παραμονή τῆς μετακόμισης ἦταν γιὰ τὴν μάνα του ἢ πιὸ δύσκολη μέρα, γιατί ἔπρεπε νά καθαρίσει τὰ δυὸ δωμάτια, πού πάντα οἱ νοικάρηδες τὰ ἀφήγανε σὲ ἄθλια κατάσταση. Τέλος, ὅταν ἔφθανε ἡ μέρα, ἄρχιζε τὸ διασκεδαστικὸ ταξίδι, πίσω ἀπὸ τὸ ἀμάξι πού μετέφερε τὰ πράγματα. Ἡ μητέρα του κρατοῦσε μὲ τὴν μεγαλύτερη φροντίδα τὶς δυὸ ὀμορφες λάμπες πετρελαίου καί ὁ Παναγῆς τὸ ξυπνητήρι.

Τὸ οἰκογενειακὸ του περιβάλλον τὸ συμπληρώνει ὁ συγγραφέας, περιγράφοντας καί ἄλλα μέλη τῆς οἰκογένειας. Ἔτσι εἶναι ἡ ἀφήγηση γιὰ τὸν θεῖο του Ντίμη, τὸν ἕνα ἀδελφὸ τῆς μητέρας του. Ὅπως μᾶς λέει ὁ συγγραφέας, μεγάλωσε μέσα στὸ ἀχυροκαλύδι τοῦ θεῖου Ντίμη μέχρι νά γίνει ἑπτὰ χρονῶν καί ἔπειτα ἐρχόταν ἐδῶ νά περάσει τὶς σχολικὲς του διακοπές. Αὐτὸν τὸν θεῖο τὸν ἀγαποῦσε ὅλος ὁ κόσμος, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὴν γυναίκα του πού τὴν ἔδερνε καί τὴν μητέρα του πού τὴν ἔκλεβε καί μέχρι τοὺς χωρικοὺς πού τὸν καλοῦσαν σὲ ὅλες τὶς γιορτὲς καί τοὺς γάμους, καθὼς ἦταν μοναδικὸς στὴν δουλειά του καί ἔπαιζε τὴν φλογέρα του ὅπως κανένας ἄλλος στὴν περιοχὴ καί ἔπειθε ἀκόμα καί τοὺς γεροντότερους καί τοὺς πιὸ θαρύθυμους νά σηκωθοῦν νά χορέψουν. Ὁ Παναγῆς εἶχε καί ἕνα ἄλλο θεῖο, τὸν Ἄγγελῆ, ἄνθρωπο μὲ μεγάλη καρδιά καί ὅπως λέει στὸ βιβλίο πού τοῦ ἀφιέρωσε (σελ. 12) «καί τὸν ἀγωγιάτη πού ἄνοιγε τὴν πόρτα μου, τὸν χειμῶνα μὲ τὰ παγάκια κρεμασμένα στὰ γένια του, τὸν ἔβλεπα σὰν ἀδελφὸ. Τοῦ ἔσφιγγα τὰ παγωμένα χέρια καί τοῦ ἔκανα θέση δίπλα μου στὴ φωτιά...». Τὰ στερνὰ τοῦ θεῖου Ἄγγελου ὑπῆρξαν δυστυχημένα. Τὸ λάθος του — ὅπως τὸ μαρτυροῦσε — ἦταν πῶς ἀγάπησε τὸ πιὸ ὀμορφο κορίτσι τοῦ χωριοῦ.

### Οἱ φίλοι τοῦ Παναῖτ Ἰσρατί

Μιά στιγμὴ ἀποφασιστικὴ γιὰ τὴν μέλλουσα ἐξέλιξη τοῦ συγγραφέα, πού δὲν ἦταν ἀποφασισμένος νά κάνει μιὰ συνηθισμένη ζωὴ, στάθηκε ἡ γνωριμία του μὲ τὸν Μιχαὴλ Μιχαήλοβιτς Κοζάνσκι, στὸν ὁποῖο καί ἀφιερώνει τὸ βιβλίο του «Ὁ Μιχαήλ». Τὸν Μιχαήλ τὸν γνώρισε τυχαῖα. Ὁ ἄνθρωπος ἦταν ντυμένος μὲ κουρέλια, οἱ μπότες ἦταν ξεσκισμένες, τὸ ποικίμισό του θρώμικο καί τὰ μαλλιά του πέφτανε λαδωμένα στὸν σβέρκο καί τοὺς κροτάφους σὰν τοὺς ἀλῆτες. Ὁ Παναῖτ Ἰσρατί — πού στὸ βιβλίο του φέρει τὸ ὄνομα Ἀδριανὸς — πέρασε δίπλα στὸν ἄνθρωπο πού διάβαζε κι ἔριξε μιὰ κρυφὴ ματιὰ στὶς δυὸ ἀνοιχτὲς σελίδες. Τὸ βιβλίο ἦταν γαλλικὸ κι εἰκονογραφημένο, «Ὁ Ζὰκ» τοῦ Ἀλφὸνς Ντωντέ. Πάνω στὸν ὄμο τοῦ ἀναγνώστη ὁ Ἀδριανὸς εἶδε κάτι πολὺ συγκλονιστικὸ: μιὰ μεγάλη ψείρα νά περπατᾷει καμαρωτῆ. («Μιχαήλ», σελ. 25). Τὸ νά εἶσαι ἕνας φτωχὸς ὑπηρέτης μὲ δεκαπέντε φράγκα μισθὸ τὸν μήνα σ' ἕνα θρώμικο ζαχαροπλαστεῖο τῆς ὁδοῦ Γκριθίτσα, λιωμένος ἀπὸ τὴν ἀδικία καί τὴν μιζέρια καί νά διαβάξεις γαλλικά, στὰ μάτια τοῦ Ἀδριανοῦ τὸ γεγονός ἰσοδυναμοῦσε μὲ θαῦμα. Μὲ τὸν Μιχαήλ συνδέθηκε μὲ φιλία ὀχτῶ ἐτῶν, πού θὰ περνοῦσε ἀπ' ὅλες τὶς δοκιμασίες μᾶς ἄχαρης ζωῆς, περιπλανώμενος μέσα στὴν φτώχεια, πού ὅμως ἄντεξε στὶς μπόρες καί τὶς καταστροφές.

Ὁ Μιχαήλ κουβαλοῦσε μέσα του ἕνα μεγάλο μυστικὸ: τὸ παρελθόν του. Ἄνῆκε σὲ μιὰ πλούσια οἰκογένεια Ρώσων εὐγενῶν, πού ἡ ἐπανάσταση τοῦ Ὀχτώβρη σκόρπισε σὲ ὄλο τὸν κόσμο, καθὼς καί στὴν Ρουμανία. Τὴν καταγωγή του τὴν μαρτυροῦσαν οἱ τρόποι καί ἡ καλλιέργειά του παρὰ τὰ κουρέλια του. Μὰ ἀπ' ὄλο

του τὸ παρελθὸν δὲν ἐμπιστεύθηκε τίποτε στὸν Ἰσραῆλ, ποῦ γιὰ χρόνια ἦταν ὁ σύγχρονός του, ἢ ἀδελφῆ ψυχῆ του. Περιπλανήθηκε χωρὶς σκοπὸ στὶς χώρες καὶ τὶς θάλασσες τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου. Δὲν ἔνιωθε εὐτυχισμένους παρὰ μόνον στὴν κοινωνία τῶν ἀξιολύπτων καὶ ἐπεδίωκε νὰ εἶναι ὁ πιὸ φτωχὸς ἀνάμεσά τους. Τοῦ χρειάζοταν τοῦτο γιὰ νὰ ἀναπνέει καὶ νὰ σκέφτεται χωρὶς τύψεις. Μαζί του ὁ Παναῖτ Ἰσραῆλ ἐπεχείρησε τὸ πρῶτο του ταξίδι στὴν Αἴγυπτο, τὸ 1906, ὅταν καὶ οἱ δύο τους δουλεύανε σὰν πορτιέργεδες στὸ ξενοδοχεῖο «Ρετζίνα» τῆς πόλης Κωνσταντινῆς τῆς Ρουμανίας.

Ἡ ὀλιγοχρόνια φιλία μὲ τὸν Νίκο Καζαντζάκη διέφερε πολὺ ἀπὸ τὶς ἄλλες φιλίες. Πρόκειται γιὰ μιὰ ἀδελφικὴ φιλία μὲ ἕνα ἀπρόσμενο τέλος. Τί ἦταν αὐτὸ ποῦ ἔκαμε νὰ πλησιάσει ὁ ἕνας τὸν ἄλλο; Φύσεις παθιασμένες καὶ οἱ δύο, βρίσκονταν σὲ συνεχῆ ἀναζήτησι. Ὁ Ἰσραῆλ βαθεῖα τραυματισμένος ἀπὸ τὴν ζωὴ, ἀναζητοῦσε τέλειες φιλίες, τέλειους ἀνθρώπους. Μὰ οἱ καιροὶ ἦταν τέτοιοι ποῦ δὲν εὐνοοῦσαν ἕνα τέτοιο ἰδεῶδες καὶ αὐτὸ σήμαινε νὰ τρέχει αἰώνια μὲ τὸ χέρι ἀπλωμένο νὰ πιᾶσει «μιὰ χίμαιρα». Ὁ Ἰσραῆλ ἐντυπωσίασε πολὺ τὸν Καζαντζάκη μὲ τὴν ψυχικὴ του ζεστασιά. Ἡ Γαλλίδα συγγραφέας Monique Justin - Klener στὸ βιβλίο της «Panait Istrati Un chardon déraciné, écrivain français, conteur roumain (Ed. Maspéro 1970) μιλάει γιὰ τὴν ἀνάγκη ποῦ καθέννας ἀπ' αὐτοὺς ἔνιωθε γιὰ φιλία. Σὲ ἕνα γράμμα του, δίχως ἡμερομηνία, ὁ Καζαντζάκης θεωρεῖ τὸν Ἰσραῆλ «πραγματικὸ ἀδελφὸ, θαυμάσιον ἄνδρα, κομμουνιστὴ ἀποφασισμένο, ἕνα ἐλεύθερο ἄνθρωπο ποῦ μαζί του θὰ ἐπιχειρήσει μιὰ διεθνὴ δράση».

Οἱ πιὸ πάνω πληροφορίες μας γιὰ τὸν Παναῖτ Ἰσραῆλ συμπληρώνονται ἀπὸ τὸ κείμενο ποῦ γράφτηκε ἀπὸ ἕνα φίλο του, τὸν Ζοσὲφ Κέσεελ, τὸν Γάλλο συγγραφέα καὶ δημοσιογράφου, ποῦ προλογίζει τὴν γαλλικὴ ἐκδοσὴ τῶν «Ἀπάντων» ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις Γκαλλιμάρ. Παραθέτουμε ἕνα ἀπόσπασμα παρμένο ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ μετάφραση, ποῦ βρίσκεται στὸ τέλος τοῦ τόμου Κοντίν καὶ ἀναφέρεται στὸ τάλεντο τοῦ συγγραφέα.

«Ὅταν ὁ Ἰσραῆλ διηγόταν, ἢ μαγεῖα ξεπερνοῦσε κι ἐκεῖνη τοῦ γραφίματος του. Εἶχε γιὰ συμμάχους τὴ φωνή, τὶς κινήσεις, τὰ μελωδικὰ του λόγια, τὴν παρουσία του... Ἀπὸ ποῦ ἀντλοῦσε ὁ Ἰσραῆλ τοῦτο τὸ χάρισμα; Οἱ πηγές του ἦταν ἀναρίθμητες. Ἡ προέλευσή του... Οἱ χώρες, ἢ ἐποχὴ, οἱ παραδόσεις μὲ τὶς ὁποῖες εἶχε μεγαλώσει. Ὁ ἀπέραντος θησαυρὸς τῶν ἐμπειριῶν του. Ἐπιπλέον τὸ πρόσωπό του κατεστραμμένο, χαραγμένο σὰν νὰ καίγονταν ἀπὸ κάποια ἐσωτερικὴ φλόγα, εὐμετάβλητο, ὑπερβολικὰ αἰσθησιακὸ. Τὸ παιχνίδι τῶν ρυτίδων, ἕνα ἀδιάκοπο ἀνοιγόκλεισμα τῶν βλεφάρων, τὸ τραχὺ του βλέμμα, μιὰ ξαφνικὴ πίκρα στὶς γωνιές τῶν χειλιῶν, ἢ κυριαρχικὴ εὐθυμία τοῦ γέλιου, ἔδιναν στὶς κουθέντες του ἕνα αἶσθημα, μιὰ θαρῦτητα, μιὰ ἐναλλαγὴ, μιὰν ἀλήθεια, ποῦ τὰ λόγια μόνον τους δὲ θὰ μπορούσαν. Καὶ συχνὰ οἱ κινήσεις του ἦταν ἀκόμα πιὸ ἀκριβεῖς, πιὸ πλούσιες, πιὸ γλαφυρὲς ἀπ' τὰ λόγια... Ἡ ἱστορία του κυλοῦσε σὲ ἀναρίθμητους μαϊάνδρους, παρέκκλινε συχνὰ, δραπέτευε ἀσταμάτητα, ἔμοιαζε νὰ χάνεται μέσα στὶς ἀγαμνήσεις καὶ παρόλα αὐτὰ ξανάβρισκε πάντοτε τὴν κοίτη της, ἐλικοειδῆς καὶ γεμάτη θησαυροῦς. Ἄντρες, γυναῖκες, παιδιά ἀναδύονταν ἀπ' αὐτὸ τὸ παράξενο ποτάμι, κι ὅση ὥρα μιλοῦσε, περιστοίχιζαν, συντρόφευαν τὸν Ἰσραῆλ. Ἦταν ἐκεῖ παρόντες, τὸ ἴδιο ζωντανοὶ μὲ κείνον καὶ μὲ τοὺς ἀκροατὲς του. Ἐπρόβαλαν ἀπ' τὸ μῦθο κι ἀπ' τὴν πιὸ σκληρὴν πραγματικότητά... Κανένας ἀπὸ κείνους ποῦ ἄκουγαν τὸν Ἰσραῆλ, ὅποια κι ἂν ἦταν ἡ δουλειά του, ὁ χαρακτήρας του, τὸ ἐπίπεδο τῆς μόρφωσής του, ἢ περιουσία του, κανένας δὲν ξέφευγε ἀπ' τὴ γοητεία του. Ὁ πιὸ δυσκολοσυγκίνητος ἄνθρωπος, ὁ πιὸ ψυχρὸς, ὁ πιὸ σκεπτικιστὴς, ὁ πιὸ κυνικὸς, παρακολουθοῦσε τὶς ἱστορίες του μὲ τὴν ἀπληξία, τὴν ἔκσταση ποῦ τὶς παρακολουθοῦ-

σαν και οι άπλοι και καλόπιστοι άνθρωποι των πόλεων και των λιμανιών της Άνατολής. Γιατί, παρά την άμεση έπιτυχία του, την θριαμβευτική, μετά από τόσα ένθουσιαστικά άρθρα, γράμματα θαυμαστών, πασίγνωστος, χειροκροτημένος, ο χαϊδεμένος ενός καινούργιου κόσμου, ο Ίστράτι παρέμεινε άκέραιος, αναλλοίωτος και δίδασκε στο Παρίσι την άπλότητα, τον αυθορμητισμό, την χαρά της αφήγησης, πράγματα τόσο δικά του στα καταγώγια της Άλεξάνδρειας, στις ρουμανικές ταβέρνες, στις αποβάθρες του Πειραιά ή στην γέφυρα κάποιας γέρικης μαούνας που έκανε λαθρεμπόριο.\*

Ένας άλλος φίλος άδελφικός του Ίστράτι ήταν ένας νεαρός Έθραϊος διανοούμενος, ρουμανικής καταγωγής, έγκατεστημένος στην Γενεύη. Ήταν άνήσυχο πνεύμα, όνειροπόλο, με μιá γόνιμη περιέργεια, μιá πλατιά γνώση και μιάν άπείρακτη καλωσύνη. Όλα του άρεσαν, τá πάντα ενδιέφεραν αυτόν, τον τυχοδιώκτη, που παρά την έξάντληση και τις στερήσεις του γελούσε άδιάκοπα, δείχνοντας τá μυτερά του δόντια και διακατέχονταν από μιá τόσο συγκινητική δίψα για ζωή και μάθηση. Αυτός του δίδαξε τá γαλλικά. Όνομάζεται Ίακώβ Ρόζενταλ και σ' αυτόν άφιερώνει το βιβλίο «Ο Μιχαήλ» καθώς και στην ψυχή του Μιχαήλ Μιχαήλοβιτς Καζάνσκι.

Άνάμεσα στις φιλίες του Παναήτ Ίστράτι ιδιαίτερη θέση έχει ή φιλία που τον συνέδεσε με τον Ρομάλν Ρολάν, που τον έσωσε ύστερα από την άπόπειρα αυτοκτονίας στην Νίκαια της Γαλλίας και χάρη στις προσπάθειες του όποιου έγραψε τá καλύτερα διηγήματά του. Από τον πρόλογο του Ρομάλν Ρολάν στο διήγημα «Κυρα - Κυραλίνα»\*\* μεταφέρουμε τά ακόλουθα:

«Εΐκοσι χρόνια περιπλανήσεων, παράξενων περιπετειών, έξαντλητικής δουλείας, άσκοπων ταξιδιών και δυστυχίας, καμένος από τον ήλιο, ξεγελασμένος από την βροχή, χωρίς κατάλυμα και κυνηγημένος από τους νυχοφύλακες, πεινασμένος, άρρωστος, κατέχονταν από πάθη και βασανίζονταν από τή μιζέρια. Κάνει όλες τις δουλειές: γκαρσόνι σε καμπαρέ, φορτοεκφορτωτής, ύπηρέτης, άνθρωπος - σάντουιτς, κατασκευαστής έπιγραφών,μπογιατζής, δημοσιογράφος, φωτογράφος. Άνακατεύεται για ένα διάστημα με τά επαναστατικά κινήματα. Περιπλανιέται στην Αίγυπτο, στην Συρία, την Γιάφα, την Βηρυτό, την Δαμασκό και τόν Άνατολικό Λίβανο, την Έλλάδα και την Ίταλία, συχνά χωρίς χωρίς φράγκο στην τσέπη και μερικώς φορές ταξιδεύοντας λαθραία σε κάποιο πλοίο, όπου τόν άνακάλυπταν στην μέση του ταξιδιού και τόν κατέβαζαν στο πρώτο λιμάνι. Στερείται τά πάντα, αλλά άποθησαυρίζει έναν κόσμο άναμνήσεων και συχνά ξεγελάει την πείνα του καταβροχθίζοντας βασικά τούς Ρώσους δασκάλους και τούς συγγραφείς της Δύσης. «Αυτόν τόν άνθρωπο — λέει ο Ρομάλν Ρολάν — πετύχαμε να τόν σώσουμε. Γίναμε φίλοι.»

Όστερα από μεγάλες λογοτεχνικές έπιτυχίες στην Γαλλία, όπου έγραψε τά περισσότερα έργα του, Κυρα - Καρολίνα (1924), Ο θεός Άγγελος (1924), οι Χαϊντούκοι (1925), Η Δομνίτσα του Σαγκόβ (1925), Κοντίν (1925), Τά Γαϊδουράγκαθα του Μπαραγκόν (1928) και άλλα, γύρισε τó 1930 στην Ρουμανία, όπου έγκαταστάθηκε όριστικά και όπου υπέφερε διωγμούς ένεκα τών δημοκρατικών του πεποθήσεων. Λίγους μήνες πριν από τόν θάνατό του, που ήλθε τó 1935, πέρασε από τó Παρίσι, όπου συναατήθηκε με τόν φίλο του Γάλλο δημοσιογράφο Ζοσέφ Κέσελ, που μās περιγράφει αυτήν την τελευταία τους συνάντηση στόν πρόλογο τών Άπάντων του Ίστράτι (Έκδόσεις Γκαλιμάρ):

\* Κοντίν, «Τά νεανικά χρόνια του Άδριανού Ζωγράφου», Μετ. Σ. Πανούση, Κάκτος 1979, σελ. 142 - 143.

\*\* Παναήτ Ίστράτι, Κυρα - Κυρολίνα, Μετ. Ο. Τρέμη, Κάκτος 1979, σελ. 7 - 8.

« Λίγους μήνες νωρίτερα είχε περάσει για μερικές μέρες απ' τὸ Παρίσι. Τὸν συνόδευε ἡ νεαρή καὶ χαριτωμένη γυναίκα ποὺ εἶχε παντρευθεῖ. Μοῦ ζήτησε νὰ τοὺς ὀδηγήσω νὰ δειπνήσουμε σ' ἕνα ρωσικὸ καμπαρέ, ποὺ συχνάζαμε ἄλλοτε καὶ ὅπου εἶχε θαυμάσιος τοιγγάνους φίλους. Ἡ βραδιά ἦταν ὀμορφη, ζεστή. Ὁ Ἰσρά-τι θέλησε νὰ περπατήσει λιγάκι. Τὰ θαθουλωμένα μάγουλα καὶ οἱ κόγχες τῶν ματιῶν του ἔχασκαν σὰν τρύπες. Τὰ κόκκαλά του προεξείχαν — τὸ δέρμα του ἰδρωμένο χωρὶς ζωὴ. Τὸ μακρὸ πανωφόρι του ἔπλεε πάνω στὸ σκελετωμένο κορμί του. Ἔβηξε ἀσταμάτητα, φρικτά! Καὶ ἡ φωνή του δὲν ἦταν παρὰ ἕνας βραχνὸς ψίθυρος. Ἔσπερνε τὰ βήματά του σὰν γέρος. Ἀναλογίστηκα τὸ στρίμωγμα, τοὺς καπνοὺς, τὸ θόρυβο, τὴν παράφορη ἔξαψη, ποὺ μᾶς περίμεναν στὰ καμπαρέ τῆς νύχτας καὶ τρομοκρατήθηκαν. Καθὼς ἡ γυναίκα του εἶχε σταθεῖ μπροστὰ στὴ βιτρίνα ἑνὸς μαγαζιοῦ, τοῦ εἶπα στὰ γρήγορα, χωρὶς νὰ τὸν κοιτάζω:

— Θὰ σκάσουμε στοὺς Ρώσους. . . Δὲ νομίζεις πὼς μιὰ ταρατσα στὴν ὄχθη τοῦ ποταμοῦ ἢ ἴσως. . . στὸ Δάσος τῆς Βουλώνης. . .

Μὲ ἀναμέτρησε γιὰ μιὰ στιγμή, κοιτάζοντάς με κατὰ πρόσωπο, ἀπὸ πολὺ κοντά. Τὰ μάτια του εἶχαν ἤδη αὐτὴν τὴν ἔκφραση τῆς ἀπομάκρυνσης, τῆς ἀπουσίας, ποὺ συχνὰ συναντᾶμε στοὺς μελλοθάνατους. Ἀνασήκωσε ἀργὰ τοὺς ὤμους καὶ μοῦ φάνηκε πὼς τὰ κόκκαλά του κροτάλισαν.

— Μὴν προσπαθεῖς νὰ μὲ ξεγελάσεις. . . Φοβᾶσαι γιὰ μένα. . ., εἶπε μὲ τὴν καινούργια φωνή του, πνιχτή, ραγισμένη.

Ἔβηξε, ἔβηξε καὶ συμπλήρωσε:

— Μὰ τί σημασία ἔχει ἂν, ἐξαιτίας αὐτῆς τῆς βραδιάς, τὰ τινάξω μιὰ ὀδομάδα νωρίτερα, πράγμα ποὺ (μὲ μιὰ ἐλαφριά κίνηση τοῦ κεφαλιοῦ ἔδειξε τὴν γυναίκα του) θὰ τὴν εὐχαριστήσει ιδιαίτερα;

Εἶναι τὰ τελευταῖα λόγια του, ποὺ θυμᾶμαι.

Καὶ εἶναι τὰ μόνα γιὰ τὰ ὁποῖα δὲν τὸν ἀγάπησα. »



## ΦΙΛΟΞΕΝΙΑ

Μνήμη Χριστοβασίλη

Τοῦ Γέρου τὸ ἀνοιχτὸ ἀπὸ μέσα σπίτι  
 Πού 'χε τὴν Καλημέρα στὸ σαλόνι φάρο  
 Μὲ κάτοικο τὴ ζέστη  
 Ἀπὸ τὴ σιὰ ποὺ πάντα ἐθρέφονταν  
 Τὸν ξένο ἐδέχτη, στέγνωσε στὸ τζάκι, φίλεψε.  
 Μὲ τὰ χτυπήματα τῆς Ἐξουσίας στὴν πόρτα  
 Τὸ δέξιμο τοῦ Κεραυνοῦ ἀπ' τὸν ξένο  
 Σὰν Κιβωτὸς τινάχτη τραμπαλίζοντας  
 Σὲ κατακλυσμό.

Τρέκλισε,

Ἔπεσε,

Σηκώθη ὁ Γέρος.

Τοῦ ἔβαλε στὸ ταγάρι ἓνα ψωμί,  
 Τὸν ἔβγαλε ἀπ' τὴ θυροπούλα  
 Κι ἀπ' τὸ φεγγίτη πού χτύπαι τὸ χιονόνερο,  
 Μίλησε θαμπά.

Ὁ φόνος σου βουλή Θεοῦ,  
 Ἄν στὴν αὐλή μου δὲν εἶχες κονέψει.



### ΒΙΟΠΑΛΑΙΣΤΗΣ

Δέχτηκε αὐτὸ τὸ πρόσωπο  
 Στ' ἄνδρα σκάμματα, τοὺς ὑγροὺς λάκκουσ  
 Μὲ τὴν ἀξίνα του τρίτο χέρι  
 Τὰ πόδια πετσι.  
 Συχνὰ στὶς λέξεις του «Ὁ Θεὸς μεγάλος» κι «Εὐχαριστῶ»  
 Ἡ Μήτηρ, μαύρη ἀράχνη, τὸν τραβοῦσε.  
 Τῆς δόθηκε ὄλος.

Ὁ Θεὸς ν' ἀναπάψει τοὺς ρόζους του.



### ΚΟΜΜΕΝΑ ΚΕΦΑΛΙΑ

Τρία πουλιά - μεράκια τὸ ἔλεγαν  
 Στοῦ Διονύσιου τὴ σπηλιά  
 Στοῦ Ἄλῃ τὸν πλάτανο  
 Στοῦ Ἀγιώργη τὴν κολόνα.

Τὸ πρῶτο:  
 Ἄγριοι πρόδρομοι  
 Καὶ τώρα σ' ἓνα τσίγκο στὴν πλατεία  
 ἤμερα κεφάλια.  
 Λόγια διπλὰ δὲν κάτεχαν.  
 Ἢ ἀμοιθὴ τους.

Τὸ ἄλλο:  
 Ὁ λαὸς ξεχώρισε μὲ λόγια στρογγυλὰ  
 Τὸν κλέφτη ἀπ' τὸ ληστή.  
 Βάτος πὸ καίεται  
 ἢ μνήμη.

Τὸ στερνὸ:  
 Ποιὸς φίλος; Ποιὸς ἐχθρὸς;  
 Ποιοὶ Ἀπόστολοι;  
 Ἄθῶοι,  
 Δοσμένοι στὸ ὄνειρο  
 Πὸ θά σκυλέφουν!



**ΠΑΝΑΓΙΑ**

Στήν Ἑγουμένη Φιλοθέη

Πανάμωμη τοῦ λυτρωτῆ μητέρα,  
λοχεύτρια τοῦ Ἄγαθοῦ, στηρίζεις  
σὴν ἀφθοραϊά τῆ ζωῆ κι ὀρίζεις  
ὀλόφωτη τῆς κρίσεως τῆ μέρα.

Ἄείζωη πηγὴ λαμπροῦ ἀστέρα  
θεόνυμφη σὴ γῆ σεμνὰ χαρίζεις  
ὀδηγητὴ τὸ Λόγο καὶ βαπτίζεις  
μὲ δύναμη ἀγγέλων ὑπερτέρα

τὸν οὐρανὸ σὴν παρθενία. Εἰρήνη  
τὸ νάμα τῆς τιμῆς σὲ ὄλους δίνει.  
Ἄγνη καρδιά καὶ ἁγιασμένο σῶμα

ὑψώνεις ἄσμα σὲ ἁγίων στόμα  
ἀπλὴ κοπέλλα τοῦ λαοῦ, Μαρία.  
Καὶ μένεις στοὺς αἰῶνες Παναγία...

ΝΙΚΟΣ Α. ΤΕΝΤΑΣ

**ΜΑΡΙΑ ΜΑΓΔΑΛΗΝΗ**

Στήν Ἑγουμένη Εὐγενία

Νυφούλα ἡλιοστάλακτη καὶ Κόρη  
ἀκήρατη, τοῦ Ραββουνὶ ἡ χάρη  
τὴν κάρα χρυσοστόλισε μὲ σμᾶρι  
ἐπταπνεύματο. Πυρίμορφη σὲ θῶρι

μὲ βῆμα στοῦ Χριστοῦ τὸ βῆμα, ὄρη  
ἁγιοπατᾶς καὶ πόλεις, καμᾶρι  
τιμῆς καὶ ἀρετῆς μεγαλυνάρι  
Μαγδαληνὴ Μαρία. Στὸ θρηνοχώρι

τοῦ Γολγοθᾶ σιμά Του. Μυροφόρα  
στὸν τάφο πρωτοφτάνεις. Λευκοχέρι  
«Μὴ μοῦ ἄπτου!», σὴ Ζωὴ ἀπλώνεις.

Σὲ σέλας τριλαμπῆς ξαμώνεις  
αἰώνιας Ἀνάστασης ἀστέρι  
τὰ δάχτυλα. Καὶ μέιναν φωτοφόρα!

ΝΙΚΟΣ Α. ΤΕΝΤΑΣ



ΠΑΝΑΪΤ ΙΣΤΡΑΤΙ

Ἀπόδοση ἀπ' τὰ ρομανικά:

ΜΑΡΙΑ ΜΑΡΙΝΕΣΚΟΥ - ΧΥΜΟΥ

## NOSTRA FAMILIA

Ἀπὸ ἓνα παλὸ γράμμα

Νεάπολη, 21 Φλεβάρη 1907

Ἄς ἀφήσουμε κατὰ μέρος αὐτὰ τὰ ἀσήμαντα πράματα, ἀγαπητὲ Μ. κι ἀς σταθοῦμε σὲ κεῖνο τὸ μέρος τῆς ἐπιστολῆς σου, σὶδὸ ὅποιο ἀποδίδω μιὰ ξεχωριστὴ σημασία. Μὲ τὴν ρομαντικὴ σου φύση... πού ἀπέχει τόσο πολὺ ἀπὸ τὴν ἀλήθεια, μοῦ γράφεις γεμάτος ἐνθουσιασμό:

« Πόσο εὐτυχισμένος εἶσαι ἐσὺ καὶ πόσο σὲ ζηλεύω! Βρίσκεσαι στὴν πόλη πού τὴν ὄνειρευθήκαν ὄλοι οἱ ποιητές, ἀναπνέεις τὸν γεμάτο ἀρώματα καὶ ζωογόνο ἀέρα τῆς νότιας Ἰταλίας καὶ τὸ βλέμμα σου πλανέεται πάνω στὸ μεγαλεῖο τοῦ πιὸ ὁμορφου κόλπου ἀπ' ὄλο τὸν κόσμο. Τὰ μάτια σου δὲν μποροῦν νὰ συναντήσουν λυπητερὰ πράγματα κι ἡ ψυχὴ σου δὲν ἔχει αὐτιά γιὰ νὰ λυπηθεῖ καὶ στὴ γλυκειὰ σου γόνδολα, πού πλέει στὴν πιὸ τρυφερὴ θάλασσα, ζεῖς ἓνα θεσπέσιο ὄνειρο.

Πόση ποίηση γύρω σου καὶ πόσο εὐτυχισμένος πρέπει νὰ εἶσαι! »

Ἔτσι εἶναι, ἀγαπητὲ Μ.. Ἡ Νεάπολη εἶναι πιὸ ὁμορφὴ ἀπ' ὅ,τι μᾶς τὴν περιέγραψαν οἱ ταλαντοῦχοι ποιητὲς καὶ ἡ θεὰ τῆς πολὺ πιὸ μεγαλειώδους ἀπ' ὅ,τι μπορεῖς νὰ φαντασθεῖς. Εἶναι ἀλήθεια! Κι ἐγὼ δὲν θὰ ὑποκριθῶ, προσπαθώντας νὰ μὴν ἀναγνωρίσω τὸ μεγαλεῖο μιᾶς γωνιάς τῆς γῆς πού ἐνθουσίασε κι ἐξακολουθεῖ νὰ ἐνθουσιάζει κάθε μέρα ἀναρίθμητες ψυχὲς κι οὔτε νὰ ἰοχυρισθῶ πὼς δὲν ἔχεις δίκιο νὰ μὲ ζηλεύεις!

Ναί, ἀγαπητέ μου, — σὰν καλὸ παιδί, ξέρεις πὼς δὲν ζεῖς στὸν οὐρανὸ — σὲ παρακαλῶ ν' ἀναγνωρίσεις μαζί μὲ μένα πὼς ἡ Νεάπολη δὲν εἶναι μιὰ θάλασσα, ὁ κόσμος μιὰ βάρκα κι ἐγὼ ἓνας ἑκατομμυριοῦχος πού πλέω αἰῶνα μέσα τῆς.

Μὲ ἔριξε ἐδῶ ἓνα γαλλικὸ καράβι, — ὅπου εἶχα κρυφθεῖ, φεύγοντας ἀπὸ τὸν Πειραιᾶ, δίκως εἰσιτήριο — ἡ μοναδικὴ μου περιουσία ὅταν πάτησα τὸ πόδι «στὴν πόλη πού τὴν ὄνειρευθήκανε ὄλοι οἱ ποιητὲς» ἦταν μοσὴ λίρα ἀγγλικιά, πού τὴν εἶχα ράψει στὴ ζώνη τοῦ παντελονιοῦ μου, γιατί φοβόμουν νὰ μὴ γίνῃ κανένας ἔλεγχος στὸ καράβι. Μόνος σου μπορεῖς νὰ φαντασθεῖς πόσο λίγο μπόρεσα νὰ βυθισθῶ «οὐδ' οὐράνια ὄνειρα» καὶ πόσο γρήγορα ἔπρεπε νὰ γνωρίσω ἐκεῖνα τὰ λυπητερὰ πράγματα πού θὰ μ' ἔκαναν νὰ πονέσω τόσο, ὥστε νὰ μὴν μπορέσω νὰ ζήσω πιά, οὐδ' ὄλο τὸ διάστημα τῆς διαμονῆς μου στὴν Νεάπολη, τίς στιγμὲς πού ἔζησα τίς πρῶτες μέρες τῆς ἀποβίβασής μου. Γιὰ νὰ δεῖς μὲ τὰ δικά σου μάτια πὼς τὰ ὑραιότερα μῆλα ἔχουν μέσα τους ἓνα σκουλήκι πού τὰ τρώει, κάθησε ἤσυχος στὸν καναπέ σου τὸν μαλακὸ, ἄναψε ἓνα τσιγάρο ποιότητας καὶ ἄφησε «τὸν εὐτυχισμένον» σου φίλον νὰ σοῦ διηγηθεῖ στὸ ἀφτί ἓνα καθημερινὸ συμβάν, ἓνα τιποτένιον πράγμα, πού ὅμως στάθηκε τὸ πρῶτο μαῦρο βέλο πού ἀπλώθηκε «στὴ γύρω του ποίηση».

Ἔκουσε:

Ἀπὸ τὴν στιγμή τῆς ἀφίξης μου καὶ γιὰ πέντε μέρες δὲν γνώρισα τίποτε ἄλλο ἐκτὸς ἀπὸ τὰ περίχωρα τῆς Νεάπολης. Τὸν κόλπο σὲ ὅλη του τὴν ἔκταση — εἶχε περισσότερα χιλιόμετρα — τίς μαγευτικὲς τοποθεσίαι ἀπὸ τὸ ὕψωμα Spirito Santo καὶ τίς πλαγιὰς τοῦ Βεζούβιου, ὅπου ἤθελα νὰ σκαρφαλώσω, πού μὲ κοίταζε ὅμως περήφανος βλέποντας τὴν ἀνημποριά μου. Αὐτοὶ εἶναι οἱ μόνοι δρόμοι πού περπάτησα αὐτὸ τὸ διάστημα τοῦ χρόνου. Ἐμείναι κοντὰ στὸ λιμάνι, στὸ πρῶτο στενὸ πού συναντᾷς, ὅταν ἀνηφορίζεις τὴν Via Duomo. Μιὰ γιὰ μένα, τὸ κέντρο τῆς πόλης ὑπῆρξε ἀνύπαρκτο, ὅσο χρόνο δὲν εἶχα χορτάσει τίς φυσικὲς ὁμορφίαι. Δὲν εἶχα κανένα συνοδό, κανένα κολαούζο κι ἔτσι κανένας δὲν μπορούσε ν' ἀντισταθεῖ στὶς ἐπιθυμίαι μου. Κι ἐγὼ δὲν εἶχα μεγαλύτερη ἐπιθυμία ἀπὸ τὸ νὰ δῶ ἀπὸ κοντὰ τὸ μεγαλεῖο τῆς Νεάπολης ἀπὸ τὸ βαπόρι, ὅταν αὐτὸ μπαίνει στὸ λιμάνι, καταστρέφοντας τὴν ὁμορφιά τῶν σμαράγδινων κυμάτων τοῦ κόλπου.

Καὶ τίς εἶδα, ἀγαπητέ μου, αὐτὲς τίς ἀσύγκριτες ὁμορφίαι, τίς ἔζησα... Ταυτίσθηκα μὲ αὐτές. Ἄν σ' αὐτὸ τὸ διάστημα ἦταν νύχτα ἢ μέρα, ἂν ἔφαγα ἢ ὄχι, ἂν εἶχα κάτι νὰ σκεφθῶ ὅταν ἔκανα αὐτὲς τίς ἀξέχαστες ἀλητεῖαι, δὲν ξέρω. Ἐκεῖνο πού ξέρω καὶ τὸ θυμᾶμαι εἶναι τὰ λόγια τοῦ ἀλμπεργκάτορ, δηλ. τοῦ ξενοδόχου, ὅπου ἔμεινα, καὶ πού μιὰ μέρα, μὲ τὰ χέρια πίσω καὶ μὲ τὴν καμπουριασμένη του πλάτη μὲ τὴν μύτη του πρὸς τὰ μπρός, μοῦ εἶπε:

— Sono cinque giorni; pagate me, signore!

(Εἶναι πέντε μέρες, πληρῶστε με, κύριε!).

Ἄν ἕνας ὑπνοβάτης ξυπνήσει ἄξαφνα στὸν ἐτοιμόρροπο τροῦλο μιᾶς ἐκκλησίας, νομίζω πὼς δὲν θά 'ναι πρὸς ζαλισμένους ἀπ' ὅ,τι ἤμουν ἐγὼ, σὰν ἄκουσα αὐτὰ τὰ λόγια.

Νὰ τὸν πληρώσω; Μὲ τί, γιὰ τὸν Θεό! Στὴν τσέπη τοῦ γιλεκιοῦ, ἡ καημένη μισή μου λίρα εἶχε μετατραπῆ σὲ σόλδια, δηλαδὴ σὲ τριάντα μάνια. Τοῦ ἄφησα τὴν κασέλα μὲ τὰ πράγματα καὶ τὰ βιβλία μου κι ἔφυγα.

Ἐκείνη τὴν ἡμέρα μόνον κατάφερα νὰ δῶ τὴν πόλη περιδιαβάζοντάς τὴν κατὰ μῆκος καὶ κατὰ πλάτος, ψάχνοντας γιὰ δουλειά, καὶ τὸ βράδυ ἐκεῖ νῆς τῆς ἡμέρας κατάλαβα πὼς μπορείς νὰ 'σαι λυπημένος ἀκόμα κι ὅταν βρίσκεσαι στὴ Νεάπολη. Αὐτὴν τὴν ἀλλαγὴ δὲν θὰ τὴν ξεχάσω τόσο γρήγορα καὶ ἡ ἐπιρροή πού εἶχε στὸν ἑαυτό μου θὰ μὲ κυριαρχεῖ γιὰ πολὺν καιρό.

Ἐαφνικά, ἀγαπητέ μου φίλε, σκόρπισε ὅλη ἡ εὐτυχία ἐκείνων τῶν ἡμερῶν. Κοίταζα τοὺς ἀνθρώπους πού μὲ περιτριγύριζαν καὶ δὲν μοῦ ἐρχόταν νὰ πιστεύσω πὼς αὐτὴ ἡ πόλη ἦταν ἡ Νεάπολη. Στὸ λιμάνι καὶ στὸν σταθμό, ἑκατοντάδες ἄνθρωποι μὲ πρόσωπα καὶ μὲ κορμιά ἀηδιαστικά κοκκαλιάρικα, ἀληθινοὶ σκελετοί, πολεμοῦσαν ἀπελπισμένα, θέλοντας ὁ καθένας νὰ πιάσει πρῶτος κανένα μικρὸ μπαούλο, κουβαλοῦσαν τὸ μαγαζὶ καὶ τὸ σίτι τοῦ φτωχοῦ βιοπαλαιστῆ διαδρομὴ μιᾶς ὥρας γιὰ νὰ βγάλουν εἴκοσι μάνια. Μιὰ μυρμηγκιά ἀπὸ καροτσάκια, πού τὰ ἔσερνε κανένα γαιδουράκι ἢ κανένας ἄνθρωπος πού, ἢ ἐγέρνε τὴν πλάτη του ἢ μικρὰ παιδιά κουρελιασμένα συνωστίζονταν στὸ βάθος ἐνὸς καροτσιοῦ, δίπλα στὰ ζαρζαβατικά ἢ δίπλα στὸν τσορμπά πού εἶχαν γιὰ πούλημα.

Σὰν ἐρχόταν ἡ ὥρα τοῦ φαγητοῦ, ἑκατοντάδες πειναλέοι μαζεύονταν γύρω ἀπὸ τὰ καζάνια πού βρισκόταν στὴν πλατεία τοῦ λιμανιοῦ. Μέσα στὰ καζάνια ἔβραζαν σ' ἕνα νερὸ μελανωπὸ μαῦρα κομμάτια χοιρινοῦ κρέατος καὶ ψωμιοῦ, πού τὰ ἔχαν μαζέψει ἀπὸ τὰ καπελιὰ καὶ πού ἔπλεαν φουσκω-

μένα στην επιφάνεια. Σάν τὸν πλήρῳνες ἕνα σόλδι, δηλαδὴ πέντε παράδες, ὁ βρώμκος ἔμπορος πὸν πουλοῦσε αὐτὸ τὸ ζουμί, σοῦ ῥιχνε σ' ἕνα ξύλινο πιάτο καὶ μερικὲς φλοῦδες ψωμοῦ καὶ μιὰ πέτσα πὸν πλέανε φουσκωμένες στὴν επιφάνεια καὶ μιὰ κουτάλα ζουμί πὸν μὲ τὴν ταχύτητα πὸν τὴν σέρβιρε σοῦ τὴν ἔριχνε περισσότερο πάνω στὸ στήθος σου παρὰ στὸ πιάτο. Κι αὐτὸ τὸ ζουμί πὸν δὲν τὸ ἀνεχόταν οὔτε ἕνα σκυλι ράτσας, τὸ κατὰπιναν ἐκεῖνες οἱ ἀνθρώπινες ὑπάρξεις μὲ τέτοια λαιμαργία, πὸν δὲν εἶδα νὰ τὴν καταπίνει κανένα ἀπὸ τὰ ζῶα πὸν τρέφει ἡ γῆ. Τὰ γυαλιστερά μάτια πὸν ἀτένιζαν στὸ κενό, ξεχώριζαν ἀπὸ τὰ μάτια ἐνὸς κρεμασμένου μὲ τὸ ὅτι δάκρυζαν. Τὰ στόματα στράβωναν ὅπως συμβαίνει μὲ τοὺς ἐπιληπτικούς κι ἀπὸ τὴν παλάμη τὸ ζουμί χυνόταν ἀνάμεσα στὰ δάχτυλα πὸν ἦταν γαντζωμένα στὸ κορινὸ κρέας.

Μὲ δυσκολία ἄντεξα νὰ φάω μιὰ μερίδα, ὄχι πὼς δὲν ἦταν καλύτερα νὰ ὑποφέρω ἀπὸ τὴν πείνα, μὰ γιὰ νὰ καταλάβω τί μπορεῖ νὰ φάει ἕνας ἄνθρωπος.

Στὰ διάφορα σημεῖα τῆς πόλης συναντᾶς λογιῆς λογιῆς ἀνθρώπους πὸν βγαίνουνε μπροστὰ σου καὶ προσπαθοῦν νὰ σὲ ξεγελάσουν μὲ διάφορα κάλπικα μιζοῦ, πὸν τὰ βγάζουν ἀπὸ τὴν τσέπη τους μὲ ἕνα φόβο προσποιητό, δίνοντάς σου ἔτσι τὴν ἐντύπωση πὼς εἶναι κλεμμένα καὶ πολλὲς φορές μάλιστα ἐξαπατοῦν καὶ κανένα ξένο ἀμαθῆ. Αὐτὰ σοῦ τὰ λέω ἐν παρόδῳ. Ἡ ἀνακατωσούρα τῆς ναπολιτάνικης ζωῆς, αὐτῆς τῆς ζωῆς πὸν δὲν δικαιούται νὰ φέρει τὸ ὄνομα τῆς ζωῆς, δὲ ν μ π ο ρ ε ἰ νὰ παρουσιασθεῖ σὲ ἕνα γράμμα. Πρέπει νὰ βρεθεῖς καὶ ἐσὺ ἐδῶ, νὰ σὲ πάρω ἀπὸ τὸ χέρι τὰ μεσάνυχτα καὶ νὰ σοῦ δεῖξω ἐκεῖνες τὶς ὑπάρξεις, — ἄνδρες, γυναῖκες καὶ παιδιὰ — πὸν κοιμοῦνται κατὰ μῆκος τοῦ μουράγιου ἢ μέσα στοὺς σκοτεινοὺς διαδρόμους τῶν σπιτιῶν. Νὰ σταθεῖς λίγο μπροστὰ σ' αὐτὸν τὸν πεινασμένο κοσμάκη, νὰ ἀκούσουν τὰ αὐτιά σου τὴν σπαραξικάρδια κραυγὴ τῶν παιδιῶν πὸν πέφτουν νὰ κοιμηθοῦν καὶ τὴν πονεμένο ἀναστεναγμὸ τῶν ἀπαρηγόρητων μανάδων καὶ τότε θὰ δοῦμε, ἀγαπητὲ Μ., «τὰ μάτια του δὲν συναντᾶνε παρὰ λυπηρὰ πράγματα, πὸν ἔχει τόσο νὰ λυπηθεῖ ἢ καρδι ἄσος καὶ πὼς δὲν μπορεῖς νὰ πλέεις μέσα σὲ θεῖα ὄνειρα» χωρὶς νὰ μὴ μετρηθεῖς ἀνάμεσα στοὺς πὸ ἀναίσθητους ἀνθρώπους.

Βρίσκεis ὅμως στὴν Νεάπολη καὶ μιὰν ἄλλη κατηγορία ἀπὸ ἄπορος: ἕνα τοσοῦρο φτωχῶν πὸν τοὺς παρακολουθῶ καθημερινὰ ὧρες ὀλόκληρες καὶ πὸν οἱ ψυχὲς τους θά ᾿ναι γιὰ μένα πάντοτε ἄλυτα προβλήματα. Αὐτοὶ εἶναι οἱ λατσαρόνοι, ἐπαῖτες πὸν τραγουδᾶν. Καὶ στὰ μέρη μας ἐμφανίζονται τέτοιοι ἄνθρωποι, μὰ σὲ μᾶς δὲν βάζουν στὰ τραγούδια τους τόσο πάθος πὸν βρίσκω ἐδῶ. Ἀγαπητὲ Μ., δὲν μπορῶ νὰ καταλάβω μὲ κανέναν τρόπο πὼς μπορεῖ ἕνας ἄνθρωπος νὰ ἔχει τόσο εὐλικρίνεια καὶ πάθος στὴ φωνή του, στὸ βιολὶ καὶ στὴν φουσαρμόνια, ἔχοντας ὑπόψη πὼς αὐτὰ ὅλα δὲν εἶναι παρὰ ἕνας τρόπος νὰ κερδίσει πέντε παράδες, ἐνῶ ἡ ζωὴ τους βυθίζεται στὸ πὸ τρομαχτικὸ βάσανο.

Τώρα θὰ σοῦ περιγράψω τὸ γεγονός πὸν εἶχα στὸ νοῦ μου καὶ μὲ αὐτὸ κλείνω τὸ παρὸν μου γράμμα:

Τὴν ἡμέρα πὸν ὁ ξενοδόχος μοῦ ζήτησε νὰ τοῦ πληρώσω γιὰ τὶς πέντε μέρες, διαπιστώνοντας πὼς ἦταν ἀδύνατο νὰ βρῶ δουλειά, ἄνοιξα τὸ μικρὸ μου μπαῦλο, τοῦ ἔδειξα τὰ ρούχα καὶ τὰ ἀσπρόρουχα πὸν εἶχα μαζί μου — τὰ βιβλία μου πὸν τόσο τὰ ἀγαποῦσα δὲν εἶχαν πέραση — καὶ συμφωνήσαμε νὰ μοῦ δώσει γι' αὐτὰ φαῖ καὶ ὕπνο γιὰ δέκα πέντε μέρες. Σ' αὐτὸ τὸ διά-

σημα σκεφτόμουνα πώς ήταν δυνατό να βρω καμιά δουλειά. Ήπειτα πήγα στο λιμάνι, εκεί που ήταν ή έδρα της εταιρίας που έστειλε ομάδες Έλλήνων στην Αμερική και, όπως μιλω καλά τα ελληνικά, τους εξήγησα σε τί θέση βρίσκομαι και τους παρακάλεσα να μου αγοράσουν ένα σουγιά που μου είχε στοιχίσει ξή δραχμές. Δεν είχα χρήματα για καπνό. Μου τον αγόρασαν με ένα φράγκο και με τα λίγα λεφτά που είχα ακόμα, θα μπορούσα να περάσω μερικές μέρες. Ήπειτα πήρα τον ανήφορο για την πόλη. Ήταν πρὸς τὴν δύση τοῦ ἡλίου.

Μόλις ἔκαμα πενήντα βήματα στη Via Manicigo, ξαφνικά, μπροστά σε ένα μεγάλο σπίτι, βλέπω πολλούς ανθρώπους μαζεμένους γύρω τριγύρω και κοιτάζοντας κάτι στην μέση τους. Μπήκα ανάμεσά τους και τί να δω; Ένας γέρος «λαζαρόνι» τυφλός, καθόταν σε ένα ξύλινο σκαμνάκι και κάτω από το πηγούνι του κρατούσε ένα παλιό βιολί. Πάνω στις χορδές του τὸ δοξάρι γλιστροῦσε με πολλή δεξιούση. Οἱ ἤχοι που πετιόνταν στὸν ἀέρα ἔλεγαν τόσο καθάρια τί λυπητερό πράγμα εἶναι νά 'σαι τυφλός και πεινασμένος. Τὰ μάτια μου σκεπάστηκαν ἄξαφνα ἀπὸ μιὰ ὀμίχλη και τὸ κλάμα που φούσκωνε στὸ στήθος μου ἀπειλοῦσε νὰ ξεσπάσει.

Μέσα στὸν κύκλο που εἶχε σχηματίσει τὸ πλῆθος και με συντροφιά τὸν τυφλό, ένα παιδί κάπου δέκα - ἔνδεκα χρονῶν ἔκανε γυμναστική με δυὸ σκυλιά: ένα μεγαλύτερο και ένα μικρότερο που πήδαγε συνέχεια στη ράχη τοῦ πρώτου, ἔκανε τὸν πεθαμένο και ἔψαχνε στις τσέπες τοῦ παιδιοῦ, ὅπου οἱ θεατὲς βάζανε κομματάκι ζάχαρη. Δίπλα στὸν «λαζαρόνι», μᾶλλον πίσω του, καθόταν κάμω και ἔραβε ένα ξερακιανὸ πλάσμα που ἔμοιαζε με γυναίκα. Φοροῦσε ένα σκοῦρο λεκιασμένο φόρεμα, που ὅμως ἂν κοίταζες τὴν ραφή του καταλάβαινες πὸς τῆς τό 'χε δωρήσει κάποια κυρία. Τὰ πόδια γυμνά και ἀδύνατα σὰν ἀδράχτια, εἶχαν χαραγματιές και ἦταν τραχιὰ ὅπως εἶναι τὸ ὄστρακο τῆς χελώνας. Τὰ χέρια τῆς λίγο ζαρωμένα, λες και εἶχαν περάσει ἀπὸ φωτιά, ἔνω τὸ πρόσωπό τῆς ἦταν τραβηγμένο ὅλο πρὸς τὸ μέτωπο. Ἀμέσως φαντάσθηκα πὸς αὐτὴ θά 'ταν ἡ ὀδηγὸς τοῦ τυφλοῦ. Μὰ ἤθελα με κάθε τρόπο νὰ δω τὸ πρόσωπό τῆς, γιατί νόμιζα πὸς αὐτὴ θὰ ἔδειχνε τὴν εἰκόνα τοῦ πόνου. Περίμενα για ένα διάστημα, ἐλπίζοντας πὸς θὰ σηκώσει τὸ μέτωπο που ἦταν κατεβασμένο, μὰ μάταια. Τότε κάθησα σιγὰ στὰ γόνατα, γύρισα τὸ κεφάλι ὅσο μπόρεσα και εἶδα τὸ πρόσωπό τῆς κάτω ἀπὸ τὸ μαντίλι. Ἔνωσα τότε σὰν νὰ μ' ἄγγιζαν με πυρακτωμένο σίδερο. Για μιὰς ἀνατινάχθηκα. Τὸ πρόσωπο τῆς δυστυχισμένης γυναίκας ἦταν καμένο. Τὸ ένα μάτι τῆς εἶχε χάσει ἐντελῶς τὸ φῶς του και τὸ ἄλλο μισόσβηνε. Ἐριξα τέσσερα σόλδια στὸ καπέλο τοῦ παιδιοῦ και ἔτρεξα σὰν νὰ 'χα δραπετεύσει ἀπὸ τὸ τρελλοκομεῖο.

Ἐκεῖνο τὸ βράδυ περιτριγύρισα τὴν πόλη ἀναστατωμένος, χωρὶς νὰ ἐπιχειρήσω τίποτε. Τὰ μεσάνυχτα, τότε που πήγαινα σπῆτι, κάποιος που δὲν φαινόταν, με χτύπησε στὸ ἄριστερό μπράτσο μέσ' ἀπὸ τὸ σκοτάδι ἑνὸς στενοῦ που ἔβγαινε στὸ Σὰν Τζιακόμο. Τὸ χτύπημα ἦταν σὰν τῆς γάτας που σου γνέφει με τὴν πατούσα τῆς πὸς πεινάει. Σταμάτησα και ἀφοῦ σκέφθηκα για λίγο, μπήκα στὸ στενό. Ήταν μιὰ γυναίκα. Μὴ νομίσεις πὸς στὴν ὀδυνηρὴ κατάσταση που βρισκόμουνα, με ἐνενήντα πνάνια στὴν τσέπη, μπορούσα νὰ σκεφθῶ πὸς ἦταν ἡ κατάλληλη στιγμή νὰ γευθῶ τις ἀπολαύσεις μιᾶς γυναίκας. Μὰ ἂν δὲν ἦταν ἡ ὥρα τῶν ἀπολαύσεων, ἦταν ἔξ ἀντιθέτου ἡ ὥρα τοῦ μαρτυρίου. Ἦθελα νὰ διαπιστώσω ἂν μέσα στη ζωὴ δὲν ὑπάρχουν πόνοι μεγαλύτεροι ἀπ' αὐτοὺς που μᾶς παρουσιάζουν οἱ συγγραφεῖς σὰν δείγματα

άνθρωπινης ύπομονης. Ἔφυγα μὲ τὴν σκιά πού ἦταν κολλημένη στὸν τοῖχο κι ὅπως ἦταν σκοτάδι πίσσα, οὔτε σκέφθηκα νὰ τὴν περιεργασθῶ. Ἀφοῦ περπάτησα μισὴν ὥρα, τὴν ἀκολούθησα σὲ μιὰν αὐλὴ μὲ σπίτια ρημαγμένα ἀπὸ τὴν φωτιά, πού σὲ ἔκαναν ν' ἀνατριχιάζεις ὅπως τὰ σπίτια τῆς Πομπηίας. Ἀπ' ὅλη τὴν σειρά, ἕνα μόνον δωμάτιο στὸ βάθος εἶχε ἀκόμη σκεπὴ, μὰ κι αὐτὴ δὲν ἦταν ἀκέραιη. Μὲ τράβηξε μέσα καὶ κρατώντας με ἀπὸ τὸ χέρι ἔνωσα πὼς ξάπλωνε στὸ πάτωμα.

Δὲν εἶχε φῶς κι αὐτὸ μ' ἐμπόδιζε νὰ βλέπω τριγύρω μου κι ἐγὼ μ' αὐτὸν τὸν σκοπὸ εἶχα ἔλθει. Μέσ' ἀπὸ τὶς χαραγματιῆς τῆς σκεπῆς φαίνονταν κάμποσα ἀστέρια, σὰν νά 'ταν κεράκια στὸ κεφάλι ἐνὸς φτωχοῦ πεθαμένου. Ἔπεσα κι ἐγὼ κοντὰ τῆς. Ὅταν νόμισα πὼς αὐτὸ ἦταν ὄλο καὶ τῆς ἔχωνα στὴ χούφτα τὰ μισὰ ἀπὸ τὰ χρήματα πού κρατοῦσα, στὸ ἀφτί μου φθάνανε ἔλαφρὲς ἀνάσες πού προέρχονταν ἀπὸ μιὰ γωνιά. Τί καλὰ θά 'ταν νά 'φευγα τότε! Πιθανὸν τώρα νὰ μὴν ἤμουνα τόσο πικραμένος μὲ σένα, πού νομίζεις πὼς ἐγὼ εἶδα τὴν Νεάπολη μόνον ἀπὸ τὴν γόνδολα καὶ μὲ καλοτυχίζεις σὰν νά 'μουνα ἕνας δόγης.

Πονηρὸς σὰν τὸν καθένα πού ἐπιθυμεῖ νὰ γνωρίσει ὀλόκληρη τὴν ἀλήθεια, ἀκόμα κι ὅταν αὐτὴ ἢ ἀλήθεια εἶναι ἐνάντια στὴν θέληση τοῦ ἀλλοῦ, ἔβγαλα ἔλαφριά ἀπὸ τὴν τσέπη μου τὰ σπέρτα, διάλεξα ἕνα μὲ προσοχὴ κι ἔπειτα μὲ μιὰ καὶ μόνη κίνηση — σὰν τὸν πυροβολητὴ πού κάνει τὴν χειρονομία τοῦ δυνατοῦ — τὸ δωμάτιο φωτίσθηκε ἀπὸ φλόγα ἀναμμένου σπέρτου.

Μπορεῖ νὰ κατάλαβες ἐκ τῶν προτέρων ποιά ἦταν αὐτὴ πού μ' ἔφερε ἐδῶ, ἐγὼ ὅμως δὲν εἶχα ἀπὸ ποῦ νὰ τὸ ξέρω: τὸ δωμάτιο ἦταν ἐντελῶς ἄδειο. Πλάι μου ἦ γυναικὰ μὲ τὸ καμένο πρόσωπο, πού τὴν εἶχα δεῖ ἀπὸ βραδύς. Σὲ μιὰ γωνιά, σ' ἕνα στρῶμα μὲ σκορπισμένα ἄχυρα, κοιμῶνταν ἡσυχοὶ ὁ τυφλός, τὸ παιδί καὶ τὰ δυὸ σκυλιὰ πού τὰ τρέφανε. Ἀπὸ πάνω τους, σ' ἕνα καρφί, κρεμόνταν τὸ βιολί, τὸ δοξάρι καὶ τὸ μαστίγιο τοῦ ἀγοριοῦ.

Ὅταν τὸ σπέρτο μου ἔκαιγε τὰ δάχτυλα κι ὅταν τὰ τελευταῖα του τρεμοφεγγίσματα παίζανε πάνω σὲ κείνο τὸ χαλκόχρουν πρόσωπο, ὅπου εἶχες τὴν ἐντύπωση πὼς ἕνας ἀδέξιος χειρουργὸς εἶχε καρφώσει ἕνα γυάλινο μάτι, μιὰ ἀδύναμη φωνὴ φθύριζε στὸ ἀφτί μου λόγια σὰν νά 'θελε νὰ μὲ πείσει ὅτι δὲν εἶχα τίποτε νὰ φοβηθῶ. . . γιὰτὶ αὐτὸ πού βλέπω εἶναι «nostra famiglia».

Ὁ φίλος σου  
Ἄντρέι Σκουντάρου  
(Ψευδώνυμο τοῦ Παναΐτ Ἰστράτι)



## ΣΤΟ ΣΩΜΑ ΤΟ ΣΚΟΤΕΙΝΟ ΤΗΣ ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΗΣ

Τὸ ζωντανὸ σημεῖο, ἡ ἀνοιξη τοῦ κόσμου  
πού ἀστράφτει λαμπρὸ καὶ χάνεται ἀτέλειωτα  
στὰ μάτια τοῦ ἄλλου  
στὴ στιγμὴ πού ἡ σκέψη συμφωνεῖ  
σ' ὅλα, νικάει τὴ σκιά,  
καὶ τὸ εἰπωμένο κι ἐκείνο πού δὲν μπορεῖ ἀκόμα νὰ λεχθεῖ  
ἀκτινοβολοῦν στὸ μυαλό μας,



τὸ ζωντανὸ σημεῖο, τὸ σημεῖο ποῦ θρυάζει συνέχεια τῆς καταγωγῆς —

λύθηκε ἀπὸ τὸ παρελθόν της, αὐτή,  
 ἔκοψε τὸ ὑπνοβάδισμά μου  
 ἔτσι καθὼς τὰ διψασμένα  
 πουλιὰ πετοῦν χαμηλὰ μεταξὺ τῶν λόφων,  
 ἔρχεται νὰ μ' ἀνταμώσῃ στὴ γράνα  
 ποῦ πῆγαινα κινδυνεύοντας  
 νὰ θρῶ βοτάνια·  
 τὰ θαυματουργὰ τῆς ἀγνοίας.

Καὶ μπορεῖ νὰ μὴν εἶναι πιά ἡ ἴδια,  
 καὶ νὰ πῆρε τὴ θέση της μιὰ ἄλλη  
 ποῦ τὴν συνεχίζει, τὴν παραμερίζει,  
 τὴν κάνει δάκρυα... — σκέφτομαι  
 μετὰ ἀπὸ χρόνια ἢ αἰῶνες — καθὼς κυττᾶω τὶς κόρες τῶν ματιῶν της  
 νιώθω τὸ μεταθλητὸ καὶ τὸ διαρκές  
 σφιχτὰ ἀνακατεμένα στὴν πηγὴ.



## ΚΟΜΜΑΤΙΑ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΠΑΘΗΜΑΤΟΣ

Οἱ ἄνθρωποι ἀναπαύονται μέσα στὰ σύνορά τους —  
 σὰν τὰ πλοῖα μὲς στὰ μπουκάλια  
 μονάχα τους μὲ τὴ μελωδία τους. Naί,  
 ὅμως Ἐοὺ δός μου τὴ θέργα τῶν ρυθμῶν,  
 τὴν πολὺανθη γιρλάντα τῆς μελωδίας.  
 Ἐοὺ τραγούδα μου κάτι σὰν τὴ ζωὴ —  
 σκάει

ψηλὰ τὸ ἀρχαῖο ρόδι  
 τῆς μανίας καὶ τοῦ πόνου —  
 κι ἓνας  
 κάτω ἀπ' τοῦ δικοῦ του αἵματος  
 τὴν παραφροσύνη, ἢ μιὰ πληθώρα —

Διόνυσος,

δὲν εἶναι κακὸ νὰ τ' ἀναγνωρίσουμε, ὁ αἰώνιος Διόνυσος,  
 ποῦ ἀπὸ ὑπερβολικὸ πάθος  
 καὶ ἀπληστία ἀγάπης δὲν ἄντεξε στὸ χτύπημα,  
 ἀπλώθηκε πάνω στὴν πέτρα τοῦ κόσμου

ἔτσι

καὶ ποῦ ὅλος ἔτσι μούσκεμα μᾶς χαμογελᾶ  
 μὲ πρόσωπο πολὺ ζωηρὸ  
 γήινο, τσαλακωμένο ἀπὸ νάρκωση κι ἀρρώστια, κι ὅμως χαμογελᾶ.

MARIO LUZI

Μετάφραση: ΚΩΝ. ΝΙΚΑ

## ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΤΟΝ ΝΙΚΟ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ

Τὸ μεσονύχτι φθάνουν οἱ πρῶτοι μὲ φωνές καὶ γέλια.  
 Μεγάλες μορφές πολέμαρχων καὶ παλληκαράδων  
 ὁ χοντροκόκκαλος Ζορμπᾶς,  
 ὁ καπετὰν Μιχάλης τὸ θεριό, ὁ Νουρήμπης,  
 ὁ Ὀδυσσεάς, ὁ Παλαιολόγος, ὁ Φωκᾶς  
 κι ἄλλοι πολλοὶ ἔσπισω τους.  
 Μαζώνονται γύρω στὸν τάφο σου,  
 ψήνουν ἄρνια  
 ἢ λύρα μὲ τὰ γερακοκούδουνα τραγουδαίει  
 κι ἀκοῦς τὰ «σκουτελοβαρίσκω σου» «κι ἐγὼ  
 ἀντιστέκομαί σου»  
 κι ἀντροκαλιοῦνται καὶ παλεύουνε.  
 Ὑστερα κι ἄλλοι ἴσκιοι — ὁ Μανολιός,  
 ὁ ἀδελφοῦλης τοῦ Θεοῦ, ὁ σκεφτικός Ἰούδας  
 κάθονται στὸ χορτάρι συζητώντας  
 «πῶς ἡ λάσπη γίνεται πνέμα».  
 Καὶ τελευταίεσ φτάνουνε σκιές γυναίκειες —  
 ἡ χήρα ἢ Κατερίνα, ἡ χήρα ἢ Σουρμελίνα, ἡ Μαγδαληνὴ  
 μ' ἓνα πικροχαμόγελο στὴν ὄψη  
 κι ὅλοι σκύφτουν καὶ τοὺς φιλοῦν τὰ πόδια  
 ἅγιοι καὶ δράκοι.  
 Καὶ μὲ τὸ γλυκοχάραμα οἱ ἴσκιοι φεύγουν  
 γλυκὰ μιλώντας «γεια σου, ἀδέρφι μας»  
 καθὼς ἡ γῆ τῆς Κρήτης μ' ἓνα βαθὺ ἀνασασμὸ  
 τοῦ λέει «ἀδέρφι, καλημέρα».  
 Κι ὁ ἥλιος στερνός τοῦ στέλνει τὸν χαιρετισμὸ  
 «καλῶς σὲ βρῆκα, ἀδέρφι»  
 τυλίγοντας τὸν ξύλινο σταυρὸ μὲ φῶς.  
 Δὲν εἶσαι μόνος, Νίκο Καζαντζάκη.

## Ο ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΠΡΟΜΗΘΕΑΣ

Πληρώνεις γιὰ τὸ πλέριο φῶς, ποὺ μᾶς ἐπλήγησ' ὅλους  
 σκυμμένος σὲ τετράγωνη καὶ μυστικὴ σιγὴ  
 βαρὺ τὸ βλέμμα σου πολὺ γιὰ νὰ ὑψωθεῖ στους θόλους  
 ἀποσταμένο τὸ κορμὶ γιὰ νὰ γενεῖ κραυγὴ.

ΝΙΚΟΣ Β. ΛΑΔΑΣ



ΑΝΔΡΕΑ ΡΑΔΟΥ

Ύφηγητὴ Πανεπιστημίου Ἰασίου

## ANNA ΜΠΛΑΝΤΙΑΝΑ

Ἡ Ἄννα Μπλαντιάννα (Ana Blandiana) εἶναι μιὰ ἀπ' τὶς κορυφαῖες φωνές τῆς σύγχρονης ρουμανικῆς λυρικῆς ποίησης. Γεννημένη τὸ 1942 στὴν Τιμιοσάρα, τελειώνει τὸ Λύκειο στὴν Ὁράντεα καὶ τὶς φιλολογικὲς τῆς σπουδές, τὸ 1967, στὴν πανεπιστημιακὴ πόλη τοῦ Κλούζ. Ἐργάζεται ὡς συντάκτις σὲ φοιτητικὰ λογοτεχνικὰ περιοδικὰ («Φοιτητικὴ ζωὴ» καὶ «Ἀμφιδέστρο»), καθὼς καὶ ὡς διβιβλιοθηκᾶριος - ἐρευνητὴς καὶ υπάλληλος τῆς Ἑνώσεως τῶν Ρουμάνων Συγγραφέων. Ἐπίσης, τὰ τελευταῖα χρόνια συνεργάζεται σὲ ἐγκριτὰ κεντρικὰ λογοτεχνικὰ περιοδικὰ καὶ τῆς ἐπαρχίας, ὅπως «Romania Literara», «Contemporanul», «Tribuna». Ντιμπονιάρει τὸ 1965 μὲ τὴν ποιητικὴν συλλογὴν «Πρῶτο πρόσωπο πληθυντικοῦ» καὶ μετὰ ἀκολουθοῦν διάφορες συλλογές, ὅπως «Ἡ τριτὴ πτέρνα» (1966), «Τὸ τρίτο μουσικὸ» (1969), «Πενήντα ποιήματα» (1970), «Ὁ κρόθος - Νοέμβριος - Δεκέμβριος» (1972), «Υποκειμενικὲς συζητήσεις» (1972), «Ὁ ὕπνος τοῦ τῶν ὕπνου» (1977), «Οἱ τέσσερις ἐποχὲς τοῦ χρόνου» (1977), «Τὸ μάτι τοῦ γρύλλου» (1981).

Στὰ πρῶτα τῆς ποιήματα, ἡ Α. Μπλαντιάννα εἶναι ἐκρηκτικὴ καὶ οἰγὰ οἰγὰ ὁ παλιὸς αἰσθηματικὸς ζῆλος μεταμορφώνεται σὲ δῖφρα γνώσης καὶ στοχαστικὴ ἔνταση. Διαισθανόμενη μὲ λεπτότητα καὶ εὐστροφία τὴ διαλεκτικὴ σχέση μεταξὺ οὐσίας καὶ φαινομενικότητας, ἡ Ἄννα Μπλαντιάννα ἐκδηλώνεται σὰν εἰκονοκλάστις, σὰν πραγματικὸς καταστροφέας μύθων.

Καὶ ἂν ἡ ἀληθινὴ ποίηση εἶναι μιὰ υπεύθυνη πράξη, τότε ἡ Ρουμᾶνα ποιήτρια, κάτοχος πολλῶν τιμητικῶν διακρίσεων καὶ βραβείων, τῆς πατρίδας τῆς καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ (κατέχει καὶ τὸ Βραβεῖο Herder), ἐπιβάλλει στὴ συνείδησή μας καὶ θεθαίως στὴν ἴδια τὴ συνείδησή τῆς, σὰ δημιουργός, τὴ φωνεῖν καὶ αὐστηρὴ ἀρχή, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἡ ἱστορία δὲν μπορεῖ νὰ ὑπηρετήσει τὴν τέχνην σὰν ἐλαφρυντικόν...

Τὰ ποιήματά τῆς εἶναι ἐκφρασμένα λακωνικὰ, μοιάζουν μὲ μιὰ δνειροπόληση, ἡ ὁποία δὲν μπορεῖ νὰ σταματήσει. Παρ' ὅλα πὸν λέχθηκε πὼς ἡ Α. Μπ. εἶναι μιὰ ποιήτρια «αἰδεῶν», «προβληματισμῶν», «διλημμάτων», ὅμως αὐτὴ παραμένει μιὰ ποιήτρια αἰσθησιακὴ. Ὁ αἰσθησιασμὸς τῆς εἶναι μιὰ στάση ὑπνηλίας. Ἄλλωστε τὸ μοτίβο τοῦ ὕπνου καὶ τοῦ πόθου πὸν διασχίζει τὴν ποίησίν τῆς ἔχει παλιὲς καταβολές στὴ ρουμανικὴ ποίηση, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸν Ἑμινέσκου καὶ φτάνοντας μέχρι τὸν Μπλάγκα κ.ἄ. Μοτίβο τὸ ὁποῖο ἐγκαταλείπει τὴ μορφὴν λογοτεχνικοῦ θέματος, πλουτίζεται μὲ ποικιλία ἐννοιῶν, ἀναζωογονεῖ τὸ ὑπόστρομα καὶ ἐπανακτᾷ μιὰ νέα ἐκπληκτικὴ φρεσκάδα. Ἡ ποίησις τῆς Ἄννας Μπλαντιάννα εἶναι ἡ ἔκφρασις ἑνὸς ἔντιμου ὑπαρξιακοῦ βιώματος καὶ κατέχει μιὰ ἀθνητικὴ δική τῆς θέση στὰ σύγχρονα Ρουμανικὰ Γράμματα.

## 1

## ΤΑ ΠΕΙΝΟΣΥΝΗ

Δὲν μπορῶ νὰ ἐμποδίσω τὴν ἡμέρα νὰ ἔχει εἰκοσιτέσσερις ὥρες.

Μπορῶ μόνο νὰ πῶ:

Συγχώρα με γιὰ τὴ διάρκεια τῆς ἡμέρας·

Δὲν μπορῶ νὰ ἐμποδίσω τὴν πτῆση τῶν πεταλούδων ἀπὸ τοὺς με-  
[ταξοσκώληκες,

Μπορῶ μόνο νὰ σὲ παρακαλέσω νὰ μὲ συγχωρέσεις γιὰ τοὺς μετα-  
[ξοσκώληκες, γιὰ τὶς πεταλοῦδες·

Συγχώρα με ποὺ τὰ λουλούδια γίνονται φρούτα καὶ τὰ φρούτα  
[σπόροι,

Καὶ οἱ σπόροι δέντρα·

Συγχώρα με ποὺ οἱ πηγές γίνονται ποτάμια,

Καὶ τὰ ποτάμια θάλασσες, κι οἱ θάλασσες ὠκεανοί·

Συγχώρα με ποὺ οἱ ἔρωτες γίνονται νεογέννητα,

Καὶ τὰ νεογέννητα μοναξιές κι οἱ μοναξιές

ἔρωτες...

Τίποτε. Τίποτε δὲν μπορῶ νὰ ἐμποδίσω,

Ὅλα ἀκολουθοῦν τὸ πεπρωμένο τους καὶ δὲ μὲ ρωτοῦν,

Οὔτε τὸ τελευταῖο ψίχουλο ἄμμου, οὔτε τὸ αἷμα μου.

Ἐγὼ μπορῶ μόνο νὰ πῶ:

Συγχώρα με.

## 2

## ΤΟ ΚΛΕΙΣΤΟ ΜΑΤΙ

Δὲν τολμῶ νὰ κλείσω γιὰ μιὰ στιγμή τὰ μάτια  
γιατὶ φοβᾶμαι

μὴ συντρίψω ἀνάμεσα στὰ βλέφαρα τὸν κόσμο,

νὰ μὴν ἀκούσω πὼς συντρίβεται θορυβωδῶς

σὰν ἓνα λεφτόκαρο ἀνάμεσα στὰ δόντια.

Πόσο καιρὸ θὰ μπορέσω ἀκόμα νὰ κοιμηθῶ;

Πόσο καριὸ θὰ ὑπάρξει ἀκόμα ὁ κόσμος;

Κοιτῶ μὲ ἀπόγνωση

καὶ σὰν σκύλος λυποῦμαι

τὸ ἀνυπεράσπιστο σύμπαν

ποὺ θὰ χαθεῖ στὸ κλειστό μου μάτι.

## 3

## ΞΕΧΑΣΜΕΝΗ ΕΛΠΙΔΑ

Ὅταν βρέχει πολὺ

Καὶ ὁ παροργισμὸς τ' οὐρανοῦ

Γίνεται τόσο φοβερὸς

Γιὰ νὰ ἔναι καλὸς-ὀδηγὸς

Ἐξέγερσης  
 Ἦ ἀντίθετα,  
 Ὁ οὐρανὸς ὅταν ἔχει τόσα ἀστέρια  
 Ἔτοι ὥστε ὅλο τὸ σύμπαν  
 Δὲν εἶναι παρὰ μιὰ δυστυχῆς ὑπαρξῆ  
 Τρέμοντας ἀπὸ εὐχαρίστηση  
 Καὶ ἀγάπη —  
 Ἀκούγονται,  
 Νὰ ῥχονται ἀπ' τὸ μέλλον,  
 Οἱ φωνῆς τῶν νεκρῶν ποιητῶν.  
 Καὶ ἔστω  
 Ἄν κανεῖς δὲν ἐλπίζει  
 Νὰ καταλάβουν τί λένε,  
 Φυσικά, ὅλοι μας τίς ἀκοῦμε,  
 Αἰσθανόμενοι πὼς στάζει μέσα μας,  
 Σὰ μιὰ ρητίνη στοὺς κορμούς  
 Τῶν τραυματισμένων δέντρων,  
 Ἦ ξεχασμένη ἐλπίδα.

4

**ΣΕ ΤΙ ΩΦΕΛΕΙ Η ΧΑΡΑ**

Μάθε νὰ μὴν ξαναχαίρεσαι,  
 Μάθε νὰ μὴν ξαναφονεύεις  
 Μὲ τὸ χαμόγελο καὶ τὸ χάδι.  
 Ἕνα μόνο γέλιο δικό σου  
 Μπορεῖ νὰ καταρρίψει τὰ πουλιὰ ἀπὸ τὰ δέντρα.  
 Τὰ πουλιὰ πὸν μόνο μιὰ δυστυχία  
 Θὰ μπορούσε νὰ τὰ κρατήσῃ ἐν ζωῇ.  
 Κάθε χαρὰ πληγώνει κάποιον.  
 Στὸν κόσμῳ οὐ τί ὠφελεῖ ἡ χαρὰ;  
 Τῆ νύχτα ὄνειρεύομαι ὀλάκερες στρατιῆς χαχανίζοντας  
 Τῆ στιγμῆ πὸν ἐμεῖς πέφτουμε σὰν τὰ στάχυα.

5

**ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ**

Μὴ φοβᾶσαι.  
 Θὰ ῥναι ὅλα τόσο ἀπλὰ  
 Ὡστε δὲ θὰ καταλάβεις  
 Παρὰ πολὺ ἀργά.  
 Θὰ περιμένεις στὴν ἀρχὴ  
 Καὶ μόνο ὅταν θὰ  
 Ἀρχίσῃς νὰ πιστεύεις  
 Πὼς δὲ σ' ἀγαπᾶ  
 Θὰ σοῦ ῥναι δύσκολο,

Ἄλλὰ τότε θὰ  
 Φυτέψω ἕνα χορταράκι  
 Στῆ γνωστῆ γωνιὰ τοῦ κήπου,  
 Νὰ φτάσῃ ὡς ἐσένα  
 Καὶ νὰ σοῦ ψιθυρίσῃ:  
 Μὴ φοβᾶσαι,  
 Αὐτὴ εἶναι καλὰ  
 Καὶ οὐ περιμένει  
 Στὴν ἄλλη ὄχθη.

ΑΝΑ BLANDIANA

Μετάφραση ἀπὸ τὰ ρουμανικά: ΑΝΔΡΕΑΣ ΡΑΔΟΣ

## ΑΠΟ ΤΟ ΣΑΚΚΟ ΤΗΣ ΤΥΧΗΣ

Πολύ πιό διαβουλευμένο κι από μένα  
 Είναι τὸ αἷμα μου!  
 Που δὲν ξέρει οὔτε νὰ χαιρετᾷ.  
 Δὲ χρησιμοποιεῖ ποτὲ διαβατήριο  
 Στὰ τελωνεῖα τῆς καρδιάς,  
 Μπαίνει στὴν ἀορτὴ χωρὶς νὰ χτυπᾷ τὴν πόρτα,  
 "Ὁμως τυχαῖα τοῦ λένε — ἔμπα.  
 Βγαίνει σὰν τρελλὸς ἀπ' τὸ παράθυρο.  
 Καὶ τότε καταφθάνουν τ' ἀσθενοφόρα  
 Κι οἱ τραυματιοφορεῖς.  
 Οἱ σειρῆνες οὐρλιάζουν  
 Στραγγαλίζοντας τοὺς ἀδύνατους περαστικούς ἀγίους.  
 Ἄλλὰ ἐγὼ  
 Εἶμαι πάλι μαγεμένος  
 στὸ πεζοδρόμιο πεταμένος.  
 Σὰν μιὰ τσαλαπατημένη ντομάτα  
 Που ἔπεσε ἀπ' τὸ σάκκο τῆς Τύχης.

ΛΟΥΤΣΙΑΝ ΑΒΡΑΜΕΣΚΟΥ  
 Μετάφραση: ΛΑΜΠΡΟΣ ΖΙΩΓΑΣ



## ΠΑΡΑΜΥΘΙ

Σήμερα κιάλας, ἀγαπημένη μου,  
 Θὰ δοκιμάσω νὰ πείσω ἢ νὰ μαγέψω ἕνα δάσος,  
 Γιὰ νὰ δεχθεῖ τὸ κορμί σου  
 Στὴν αὐτοκρατορία του,  
 "Ἔτσι ὅπως θὰ δεχότανε τὰ προστατευτικὰ δέντρα.  
 Θὰ τὸ παρακαλέσω ἀκόμη  
 Νὰ σοῦ στείλει ἑφτά νάνους  
 Ἄπ' τὴ Χιονάτη  
 Γιὰ νὰ σοῦ λένε κάθε μέρα  
 Κι ἀπὸ ἕνα παραμῦθι:  
 "Ἐνα τὴ Δευτέρα,  
 "Ἐνα τὴν Τρίτη,  
 "Ἐνα τὴν Τετάρτη...  
 Κι ἐσύ νὰ τ' ἀκοῦς λαίμαργα  
 Μὲ ὀρθάνοιχτα μάτια  
 "Ὅταν τὰ ἐλάφια θὰ γονατίζουν ξυπόλητα  
 Καὶ κάτω ἀπ' τὰ κέρατά τους θὰ περνάει  
 Ἡ ὕδρια τοῦ κόσμου γιὰ τίς πηγές.

ΑΝΤΡΕ-Ι ΤΣΙΟΡΟΥΝΓΚΑ  
 Μετάφραση: ΛΑΜΠΡΟΣ ΖΙΩΓΑΣ



ΜΑΝΩΛΗ ΠΡΑΤΣΙΚΑ

## Ο ΚΑΦΚΑ

## Στὸ νεοελληνικὸ θεατρικὸ ἔργο

Ἐπάρχει καμιά σχετικὴ ἐπίπτωση πάνω στους προβληματισμούς τοῦ νεοελληνικοῦ θεατρικοῦ ἔργου; Ἐπάρχει καμιά ἐπίδραση στὰ σκηνηκὰ εἰσρήματα, ἀκόμα καὶ στὴ σκηνηκὴ φόρμα στὴν ὅμοια αὐτὴ θεατρικὴ ἐργασία;

Ποιά εἶναι τὰ ποσοστὰ τῆς Καφκικῆς ταυτότητας πάνω στὸν πολιτικὸ καὶ ἐπαρξιακὸ προσανατολισμὸ τοῦ νεοελληνικοῦ θεατρικοῦ ἔργου;

Αὐτὰ εἶναι μερικὰ ἐρωτήματα πὸν θὰ πρέπει νὰ περιμένουμε ἀπὸ τοὺς μελετητὲς τοῦ σύγχρονου ἑλληνικοῦ θεατρικοῦ ἔργου, ἐρωτήματα γιὰ τὰ ὁποῖα θὰ ἀπαντήσουμε σχετικὰ, ἀφοῦ παραθέσουμε τίς κριτικὲς μας ἀξιολογήσεις — τίλος, θίασος, ἡμερομηνία — πὸν δημοσιεύσαμε στὴ «Φιλολογικὴ Φωνή» τῆς Ἀχαΐας, στὸν «Ἡμερησίῳ Κήρυκα» τῆς Πάτρας καὶ σ' ἄλλα περιοδικὰ ἀπὸ τὸ 1973 μέχρι τὸ 1986 («Ἡπειρωτικὴ Ἑστία», «Νέα Σκέψη», «Ὀμπρέλλα» κ.ἄ.).

## Α. «ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΦΩΝΗ» ΑΧΑΪΑΣ

«Ὁ χορός», Ν. Ζακόπουλος — Θ. Ἐλοας Βεργῆ («Νέα Σκέψη», τ. 129, 1973).

«Ἡ θηλειά», Γ. Σκούρης — Θ. Συνόλου (10.2.74).

«Τὸ κούτσουρο», Γ. Ἀνδρίτσος — Θ. Σιοτὰ (19.5.74).

«Ἡ Δικαίωση», Ν. Ζακόπουλος — Νέα Σκηνὴ Ἐ. Θεάτρου (9.6.74).

«Ἡ πώση ἀπὸ τὸν Γαλαξία», Ἀλκησις Γάσπαρη — Ὄργανισμὸς Μικτοῦ Θεάτρου (12.1.75).

«Ἐυσεβὴς τυρανία», Ν. Ζακόπουλος — Θ. Μιράντας Κουνελάκη (2.2.75).

«Ὁ Τυχοδιώκτης», Ν. Ζακόπουλος — Ἐλεύθερο Θέατρο (3.3.75).

«Τὸ δεῖπνο», Ζ. Κανκαλίδης — Θ. Κ. Κὸν (12.12.76).

«Τὸ προξενιὸ τῆς Ἀντιγόνης», Β. Ζιώγας — Νέα Σκηνὴ Ε.Θ. (Ἰούνιος - Ἰούλιος 1977).

«Ἡ κωμωδία τῆς Μύγας», Β. Ζιώγας — Νέα Σκηνὴ Ε.Θ. (Ἰούνιος - Ἰούλιος 1977).

«Ἄγιος Πρίγκηψ», Μαργ. Λυμπεράκη — Κ.Θ.Β.Ε. (Ἰούνιος - Ἰούλιος 1977).

«Τὸ Φαγκότο», Θαν. Κωσταθάρας — Θ. Κ. Κὸν (Δεκέμβριος 1977).

«Ἡ Νίκη», Λούλας Ἀναγνωστάκη — Θ. Κ. Κὸν (Ἰανουάριος - Φεβρουάριος 1978).

«Ἡ Δίκη», Ν. Ζακόπουλος — Θέατρο ΚΕΑ (Νοέμβριος - Δεκέμβριος 1978).

## Β' «ΗΜΕΡΗΣΙΟΣ ΚΗΡΥΞ» ΠΑΤΡΩΝ

«Τὰ τέσσερα πόδια τοῦ τραπέζιου», Ἰάκ. Καμπανέλης — Θ. Κ. Κὸν (19.8.79).

«Δάφνες καὶ Πικροδάφνες», Κεχαΐδης - Χουβαρδάς — Θ. Κ. Κὸν (23.11.79).

«Ἐνοικιάζεται δωμάτιο μετ' ἐπίπλων», Ἀλ. Κοτζίās — Ἡμικρατικὸ (8.3.80).

«Ἐνυδρεῖο», Κ. Μουρσέλας — Ν. Σκηνὴ Ε.Θ. (20.12.80).

«Λίγο πρὶν - Λίγο μετὰ», Δ. Κορδάτος — Νέα Σκηνὴ Ε.Θ. (19.4.83).

«Βιασμός», Ν. Ζακόπουλος — Θέατρο ΚΕΑ (12.5.83).

«Υπατία», Θ. Δ. Φραγκόπουλος — Θ. Ἑλσας Βεργή (12.8.83).

«Οἱ παλαιότες», Στρατ. Καρρά — Θ. Παλκοσένικο (20.1.84).

«Τὰ παιδιὰ τοῦ Κάιν», Ἄνδρ. Θωμόπουλος — Νέα Σκηνή Ε.Θ. (30.3.84).

«Ζορμπᾶς», Ν. Καζατζάκης — Θ.Κ.Θ. Ἀνατολή (4.9.84).

«Νόστος», Κ. Βλασόπουλος — Θ. Μυράτ - Ζουμπουλάκη (16.11.84).

«Χίμαιρα καὶ φούμαρα», Δ. Πιτινάκη — Θ. Κ. Κορν (13.4.85).

«Τὸ μάτις», Γ. Μανιώτη — Μοιτ. Θ. Γ. Μεσσαλά (26.4.85).

«Ἀκάλυπτος χῶρος», Ἀρσένης - Παπαδογεωργος - Χαριτάκης — Νέα Σκηνή Ἐθνικοῦ Θεάτρου (10.11.85).

«ΟΑ, ΟΒ, ΟΓ», Γιάν. Παπαδόπουλος — Νέα Σκηνή Ε.Θ. (4.3.85).

Πρόσθετα ἔχουμε δημοσιεύσει τὶς κριτικὲς μας ἀξιολογήσεις γιὰ 22 ἑλληνικὲς ἐπιθεωρήσεις καὶ γιὰ 5 ἀρχαῖες τραγωδίες.

Ἀκόμα, σταθήκαμε στὰ παρακάτω ἔργα τῆς Μαριέτας Ριάλδη, πὺν εἶναι καὶ μιὰ ἰδιαίτερη καὶ πειραματικὴ ἴσως σκηνικὴ φόρμα: «Καφὲ Σαντὰν» («Νέα Σκέψη», τ. 190), «Κυρία χωρὶς καμέλιες» (Ἡμ. Κ. 6.11.81) καὶ «Βαριετὲν» (Ἡμ. Κ. 15.6.82).

Γενικώτερα, στὸ θέατρο ἔχουμε τὴν ἀναζήτηση στὸ ὑπαρξιακὸ δεδομένο καὶ τὶς διαπιστώσεις τῆς ἔρευνας, πὺν προέρχεται ἀπὸ τὴ διαλεκτικὴ μὲ φιλοσοφικο-κοινωνικὴ ἐκκίνηση.

Ἡ μοῖρα καὶ ἡ ἐπικαιρότητα μέσα ἀπὸ τὶς ἀνθρώπινες συγκυρίες μεταχειρίζονται εὐρηματικὰ τὸ χρόνο σὰν εὐρημα στὴ σκηνικὴ φόρμα καὶ τὸ παράλογο εἶναι ἴσως ἡ ἀρχή, οἱ διασυνδέσεις καὶ τὸ πιθανὸ τέλος γιὰ τοὺς ψυχισμοὺς, τὶς ἀνθρώπινες ἱστορίες. Ἴσως εἶναι ἡ ἐξομολόγηση τῆς μεταφυσικῆς. Ἴσως εἶναι τὸ παραμύθημα τῆς ἐγρηγορήσης.

Ὅμως καὶ θέατρο σημαίνει κυρίως ἡ συνεχὴς πραγματεία τῆς ζωῆς, πότε ὅταν εἶναι ὑπόλογος καὶ πότε πάλι ὅταν ἐλέγχει τὴν ἀνθρώπινη συνείδηση, τὰ πολλὰ καὶ τὰ ὀλίγα πρόσωπα τῆς ἐναντιωμένης μοῖρας, κι ὅταν καταγγέλλει, διαμαρτύρεται, διαβιβάζει καὶ μεταφέρει τὴν ἀνθρώπινη συμπεριφορὰ κι ὅταν προσπαθεῖ πάλι ν' ἀπομυθοποιήσει τὸ χρόνο.

Γιὰ τὸ ἑλληνικὸ θεατρικὸ ἔργο, πὺν ἐξακολουθεῖ καὶ ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὴν πρωτογενὴ συγκρότηση τῆς ἐλλαδικῆς ἀστικῆς κοινωνίας, ἡ ἐπίδραση τοῦ Κάφκα περιορίζεται στὶς ἀπλὲς σημειώσεις τοῦ ἀστυνομικοῦ θρίλερ γύρω ἀπὸ τὴν ἄδικη ἐνοχὴ καὶ καταδίωξη.

Τὸ ἑλληνικὸ θεατρικὸ ἔργο ἀναφέρεται μὲχρι τώρα σχεδὸν ἀποκλειστικὰ στὴ φορμαλιστικὴ σκηνικὴ παράθεση κάποιας ἀστικοποιημένης ἠθογραφίας καὶ οἱ συγκρούσεις τῶν προσώπων ἀποτελοῦν τὸν κώδικα γιὰ τὸν θεατρικὸ διάλογο καὶ τὴν ἀνέλιξη τοῦ μῦθου.

Πρόσθετα, θὰ πρέπει νὰ ἀναφερθοῦμε καὶ σὲ μερικὲς βασικὲς ἐννοιολογίες πάνω στὴ συγκριτικὴ σχέση, ἂν βέβαια ὑπάρχει, Κάφκα καὶ ἀρχαῖας τραγωδίας.

Τὴν πάγια εὐαίσθησιὰ τῆς ἐβραϊκῆς (χριστιανικῆς) ἐνοχῆς σὰν προέκταση τῆς ὑπαρξιακῆς ἀνθρώπινης παρουσίας, δηλαδὴ αὐτὰ τὰ πολλαπλὰ καὶ γενεσιουργὰ μεγέθη τῆς ἀπελπισίας τοῦ ἀσήμαντου καὶ τοῦ σημαντικοῦ ὄντος, στὸ κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωση, ἡ ἀρχαία τραγωδία φαίνεται ὅτι τὰ προσπέρασε, ἴσως γιὰτὶ δὲν τὰ γνώριζε καὶ δὲν τὰ ἐπισήμανε, μιὰ καὶ ἔχουμε ἐδῶ τὴν βάση τῆς φιλοσοφικῆς, θεατρολογικῆς καὶ κοινωνικοπολιτικῆς, διαλεκτικῆς, νὰ βρισκεται ἐκτὸς τῶν τειχῶν τῆς χριστιανικῆς ἐποπτείας.

Ἔτσι, ἡ ἀρχαία τραγωδία, ἀντὶ νὰ προσεγγίσει θεατρολογικὰ τὴν μοναδικότητα τοῦ χριστιανικοῦ ἔνθεου λόγου, προσανατολίσθηκε στὰ διάφορα θεόγνωμα καὶ

θεόφερα εἶδωλα μιᾶς καὶ κάποιας σκληρότατης μοίρας γιὰ τὰ ἀνθρώπινα πεπωμένα. Ἀκόμα ἀναφέρθηκε χαρισματικὰ καὶ κυρίως στὴν ἁρμονία τοῦ ἤχου καὶ τῆς κίνησης. Στὴν ἁρμονία τοῦ φιλοσοφικοῦ λόγου σὰν πολιτικὴ λειτουργία, ἐπιδιώκοντας νὰ καθιερώσει τὰ μέτρα ἀλλὰ καὶ τὸ μέτρο τοῦ ἀνθρώπινου πολιτικοῦ περιγυρου, ἀφοῦ βέβαια στάθηκε περισσότερο ἴσως ἀπὸ ὅ,τι ἔπρεπε στὶς συγκρούσεις μοίρας καὶ ἀνθρώπινης πρωτοβουλίας καὶ πράξης. Ὅμως, ὁ ἐσώτατος ἄνθρωπος τῆς γραφῆς, ἐκεῖνο δηλαδὴ ποὺ προσφέρει γενικώτερα στὴν τέχνη, τὴν ἀπελπισία τῆς ἐξομολόγησης, τὴ θεογνωσία καὶ αὐτογνωσία τῆς ἐνοχῆς καὶ τοὺς μύριους χωροχρόνους τῶν ἀνθρωπίνων σταυρικῶν θανάτων, μόνον χάρις στὰ ἔνθεα πεπραγμένα τῆς χριστιανικῆς φιλοσοφίας ἀξιολογήθηκαν ποικιλότροπα μέσα ἀκόμα καὶ ἔξω ἀπὸ τὴν Τέχνη. Ὁ Κάφκα σὰν ἀφετηρία ἰδέας εἶναι προῖον τῆς βιβλικῆς γραφῆς.

Ἡ φράση τοῦ Χριστοῦ «Ὁ ἀναμάρτητος πρῶτος τὸν λίθον βαλέτω» ἐπιβεβαιώνει ἰσχυρότατα καὶ γιὰ δευτέρη ἐπίσημη κατάθεση, τὸ αἶσθημα τῆς ἐνοχῆς, ποὺ θὰ πρέπει νὰ καταδιώκει, ἔστω λειτουργικά, τὸ ἀνθρώπινο ὄν.

Ἀλλὰ πρὶν προχωρήσουμε στὴ σχέση Κάφκα μὲ τὸ ἑλληνικὸ θεατρικὸ ἔργο, ποὺ βγῆκε μέχρι τώρα σχεδὸν ἀρνητικῆ, πρέπει νὰ ἀναφέρουμε μερικὲς παρατηρήσεις μας γύρω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τοῦ Κάφκα στὴ νεοελληνικὴ γραμματεία.

Στὸ Δοκίμιο - Προεγγίγιση στὸν Κάφκα — Μαν. Πράτσικας, ἔκδοση 1985 — καὶ στὸ κεφάλαιο Ε, σημειώνουμε ἀποδεικτικά, ὅτι ἡ νεοελληνικὴ γραμματεία δὲν δέχθηκε τὸν Κάφκα σὰν ὑπαρξιακὸ προσαντολισμὸ. Ἀκόμα καὶ στὴν ὅμοια περίπτωση τῆς κριτικῆς ἀξιολόγησης πάνω σὲ ἑλληνικὰ λογοτεχνικὰ κείμενα, ποὺ ἔχουν ἔστω κοινὰ σημεῖα γραφῆς καὶ τεχνικῆς, οἱ Ἕλληνες κριτικοὶ στάθηκαν ἀρνητικοί, γιὰ πολλοὺς καὶ διαφόρους λόγους, σ' αὐτὸν τὸν λογοτεχνικὸ, κυρίως, προβληματισμὸ τῆς ἀνανέωσης.

Πρόσθετα, στὸ ἴδιο αὐτὸ κεφάλαιο, εἶχαμε ἀναφέρει τοὺς Ἕλληνες συγγραφεῖς καὶ τὰ βιβλία ποὺ παρουσίασαν ὅμοιες σελίδες μὲ τὴν Καφρικὴ γραφῆ, δεδομένο ποὺ παρουσιάζει καὶ τὰ ἀξιοτάτα, «ἐμπνευση καὶ διεργασίες» γι' αὐτοὺς τοὺς δημιουργοὺς.

Εἰδικώτερα, τὸ Ἑλληνικὸ Θέατρο, στὰ καινούργια χρόνια μας, παρέμεινε πεισματικά στὶς ἀπλὲς ἀναφορὲς καὶ στὶς τυποποιημένες καὶ ἀφελεῖς πιά θεατρολογίες, ἐκεῖνες ἀκριβῶς ποὺ ἀντιπροσωπεύει ἡ νηπιακὴ ἔστω καὶ ἡ ἐφηβικὴ ἡλικία, κάποιας, μόλις ἀπηλλαγμένης ἀπὸ τὴν βαλκάνια, μικροαστικῆς κοινωνικῆς ταυτότητας.

Ἀκόμα σημειώνουμε κι ἐδῶ, ὅτι καὶ τὸ θρησκευτικὸ συναίσθημα γιὰ τὸν ἑλληνικὸ χῶρο τῆς τέχνης προσφέρει καὶ προσδιορίζει δογματικὲς ἀπαγορευτικὲς, ἴσως, διατάξεις ἐμπνευσης καὶ διεργασίας, σ' ἀντίθεση μὲ τὸν καθολικισμό, ποὺ στὸν καυτὸ πολιτικοπνευματικὸ χῶρο τῆς Δύσης ἔδωσε ἀφορμὴ καὶ εὐκαιρία γιὰ δυνατὲς καὶ συνεχεῖς σεισμικὲς ἀνακατατάξεις ἰδεολογικῆς καὶ ὑφολογικῆς θεώρησης, ἐποπτείας καὶ αἰσθητικῶν ἀναζητήσεων. Καὶ συμπληρώνουμε ἀκόμα, πάνω στὶς ὅμοιες αὐτὲς περιπτώσεις τῶν συγκριτικῶν δεδομένων, σχετικὰ μὲ τὶς δονούμενες διαφοροποιήσεις γύρω ἀπὸ τὰ κίνητρα ποὺ συνεργοῦν στὸν βαθύτατο προβληματισμὸ τῆς Τέχνης, ὅτι τὸ συναίσθημα τῆς ἐποχῆς φάνηκε καὶ διακρίνεται φιλοσοφικὰ σὰν παραδοχὴ καὶ ἀμφισβήτηση περισσότερο στὸν καθολικισμό παρά στὴν ὀρθοδοξία. Αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν φιλοσοφικὴ καὶ ἱστορικὴ ἀλήθεια, ὁ Κάφκα, ἀφοῦ τὴν ἐπένδυσε μὲ τὴν ὑπαρξιακὴ ἀπελπισία τοῦ «ἐγὼ» καὶ τοῦ «ὄντος», τὴν διασύνδεσε μὲ τὴν ἐδραία θέση τοῦ Ἑβραϊσμοῦ καί, συνδιαλεγόμενος βασανιστικά μὲ τοὺς χαρισματικοὺς καὶ σπουδαίους διαλογισμοὺς τῶν μηνυματικῶν ψυχισμῶν του, σ' ὅ,τι ἀφορᾷ τὸ συναίσθημα τῆς ἐποχῆς καὶ τὸ κάθετο καὶ ἀναπολόγητο τῶν ἀνθρωπίνων, προχώρησε στὸν παρονομαστὴ τῆς συγγραφῆς τῆς «Δίκης», κυρίως, καὶ τοῦ «Πύργου».

Καταφαίνεται αποδειχτικά, ότι η ελληνική κοινωνία και βασικά οι νεόκοπες ταξικές εκφράσεις, μετά το 1950 παραμέρισαν την υπαρξιακή θρησκευόμενη δεοντολογία του Κάφκα από έλλειψη προσέγγισης, από αδυναμία δεχτικής ευαισθησίας, από παραγνώριση ίσως του σωστοῦ προσανατολισμοῦ. Ἀκόμα, ὁ Κάφκα, δὲν ἔγινε κατανοητὸς στὴν ἐπιβαλλόμενη πλήρη και ὀλοκληρωτικὴ ἐρμηνεία του, ἀπὸ τοὺς ἀσήμαντους νεοέλληνες και τοὺς διάφορους μικροαστοὺς λογοτέχνες, πού διαφοροποίησαν διατεταγμένα ἴσως και σὲ πολιτικὴ θέσι τὰ βαθειὰ υπαρξιακὰ αὐτὰ κείμενα τῆς ἀμφισβήτησης, τῆς ἀντίρρησης, ἀλλὰ και τῆς ἐνεργοποιημένης, λόγω τῆς χαρισματικῆς ἀπελπισίας τοῦ κατ' εἰκόνα και ὁμοίωση, ἀντίδρασης τοῦ ἑνὸς πρὸς τὸ ἐκ τῆς γενέσεως μεταφυσικὸ κατεστημένο.

Ἔτσι, τὸ κωδικοποιημένο αὐτὸ δεδομένο παρεξηγήθηκε πρῶτα ἀπὸ τὴν πεζογραφία και ὕστερα ἀπ' οὗτο θεατρικὸ ἔργο.

Ὁ Κάφκα, μέσα ἀπ' τὸν κοινωνιστικοθρησκευτικὸ περίγυρο, πού τὸν χαρακτηρίζει, εἶναι ἀνοιχτὸς μπροστὰ στὴν πολιτικοποιημένη καταγραφή παντὸς τύπου, κατηγορίας και προέλευσης γιὰ τὴν ὁμοία, κυρίως, περίπτωση τοῦ ἑνός, τοῦ ἀσήμαντου και τοῦ μικροῦ. Ὅμως, τὴν ἀρχὴ και τὸ τέλος τῆς ἱστορίας θὰ τὰ περικλείει ἀναγκαστικὰ ὁ διαχρονικὸς υπαρξιακὸς προβληματισμός.

Στὸ παιγνίδι τῆς φιλοσοφικοποιημένης Μοίρας, ὁ προορισμὸς τοῦ ἑνός εἶναι νὰ τροφοδοτεῖ μ' ἀπελπισία τὸ πλῆθος και τὸν μεγάλο σαρκασμὸ πού τὸν χλευάζουν. Ἀλλὰ και ἀπελπισία σημαίνει τὸ βιωματικὸ ὀδοιπορικὸ τοῦ κατ' εἰκόνα και ὁμοίωση. Δηλαδή, ἡ ὄσο τὸ δυνατόν σκιαγράφηση τοῦ παραλόγου, πέρα ἀπὸ τὴν κανονιστικὴ ὀριοθέτηση τῆς διαλεκτικῆς. Ὁ ἕνας θρηνεὶ ἐξ αἰτίας τοῦ παραληροῦντος πλῆθους πού καγχάζει γιὰ τοὺς μάρτυρες, ὁ ἕνας ὑποφέρει ἐξ αἰτίας τοῦ πλῆθους ὅταν αὐτὸ πανικοβάλλεται μπροστὰ στὰ συμβάντα τῆς καθ' ἡμέραν βιωματικῆς και συμβατικῆς ἀσκησης τῆς ζωῆς.

Ὅμως, αὐτὴ ἡ ἴδια και ἡ ὁμοία ἀσκηση εἶναι κυρίως συναίσθημα, εἶναι ψυχισμὸς, εἶναι τέλος πάντων ἰδιότυπο θέατρο σκιῶν και ὄχι τὸ τυποποιημένο και γνωστότατο σφράγισμα τῆς ταυτότητας, σύμφωνα μὲ τὴν γνωστὴ και ἐδῶ πολιτικοποιημένη σκοπιμότητα.

Ὁ Κάφκα στὴν τέχνη εἶναι κυρίως υπαρξιακὴ θεώρηση, ἀλλὰ και τέχνη, γιὰ τὸν Κάφκα, σημαίνει τὸ μέγα ὁμοιο.

Ἡ ελληνικὴ λογοτεχνία, ἀπὸ τὴν νεώτερη γένεσή της μέχρι τώρα, δὲν ἔχει ξεκινήσει, ἀλλὰ οὔτε και τόλμησε πιθανότατα νὰ στραφεῖ σὲ γνήσιους υπαρξιακοὺς προσανατολισμοὺς και ἀφετηρίες.

Κατὰ συνέπεια, και τὸ ὁμολόγὸ της, δηλαδή τὸ ελληνικὸ θεατρικὸ ἔργο, παρέμεινε οὐδέτερο, ἀδιάφορο, ἴσως και ἀνήμπορο ν' ἀκολουθήσει και νὰ ἐπικοινωνήσει σκηνικὰ μὲ καφκικὰ μηνύματα γιὰ νεόκοπες διεργασίες και ἐμπνεύσεις.

Πρὶν ὁμως καταλήξουμε στὸ γ ι α τ ι ὁ Κάφκα δὲν ἐπηρεάσε τὸ ελληνικὸ θεατρικὸ ἔργο, θὰ πρέπει ν' ἀναφερθοῦμε και στὸ π ὠ ς και στὸ π ο ὕ νὰ ἀφείλεται πιθανότατα αὐτὸ τὸ ἀρνητικὸ, ἀλλὰ τόσο τρισδιάστατο ὁμως, δεδομένο και θὰ πρέπει νὰ συμπεράνουμε, μέσα ἀπὸ τὸ κείμενό μας, ὅτι ἴσως νὰ συνήργησε θεαματικά, πάνω σ' αὐτὴν τὴν διαπίστωση, ἡ πολιτικὴ σκοπιμότητα πού ἔγινε, μετὰ τὸ 1950 και μετὰ τὴ δικτατορία, πολιτικὴ μνήμη και θέσι και συνέτελεσε κατὰ κύριο λόγο, ὥστε τὸ ελληνικὸ θεατρικὸ ἔργο ν' ἀσχοληθεῖ και νὰ παρουσιάζει τὴν διαμαρτυρία γιὰ τὶς διώξεις, τὴν ἀμφισβήτησι γιὰ τὶς ἀποφάσεις ἐκείνης και τῆς τότε δικαιοσύνης και τὰ γνωστὰ μηνύματα γιὰ τὴν στυγνὴ περιφρόνησι τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων.

Πρόσθετα, αὐτὲς τὶς ἴδιες διεργασίες, οἱ Ἕλληνες θεατρικοὶ συγγραφεῖς τὶς ἔθεσαν και τὶς ἐξήγησαν κάτω ἀπὸ τὸν προβληματισμὸ πού στηρίζεται θεατρικὰ

στην ήθιογραφική σύγκρουση τῶν προσώπων και ὄχι στην σύγκρουση τῶν καταστάσεων πού τὴν ἀντιπροσωπεύει τὸ καινούργιο και τὸ μοντέρνο θέατρο.

Ἄκόμα κυριάρχησε ἡ ἔμπνευση πού ξεκινάει ἀπὸ τὴν διαλεκτικὴ τῆς πολιτικῆς ἱστορίας και πού θ' ἀναφέρει ἀτομικὰ γεγονότα, μὲ συνέπεια νὰ τηρηθεῖ μία δέσμευση και μία πολυεδρική ἀνάσχεση γιὰ τὸ ἑλληνικὸ θεατρικὸ ἔργο, πού θὰ ἔπρεπε νὰ στοχεύει σ' ἓναν πῦρ γνήσιο ὑπαρξιακὸ προσανατολισμὸ.

Ὁ Κάφκα ὅμως ἔχει γνήσιες ὑπαρξιακὲς διεργασίες και δὲν ἐπιδέχεται στὸ ὅτι, πέρα ἀπὸ τὸ βαθύτατο και διαχρονικὸ συναίσθημα τῆς ἐνοχῆς, εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρχει και διαφορετικὴ ἀλλοτριώση. Ἔτσι, ἔχουμε ἐδῶ ἐπιφάνειες και ὄχι διαφάνειες — ὅμως ὁ Κάφκα εἶναι και ἡ καινούργια γραφὴ τῆς λογοτεχνίας. Ἀρχίζουμε ἀπὸ τὸν Πόε, περνᾶμε ἀπὸ τὸν Προυστ και τὸν Ἔσσε και καταλήγουμε μέσα ἀπὸ τὸν Κάφκα στὸ ἀντιμυθιστόρημα μὲ τὶς μακροσκελεῖς ἀναφορὲς τῶν ἀντικειμένων τοῦ περιγύρου, πού δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ τὸ κρυμμένο δεύτερο πρόσωπο τοῦ συμπάσχοντος, πού, αὐτὴ τὴν φορὰ, εἶναι ἡ ἐνοχικὴ ὑπαρξιακὴ οὐσία τῆς μοίρας και ὄχι τὸ ποινικὸ μητρώο τῆς ζωῆς.

Ὅμως, καινούργια γραφὴ ἴσον μὲ τὴν πρωτοποριακὴ ἔκφραση πού δηλώνει τὴν ἀντίστοιχη σκηρικὴ δομὴ και θεατρολογία.

Ὡστόσο, οἱ Ἕλληνες συγγραφεῖς ἀπέχουν χαρακτηριστικὰ σὰν θεατρικοὶ καφρικοὶ συγγραφεῖς. Πρὶν τελειώσουμε, ἔχουμε ὑποχρέωση ν' ἀναφερθοῦμε στὴ θεατρικὴ καφρική παρουσία, πού ἔδωσε ὁ σκηνοθέτης Ἀλέξης Σολομός, στὴν ἑλληνικὴ σκηνή, ὀδηγούμενος προφανῶς ἀπὸ τὶς πρωτοποριακὲς και τόσο χαρισματικὲς ἐμβέλειες τῆς ταλαντούχου ποιότητας και παρουσίας του.

Ἐπίσης, θὰ πρέπει νὰ σταθοῦμε ὅμως και στὴν περίπτωση τ' ὅτι ὁ Κάφκα εἶναι γνήσια ταυτότητα μιᾶς ἐξελιγμένης εὐρωπαϊκῆς ἀστικῆς τάξης, τῆς ὁποίας ὁ προβληματισμὸς εἶναι ὀπωσδήποτε, ἀλλὰ και καταλήγει ὀπωσδήποτε, στὶς ὑπαρξιακὲς ἐννοιολογίες.

Οἱ Ἕλληνες συγγραφεῖς, ὅμως, στὸ μεγαλύτερο ποσοστὸ, ἀπὸ ἀδυναμία ὑψηλοῦ βαθμοῦ δεκτικότητας, εἶναι και παραμένουν ἀποθητικοὶ στὶς Καφρικές διεργασίες, πού γιὰ τὸ θέατρο ἀπαιτοῦν κυρίως πρωτοποριακὲς παραλλαγὲς στὴ σκηρικὴ δομὴ και στὴν ἀνέλιξη τοῦ μύθου.

Προτιμοῦν τὴν γλώσσα πού ἐκφράζει και ἐπικοινωνεῖ μὲ μιὰ διαλεκτικὴ ἑλληνικῆς —κι ἐδῶ— ἰθαγένειας.

Ὁ Κάφκα, γιὰ νὰ περάσει στὸ θέατρο, ἴσως νὰ χρειάζεται τὴν ποιότητα τῆς ἔμπνευσης νὰ τὴν συγκλονίζει τὸ μέγα και τὸ γενεσιουργὸ μήνυμα τῆς ἀπελπισίας τοῦ ὄντος μπροστὰ στὴν ἀβεβαιότητα, στὴ ματαιότητα και στὴν περιπέτεια τῆς ἀνθρώπινης ἀμφισβήτησης γιὰ τὸ κάθε τι πού συγκροτεῖ τὴ σοφία τοῦ ἐλαχίστου. Ὁ Κάφκα, γιὰ νὰ γίνει δημιουργία, χρειάζεται τὴν κατάρα, τὴν ὁποία κατάρα τῆς γραφῆς. Ἄσχετα ἀν αὐτὸ τὸ εὐαγγελιζόμενο βιβλίο ἀνήκει στὸ Θεὸ ἢ στὸν εἰσαγγελέα.

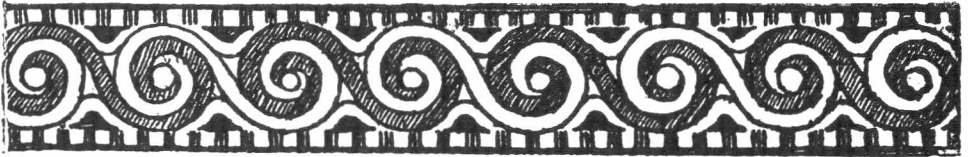
Πρὶν κλείσουμε τὸ θέμα μας πάνω στὴ σχέση Κάφκα και ἑλληνικοῦ θεατρικοῦ ἔργου, ἀναφέρουμε και τὰ ἑλληνικὰ θεατρικὰ ἔργα, πού ἀξιολογήσαμε κριτικὰ στὸ Α' ἐξάμηνο τοῦ 1987:

— «Οἱ Γάμοι», Β. Ζιώγα. — Ἐθνικὸ Θέατρο. Νέα Σκηνή. («Ἡμερήσιος Κήρυξ» 5.3.87).

— «Κλυταιμνήστρα», Ἄνδρ. Σταΐκου — Θέατρο «Ἀθῆναιο» («Ἡμερήσιος Κήρυξ» 8.5.87).

— «Ὁ ἦχος τοῦ ὄπλου», Π. Ἀναγνωστάκη — Θέατρο Τέχνης («Ἡμερήσιος Κήρυξ» 13.5.87).

— Καὶ τρεῖς ἐπιθεωρήσεις.



ΝΙΚΟΥ Α. ΤΕΝΤΑ

## Η ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΗ ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΚΑΤΑΘΕΣΗ ΤΗΣ ΜΟΥΣΟΛΗΠΤΗΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ ΖΙΤΣΑΙΑΣ

Ἡ βίβλος γέννησης τῆς ποιήτριας Χρυσάνθης Ζιτσαίας συμπεριέχει ὅλα τὰ στοιχεῖα τῆς ἑλληνικῆς μοίρας. Εἶναι μὰ πολυσύνθετη πορεία ἐντόνων συγκινήσεων καὶ νόστου. Θὰ ἀρκεστοῦμε στὸ συνοπτικὸ βιογραφικὸ τοῦ Θεσσαλοῦ Θωμᾶ Βενικίου, ἐκδότῃ τοῦ Πανθεσσαλικοῦ Λευκώματος, ὁ ὁποῖος, τὸ 1927, ἔγραψε γιὰ τὴν πρωτοπόρο ὀραματίστρια μᾶς ἰσότιμης συμμετοχῆς τῆς γυναίκας στὴν πνευματικὴ ἀναγέννηση τοῦ ἀνδροκρατούμενου ἐπαρχιακοῦ χώρου:

« Ἡ συνεργάτις μας κ. Χρυσάνθη Οἰκονομίδου, κατάγεται ἀπὸ τὴν Ἠπειρόν, ἐκ τῆς ἡρωϊκῆς πατρίδος τῶν Ζερβαίων Σουλίου, γεννηθεῖσα στὸ Πρίντεξι τῆς Ἰταλίας, τὸ 1902. Μεγάλωσε στὴν ἰδιαιτέρα τῆς πατρίδα Ζίτσαν τῶν Ἰωαννίνων, παρὰ τὸν ρομαντικὸν λόφον ὃν ἐξύμνησεν ὁ Βύρων καὶ εἰς τὸν ὁποῖον ἡ ποιητικὴ ψυχὴ ἄρχισε νὰ ἐκδηλώνεται ἀπὸ ἡλικίας μόλις ἕνδεκα χρόνων μὲ στίχους καὶ διάφορες σάτιρες... »

Στὴν καταγωγὴ τῆς συνυφαίνονται: ἡ ἀρρενωπότητα τῆς σουλιώτικης καταβολῆς, ἡ πικροτραγουδιομένη διασπορὰ τοῦ γένους καί, κυρίως, ἡ ἰκανότητα τῆς μουσικῆς ἐπικοινωνίας μὲ τὴν ὁμορφιὰ ποῦ νοηματίζει τὴν ὑπαρξιν. Εἶναι ἡ γοητεία τοῦ Δωδωναίου μύθου ἐκφρασμένου μὲ τὴν εὐρωστὴ μουσικὴ γλῶσσα τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ καὶ τὴν παναρμόνια πλαστικότητα τοῦ μεγάλου λαϊκοῦ μας λυρικοῦ, ἡπειρώτῃ Ἰωάννῃ Βηλαρᾶ. Δικαιολογημένα, λοιπόν, τίμησε τὴν πατρῶα γῆ μὲ τὸ λογοτεχνικὸ ψευδώνυμο Ζιτσαία.

Ἡ Χρυσάνθη Ζιτσαία, μὲ τὴ φυσικὴ χάρη, τὸ σπινθηροβόλο πνεῦμα καὶ τὴν πλούσια ἀνθρωπιστικὴ θωράκιση στὴ γεραρὰ Ζωσιμαία Σχολὴ Ἰωαννίνων, παντεύτηκε μικρὴ τὸν Κύπριο γεωπόνου Λάμπρου Οἰκονομίδου, καὶ ἀναγκαστικὰ τὸν ἀκολούθησε σὲ ὅλες τὶς ἐπαγγελματικὰς του μετακινήσεις, μὲ τὴν τιμημένην ἰδιότητα: οἰκοκυρά. Κοντὰ του, ὅμως, βρῖσκει τὸν ἄξιο συμπαραστάτη γιὰ ἓνα θαρραλέο λογοτεχνικὸ ξεκίνημα, μακριὰ ἀπ' τὴν πικρόχολη κακογλωσσία τῆς ἐποχῆς: «Γυναίκα καὶ νὰ γράφει ποιήματα. Ντροπὴ!». Αὐτὴν τὴν ἐρειδόμενην στὴν ὑπανάπτυξη ντροπὴ προσπάθησε νὰ ἐξαλείψει μὲ τὴν πνευματικὴ ἀνύψωση τῆς γυναίκας. Ἀπαρχὴ ὁ Βόλος. Ἐκεῖ πρωτόφερε ἓνα τρυφερὸ ὄνειρο στὸ λόγο.

1929. Λυγερὸ χελιδονοφτερούγιμα πρὸς «Μενεξεδένια Δειλινά». Εἶναι ἡ πρώτη ἐπώνυμη ποιητικὴ συλλογὴ. Τὴν προλογίζει ὁ ἔθνικός μας ποιητὴς Κωστῆς Παλαμᾶς μὲ ἐμφανεῖς τοὺς δίκαιους, ἄλλωστε, ἐπαίνους.



«... Δείχνουν τὰ ποιήματα αὐτά, καὶ μὲ τὴν ἀφθονία τους ἀκόμη, ποιητικὴν εὐαισθησίαν σημαντικὴν. Εἶναι στὸ σύνολό τους εὐτυχημένα, ἀνάλογα στὴν ἔκφραση, πλούσια σὲ εἰκόνες, ἢ γλῶσσα τους εἰκονικὴ, συγκινεῖ, ὁ στίχος ἄνετος, κανονικός, τὰ μέτρα ὑπηρετοῦν τὴ λυρική διάθεση. Στὴν ποιήτρια φυσικὴ τοῦ ρυθμοῦ ἢ ἀντίληψη. Καὶ τὸ σπουδαιότερο, τὰ ποιήματα αὐτὰ ἔχουν πνοή...»

Ὁ χρησολόγος λόγος τοῦ πρωτομύστη Κ. Παλαμᾶ δικαιώθηκε ἀπόλυτα. Μὲ τὰ «Μενεξεδένια Δειλινὰ» καὶ ἀπὸ τὸ 1931, χρονιά πού ὀριστικά ἐγκαταστάθηκε στὴ Θεσσαλονίκη, ἴσαμε σήμερα, ἔχει ἐκδώσει εἴκοσι πέντε (25) ποιητικὲς συλλογές. Τὸ μῆνυμά τους θὰ προσεγγίσουμε σφαιρικά, χωρὶς φιλολογικὲς ὠραιοποιήσεις ἢ κριτικοσοφιστικὲς δολιχοδρομίες. Μιὰ πρωτότυπη δημιουργία μόνο μὲ καθαρὴ πρόθεση καὶ λόγο ἀπλὸ ἀξιολογεῖται.



Τραγοῦδι ἐσὺ τοῦ τόπου μου, πού γάργαρο ἀναβλύζεις  
 Ἄπὸ τὰ σπλάχνα τοῦ λαοῦ κι ἀνθεῖς καὶ λουλουδίσεις.  
 Μοῦ συνορίζεις τὰ βουνὰ γιὰ νὰ περάσω ἐπάνω,  
 Μοῦ φέρνεις καὶ τ' ἀθάνατο νερὸ νὰ μὴν πεθάνω.

Στὴν πολυστάφυλη καὶ οἰνόφημη Ζίτσα ἡ ποιήτρια ἀνατράφηκε μὲ τ' ἀκούσματα τοῦ θρύλου. Ὁλη ἡ ἠπειρώτικη ἔμπνευσή της εἶναι ἕνα ἀνάλαφρο ἀναφεροῦντο δημοτικὸ τραγουδιό, καλοζυγισμένου στὸ ρυθμὸ μακρόσυρτου ἀχοῦ. Τὸ δικό της ὄσμα ἐπιμένει στὴν ἐξεικόνιση τῆς φυσικῆς λεπτομέρειας μὲ τὸ μεράκι πρωτομάστορα λιθοξόου - λιθοσμιλευτῆ καὶ τῆ μέθη γιαννιώτη χρυσοῦ, πού φλόγα σκαλίζει τὴν καρδιά κι αὐγερινὸ τῆ μνήμη. Εἶναι τὸ προγονικὸ τραγοῦδι τῆς μεγαλόπρεπο, θερμογόνου, δωρικῆ. Γι' αὐτὸ καὶ συγκλονιστικὸ. Ἐκφράζει τὸ μυστικὸ κάλεσμα τῆς γενέθλιας γῆς, μὲ μελωδία φορτισμένη συναισθηματικὸ βάθος:

#### ΠΑΤΡΙΔΑ ΜΟΥ ΛΕΒΕΝΤΙΣΣΑ

Λεβεντομένα μου Ἡπειρος Πατρίδα τιμημένη  
 Μὲ τὸν καπμό, μὲ τ' ὄνειρο κινᾶω νὰ σ' ἀνταμῶσω.  
 Νὰ ρθῶ τῆς Γῆς μου νοσταλγὸς προσκυνητῆς νὰ φτάσω  
 Στὴ Λίμνη τῆ Γιαννιώτισσα νὰ λούσω τὴν ψυχὴ μου.  
 Νὰ μεταλάβω ἀπ' τῶν Ἑλλῶν τ' ἀρχαῖο τὸ πνεῦμα, Ἑλλάδα  
 Στὶς πρῶτες ρίζες καὶ πηγές τῆς ἑξακουστῆς Δωδώνης.  
 Τοῦ Πίνδου τίς ψηλές κορφές νὰ μακρυαγναντέψω  
 Ἐκεῖ πού ὁ θρύλος περπατεῖ κι ἡ δόξα ἀνηφορίζει.  
 Νὰ βγῶ στὴ ροῦγα τοῦ χωριοῦ μὲ τοὺς πανηγυριώτες  
 Ἀνήμερα τῆς Παναγιάς ν' ἀκούσω τὰ κλαρίνα.  
 Νὰ ἰδῶ τοὺς Ἡπειρώτικους Χορούς, τοὺς νιοὺς νὰ καμαρῶσω  
 Γύρω ἀπὸ γέρικους κορμούς βλαστάρια νὰ φυτρώνουν  
 Καὶ μὲ τὸν ἴδιο τὸ σκοπὸ νὰ παίρνουν τὰ τραγοῦδια.  
 Νὰ ἰδῶ - βαθιά μου θύμηση - δίσκο μαλαματένιο  
 Πίσω ἀπ' τὰ δέντρα τ' Ἄϊλιὰ τὸν ἥλιο ν' ἀνατέλλει  
 Καὶ ν' ἀνατέλλουνε μαζί καὶ τὰ παλιὰ ἕνα - ἕνα.  
 Παρακαλῶ σε, στοχασμέ, καρδιά, παρακαλῶ σε,  
 Συνόρισέ μου τοὺς καιροὺς, γεφύρωσε τὰ χρόνια

Γιὰ νὰ περάσω ἀνάλαφρα στὸν ἀγιασμένο τόπο.  
Κάθε ὁμορφάδα νὰ γευτῶ κάθε χαρὰ νὰ μάσω  
Καὶ τὰ φτερά τοῦ Σταυραποῦ νὰ νιώσω στὴν ψυχὴ μου.

Ἀπὸ τὰ σπλάχνα τοῦ λαοῦ ἀντλεῖ τὸ λάλον ὕδωρ, γιὰ νὰ λουλουδίσει καὶ ὁ ἄκαρπος πετρότοπος! Δὲν ἔχει τοπικὸ ἀποκλειστικὰ χρῶμα ὁ ἐμπνευσμένος φθόγγος τῆς. Μιὰ εὐρύτερη εἶναι συνομιλία μὲ τὸ χρόνο καὶ τίς μορφές ποῦ ὕφαναν τὸ ἔθνικὸ ὄνειρο γεμάτο θάμβος καὶ ὑπερηφάνεια. Κρατᾶει, συνεχῶς, σεβάσμια τὴν πάτρια μνήμη ὅπως, ἀκριβῶς, ὁ θεριστῆς στὴν ἀγκαλιά του τὸ σιτάρι. Καὶ βιώνει τὴν ἑλληνικὴ πραγματικότητα γιὰ νὰ πάρουν οἱ στίχοι τῆς τὸ κῦρος τῆς ἀποτίμησης ἑνὸς πολύτιμου ἀμνητοῦ. Ἡ ἑλληνικὴ αἰωνιότητα εἶναι ἡ ἱερὴ δύναμη τῶν θεῶν ἐμπνεύσεων τῆς. Μυρωμένα ἔθνικα ἀνάσα εἶναι ἡ νεραϊδόφωνη πνοή τῆς. Τὸ ἐλεύθερο πνεῦμα τῆς λειτουργεῖ μὲ τὸ χτυποκάρδι τοῦ λαοῦ καὶ μετουσιώνεται σ' ἕνα διαρκές στολίδι ἁρμονίας. Ἡ ἑλληνολατρεία τῆς Χρυσάνθης Ζιτσαίας εἶναι τὸ κυρίαρχο στοιχεῖο στὴν ποίησή τῆς. Ὀλόκληρη ἡ γῆ μας, ἐλεύθερη καὶ ἀλύτρωτη, μαζὶ μὲ τὴ ματωμένη μνήμη τῶν κουρσεμένων πατρίδων, ἀποτελεῖ τὴν πρωτοπηγὴ τῆς πολυδύναμης πνευματικῆς τῆς προσφορᾶς:

Καὶ μόνο νὰ σὲ στοχαστῶ  
Πατρίδα μου ψηλώνω!

Οἱ εἰδικές ἀναφορές σὲ ἥρωες καὶ εὐεργέτες, σὲ στοχαστὲς καὶ τοῦ μόχθου ἐργάτες, εἶναι ἀναγκαῖες γιὰ μιὰ πατριωτικὴ παρουσία μὲ συνέπεια καὶ διάρκεια. Τὰ ἱστορικὰ στιγμιότυπα ἀπὸ τὴν ἀρχέγονη Ἡπειρο, τὴ βυζαντινὴ ἀρχόντισσα Θεσσαλονίκη καὶ τὴν ἐνάλια καὶ μακάρια Κύπρο, δίδονται ἀδρὰ μὲ ἕναν ρυθμὸ ἁρμονικῆς ἀρχοντιᾶς. Εἶναι ὁ στίχος τῆς γιὰ τὴν ὀλογάλανη πατρίδα μας μιὰ ζωγραφιά. Ἔτσι ἡ Χρυσάνθη Ζιτσαία, σὰν γνήσια ποιήτρια, κινεῖται μὲ τὴν καρδιά τοῦ λαοῦ μας καὶ μεταβάλλεται σὲ ζῶσα συνείδηση τῆς ἱστορικῆς του πράξης. Συμφασμένη μὲ τὴν πλάστρα δύναμη τῆς γῆς καὶ ὅλη τὴ γοητεία τῆς δημιουργίας εἶναι ἡ γονιμοποιὸς ἀλκή τῆς μάνας, στολίδι καὶ καημὸς τοῦ ἀνθρώπου. Εἶναι ἡ μάνα τροφός, ἡ διδάχος μάνα, ἡ μάνα μέγιστη ἐνωτικὴ δύναμη ὅλων τῶν πατρίδων:

#### ΣΤΗ ΜΑΝΑ

Μὲ τὸν ὠκεανὸ τῆς ἔγνοιας σου  
μὲ τῆς στοργῆς σου τὰ ποτάμια  
ἀρδεύεις τὴ ζωὴ κι ἀνθίζει.  
Γιοφύρι ἀτράνταχτο ἡ ἀγάπη σου  
ἀπάνω ἀπ' ὅλες τίς παλίρροιες  
μ' εὐχὴ καὶ μὲ θυσία θεμελιωμένο.  
Ἄπ' τῆς καρδιάς σου τὴν ἱερὴ φωτιά  
ἀνάβεις τῆς ζωῆς τὸν ἥλιο.  
Γῆ καρπερή, οὐρανὸ τοῦ κόσμου.  
Κρίνε τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τυραννισμένε.  
Αἰώνια Μάνα, ὅπου γῆς.  
Μαύρη κι ἄν εἶσαι, κίτρινη, λευκή.  
Ἦρθεν ἡ ὥρα.  
Κάνε τὸν πόνο σου Ρομφαία πύρινη,

κοντάρι σιδερένιο τὴν ἀγάπη  
 κι ὕψωσε τ' ἅγιο χέρι σου  
 τὸν δράκο σὰν Ἀγγιώργης νὰ τρυπήσεις.  
 Τοῦ κόσμου τὸ στοιχειὸ  
 ποὺ τρώει τὰ τέκνα σου,  
 ἢ πόλεμο τὸ λέν ἢ ἀδικία.

Εἶναι ἡ μάνα ποὺ ἀνάβει στὸν οὐρανὸ τοῦ κόσμου, στοργῆς ἀγιοκέρι τὸν ἥλιο τῆς ζωῆς. Δὲν ἔχει σύνορα ἢ καρδιά. Ἡ ἀγάπη ὄρια δὲν ἔχει. Ἡ ἀηδονόφθογγο Χρυσάνθη Ζιτσαία κρυσταλλώνει τὸ λόγο στὸν κῆπο τῆς ψυχῆς σημαία ἐλπίδας. Ἀπ' τὸ μικροκόριτσο, στὰ βοστρύχια τοῦ ὁποῖου φωλιάζουν καημοί, ὡς τὴν νυφθυγατέρα ποὺ εἶναι ἡ ἀνάσα τῆς ἔρωτας κλεισμένος στῆς μηλιάς τὰ φύλλα, ἡ γυναίκα μεταλλάσσει μὲ φυσικὴ προσταγὴ τὸν πόθο - ζωὴ γιὰ τὸν ἄρτο τῆς ἀθανασίας. Ἔτοι ὁ ἐρωτισμὸς τῆς ποιήτριας ἔχει θεία καταβολὴ καὶ εὐγενικὸ προορισμό. Δὲν εἶναι αὐτοσκοπός. Μέσον εἶναι γιὰ τὴν ἐπίτευξη τοῦ ὠραίου καὶ τοῦ ἀγαθοῦ. Εἶναι, συνεπῶς, ἡ μάνα ἀρχὴ τῆς ζωῆς μὲ θεία μετοχή: ὁ κλῆρος τῶν πηλογόνων κυφορεῖται μὲ τὴν τύχη τῆς. Οἱ σίτχοι γιὰ τὴ Μάνα εἶναι ἡ ἐσωτερικὴ φωνὴ μιᾶς παγκόσμιας γρηγορούσας συνείδησης, ἡ ὁποία φέρνει μηνύματα μὲ διαχρονικὲς ἀξίες. Οἱ πόλεμοι τρέφονται μὲ τὸν καρπὸ τῆς: τὸ παιδί. Καί γίνεται ὁ πόνος θρῆνος. Καημὸς μαυροβούνι ἀσήκωτο στὸ στήθος τῆς. Ἡ Μάνα, στὴν ποίηση τῆς Ζιτσαίας, εἶναι ἡ κορυφαία τῆς ἀνθρώπινης τραγωδίας ἀλλὰ καὶ ἡ ἰέρεια ποὺ ὀδηγεῖ στὴν ἀτραπὸ τῆς ἐλπίδας τὸ μέλλον τοῦ ἀνθρώπου, μὲ τὴν ἀπεφθῆ ἀγάπη τῆς.

Ἡ Χρυσάνθη Ζιτσαία, δὲν ἄφησε καμὴν ἀνθρώπινη συγκίνηση ἔξω ἀπὸ τὸν ποιητικὸ τῆς ἀνθῶνα. Σὰν ἡλιογέννητη ἡγερία τῆς μούσας, γνωρίζει τὴν οὐσία κάθε δύναμης τοῦ ὄρατοῦ ἢ τοῦ ἀόρατου κόσμου, στὴν κυκλικὴ ἢ εὐθύγραμμη — ἀδιάφορο — πορεία του. Καὶ ἐρμηνεύει τὴν ἀνθρώπινη στάση μὲ νηφαλιότητα, καρτερικότητα καὶ μιὰν ἀνώδυνη, λεπταίσθητη εἰρωνεία:

#### ΕΚΕΙΝΟΥΣ ΤΟΥΣ ΡΥΘΜΟΥΣ

Ἐκείνους τοὺς ἀνάκουστους ρυθμούς,  
 — ἄρτος ψυχῆς παλμὸς τῆς πλάσης —  
 μὲ τὴν ἀπόκη πάλι τῆς καρδιάς,  
 τί προσπαθεῖς νὰ ξαναπιᾶσεις;

Φύλλα ἀπ' τὸ δέντρο τῆς πολὺκλαδῆς ζωῆς,  
 τὰ ὄραματα κι ἡ πίστη στοὺς τυφῶνες.  
 Ξεπέρασαν κάθε ὄριο ἀντοχῆς.  
 Τόσες παλίρροιες, τόσοι χειμῶνες.

Τὰ πῆρε ἡ λεύκα στὴν ψηλὴ κορφῆ.  
 Στὴ ρίζα του βαθιὰ τὸ κυπαρίσσι.  
 Ἡ πέτρα στὴν ψυχρὴ τῆς τῆ σιωπῆ.  
 Στὸ φλύαρο τραγοῦδι τῆς ἢ θρύση.

Ἔσμιξαν μὲ τὰ παγανά, παράλλαξαν,  
 στῶν κόσμων τὴν ἀντίνομη ἁρμονία.

Τά 'πλασες ὅλα κατ' εἰκόνα σου.  
Πλάνη σου κι ἀσυχώρητη ἁμαρτία.

Μὲ ποιᾶς καινούργιας ἔννοιας τὴν ὕφή,  
κι ἀπὸ ποιάν ἄλλη τοῦ ὄνειρου χώρα,  
τὸ πάθος του σ' ἀνακαλεῖ; Μὲ ποιά μορφή;  
Καὶ θὰ κωρέσουν στὴν καρδιά σου τώρα;

Αὐτὴ ἡ ἀντίνομη ἁρμονία τῶν χρόνων ποὺ συνεχῶς παραλλάσσουν εἶναι καὶ ἡ γενεσιουργὸς αἰτία τῶν ἀνθρώπινων μεταμορφώσεων ἀκριβῶς στὸ ὄριο τῆς ἀθέλητης παραμόρφωσης. Ἐναγκαστικά ὁ λόγος της γίνεται νότα τρυφερὴ στὴν πέτρα τῆς σιωπῆς. Ἐκεῖνο πού, πρωτίστως, τὴν ἐνδιαφέρει εἶναι ἡ ἀλώβητη ἀνθρώπινη ἀξιοπρέπεια. Γι' αὐτὴν μάχεται μὲ ἔνθεη ἰδεοληψία καὶ ἀριστοκρατικὴ κομπόζητα λεκτικῶν ὅφους. Θὰ σημειώσῃ σχετικά ἡ Ἐπιφάνεια Ταρσοῦλη:

«... ἡ ποίησή της παίρνει τὸ χροῶμα τοῦ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ καὶ μιὰν ἀντικειμενικότερη στάση ἀπέναντι στὸ πρόβλημα τῆς ζωῆς.»

Πράγματι, ὁ στοχασμὸς της συμπυκνώνει σχεδὸν ἀποφθεγματικὰ κάθε βιωμένη λεπτομέρεια τῆς ζωῆς της:

#### ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΕΙΣ

Ἄξι δὲ χάθηκες στὴ μακρινὴ  
μυθολογία σου πορεία.  
Στροβιλίζεσαι πάντα στῆς ψυχῆς  
τὴν ὀδυνηρὴ ἀνακύκλωση.  
Μὲ δραματικὲς κι ὄνειρικές  
μεταμορφώσεις.  
Ἐναθεύεσαι στῆς μνήμης τὴν ἀποθέωση.  
Ρόδο φλογισμένο τῆς ἐνοχῆς  
πάνω στὸ βαθὺ χάσμα τοῦ στήθους.  
Τρυφερὴ νότα στὴν πέτρα τῆς σιωπῆς.  
Ματωμένη σταγόνα σὲ λευκὴ ἐπιφάνεια.  
Ὡς τὴν ἐνδόμυχη ἐξαγνιστικὴ  
δικαίωση τῆς ὑπαρξῆς.  
Μιά στέρεα οὐσία στὴ ρευστότητα  
τῶν λόγων καὶ τῶν πραγμάτων.

Ἡ πνευματικὴ ρώμη εἰσδύει στὸ ἄδυτο τῆς ψυχῆς μὲ τὸν κρίνο τοῦ εὐαγγελισμοῦ τῆς ἀγάπης, γιὰ νὰ τὴ μεταβάλλῃ σὲ ναὸ εἰρήνης. Ἐνασταίνει τὸ ἀλλοκίνητο στὶς μάζες ἄτομο προσωπικότητα γεμάτη μὲ εὐγενικὲς ἐπιδιώξεις. Φυσικὰ δὲν τὸ ἐγωκεντροποιεῖ. Ἀντίθετα μάλιστα. Τὸ γαλουχεῖ μὲ δημοκρατικὸ ἦθος καὶ κοινωνικὴ εὐθύνη γιὰ νὰ ἐπιτύχει τὴν ἀνθρωπιστικὴ του ἀκεραίαση. Εἶναι οἱ πρὸ εὐτυχισημένες στιγμὲς τοῦ πανανθρώπινου λόγου της. Μὲ ἰδιαίτερη προσοχὴ ἀξιοποιεῖ τὶς λέξεις ποὺ δὲν ἔχουν φθαρεῖ ἀπὸ τὴν ἀγοραία στιχοπλοκὴ καὶ τὴν συνθηματολόγο κενοδοξία, γιὰ νὰ διατηρήσουν τὴν κυρίαρχη ἔννοια στὴν ἀποδεκτὴ τους ὑπόσταση. Ἐναμφίλεκτα, ἡ λαϊκὴ τῆς ῥήση, καταυγάζει τὴν ἀνθρώπινη περιπέτεια μὲ λαμπρὸ φῶς. Μὲ

διαύγει και ἀπλότητα ἐξικνιάζει τὸν ἀθέατο πυρῆνα τῶν λεκτικῶν συμβόλων γιὰ νὰ ἡμερώσει τὴ σκληρὴ μοῖρα. Ἡ ἀστραφτερὴ ἴριδα τῶν λέξεων καὶ ἡ ἀμόλυνη ὄρασή της κρατοῦν, συνεχῶς, ἀναμμένο τὸ κερὶ τοῦ πνεύματος στὸ Ναὸ τοῦ ἀνθρώπου, ὅπου μὲ ἱερότητα τελεουργεῖται ἡ εὐχαριστία τῆς ἀγάπης καὶ εὐαγγελίζεται σωτηρία ἢ θητεία στὴ φιλαλληλία, τὴ συμπόνια καὶ τὴν εὐγένεια. Εἶναι μιὰ πορεία πρὸς τὰ «ἔνδον», ἡ ὁποία ὀριοθετεῖ μιὰ σωστὴ θεώρηση τῆς καθόλου ζωῆς. Μὲ τὸν ὑπαινικτικὰ μεταφυσικὸ της στίχο ἀποκαλύπτει τὴ Μυστικὴ Πύλη τῆς ἀδελφότητας: εἶναι ἡ διακονία τοῦ ἀγαθοῦ. Ἡ μόνη ἄξια νὰ ἐδραίωσει στὴν ἰσότητα τὴν εἰρήνη, γιὰ νὰ μπορεῖ ὁ ἐλεύθερος στοχασμὸς νὰ γίνει ἐπώνυμος νικητῆριος παιάνας γιὰ ὅλους τοὺς ἀνώνυμους τῆς γῆς:

Γράφω τ' ὄνομά σου  
σπὴν ἄσπρη ποδιὰ τῶν χελιδονίων  
νὰ τὸ φέρουν κάθε ἀνοιξη.

Εἶναι τὸ ὄνομα τοῦ Ἀνθρώπου, ποὺ τὸν καλωσορίζει μύστη στὴν Ἐδὲμ τοῦ πνεύματος καὶ ἐλευθερωτὴ σὲ ὅλες τὶς γειτονιὲς τῆς γῆς. Μυστικὴ ἔλξη ἡλίου ἀγαπητοῦ εἶναι ὁ φωτεινὸς της κόσμος.

Ἡ γλυκύτητα ἔναρθρων φθόγγων καρποφορεῖ λόγο οὐσίας μὲ διάφανες εἰκόνες. Τότε προσεγγίζει τὸ ἀπρόσιτο μὲ θρησκευτικὸ ρίγος. Ἡ ζωήρρυθμη χάρη μεστώνει στίχους καταπληκτικῆς ὠραιότητας μὲ μέλος φωτοφόρο. Δέεται ταπεινὰ στὴν Παναγία γιὰ τοὺς φτωχοὺς καὶ τοὺς ἀδικημένους:

Μ' ἓνα στίχο πάντα προσεύχομαι.

Ἡ φιλανθρωπία, στὴν κυριολεξία της, εἶναι ἀπόρροια τῆς ἀγαθῆς πράξης. «Δόξα καὶ τιμὴ καὶ εἰρήνη παντὶ τῷ ἐργαζομένῳ τὸ ἀγαθόν». Κατὰ τὸν Ἀπόστολο τῶν Ἐθνῶν Παῦλο, ἡ ἐργασία γιὰ τὸ ἀγαθὸ ἐλευθερώνει τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὸ φόβο καὶ τὴν ἐνοχί. Εἶναι ἡ σκέψη του γαλουχημένη ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ σοφία. Μιὰ σκέψη ποὺ κυριαρχεῖ σὲ ὅλη τὴν ποίηση τῆς Χρυσάνθης Ζιτσαίας. Εἶναι καὶ ὁ δικὸς της χριστιανισμὸς γέννημα τοῦ ἑλληνικοῦ παρὰ τοῦ ἰουδαϊκοῦ πνεύματος. «Ἀεὶ ἀκριβῶς ἡ Ἑλλὰς ἀνθρωπογενεῖ, φυτὸν οὐράνιον καὶ βλάστημα θεῖον» διαπίστωνε ἕνας ἄλλος Ἰουδαῖος: ὁ Φίλων.

Βλάστημα θεῖον ἐγκωμιάζει τὸν ἄνθρωπο καὶ ἡ ποιήτρια. Ἄξιο νὰ κάνει τὴν ἀγνή του καρδιά φάτνη γιὰ νὰ γεννηθεῖ σωτήρας ὁ Γλυκύτατος Ναζωραῖος. Γιὰ τὴ μελίρρυτη θρησκευτικὴ της ποίηση καὶ τὸ προσωπικὸ της χριστιανικὸ βίωμα στὴν ἐκκλησία τοῦ Υἱοῦ τοῦ Ἀνθρώπου, τιμήθηκε ἀπὸ τὸν μακαριστὸ Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη τῆς Συμφιλίωσης, ἡπειρώτη Ἀθηναγόρα, μὲ τὴ σημαντικὴ διαχριστιανικὴ διάκριση τῆς Ἀρχόντισσας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου. Ἔτσι ἐντάσσεται ἡ ποιήτρια ὡς ἀρχόντισσα καὶ στὴ χορεία τῶν ὑμνωδῶν τοῦ Κυρίου.

Μὲ τὴν ἴδια στοχαστικὴ ἐμβάθυνση ὁραματίζεται τὴ συμπαντικὴ ἐνότητα καὶ φέρνει ἕνα μήνυμα αἰσιοδοξίας στὴν ἀύχμηρότητα τῆς ἀσύννορης πὰ κοινωνίας. Ἡ μουσικὴ της ἐξαγνίζει τὴ λέξη στὴν, ἀναγκαστικά, βίαιη διαπάλη μὲ τὸ χρόνο, καὶ τὴν ἄνιση ἀναμέτρηση μὲ τὸ ἀδυσώπητο πεπρωμένο. Κρατᾷ ὀρθὴ τὴν ψυχὴ. Καὶ προμαχεῖ γιὰ τὸ χρέος-ἄρετὴ τοῦ ἄξιου ἀνθρώπου:

Μὲ τὸ σπαθὶ μου  
σὲ πολεμῶ ζωή.  
Λέγεται στίχος.

Καὶ σημειώνουμε τὴν προσωπικὴ μας κρίση, ὅπως διατυπώθηκε στὸ περιοδικὸ «Ἡπειρωτικὴ Ἑστία»:

« Σπαθὶ τῆς ἁ στίχος. Σπαθὶ ποὺ χτυπάει τοὺς κεραυνοὺς καὶ τοὺς μετατρέπει σὲ φλόγα τοῦ πνεύματος. Φτάνει φωτόλουστη ἀπ' τοῦ καιροῦ τὸ κρύφιο μονοπάτι, καὶ μὲ λεβεντιᾶς ἀέρι ἀγκαλιάζει τὴν ἀείζωη φλέβα τῆς πατρίδας, γιὰ νὰ κοινωνήσουμε, μαζί τῆς, τὸ ροδόσταγμα τῆς ἀγάπης καὶ τὴν αἰωνιότητα τῆς φυλῆς. Μιὰ διαρκῆς πάτρια δόνηση εἶναι ὁ λόγος τῆς. Ἕνα μακρὸσυρτο ἡπειρωτικὸ ἀνάκρουσμα φερμένο στὸ χοροστάσι τῆς ζωῆς ἀπὸ ξάγρυπνα φεγγάρια.

Ἡ Χρυσάνθη Ζιτσαῖα, σὰν ἀληθινὴ κόρη τῆς βυζαντινῆς Θεσσαλονίκης, μεταλαβαίνει τὴν οὐσία τοῦ Θεοῦ στὸ δισκοπότερο τῆς Ρωμοσύνης καὶ τῆς ζωῆς τὸ μυστικὸ στὸ καῖδολόγημα τῆς προγονικῆς δωδωναίας φηγοῦ. Γιγαντωμένη ἀπὸ φῶς ἑλληνικὸ, ἀεροπέταξε στὸ ὀρθοβούμι τῆς ποίησης καὶ ρίζωσε στὴ βραχοκορφὴ του φλέβα προφητικὴ τοῦ λόγου - νέκταρ θεῶν καὶ ζεῖδωρο ἀνάμα τῶν πιστῶν τοῦ πνεύματος. »

Εἶναι ἡ μουσὸληπτη δημιουργὸς ποὺ μὲ ὀλύμπια γαλήνη εἰσδύει στὸ μυστικὸ βάθος κάθε ιδέας, γιὰ νὰ εἰσκομίσει, μὲ φωνὴ γητεύτρα, τὴν ἀλήθεια. Παράδειγμα ἡ ἀναφερόμενη στὴν Κύπρο τετράστιχη ψηφίδα:

Στὴν ἴδια λύρα ραψωδῶ καὶ αἰώνιε ποιητάρη  
καινούργιους μελωδεῖς σκοποὺς μὲ τὸ παλιὸ δοξάρι.  
'Ανθοῦν οἱ στίχοι στὶς καρδιές κι ὁ λόγος ξανανιώνει.  
.....'Εδῶ παλεύει ὁ Διγενῆς κι ἐδῶ λαλεῖ τ' ἀπδόνι.



Ἡ πεζογράφος Χρυσάνθη Ζιτσαῖα, μὲ τὴν ἔκδοση τεσσάρων βιβλίων διηγημάτων, ἔχει μιὰ γόνιμη θητεία στὸ ἠθογραφικὸ, κυρίως, διήγημα. Μάλιστα τὰ πρῶτα τῆς ἀφηγήματα εἶναι βαθύτατα ἐπηρεασμένα ἀπὸ μακρόχρονα λαϊκὰ ἀφηγήσεις ποὺ διατηροῦν, σχεδὸν παρθενικὸ, τὸ ἱστορικολαϊκὸ τους περιεχόμενο. Ἡ ζωντανὴ ἀφήγηση τῶν γεγονότων, ἡ εὐθύβολη παράθεση τοῦ μύθου καὶ ἡ ἀνετη ἐξέλιξη τοῦ διαλόγου, σηματοδοτοῦν μὲ εὐκρίνεια τὸ ἱστορικοκοινωνικὸ περιβάλλον περιγραφῆς. Κυρίαρχο καὶ πρωταγωνιστικὸ στοιχεῖο ὁ ἄνθρωπος καὶ ἡ μοῖρα του. Ἡ εὐέλπιδη ἐνατένιση τῆς ζωῆς τῆς ὑπαίθρου, συνδυασμένη μὲ τὴ νοσταλγικὴ ἀνάμνηση, ἀπεικονίζουν πιστὰ τὴν πραγματικότητα. Μάλιστα μὲ τρόπο ἀριστοτεχνικὸ ἢ ρεαλιστικὴ γραφὴ μετουσιώνεται σὲ λυρικὸ ὕμνο ζωῆς δημιουργικῆς. Ἡ λαϊκὴ μυθολογία καὶ τὸ ζωηφόρο πνεῦμα τῆς παράδοσης συνενώνονται ἄρρηκτα μὲ τὴ μικροστιγμὴ τοῦ ἐπικαιρικοῦ, γιὰ νὰ πάρει ὁ χρόνος παλμὸ ἑλληνικὸ.

Ἐπιμένουμε στὰ πρῶτα διηγήματα, τὰ ταυτισμένα μὲ τὸν ἡπειρωτικὸ κῶρο, ἐπειδὴ τὰ λογοτεχνικά τῆς πρόσωπα, βγαλμένα ἀπὸ τὴν ἀγωνιστικὴ τοπικὴ ἀντιπαράθεση, ἀποκτοῦν αὐτοτέλεια καὶ αὐθυπαρξία. Ἡ ὑπαρξιακὴ κατάφαση καὶ ἡ ἀνθρώπινη ἀλληλεγγύη, συνυφαίνουν θεῖα τὴν ἀγάπη γιὰ νὰ νιώσουν ὄλο ἀδελφὸ τὸν ἄνθρωπο, στὴ δραματικὴ πορεία τῶν καιρῶν. Ἡ γνῶμικὴ διατύπωση τῆς λαϊκῆς σοφίας: «ἢ γίνεται θηλεῖα καὶ πνίγει τοὺς τυράννους» διαμορφώνει δημοκρατικὸ ἦθος παλλαϊκῆς ἀποδοχῆς.

Ἡ Χρυσάνθη Ζιτσαῖα στοχάζεται μὲ σοφία, προβληματίζεται ἀνθρωπιστι-



καὶ καὶ δημιουργεῖ καλλιτεχνικά. Δὲν ἐρμηνεύει τὸ λαϊκὸ μῦθο· τὸν μπολιάζει στὸ σύγχρονο γεγονός, γιὰ νὰ πάρει ὁ λόγος διαύγεια καὶ λάμψη προφητική. Ἰδιαίτερη καὶ ἀξιοπρόσεκτη θέση στὴν ἠθογραφικὴ διηγηματογραφία τῆς ἔχουν οἱ γυναῖκες τοῦ χωριοῦ, ποὺ στήριζαν μὲ ἀνδροπρέπεια τὸ σπιτικό. Ἡ ξενιτιά πλάνευε τοὺς ἄντρες, δεκάδες χρόνια, γιὰ λίγα γρόσια. Γέροι καὶ παιδιὰ ἦταν στὰ χέρια τους. Στὰ χέρια τους καὶ ἡ γῆ. Μὲ ζηλευτὴ ψυχογραφικὴ δεινότητα ἀναπλάθει τὴ μορφή καὶ τὴν ἀγωνία τῆς πικρομάνας, ἡ ὁποία «μηδὲ λυγáει, μηδὲ στρέφει πίσω» ἀλλὰ πάντα μπρὸς κινáει, μὲ πίστη στὶς δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν ἠθικὴ τῆς ἀσπιλωσύνης. Πρόσωπο καθαρὸ καὶ χέρι ροζιασμένο δημιουργοῦσαν τὴν κοινωνία τοῦ μόχθου ποὺ ἐξοβέλιζε τὴν ντροπή.

Μὲ ρεαλιστικὴ πιστότητα ἡ πεζογράφος προβάλλει τὴν εὐαισθησία τῆς γυναικείας λαϊκῆς ψυχῆς, ὡς «πρῶτον κινοῦν» δημιουργικῆς ὁμαδικῆς ψυχολογίας:

« — Θὰ ψηφίσουμε κι ἐμεῖς στὴ θέση τῶν πατεράδων μας, εἶπε μιὰ εικοσάχρονη κοπέλα, μὰ ὁ λόγος τῆς ἔμεινε ἀσυντρόφευτος στὸν ἀέρα, κι ὕστερα ἔπεσε σὰν φύλλο ξερό. Μονάχα ποὺ δὲν ἤξερε ἡ ἀγράμματη κοπέλα τοῦ χωριοῦ μου, πῶς ποτὲ κανένας ὠραίος λόγος, θγαλμένος ἀπὸ τὰ θάθη τῆς ψυχῆς, δὲν πάει χαμένος. »

Καὶ ἦταν κρίσιμες τότε οἱ ψηφοφορίες γιὰ δυὸ βασικοὺς λόγους: ἀπὸ τὰ φτωχὰ σπίτια ἔλειπαν οἱ ἄνδρες κι ἔτσι τὸ δίκαιο τῆς φτώχειας τὸ φαλκίδευε τὸ ἀμετακίνητο τοπικὸ ἀρχοντολόι καὶ γιὰ τὸ οἱ γυναῖκες, ποὺ διαφέντευαν τὰ πάντα, δὲν εἶχανε δικαίωμα ψήφου. Μὰ βρέθηκε ἡ πρώτη ἡπειρώτισσα «μὲ ἀστραπὴ στὰ μάτια» νὰ ρίξει στὴν κάλπη τὸ ψηφοδέλτιο, μὲ λόγος εὐθύ: «ψηφίζω γιὰ ὅλες τὶς γυναῖκες, πῶχομε τοὺς ἄντρες μας ξενιτεμένους». Ἡ πρώτη ψήφος ποὺ ἄλλαξε τὸ χωριὸ τῆς διηγηματογράφου τὸ πεπρωμένο τῆς γυναίκας. Ἀπὸ μικρὰ γεγονότα ἡ Ἱστορία ταχαίνει τὸ βῆμα τῆς.

Τὰ κατοπινὰ τῆς διηγήματα, ὅλα σύντομα καὶ νευρώδη, τὰ χαρακτηρίζει ἓνα γαλήνιο ἐσωτερικὸ μέστωμα. Ἡ θεώρηση τῆς ζωῆς εἶναι ἄμεση καὶ ἀντανακλᾶ τὸ ἀγωνιώδες κλίμα τῆς κάθε ἐποχῆς. Ἡ ἐπαφή τῆς μὲ τὸ Λαὸ συνεχῆς. Γεμάτη Ἑλλάδα καὶ ἀγνὴ λαϊκότητα θαυματοποιεῖ μὲ τὴν καθολίκευση τοῦ ἀτομικοῦ. Ἡ γνησιότητα τοῦ «ἔσω» τῆς κόσμου καὶ ἡ ἀνοιχτὴ ὄραση μεταφέρουν στὸ κῶρο τοῦ λόγου, μὲ πολύχυμη λέξη, ἓνα προσωπικὸ βίωμα πανανθρώπινης ἐντασης. Ἡ ἀλληλεγγύη, ἡ δημοκρατικὴ παιδεία, ἡ κοινωνικὴ εὐθύνη, διακονοῦνται ὡς πρωταξίες καθολικῆς ἰσχύος. Ἡ κατασταλαγμένη ἐμπειρία τῆς ἀντιμετωπίζει μὲ ἀπλὴ καρδιὰ καὶ ἀγάπη τὶς πράξεις τῶν ἀνθρώπων. Μάλιστα φλογίζεται ἀπὸ τὸν ἥρωισμό τους καὶ ὑμνεῖ δοξαστικά τὴν Ἑθνικὴ Ἀντίσταση. Κι ἀκόμη θεμελιώνει τὴ συναδέλφωση τῶν λαῶν στὴν ἀλληλοκατανόηση καὶ τὴν κοινὴ προοπτικὴ γιὰ τὸ ψῆλωμα τοῦ ἀνθρώπου, ὅταν ἡ πολιτικὴ σκοπιμότητα διαχωρίζει τὸ κῶρο ποὺ ὠραῖσε κοινὸς μόχθος ἐνωμένων, ἄλλοτε, ἀλλοφύλων.

Εἶναι τὰ διηγήματα μὲ ἔντονο κοινωνικὸ περιεχόμενο ποὺ εἰσχωροῦν κατευθεῖαν στὴν οὐσία τῶν πραγμάτων καὶ τῶν χαρακτήρων. Ὁ ἀνεπιτήδευτος ἀνθρωπιστικὸς τόνος διαγράφει ἀντικειμενικὰ τὴν ψυχολογία ὁμάδων καὶ λαῶν σὲ στιγμὲς συνεργασίας καὶ μίσους. Ἡ διηγηματογραφικὴ προσωπικὴ κατάθεση τῆς Χρυσάνθης Ζιτσαίας, εἶναι ἓνας βιωμένος, πράγματι, λόγος.



Κυριολεξία και απλότητα χαρακτηρίζουν το ύφος των δύο βασικών μελετών της Χρυσάνθης Ζιτσαίας. Με ευαισθησία και φωτεινή κρίση αναλύει τη σικουργική συμβολή νεοελλήνων ποιητών στην ύμνωδία της Παμβώτιδας, Λίμνης των Ίωαννίνων πολυτραγουδιμένης. Ο εύστοχος χειρισμός του θέματος, η αναλυτική σκέψη στην προσέγγιση της έμπνευσης και ο κατατοπιστικός σχολιασμός είναι οι άρετές που κάνουν τη μελέτη να ξεχωρίζει για την αισθητική της λεπτότητα.

Ένδελεχέστερη είναι η έρευνα για τις Κύπριες λογοτέχνιδες. Η ένσυνείδητη αναζήτηση του σκόρπιου ύλικου, η σοφή του κατάταξη και η αμερόληπτη αξιολόγησή του συνθέτουν ένα μεγαλειώδες έργο-συμβολή για την πνευματική οντότητα της Κύπριας λογοτέχνιδας. Ο πρεσβευτής της Κυπριακής Δημοκρατίας και ποιητής Νίκος Κρανιδιώτης σχολίασε έγκωμιαστικά την έκδοση: « Πρόκειται για μιὰ εξαιρετική εργασία που αποτελεί σταθμό στη μελέτη κι αξιολόγηση της Γυναικείας Κυπριακής λογοτεχνίας, από την αύγή της Ίστορίας μας μέχρι σήμερα. »

Δεν προσεγγίζει μόνο την ουσία της εισφοράς κάθε δημιουργού με κρίση ακριβοδίκαιη. Αναζητά την αίτια μιὰς πολυπληθούς πνευματικής συμμετοχής στον αείζωο έλληνικό λόγο και την έπισημαίνει θριαμβικά: « Τα Κυπριωτόπουλα από μικρά άσκούνται στην τέχνη του λόγου. Όλοι οι Κύπριοι λογοτέχνες, άνδρες και γυναίκες, από τα μαθητικά περιοδικά ξεκίνησαν. »

Πράγματι, στην Κύπρο, τα μαθητικά περιοδικά (δημοτικό, γυμνάσιο, λύκειο) είναι θεσμός. Δεν είναι υπερβολή ο ίσχυρισμός πως απ' το περιοδικό του δημοτικού αρχίζει η άμιλλα και η έγκαρδίωση της πνευματικής έφθεσης, δηλ. η εμφάνιση του ηγαίου ταλέντου.

Η μελέτη δεν είναι απλώς κατατοπιστική. Η ευθυκρισία, και η άρτια δόμηση ενός ποικίλου ύλικου με αίσθηση ίσορροπίας, αλλά και η έπιγραμματική, κατά περίπτωση, αξιολόγηση του αναλυόμενου, σε βάθος, πνευματικού μηνύματος, προσδίδουν στο έργο διαχρονικό κύρος. Είναι, συνεπώς, αληθινός ο λόγος του μακαριστού Προέδρου Μακαρίου:

« Επιθυμούμεν να εκφράσωμεν βαθείαν εκτίμησιν και συγχαρητήρια διά την μελέτην σας ταύτην, η οποία αποτελεί πολύτιμον προσφοράν εις την λογοτεχνίαν μας και συμβολήν εις την καλύτεραν προβολήν και γνωριμίαν της. »

Η ευθύνη, η δευδέρκεια και η μεγαλόπρεπη σκέψη της Χρυσάνθης Ζιτσαίας διακονίζουν τη διαποτισμένη σε προμηθεϊκό κάλλος αδιάσπαστη ελληνικότητα.



Θα ήταν ουσιαστική παράλειψη η μη αναφορά στη συμβολή της Χρυσάνθης Ζιτσαίας, στην παιδική λογοτεχνία, ένα είδος Τέχνης, που άπαιτεί ειδικές γνώσεις έπικοινωνίας και σπάνια ευαισθησία. Ο διαγραφόμενος ψυχισμός στα δεδομένα της ελληνικής παιδικής πραγματικότητας, κατά τρόπο άμεσο, αισιόδοξο και χαροποίο, γίνεται ένθουσιαστικά αποδεκτός είτε σαν θεατρικός διάλογος είτε σαν διδακτική ποίηση. Μάλιστα η πρόσβαση στο δνειρο με ήνίοχο το παιδί είναι μιὰ δυνατότητα σπάνια στην παιδική λογοτεχνία

όπου, συνήθως, εκφράζονται οί μεγάλοι με τρόπο δηθεν άπλοϊκό, για να φανεϊ παιδικό.

Ή Χρυσάνθη Ζιτσαία μεγάλωσε με τó ήπειρωτικό παραμύθι που ήμέρευε τó παιδί στα δύσκολα νυχτέρια τής δουλειάς γιαγιάδων και μητέρων. Ή έξαισία πνευματική της πανοπλία τήν κάνει μιάν άπαραμίλλη παραμυθού, χαμόγελο του παιδιού, με τó ήλιοφώτιστο άντάμωμα τής ζωής στα φανταστικά όρια του άσύνουρου κόσμου.



Εϊναι δύσκολη ή άποτίμηση έργου ζωής πνευματικά καταξιωμένης. Μιά έξηνητάχρονη, σχεδόν, θητεία στα γράμματα και τήν καλλιέργεια όλων των ειδών του λόγου, προϋποθέτει δημιουργική ήσαιοθησία και ζηλευτή ικανότητα, για να μετουσιωθεί ή έμπνευση σε άγκωνάρι του λόγου, με παραστατικό και άναπλαστικό ύφος. Και τó σημαντικότερο: ή τέχνη για να μετατραπεί από ιδεώδες, σε διαρκή ύπηρεσία για τή σωστή άγωγή του άνθρώπου, πρέπει να συνοδοιπορεί με τó Λαό. Μόνον όταν εϊναι σε συνεχή έπαφή με τó Λαό ό λογοτέχνης δικαιώνεται. Και ή Μούσα τής Χρυσάνθης Ζιτσαίας εϊναι πάντα έντονα λαϊκή. Μιά αϊσιόδοξη θέαση τής άένας ζωής εϊναι ή ποιήσή της. Με γυναικεία άβρότητα ποτίζει στη δροσοπηγή τής καρδιάς τήν άνάσα τής γής, για να μεθύσει ό άνεμος μελωδία άγγελικου όρθρου. Εϊναι γεννημένη για να τραγουδεί.

Τό πρώτο της τραγούδι άγιος εϊναι ρυθμός, εύλύγιστος κι άστραφτερός με φόρμα γνωμικου. Ό δημοτικός ήχος γίνεται προσωπική μολπή. Ή μουσική έξαγνίζει τή λέξη για να χαμογελάσει ή ζωή στο κατώφλι τής μέρας. Ό βιωμένος χρόνος προσεγγίζει λυρικά τó βαθύτερο νόημα του γίγνεσθαι με τήν άμεσότητα του σαφώς προσδιορισμένου εϊναι. Ένας εκ βαθέων ψυχισμός και μιá όλοφώτεινη όραση διανοίγουν πρωτόγνωρους όρίζοντες πνευματικής θαλπωρης. "Αδει άπλά και συγκινεί με εϊκόνες ύποβολής, μεστωμένες από τή γνήσια γύρη άειθαλους πνεύματος. "Ετοι τά μάτια, για παράδειγμα, δέν εϊναι έκρηκτικά ήφαίστεια, μα κυκλάμινα σκυφτά στον κόρφο τής Έλλάδας. Αυτή ή φυσική εϊκονοπλαστική συγκίνηση προκαλεί άμεσότητα έπαφής, με λόγο πλουσιόμένο από κεντίδι ήλιόμορφης δρυάδας.

Δέν έγγραψε ή ποιήτρια μονάχα παραδοσιακούς στίχους. Άλλά και έλεύθερους με θαυμαστή έσωτερική ίσορροπία και συνοχή. Ή πυκνότητα των έννοιων ύποβάλλει με τήν άρμονική σύζευξη χρώματος και άπέριττου φιλοσοφικου έννοπρισιμου. Ή πολυδύναμη συμβολική άναθερμαίνει τις μνήμες και μεταστοιχειώνει τον πόνο σε λύτρωση. Ποτέ έγκεφαλική μα πάντα πηγαία προσδίδει στη γλώσσα μαγεϊα. Άπαλλαγμένη παντελώς από τήν κενολόγο λογοκοπία, μεταβάλλει τον ύψηλόπνοο στοχασμό σε λυρική πανδαισία. Έσωτερικό φέγγος πλούσιου συναισθήματος λεπτουργεί γρανιπένια έμπνευση. Εϊναι τó τραγούδι τής άγάπης για τον άνθρωπο και τó πεπρωμένο του. .

Δύο εϊναι τά κυρίαρχα στοιχεϊα, τής διαποτισμένης στα πολυσύνθετα συστατικά, μακράϊωνης παράδοσης, πεζογραφίας της: Τό βιωματικό και τó ψυχολογικό. Με πνεύμα έλεύθερο και μορφοποιό ή διηγηματογράφος, περιγράφει τήν άνθρώπινη περιπέτεια και διερμηνεύει πόθους και άγώνες για μιá καλύτερη ζωή.

Άντλει, συνεχώς, από τή λαϊκή ζωή μορφές άθθεντικά έλληνικές, γι' αυτό και βαθύτατα άνθρώπινες. Ή έλληνικότητά της εϊναι άπόλυτα ταυτισμένη

μ' έναν οίκουμενικό ανθρωπισμό. "Ετσι, άλλωστε, δικαιολογείται η άγνη προσήλωση και η άσυμβίβαστη αγωνιστικότητα του "Ελληνα για τις φιλάλληλες και φιλελεύθερες ιδέες.

Διηγηματογράφος με ποιητικό βάθος, μᾶς δίνει έντονους χαρακτήρες και καταπληκτικῆς ζωντάνιας εικόνες ατομικῆς και ὀμαδικῆς ψυχολογίας. Ἡ εὐκολονόητη γραφή, ἡ ἀβίαστη ἐσωτερικὴ ἀνέλιξη τοῦ μύθου, ἡ ἀριστοτεχνικὴ κλιμάκωση τοῦ γεγονότος, μακριὰ ἀπὸ ὑπέρλογες μυθογονίες, ἡ θαυμασιτὴ ἀρχιτεκτονικὴ ὀργάνωση καί, προπαντός, μιὰ εὐχυμὴ γλῶσσα, διαστρώνουν ἓνα πλαστικὸ ὕφος, γνήσια λαϊκὸ στὴ χαριτωμένη κίνηση τῆς φράσης.

Μὲ ζηλευτὴ παρατηρητικότητα ἀποτυπώνει ἀκριβόλογα τὶς ἰδιαιτερότητες καὶ μᾶς δίνει, μὲ τὴν κίνηση τοῦ ἥρωα, τὸν παλμὸ τῆς ζωῆς ὀλόκληρου τοῦ χώρου: χωριοῦ - χώρας. "Ετσι αἰσθητοποιεῖ τὶς ιδέες μὲ ἀνθρώπους πὸν ἀκατάπαυστα δροῦν γιὰ νὰ ζωποιοῦσουν τὴν καθημερινὴ τους πράξη. Ἡ πνευματικὴ ἀνίχνευση στὸ πατρίο ἔδαφος δίνει τὸ στίγμα τῆς ρωμοσύνης: μεγαλωσύνη καὶ ὀδύνη. Κι ὅταν εὐρύνεται ἡ ἰχνηλάσια διερευνᾷ τοὺς σύγχρονους προβληματισμοὺς μὲ οίκουμενικὴ συνείδηση καὶ κοινωνικὴ εὐθύνη.

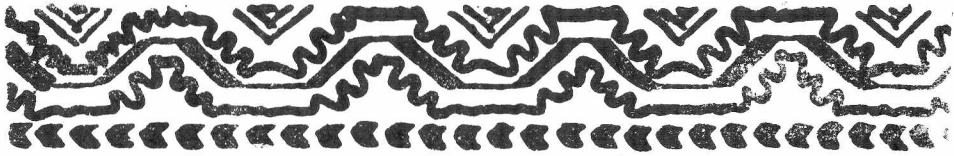
Ἡ Χρυσάνθη Ζιτσαία εἶναι προκισμένη μὲ γερὴ πνευματικὴ ἀρματωσιά. Γι' αὐτὸ πάντα γονιμοποιεῖ μὲ ἀλήθεια τὴ ζωὴ!

Μπορεῖ νὰ διατυπωθεῖ αὐστηρὸς ὁ ἀντίλογος: μένει, κυρίως, περιχαρῶμένη σὲ ἀτμόσφαιρα ἐλληνικὴ. Κι ὅμως αὐτὴ ἡ ἐλληνικότητα τῆς δίνει παρουσία μὲ διάρκεια. Γιατὶ ὁποῖος δὲν καλοστέκεται στὸ χῶμα τῆς πατρίδας δὲν μπορεῖ νὰ πάει μακρύτερα στὴ Γῆ! Καὶ ἡ ἡπειρώτισσα τοῦ ἀπλοῦ μύθου, τῆς ἀνθρώπινης πίκρας καὶ τῆς μουσικῆς λέξης, ψηλοπετάει τ' ἀπεῖρου, γιατί καταξιώνει τὸν "Ελληνα καὶ τὸν ἄνθρωπο σὰν ὕπαρξη. Ἡ δημιουργικὴ τῆς ἄθληση διακονεῖ ἀδιάλειπτα τὴν ἐλευθερία καὶ τὴ συμμετορικὴ δημοκρατία. Ἡ βαθύτατη προσήλωσή της, σ' αὐτὸ τὸ πνευματικὸ χρέος, ἀναντίρρητα δικαιώνει τὴ γόνιμη λογοτεχνικὴ τῆς προσφορά στὴ νεοελληνικὴ Γραμματεία, μὲ λόγο, ὅπως ἡ ἴδια δίκαια ποτεύει, μυρωμένο:

Μύρο ἀπ' τὸ χῶμα τ' ἄγονου καὶ τοῦ δικοῦ μου τόπου,  
μὲ πότισες καὶ μ' ἔμαθες τὴν ἀνθρωπιά τ' ἀνθρώπου.  
Φτωχὸ μου ἐσὺ πὸν τῆς ζωῆς ἐσκέπασες τὴ γύμνια  
κι ἐμύρωσες μου τὴν ψυχὴ, νὰ μὴ τὴ βρῖσκει ἡ ἀσκήμια!

#### Β Ι Β Λ Ι Ο Γ Ρ Α Φ Ι Α

1. Ἀλεξάνδρα Γ. Παραφεντίδου: «Ἡ ποιήτρια Χρ. Ζιτσαία». Μελέτη. Θεσσαλονίκη 1968.
2. Ἐλευθερία Παπαδάκη: «Τὸ ἠθιογραφικὸ στοιχεῖο στὸ ἔργο τῆς Χρυσάνθης Ζιτσαίας». Θεσσαλονίκη 1983.
3. Γ. Πολιτάρχη «Κριτικὰ Δοκίμια: Χρ. Ζιτσαία». Ἀθῆναι 1984.



ΣΤ. ΝΤΟΜΑΛΗ

## ΤΑ ΜΕΓΑΛΑ ΚΕΦΑΛΙΑ

Τὸ μυρμηγκοβότανο εἶναι ἓνα χορτάρι ποῦ τὸ κουβαλᾶν κάθε ἀνοιξή στὴ φωλιά τους ἐκεῖνα τὰ μαῦρα μυρμηγκία μὲ τὰ πολὺ μεγάλα κεφάλια καὶ ὅταν ἔρθει χειμῶνας, ἀφοῦ περάσει ὅλο τὸ καλοκαίρι κι ἔχει σιτέψει μέσα στὶς ἀποθήκες τους, τὸ τρῶν σὲ πολὺ μικρὲς δόσεις, ἀνακατωμένο μὲ τὸ μέλι ποῦ ἔχουν οἱ ἀμφορεῖς. Αὐτὸ τὸ βοτάνι ἐπίδρᾳ στὰ κόκκαλα τοῦ κρανίου, ποῦ διευρύνονται, παίρνουν μέγεθος, κι ἔτσι ἀφήνουν μπόσκο τὸν ἐγκέφαλο γιὰ νὰ μεγαλώσει ὅσο γίνεται.

Τὰ μυρμηγκία τὰ μαῦρα μὲ τὰ μεγάλα κεφάλια, ὅλα τὰ ὀφείλουν στὸ βοτάνι, ποῦ ἐμεῖς τὸ λέμε μυρμηγκοβότανο.

Μά, ποππού, εἶπα, νομίζω πὼς τὰ μυρμηγκία γενικὰ δὲν τρῶν χορτάρι, κι ὅσο γιὰ τὰ μυρμηγκία μὲ τὰ μεγάλα κεφάλια, εἶναι ἡ ράτσα τους τέτοια, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχουν γνώσεις βοτανικῆς, καὶ μάλιστα νὰ χρησιμοποιοῦν εἰδικὸ χορτάρι γιὰ νὰ μεγαθύνουν τὸν ἐγκεφαλὸ τους, ἄσε ποῦ νομίζω πὼς τὰ μυρμηγκία δὲν ἔχουν ἐγκέφαλο.

Ὁ παππούς ἔμεινε ἀναυδος μὲ τὶς ἀντιρρήσεις μου, ἔπαψε νὰ μιλάει, καὶ τὸ μεγάλο του κεφάλι ἔγυρε μπρός, λὲς ἀπ' τὸ θάρος του, μελαγχολικά.

Τότε ἡ γριά ἐπενέθη καὶ μὲ χειρονομίες ποῦ ἔδειχναν τὴν ἀπόλυτη βεβαιότητά της, μίλησε γιὰ τὸ βοτάνι ἐπὶ πολλὴ ὥρα, ὅταν ξαφνικὰ μὲ φωνὴ σιγανή, σὰν γιὰ νὰ μὴ μᾶς ἀκούσουν, εἶπε πὼς ὁ παππούς κι αὐτὴ μπορούσαν νὰ περπατοῦν κάθετα στοὺς μεγάλους τοίχους καὶ ὀριζόντια στὰ μεγάλα νταβάκια ἀκριβῶς ὅπως τὰ μυρμηγκία, ποῦ παρ' ὅλο ποῦ ἔχουν κεφάλια βαριά, βαρύτερα ἀπὸ τὸ σῶμα τους, κινοῦνται μὲ ἀνεση καὶ στὶς πιὸ λειεὲς ἐπιφάνειες, ἀκόμα καὶ πάνω σὲ τζάμι.

Μά, γιαγιά, εἶπα, ὅλα τὰ μυρμηγκία ἔχουν τὴν ικανότητα αὐτὴ, δὲν ξέρω θέβαια ἂν περπατοῦν καὶ πάνω στὰ τζάμια, μὰ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ περπατήσει ἄνθρωπος μ' αὐτὸν τὸν τρόπο.

Ἡ γιαγιά ἔμεινε ἄπνοη μὲ τὴν ἀντίρρησή μου, καὶ σιώπησε γέροντας τὸ μεγάλο κεφάλι της μπροστά, μὲ ἀπελπισία.

Τότε ὁ παππούς πῆρε τὸ λόγο.

Τί ξέρεις ἐσὺ ἀπὸ βότανα; μοῦ εἶπε. Γιατί οἱ ἀκρίδες ἄλλες ἔχουν φτερά καὶ ἄλλες δὲν ἔχουν; Γιατί ἄλλα πουλιὰ εἶναι ἀποδημητικά καὶ ἄλλα δὲν εἶναι; Γιατί ἄλλοι ἄνθρωποι εἶναι κουτοὶ καὶ ἄλλοι ἔξυπνοί; Γιατί ἄλλοι εἶναι κοντοὶ καὶ ἄλλοι ψηλοὶ; Εἶναι ἡ ράτσα; Ποιὰ ράτσα; Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι μιᾶς ράτσας, ὅλες οἱ ἀκρίδες τὸ ἴδιο, ἀκρίδες εἶναι, καὶ τὰ δέντρα; Γιατί ὁ πλάτανος εἶναι τεράστιος ἐνῶ ἡ φτέρη εἶναι μιὰ σπιθαμὴ; Χλωρίδα εἶναι. Ἡ διαφοροποίηση ἔγινε ἀπὸ τὶς τυχαῖες τροφές, ἀπὸ μιὰ χημικὴ σύνθεση ποῦ δημιουργήσε τὶς προϋποθέσεις στὸν κόσμον ἐπὶ χιλιετηρίδες, γι' αὐτὸ ἢ γιὰ κεῖνο. Δὲν ξέρεις τίποτε.

Ἦταν τέτοια ἡ αὐτοπεποίθησή του, ποῦ ὅ,τι ἔλεγε ἔμπαινε μέσα στὸ νοῦ μου σὰν νὰ μοῦ τὸ φύτευε. Ἐμμεῖνα κόκκαλο ὅταν ἄρχισα νὰ καταλαβαίνω ξαφνικὰ πὼς οἱ ἰδέες τους οἱ ἀλλόκοτες ὄχι μόνο φυτεύτηκαν μέσα μου, μὰ

θλάστησαν σάν διὰ μαγείας, ἔβγαλαν ἄνθος καὶ σὲ λίγα λεφτὰ θὰ δημιουργοῦσαν σπόρο.

“Ἐ, παππού, τοῦ εἶπα, ὅλα αὐτὰ πού μου λὲς εἶναι παράλογα. Μὰ ὅπως εἶπα παράλογα, ἔνωθα τύψεις, ὁ ἄνθρωπος μὲ κοιτοῦσε ἐπιτιμητικά, καὶ ξαφνικά σκέφτηκα, πῶς πραγματικά, δὲν ἤξερα τίποτε γιὰ τὸν κόσμο.

Τότε ἐπενέβη ἡ γιαιγιά, καὶ μοῦ εἶπε πῶς ὁ κόσμος εἶναι μυστήριος, γι’ αὐτοὺς πού δὲν ἔχουν μεγάλα κεφάλια, γιατί ὁ ἐγκέφαλος στριμώνχεται καὶ δημιουργεῖ πόνο, καὶ ὅλοι οἱ ἄνθρωποι σκέφτονται τὸν πόνο τους, κανεὶς δὲν σκέφτεται τὸν κόσμο, ἐνῶ ὁ κόσμος εἶναι ξάστερος. “Ὅπως τ’ ἀστέρια, μοῦ λέει ἡ γριά, καὶ ὁ ἥλιος ἔχουν οὐσιαστικὴ ἐπίδραση στὰ ζωντανὰ πάνω τῆς γῆς, καὶ εἰδικὰ στὰ φυτὰ πού ἀπὸ αὐτὰ ζοῦν ὅλα τ’ ἄλλα, ἔτσι καὶ τὰ φυτὰ, ἐπιδρᾶν ἄμεσα στὰ ὑπόλοιπα.

“Ὅσα εἶναι τ’ ἀστέρια τ’ οὐρανοῦ ἄλλα τόσα εἶναι τὰ φυτὰ πάνω στὴ γῆ, εἶπε μὲ κάποια ἀμφιβολία.

Τώρα ἡ γιαιγιά εἶχε σηκώσει τὸ πελώριο κεφάλι της, περήφανα, καὶ κοιτοῦσε τὸ γέρο, σὰ νὰ ἔβλεπε ἓνα μακρινὸ ἄστρο.

Τὸ χωριὸ πού εἶχα βρεθεῖ ἦταν σχεδὸν πάνω στὰ σύνορα, ἂν καὶ ἔμοιαζε τόσο πέρα ἀπὸ τὰ σύνορα, γιατί τίποτε δὲν ἔδειχνε πῶς μπορεῖ νὰ ἴμαστε στὴ χώρα μας ἢ σὲ κάποια ἄλλη.

\*Ἦταν οἱ μοναδικοὶ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ. “Ἐνα χωριὸ μὲ δέκα σπίτια ὅλα καὶ ὅλα, καὶ σπίτια πρῶην καλύβες, καὶ τὸ ζευγάρι αὐτὸ κατοικοῦσε σὲ ἓνα σπίτι, πού ἦταν στ’ ἀληθινὰ καλύβα τῆς καλύβας, μὰ εἶχε τέτοια πάστρα μέσα, πού ἔμοιαζε σάν παλάτι σὲ μικρογραφία.

Εἶχαν δυὸ γελᾶδες, δυὸ κατσίκες, ἓναν τεράστιο ταῦρο πού ἴμοιαζε γέρος, καὶ ἓναν τράγο, πού εἶχε κάτι κέρατα σὰ νὰ ἦταν τάρανδος.

\*Ἦταν ἀπόλυτη ἡσυχία, οἱ γεωλόγοι εἶχαν πάρει τὸ θουνό, καὶ ἐγὼ μόνος μὲ τοὺς γέρους, ἔνωθα περίεργα.

Καὶ ξαφνικά ὁ γέρος καὶ ἡ γριά μαζί, ἄρχισαν νὰ μοῦ ἐξηγοῦν γιὰ τὸ πῶς τὰ καταφέρνουν καὶ πηδοῦν ἀκόμα σὰ νὰ εἶναι νέοι ἀπὸ δυὸ μέτρα μακριὰ πάνω στὸ γαϊδούρι, καὶ σφυρίζει κλέφτικα ἡ γριά, καὶ παρουσιάζεται ξαφνικά ἓνας κυπραϊκὸς γάιδαρος, δυὸ μέτρα μπῶι, πού δὲν τὸν εἶχα δεῖ, καὶ ἡ γριά καὶ ὁ γέρος νὰ πηδοῦν μὲ τὴ σειρά χωρὶς χέρια πάνω στὸ ξεσαμάρωτο γαϊδούρι, σὰ νὰ ἦταν ἀκρίδες, ἐπὶ μιὰ ὥρα ἐναλλάξ, κι ἐγὼ νὰ τὰ ἴχω χάσει, νὰ ἴχω πιεῖ ποτὸ ἀπὸ κράνα τόσο πολὺ, πού εἶμαι στὰ σίγουρα μεθυσμένος.

“Ὅταν σταμάτησαν ἐπιτέλους, ἐγὼ ἤμουν θέβαιος πῶς εἶχα νὰ κάνω μὲ ὑπεράνθρωπους. Δὲν θέλησα νὰ τοὺς ρωτήσω πόσο χρονῶν εἶναι, μὰ ἤμουν θέβαιος πῶς ἦταν καὶ οἱ δυὸ πάνω ἀπὸ ἑκατό.

“Ἔτσι γιὰ νὰ πῶ κάτι, τοὺς ρώτησα ἂν μπορούσαν νὰ μοῦ δώσουν λίγο ἀπ’ τὸ μυρμηγκοβότανο.

«Καὶ θέβαια, μοῦ εἶπαν, καὶ θὰ σοῦ δώσουμε. Μὰ πρόσεξε καλά. Πρέπει νὰ τὸ παίρνεις τρεῖς φορὲς τὴν ἡμέρα ἐπὶ εἴκοσι χρόνια, γιὰ νὰ καταφέρεις νὰ περπατᾶς κάθετα στοὺς τοίχους καὶ ὀριζόντια στὸ νταβάνι».

«Μὰ ἐσεῖς περπατᾶτε;», ρώτησα χαμένος ἀπὸ τὴν ἐκπληξη, γιατί τὰ λόγια τους ἦταν τόσο μὲ ἀπόλυτη θεβαιότητα εἰπωμένα, πού λίγο ἤθελα νὰ πιστέψω. Δὲν περίμενα θέβαια νὰ μοῦ ποῦν πῶς περπατοῦν, μὰ μοῦ τὸ εἶπαν. «Μόνον πού ἐδῶ, ἐξήγησαν, δὲν ἔχουμε μεγάλους τοίχους, οὔτε μεγάλα νταβάνια» μὴν κοιτᾶς τὰ μυρμηγκία πού τὰ καταφέρνουν, εἶναι τόσο δὰ μικρά».

Καὶ ὁ γέρος μὲ μαεστρία σήκωσε τὰ πόδια του ψηλὰ ἀκουμπώντας τὰ χέρια στὸ χωμάτινο πάτωμα τῆς καλύβας, καὶ κρεμάστηκε σὰ νὰ ἦταν νυχτερίδα, ἐνῶ σήκωνε τὰ χέρια του ἐμφαντικά, ἐπὶ ἓνα δεκάλεπτο, χωρὶς φυσικά



νά κάνει βήμα, γιατί, όπως είπε, με τὸν πρῶτο βηματισμὸ θά 'πεφτε τὸ νταβάνι.

'Αργότερα ὑποψιάστηκα πὼς πρέπει νά 'χε γαντζώσει τὰ πόδια του σὲ κάποια κρυφὴ γρινιτιά, μὰ εἶναι λίγο, γιὰ ἓνα γέρο, νὰ σταθεῖ ἀνάποδα δέκα λεπτά;

Τὸ μυρμηγκοβότανο τὸ πήρα, πίνω τρεῖς φορές τὴν ἡμέρα, ἀπὸ ἓνα φλυτζάνι τοῦ καφέ, ὅπως μοῦ εἶπαν, νομίζω πὼς τὸ κεφάλι μου ἄρχισε στ' ἀληθινὰ νὰ μεγαλώνει, πὼς ὁ ἐγκέφαλός μου εἶναι πιὸ ἐλεύθερος ν' ἀποκτήσει τὸν ὄγκο τὸν φυσιολογικό του, μὰ φοβάμαι νὰ περπατήσω κάθετα ἢ ὀριζόντια. Μὰ ἐπειδὴ νιώθω ἐξαιρετικά, παρ' ὅλα τὰ χρόνια ποὺ πέρασαν, καὶ εἶχα τὴ μανία νὰ γράφω ποιήματα ἀπὸ μικρός, τώρα ὁ διευρυμένος ἐγκέφαλός μου μὲ βοηθεῖ πολύ, ἢ φαντασία μου ἔχει ἀποκτήσει μεγαλύτερες διαστάσεις, τὸ διαισθάνομαι. "Ὅποιος ἔχει διαβάσει ποιήματά μου καὶ τὰ κατὰλαβε καθαρὰ, πρέπει σίγουρα στὶς σαλάτες ποὺ ἔφαγε στὴ ζωὴ του, νὰ εἶχε πέσει τυχαίᾳ κάποια ποσότητα μυρμηγκοβότανου. Μόνο αὐτοὶ ποὺ ἔχουν μεγάλα κεφάλια μὲ καταλαβαίνουν.

"Ὅταν ἦρθαν οἱ γεωλόγοι καὶ πήραμε τὸ δρόμο νὰ γυρίσουμε πίσω, ἐγὼ ὀδηγοῦσα τὸ ἀμάξι, γιατί εἶμαι ὀδηγός, σὰν νὰ ἦταν ἀεροπλάνο. Οἱ γεωλόγοι μὲ κοιτοῦσαν μὲ θαυμασμό, μὰ καὶ μὲ φόβο, γιατί ὁ δρόμος ἦταν ἐπικίνδυνος. Μὰ ἐγὼ τὸ 'ξερα πολὺ καλὰ, πὼς μέσα στὸ ποτὸ ἀπὸ κράνα, ποὺ μοῦ εἶχαν δώσει οἱ γέροι, εἶχαν ἄλλο βοτάνι, ποὺ τὸ λέγαν ἐκεῖνοι «τὸ βοτάνι τοῦ πελαργοῦ». Ὁ πελαργός, ὅπως εἶχαν πεῖ, πρὶν ταξιδέψει πάνω ἀπὸ τὴ θάλασσα, τρώει μεγάλες ποσότητες ἀπὸ αὐτὸ τὸ χόρτο, δὲν πεινάει σ' ὅλη τὴν πορεία καὶ μπορεῖ ἂν πετάξει κάθετα πρὸς τὸν οὐρανὸ, νὰ φτάσει τὸ φεγγάρι...



## ΑΝ . . .

Σοῦ ἀπλώνω τὸ χέρι, ἀδερφέ μου,  
τῆς μακρινῆς Ἀφρικῆς, τῆς κοντινῆς Ἀσίας...

"Ἀπλῶσε καὶ σὺ τὸ δικό σου  
νὰ κρατηθοῦμε στὴ ζωή.

Κράτα στὴ χούφτα σου μιὰ δέσμη  
ἀπ' τῆς πατρίδας μου τ' ἀγριόκρινα,  
δός μου δυὸ κλωνιὰ μυγδαλιᾶς τοῦ Φλεβάρη  
ἀπ' τῶν περβολιῶν σου τοὺς ὄχτους.

Σὲ νιώθω δίπλα μου, ἀδερφέ μου,  
ὅπως μὲ νιώθεις καὶ σὺ.

βαριά σύννεφα σκεπάζουν τὶς μέρες μας  
κι οἱ αὐγές μας ματώνουν.

"Ἄν προσπαθοῦσαμε μαζὶ νὰ κάψουμε  
τῆς ἐθνότητος τὰ σημάδια.

"Ἄν γκρεμίζαμε μαζὶ τὰ κάστρα  
ποὺ ὀρθώνουν ἀνάμεσά μας τὰ συμφέροντα  
κάποιων ἄλλων.

"Ἄν πιστεύαμε μόνο στὴ θρησκεία τοῦ ἀνθρώπου,  
Δὲν θὰ φράζαμε τοῦ ἡλίου τοὺς δρόμους,

Δὲν θὰ φέρναμε τὰ σκοτάδια

ποὺ ἀπειλοῦν τὰ παιδιὰ μας!

ΝΙΚΟΣ Β. ΚΑΡΑΤΖΕΝΗΣ



# ΑΠΟ ΜΗΝΑ ΣΕ ΜΗΝΑ Η ΠΕΙΡΟΤΙΚΗ ΖΩΗ ΚΑΙ ΚΙΝΗΣΙΣ

## Ο ΟΛΥΜΠΙΣΜΟΣ ΣΤΗ ΖΩΗ ΜΑΣ

Πέρασαν είκοσι χρόνια από τότε που έδωσα στην REVUE OLYMPIQUE την μελέτη μου («Αθλητισμός και Ήθος»), — μιὰ μελέτη που γνώρισε αρκετές ταιλαιπωρίες μέσα στα έλληνικά χέρια, — και τώρα δυστυχώς αυτά που έγγραφα μου φαίνονται, όχι προφητείες μετά Χριστόν, αλλά σωστές προφητείες. Ο αθλητισμός της 'Αρένας παραμέρισε τὸν αθλητισμὸ τοῦ Στίβου. Αὐτός, εἶναι ἀλήθεια, ὅτι κάθε τετραετία, παρουσιάζεται ξανά σὲ κάθε περιοχὴ τῆς Γῆς, σὲ κάθε χρῶμα ἀνθρώπων, καὶ σὲ κάθε κλίμα τῆς ὑδρογείου. Αὐτὸ ἴσως εἶναι σωστό, ἴσως ὅμως καὶ ὄχι. Σὲ μιὰ ἐποχὴ ὅπου ἡ ὑποταγμένη στὸν ἄνθρωπο Γῆ, στενεύει καὶ μικραίνει μὰ καὶ ἐνοποιεῖται κάθε μέρα περισσότερο, καλὰ θὰ ἦταν νὰ ξαναγύριζε στὸν γενέθλιο χῶρο τῆς καὶ μπροστὰ στὸ μάτι τοῦ Δία τοῦ ὀλύμπιου ἢ μεγάλη ἀθλητικὴ γιορτὴ. Γιατὶ σήμερα τὴν καταντήσαμε, μὲ τὸ ὄργιο τῶν δαπανῶν ποῦ συνεπάγεται ἡ ὀργάνωσή τῆς, μονοπῶλιο τῶν εὐτυχοῦντων καὶ κρατοῦντων ἢ τῶν οικονομικῶν παραρτημάτων τους. Πῶς θὰ μπορούσε νὰ ἀντιμετωπίσει μιὰ χώρα τῆς 'Αφρικῆς, ἔστω καὶ ἂν διαθέτει τὸ καλύτερο ἀθλητικὸ ὕλικὸ τοῦ κόσμου, νὰ διεκδικήσει Ὀλυμπιάδα, ὅταν δυσκολεύεται νὰ ἰκανοποιήσει μὲ ψωμὶ τὰ στομάχια τῶν κατοίκων τῆς;

Υπάρχουν ὅμως καὶ ἄλλα ἐμπόδια, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν οικονομικὴ ἀντοχὴ, γιὰ νὰ παρουσιάζεται μιὰ Ὀλυμπιάδα σωστή. «Στὸν δρόμο καὶ στὸ πάλαιμα καὶ στὸ λιθάρι» στοὺς εὐγενεῖς ἀγῶνες τοῦ ὀλυμπιακοῦ χῶρου, προστέθηκαν μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου καὶ καινούργια ἀγωνίσματα, ποῦ νόθευαν τὴν πανάρχαια — ἀπὸ τὸν 7ο αἰῶνα π.Χ. — κατεστηκυῖα τάξη. Πρῶτος ὁ Νέρωνας, ὁ ἐπικυρίαρχος, ἀνακηρύχεται νικητὴς σὲ ἀγῶνες ἀρμάτων, ποῦ γιὰ πρώτη φορὰ φιλοξενεῖ ὁ ἀμόλυντος ὡς τότε χῶρος τῆς Ὀλυμπίας. Πάντως, ὡς τὸ τέλος τῆς ἡ ἀρχαία γιορτὴ διατήρησε κάτι ἀπὸ τὸ ὠραῖο τῆς κύρος, παρὰ τὶς νερῶνεις ἐκδηλώσεις καὶ παρὰ τὸ ὅτι ἕνας Σκύθης στάθηκε νικητὴς στὸν τελευταῖο ἀγῶνα, ποῦ σφράγισε τὴ ζωὴ τῆς ἀρχαίας ὀλυμπιακῆς ἐκδήλωσης.

Ἡ νέα Ὀλυμπιάδα, ποῦ τὴν ἔστησε ἕνας ἰδεαλιστὴς ἀρχαιολάτρης, ὁ Βαρῶνος ντὲ Κουμπερτέν, ἀρχισε ὑπὸ αἰσίους οἰωνούς. Καὶ οἱ πρῶτες τῆς ἐκδηλώσεις, ἰδιαίτερα ἡ πρώτη, μὲ τὴν ἀπλότητά τῆς καὶ τὰ ἀγωνίσματα ποῦ πρόβαλε, θύμιζαν κάπως τὴν ἀρχαία γιορτὴ καὶ ἰδιαίτερα θύμιζαν τὸ ἦθος τῆς. Αὐτὸ βάσταξε ἕως τὸ 1912, τὴν ὠραία Ὀλυμπιάδα τῆς Στοκκόλμης, ὅπου ἔλαμψε ὁ Τσικλιτήρας, γνήσιος, ὅπως ὁ Λούης, φυσικὸς ἀθλητὴς. Αὐτὸς δὲν πέρασε ἀπὸ Ἀκαδημίες, δὲν γνώρισε πολυχρόνια ἐπιστημονικὴ προετοιμασία, δὲν λικουδίστηκε ἑκατομμύρια, γιὰτὶ κανένας δὲν τοῦ τὰ ἔταξε, καί, τέλος, δὲν ἐκσυγχρονίστηκε μὲ τὸ ντοπάρισμα, προϊόν τῆς νέας ἐπιστήμης. Ὡς τότε λοιπὸν τὰ πράγματα πήγαιναν οχεδὸν καλὰ, ἂν καὶ ἡ ὑπόθεση κούτσαινε σὲ δυὸ τουλάχιστον σημεῖα. Τὸ πρῶτο ἦταν ἡ συνεχὴς προσθήκη νέων ἀγωνισμάτων, — τὸ ἄλλα εἰς ὕψος ἄνευ φορᾶς τοῦ Τσικλιτήρα, — καί, τὸ σπουδαιότερο, ἡ περιοδεία τοῦ ὀλυμπιακοῦ χῶρου εἰς διαφορετικὰ σημεῖα τῆς γῆς, μὲ κινητήρια δύναμη τὴν ὀλυμπιακὴ φλόγα. Καὶ αὐτὴν τὴν ἀνόσια ἐκτροπὴ τὴν ἐγκαινιάσαμε ἐμεῖς, γεμάτοι καμάρι γιὰ τὸ νέο μας Στάδιο τῆς Ἀθήνας, ποῦ ἄχρηστο πλέον γιὰ

διεθνικές αθλητικές συναντήσεις, κατόπιν να στεγάσει εκδηλώσεις που ή χρησιμότητά τους καλύπτει όλο το φάσμα των εκδηλώσεων, από το σοβαρό έως το γελοίο.

Αυτή η απάρνηση εκ μέρους μας του λίκνου των αγώνων του αρχαίου, που ακούραστο το έποπτευε το μάτι του καθήμενου Δία, έγινε τόσο καλά βίωμα για μās τους Νεοέλληνες, ώστε φτάσαμε στο σημείο να ί κ ε τ ε ύ ο υ μ ε τους έν αθλητισμῶ συνεταιίρους μας να μās επιτρέψουν να τελεσθεί έδῶ, στα πατρικά της χώματα, ή Όλυμπιάδα του '96, ή πρώτη τῆς δευτέρης έκατονταετίας του δίκαια αναστημένου θεσμού. Καί μάλιστα όχι στον φυσικό του χώρο, αλλά στην Πρωτεύουσά μας, όπου ιδρύθηκαν Στάδια, σκεπαστά και άσκεπαστα, για ντόπιους, βαλκανικούς, πανευρωπαϊκούς ή παγκόσμιους αγώνες. Η Άθηνά έφαγε τον Δία, όπως ή Άθήνα έφαγε την υπόλοιπη Ελλάδα. Καί τώρα προβάλλουμε σε όλους τους τόνους τους τίτλους μας, για να επιτρέψουν τα μεγάλα συμφέροντα και οι νομείς τους, να τελεσθεί έδῶ, στα χώματά της τα πατρικά, ή Μεγάλη Γιορτή.

.. Έ, λοιπόν, πιστεύω ότι μās χρειάζεται περισσότερη σοβαρότητα και περισσότερο σθένος. Καί να μη άρκούμαστε, σχετικά με τους ολυμπιακούς αγώνες, για να ίκανοποιήσουμε τάχα το ένθνικό γόητρο, στην έναέρια ή υποθρύχια μεταφορά τῆς ολυμπιακής φλόγας στα τέσσερα σημεία του όρίζοντος. Να απαιτήσουμε, για να μη κοπεί το ίστορικό νῆμα, ή πρώτη Όλυμπιάδα κάθε καινούργιου αίωνα, να τελείται στον γενέθλιο του θεσμού χώρο, στο έλληνικό δηλαδή χώμα. Φαίνεται, αν δώσουμε πίστη στους διακρατικούς τηλεθόδες και στις δηλώσεις πολλών ήμετέρων επισήμων, ότι αυτό το πετύχαμε για το 1996. "Αν με βοηθήσει ή αγαθή Τύχη, ίσως κι εγῶ, κράχτης ακούραστος ως προς την άθληση των δικαιωμάτων μας των ένθνικών και μανιακός απαιτητής τῆς αναγνώρισης από τον υπόλοιπο κόσμο του πανάρχαιου αγώνα μας για μια άνθρωπότητα πιό σωστή, πιό δίκαιη και πιό γόνιμη, ίσως κι εγῶ μπορέσω να παρακολουθήσω στα δικά μας χώματα αυτήν την Όλυμπιάδα, τη πρώτη τῆς δευτέρης μετά Χριστόν έκατονταετίας.

Στο σημείο αυτό, δηλαδή στην αναγνώριση του δικαιώματός μας να όργανώσουμε στον τόπο μας την πρώτη Όλυμπιάδα του κάθε νέου ολυμπιακού αίωνα, πρέπει να μείνουμε άμετακίνητοι. Καί θα το πετύχουμε με δύσκολους αγώνες. Γιατί στην έποχή μας υπάρχει βέβαια ένα κοινό που με πραγματικό πάθος φίλαθλο άτενίζει την μεγάλη ολυμπιακή γιορτή, υπάρχουν όμως και οι εκπρόσωποι των μεγάλων οικονομικών συμφερόντων, που θεωρούν την Όλυμπιάδα σαν γελάδα για άρμεγμα. Καί για να κερδίσουν λεφτά, δεν θα διστάσουν να τη μεταβάλουν σε έλκυστική φλαμαντζικη κερμέσσα, όπως μās τη θυμίζει το άθάνατο πινέλο των μεγάλων φλαμανδών ζωγράφων του δέκατου έκτου αίωνα. Μα ή Όλυμπιάδα τῆς Όλυμπίας δεν είναι όργιο ζωτικότητας" είναι μάθημα σεμνότητας ψυχικής" είναι μάθημα άρετής, που έχει πολὺ την ανάγκη του ή τετραπέρατη έποχή μας. Καί θα νικήσει. Γιατί αν μονάχα κάθε τετραετία μās ξανάρχεται έπίσημα και γιορταστικά, έχει τους δικούς της ανθρώπους: εκατομμύρια νέων των δύο φύλων, όλων των φυλών και όλων των χρωμάτων σε κάθε σημείο τῆς γῆς, που την τιμούν και που σέβονται τους ίερούς της στόχους. Καί είναι αυτοί, μαζί με την μάζα των ειρηνόφιλων όλης τῆς γῆς, που θα χαρίσουν στην ένιαία άνθρωπότητα την ειρηνική ύπαρξη. Καί εύτυχώς υπάρχουν.

Είναι ανάγκη να ύπάρχει αυτός ό ολυμπιακός τύπου άθλητισμός. Είναι ανάγκη όχι μόνον να διατηρηθεί, αλλά και να άνθίσει. Γιατί, δυστυχώς, ό ρωμαϊκός

τύπου άθλητισμός ενεργεί σάν θέαμα για μιá πηχτή μάζα όχι άθλητών αλλά φιλάθλων. Καί όλοι ξέρουμε πού όδηγούν συχνά αυτές οι άναμετρήσεις. Με ομάδες τής ίδιας πόλης. Βρισιές, αισχρολογίες και συχνά τελείως άρνητική άθλητική συμπεριφορά. Άνάμεσα σε ομάδες τής ίδιας περιοχής, ταραχές, συμπλοκές. Άνάμεσα σε ομάδες διαφορετικών κρατών, εκδηλώσεις τύπου κούλικανς. Καί δέν είναι μόνον αυτό. Έπειδή οι ομάδικές αυτές εκδηλώσεις κλιμακώνονται σε σειρά όλόκληρη μηνών, γίνεται έφικτή και ή άξιοποίηση της οικονομικής τους πλευράς. Στοιχήματα, Προπό, άγορές παικτών, εκπροσωπούν τις μετοχές στα ιδιότυπα αυτά Χρηματιστήρια, όπου ένα ζευγάρι μεγαλοφυείς γάμπες φτάνουν να άγοράζονται, για την ίκανοποίηση του γοήτρου τής ομάδας, ένα δισεκατομμύριο δραχμές, ένα ποσό πού δέν θα τό κέρδιζε ποτέ όλόκληρος ό έγκέφαλος του μακαρίτη Άϊνσταίν.

Αυτά όλα είναι τα δεινά του ομάδικού άθλητισμού. Αυτά ό κλασικός άθλητισμός, σε γενικές θέβαια γραμμές, δέν τα ξέρει. Γι' αυτό κρατάει πιο καθαρό τό ηθος των ανθρώπων. Καί γι' αυτό πρέπει με κάθε θυσία να τον κρατήσουμε ζωντανό, και να τον αναθαπίζουμε, τουλάχιστο κάθε έκατό χρόνια, στο άρκαίο του λίκνο. Στόν τόπο πού τον γέννησε.

ΑΡΣΕΝΗΣ ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΣ



## ΕΠΙΔΕΙΞΗ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗΣ ΦΟΡΕΣΙΑΣ ΣΤΑ ΓΙΑΝΝΕΝΑ

Στά πλαίσια των Παραλλήλων Έκδηλώσεων του Β' Διεθνούς Φολκλορικού Φεστιβάλ πού έγινε στην πόλη μας τον Ιούλιο, κάτω από τό τρίπτυχο «Παράδοση - Χορός - Φιλία», με την πρωτοβουλία και όργάνωση του Έκπολιτιστικού και Λαογραφικού Συνδέσμου «Καλαρρύτες», πού σφραγίστηκε από ιδιαίτερη έιπτυχία, μας δόθηκε ή εύκαιρία να χαρούμε μιá ξεχωριστή βραδιά, πού στόχευε στη σωστή παρουσίαση τής έλληνικής φορεσιás πού άντιπροσωπεύει διεθνώς την παράδοσή μας.

Η προσπάθεια αυτή χαιρετίστηκε με άρκετή συγκίνηση από τον κόσμο πού παρακολούθησε την παράσταση, τους διάφορους φορείς τής πόλης και τους συντελεστές αυτής τής εκδήλωσης.

Πρωτοπορία για την πόλη μας και ξεχωριστό γεγονός χαρακτηρίστηκε από ανθρώπους ειδήμονες, όπως χορογράφους, λαογράφους, προέδρους χορευτικών συγκροτημάτων και άλλους όχι μόνο των Ίωαννίνων αλλά και άντιπροσώπων διάφορων τμημάτων τής Έλλάδας, πού παρακολούθησαν την εκδήλωση ή πού με τή συμβολή τους συνετέλεσαν στο να πραγματοποιηθεί.

Προσαρμοσμένη ή εκδήλωση στις άπαιτήσεις τής εποχής μας, δημιούργησε την άδιάκοπη ζωντανή παρουσία-συνέχεια του παρελθόντος, άναγκαία έθνική σφραγίδα για τό μέλλον.

Με μουσική Μάνου Χατζηδάκη, Βαγγέλη Παπαθανασίου, Νικολάου Σκαλκώτα και Ήλια Άνδριόπουλου, χαρήκαμε την αισθητική άπόλαυση των παραδοσιακών-αύθεντικών στολών διάφορων έλληνικών διαμερισμάτων, συνδυασμένη με την όμορφιά, την κίνηση, την άρμονία, τή ζωντάνια και χάρη των παιδιών πολλών χορευτικών συγκροτημάτων, πού μας τις παρουσίασαν στο χώρο του Ύπαιθριου Θεάτρου τής Ε.Η.Μ. στις 12 Ιουλίου '88.

Οί στολές πού έμφανίστηκαν ήταν αυθεντικές ή πιστά αντίγραφα αυτών. Η παράσταση άνοιξε με παιδιά του Έκπολιτιστικού και Λαογραφικού Συνδέσμου «Καλαρρύτες». Άπό την άετοφωλιά τής Πίνδου, πού οι κάτοικοί της δημιούργησαν στο παρελθόν άρι-

στουργήματα τέχνης, μās παρουσίασαν τήν 'Επίσημη γυναικῶν, τήν 'Επίσημη ἀνδρῶν, τή γυναικεία Καθημερινή, τήν ἀνδρική Καθημερινή καί τήν Παιδική.

Στολές σέ ἀναπαράσταση γάμου χαρήκαμε ἀπό τή γραφική πόλη τοῦ Μετσόβου, μέ τήν ἄσβεστη παράδοση, πού σμίγει τὸ χθές μέ τὸ σήμερα.

Μεγάλη ὁμοιότητα μέ τίς Μετσοβίτικες στολές παρουσίασαν στή συνέχεια οἱ φορεσιές ἀπό τήν περιοχή τῆς Βωβούσας.

'Ακολούθησε φορεσιά ἐπηρεασμένη ἀπό τή μόδα τοῦ τέλους τοῦ 19ου αἰῶνα ἀπό τήν περιοχή Ζαγορίου. Αὐτή φοριόταν στά 46 ὄμορφα ἀρχοντοχώρια μέ τήν πλούσια πολιτιστική παράδοση. Πατροπαράδοτο φέρει μόνο τὸ σιγκοῦνι της.

'Από τή συλλογή τοῦ κ. Τζίμη Χατζῆ χαρήκαμε τή Δροπολίτικη φορεσιά πού φοροῦν στήν περιφέρεια τῆς Δρυϊνούπολης - Δρόπολης, στά χωριά τοῦ κάμπου ἔξω ἀπὸ τὸ 'Αργυρόκαστρο. 'Η φορεσιά αὐτή ἔχει ὅλα τὰ στοιχεῖα τῆς ἑλληνικῆς φορεσιάς, ἰδιαίτερες ὅμως ὁμοιότητες παρατηροῦνται μέ τίς φορεσιές τῆς περιοχῆς τοῦ Πωγωνίου, ἄλλο ἓνα στοιχεῖο πού μαρτυρᾷ τήν ἀδιάκοπη συνέχεια τῆς ἑλληνικῆς κληρονομιάς.

Μιά στολή πού θυμίζει ἄσχημες ἐποχές τοῦ παρελθόντος εἶναι ἡ στολή πού ἐμφανίστηκε στή συνέχεια ἀπὸ τήν περιοχή Γιδᾶ. 'Η ἀνδρική αὐτή στολή εἶναι ἐπηρεασμένη ἀπὸ τίς στρατιωτικές στολές τοῦ Α' Παγκοσμίου πολέμου. Τὸ ράφιμο εἶναι στύλ Δυτικοῦ τύπου.

Σ' ἓνα παρόμοιο κλίμα εἶναι οἱ στολές πού ἀκολούθησαν ἀπὸ τήν περιοχή Καβακλή. 'Η περιοχή αὐτή ἀνήκει στή Βουλγαρία. Οἱ κάτοικοι ἤρθαν καί ἐγκαταστάθηκαν σέ χωριά ἢ σέ συνοικίες χωριῶν στή Θεσσαλία, τή Μακεδονία καί τή Θράκη μετὰ τήν ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν τοῦ 1922. Τὸ χαρακτηριστικὸ τῆς γυναικείας στολῆς Καβακλή εἶναι ὅτι ἀπὸ τὰ κεντήματα τοῦ ποδόγυρου μποροῦσε κανεὶς νά ξεχωρίσει τίς ἀνύπαντρες ἀπὸ τίς παντρεμένες καί τίς χήρες.

Μιά ἐναλλαγή πού ξεκούραζε τοὺς θεατῆς ἦταν ἡ μὴ ἐφαρμοσμένη κατὰ τόπους σειρά ἐμφάνισης τῶν στολῶν. "Ἐτσι ἡ παράσταση συνεχίστηκε μέ τήν παρουσία πάλι κάποιας 'Ηπειρώτικης στολῆς ἀπὸ τῆ Σκλίβανη. 'Απὸ αὐτὴ τήν περιοχή χαρήκαμε τήν 'Επίσημη, τήν Καθημερινή καί τὴ Νυφιάτικη.

Χαρακτηριστικὲς στολές ἀπὸ τὴ Μακεδονία καί τὴ Θράκη πλούτισαν στή συνέχεια τὸ ρεπερτόριο τῆς βραδιάς, δίνοντας μιά ξεχωριστὴ νότα στήν ὅλη παράσταση.

Πάλι ἀπὸ τὴ συλλογή Χατζῆ εἶδαμε μιά αὐθεντικὴ στολή Σαρακατσάνικη. "Αν καί κυρίαρχο στοιχεῖο στὴ ζωὴ τῶν Σαρακατσαναίων εἶναι τὸ ταξίδι καί ἡ μετακίνηση καί γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ εἶναι διασκορπισμένοι σέ πολλὰ μέρη τῆς 'Ελλάδας, ἐν τούτοις ἡ φορεσιά τους δὲν παρουσιάζει ἀπὸ τόπο σὲ τόπο παρά ἐλάχιστες διαφορές. 'Η παράδοση τῶν Σαρακατσαναίων μās λέει γιὰ τίς ἐντυπωσιακῆς νύφες τους καί τίς νιόπαντρες πῶς λαμποκοποῦσαν στοὺς γάμους καί τὰ πανηγύρια μέ «τ' ἄρματα, τ' ἀσήμια, τ' ἀλύσια καί τὰ χαῖμαλιά».

'Η 'Αδελφότητα τῶν ἐν 'Ηπειρῷ Μικρασιατῶν μās χάρισε μιά γνήσια, ξεχωριστὴ καί αὐθεντικὴ νότα μέ τήν ἐπιβλητικὴ παρουσία νέων Ποντίων ὄχι μόνο στήν ἐμφάνιση ἀλλὰ καί στήν καταγωγή. Μὲ τίς στολές τους σύμβολα, μās θύμισαν τίς χαμένες πατρίδες, καθώς ἐπίσης τὸν πλοῦτο καί τήν εὐμάρεια τῆς 'Ανατολῆς, πού ἀναγκάστηκαν κάποτε νά ἐγκαταλείψουν. 'Η ἀνδρική στολή μαύρη καί ἐπιβλητικὴ, συμβολίζει τὸν ἄνδρα πού γυρίζει ἀπὸ τὸν πόλεμο, ἡ γυναικεία, χαρούμενη, πληθωρική καί χρωματιστὴ, τὸν πλοῦτο τῆς 'Ανατολῆς.

Στὴ συνέχεια ἡ σειρά δόθηκε στά ὄμορφα καί μακρινὰ νησιά μας.

'Ἐντυπωσιακῆς ἦταν οἱ στολές ἀπὸ τὸ νησί τοῦ ἔρωτα τοῦ "Ἡλίου, τὴ Ρόδο, πού κατὰ τὴ μυθολογία ἦταν νύμφη, κόρη τῆς 'Αφροδίτης καί τήν ἔρωτεύτηκε ὁ "Ἡλιος, ἀπὸ τὸ στεφανωμένο νησί τοῦ 5ου αἰῶνα μέ τὰ λαμπρὰ ἀθλητικὰ ἐπιτεύγματα καί τὰ γλυπτὰ ἀριστοουργήματα.

'Απ' τὸ νησί τῶν Β. Σποράδων, τὴ Σκόπελο, ἀπὸ τὸ πειρατικὸ αὐτὸ κρησφύγετο τῶν

Βυζαντινῶν χρόνων, θαυμάζουμε τὴν ἐντυπωσιακὴ φορεσιὰ πού γίνονταν ἀπὸ 16 μέτρα μαῦρο μεταξωτὸ ἀτλάζι. Ἔχει κεντητὸ ποδόγυρο μὲ πλουσιώτατο πολύχρωμο μεταξωτὸ κέντημα.

Χαρούμενες στολές ἀπὸ τὴν πανέμορφη Κέρκυρα, πού κατὰ τὴν παράδοση πῆρε τὸ ὄνομα ἀπὸ τὴ νύμφη Κέρκυρα πού τὴν ἐρωτεύτηκε ὁ Ποσειδῶνας καὶ τὴν ἔφερε στὸ νησί. Ἀπὸ τὸν τόπο ὅπου ἐγινε ἡ συνάντηση τοῦ Ὀδυσσεῆ καὶ τῆς Ναυσικᾶς καὶ ὅπου ἔγραψε ὁ ποιητὴς τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδας, ὁ Διονύσιος Σολωμός, τοὺς «Ἐλευθέρους Πολιορκημένους».

Τὴν παράσταση ἔκλεισε ἡ παρουσία μιᾶς αὐθεντικῆς ἐπίσημης φορεσιᾶς -ἀντίκα τῆς γιαννιώτικης παράδοσης, πού χρόνια ζεῖ ἀνάμεσά μας καλὰ φυλαγμένη στὰ σκαλισμένα σεντούκια τοῦ κ. Τζίμη Χατζῆ, πού μᾶς θύμισε τὸν πλοῦτο καὶ τὸν πολιτισμὸ τῶν Ἰωαννίνων πού ἄξια ἀπευθύνεται τὸ γνωστὸ ρητὸ «Γιάννενα, πρῶτο στ' ἄρματα, στὰ γρόσια καὶ στὰ γράμματα». Οἱ Γιαννιώτικες φορεσιές, ἀπὸ τίς ἀκριβότερες καὶ πλουσιότερες μέσα στὸν τουρκοκρατούμενο ἐλληνικὸ χῶρο, ἐπηρέαζαν κάθε εἶδος ρουχισμοῦ στὴν ὑπόλοιπη τουρκοκρατούμενη Ἑλλάδα καὶ στὸν εὐρύτερο ἐλληνικὸ χῶρο. Δαπάνες γιὰ τέτοιου εἴδους φορεσιές μόνο οἱ πλοῦσοι τῶν Ἰωαννίνων μποροῦσαν ν' ἀντιμετωπίσουν.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ θὰ ἦταν παράλειψη νὰ μὴν ἐπισημανθεῖ ἐνδεικτικὰ ἡ ἐρευνητικὴ ἐπιστημονικὴ προσφορὰ ὀρισμένων μελετητῶν -ἐρευνητῶν τῶν ἐλληνικῶν παραδοσιακῶν στολῶν ὅπως:

- α) Ἀγγελικὴ Χατζημιχάλη, Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΑΪΚΗ ΦΟΡΕΣΙΑ, ἔκδοση Μουσείου Μπενάκη, Ἐκδ. Οἶκος «Μέλισσα». Τόμ. Ι: Οἱ φορεσιές μὲ τὸ σιγκούνι, Ἀθήνα 1978' τόμ. ΙΙ: Οἱ φορεσιές μὲ τὸ καράβι, Ἀθήνα.
- β) Ἀγγελικὴ Χατζημιχάλη, ΕΛΛΗΝΙΚΑΙ ΕΘΝΙΚΑΙ ΕΝΔΥΜΑΣΙΑΙ, ἔκδοση Μουσείου Μπενάκη. Τόμ. Ι, Ἀθήνα 1948, Τόμ. ΙΙ, Ἀθήνα 1954.
- γ) Κατερίνα Κρεῖ, «Νεοελληνικὸς κεφαλόδεσμος», ἀνάτυπο ἀπὸ τὰ τεύχη 1203 καὶ ἐξῆς τῆς ΝΕΑΣ ΕΣΤΙΑΣ, Ἀθήνα 1977 - 78.
- δ) Πόπη Ζώρα, ΚΕΝΤΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΚΟΣΜΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΟΡΕΣΙΑΣ, Μουσεῖον ἐλληνικῆς λαϊκῆς τέχνης, Ἀθήνα 1966.
- ε) Εὐαγγελία Κ. Φραγκάκι, Η ΛΑΪΚΗ ΤΕΧΝΗ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ, Τόμ. Ι, Ἀνδρική φορεσιά, Ἀθήνα 1960 καὶ Τόμ. ΙΙ, Γυναικεῖα φορεσιά, Ἀθήνα 1960.
- στ) Ἰωάννα Παπαντωνίου, «Συμβολὴ στὴ μελέτη τῆς γυναικεῖας ἐλληνικῆς παραδοσιακῆς φορεσιᾶς», ΕΘΝΟΓΡΑΦΙΚΑ, 1 (1978), σσ. 4 - 92.
- ζ) Ἰωάννα Παπαντωνίου, Ἑλληνικὲς φορεσιές, Ναύπλιο 1981.
- η) Ἀθηνᾶ Ταρσοῦλη, ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΦΟΡΕΣΙΕΣ, Ἀθήνα 1941.
- θ) Δεληβορριάς Ἄγγελος, ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΑ ΚΟΣΜΗΜΑΤΑ, Μουσεῖο Μπενάκη, Ἐκδ. Οἶκος «Μέλισσα».

Ἡ παράσταση αὐτὴ ὑπηρετοῦσε τὴν ἰδέα τῆς πλούσιας παραδοσιακῆς μας ὁμορφιάς, τῆς φιλίας, τῆς ἀγάπης, τῆς εἰρήνης καὶ τῆς χαρᾶς.

Προϋπέθετε ὑποδομὴ καὶ παιδεῖα πολιτιστικὴ, καθὼς ἐπίσης ὀργανωτικὴ ἰκανότητα καὶ φιλότιμη προσπάθεια ἐκείνων πού εἶχαν τὴν πρωτοβουλία νὰ ἀναλάβουν αὐτὴ τὴν ἐκδήλωση.

Τὸ χάρισμα αὐτῆς τῆς ἰκανότητας καὶ ἡ εὐγενικὴ διάθεση νὰ προσφέρουν τὸ πλοῦσιο αὐτὸ θέαμα τῆς παράδοσής μας σὰν ἐθνικὴ σφραγιδα στὸ Γιαννιώτικο λαό, εἶχε ὁ κ. Κώστας Κασπίρης, πού ἐπιμελήθηκε τὴν παράσταση τῆς βραδιάς αὐτῆς, καὶ ἡ κ. Φωτεινὴ Παπαγεωργίου πού συνεργάστηκε μαζί του.

Ἰδιαίτερες εὐχαριστίες γιὰ τὴν πρόθυμη συνεργασία τοὺς δόθηκαν στὸν κ. Τζίμη Χατζῆ, στὸν Ἐκπολιτιστικὸ καὶ Λαγραφικὸ Σύνδεσμο «Καλαρρύτες», στὸ Λύγαιο Ἑλληνίδων Θεσσαλονίκης, στὴν Ἀδελφότητα τῶν ἐν Ἠπειρῷ Μικρασιατῶν, στὸ Σύλλογο Ζαγορισιῶν καὶ στὸ Σύλλογο Σκλίβανης.

Ἄξει να γίνει ἀναγκαίος θεσμός ὄχι μόνο στὴν πόλη μας, ἀλλὰ καὶ σὲ ὄλο τὸν ἑλλαδικὸ χῶρο, γιατί τέτοιου εἶδους ἐκδηλώσεις φανερώουν συναισθήματα πού ἐνώνουν τοὺς ἀνθρώπους καὶ συνδέουν τὸ παρελθόν μὲ τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον.

Τελειώνω μὲ τὰ λόγια - μήνυμα τῆς στάρ JULIETTE GRECO πού ἀπηύθυνε σὲ μιὰ ὀνάλογη παραδοσιακὴ ἐκδήλωση στὸ ἐξωτερικὸ:

Μέσα σ' αὐτὸ τὸ μαγικὸ κόσμο  
ἢ λέξη ἀδελφoσύνη ἀστράφτει ὅπως ἓνας ἥλιος  
καὶ μᾶς βοηθᾷ νὰ συνεχίζουμε νὰ πιστεύουμε  
ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἐγιναν γιὰ ν' ἀπλώνουν τὰ χέρια  
νὰ κοιτάζονται κατὰ πρόσωπο καὶ ν' ἀγαπιούνται.

ΡΟΔΑΝΘΗ ΒΑΛΕΡΑ - ΚΟΥΝΑΒΑ



## ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ ΤΩΝ ΛΑΩΝ ΤΗΣ ΜΕΣΟΓΕΙΟΥ

Στις 11 - 15 Μαΐου πραγματοποιήθηκε γιὰ 5η φορὰ στὴ MAZARA DEL VALLO τῆς Σικελίας ἡ Συνάντηση τῶν Λαῶν τῆς Μεσογείου.

Ἡ Συνάντηση τῶν Λαῶν τῆς Μεσογείου εἶναι ὄντως μιὰ συνάντηση τῶν Λαῶν πού ζοῦν καὶ κινοῦνται γύρω ἀπὸ τὴ Μεσόγειο, μιὰ συνάντηση στὸ χῶρο τῆς Τέχνης καὶ τῆς Ἐπιστήμης μὲ κύρια βαρύτητα στὸ χῶρο τῆς ποίησης, πού στοχεύει στὴ σύσφιξη τῶν σχέσεων, σὲ μιὰ προσπάθεια εἰρηνικῆς συνύπαρξης στὰ πλαίσια τῶν πνευματικῶν καὶ κοινωνικῶν διεργασιῶν καὶ ἀνταλλαγῶν.

Ἐνα πλοῦσιο καὶ ἐνδιαφέρον πρόγραμμα κάλυπτε τίς πέντε ἡμέρες τῆς Συνάντησης, μὲ εἰσηγήσεις, ἀπαγγελίες, τελετές, βραβεύσεις, κονσέρτα, θεάματα, ἐγκαίνια, ἐπισκέψεις.

Ἡ Συνάντηση ἀνοίξε μὲ χαιρετισμούς· θερμὸ χαιρετισμὸ στοὺς καλεσμένους ἀπηύθυνε ὁ ποιητὴς καὶ Δήμαρχος τῆς πόλης SALVATORE GIUBILATO, ὁ πρόεδρος τῆς περιφερειακῆς ἐπαρχίας του TRAPANI καὶ ὁ Ὑφυπουργὸς Ἐμπορικῆς Ναυτιλίας.

Ἄξει να ἀναφερθοῦμε στὰ θέματα τῶν εἰσηγήσεων: «Ὁ ρόλος τῆς Σικελίας στὴ Μεσόγειο», «Νεο - οὐμανισμός καὶ Βιομηχανικὴ κοινωνία», «Ἀπὸ τὴ MAZARA μιὰ ψῆφος καὶ ἓνα καθῆκον γιὰ ἓνα Μεσογειακὸ Πανεπιστήμιο». Θέματα πού μᾶς ἀποκάλυψαν τὴ συμβολὴ τῆς Σικελίας στὴ Μεσόγειο, τῆς Σικελίας μὲ τὴν πανάρχαιη ἱστορία, τίς ἐπιδράσεις τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχαιότητας, τῆς Σικελίας μὲ τὰ μεγαλόπρεπα ἀρχαιοελληνικὰ μνημεῖα, ἀλλὰ καὶ τὰ σημάδια πού ἄφησαν οἱ ἀλλεπάλληλες καταλήψεις ξένων ἐπιδρομῶν, τῆς Σικελίας Κέντρου ἐμπορικῆς καὶ πνευματικῆς κίνησης ἀλλὰ καὶ ἐπαναστατικῶν κινημάτων.

Στὴν εἰσήγηση «Νεο - οὐμανισμός καὶ Βιομηχανικὴ κοινωνία» διακεκριμένοι εἰσηγητὲς ἀναφέρθηκαν στὸ ἰδεολογικὸ πλαίσιο, πού θὰ συμβάλλει στὴ βιομηχανικὴ ἀνάπτυξη, μέσα ἀπὸ πνευματικὲς διεργασίες μὲ κέντρο τὸν ἄνθρωπο καὶ τὰ εἰρηνικὰ τεχνολογικὰ ἀγαθὰ.

Στὸ «Ἀπὸ τὴ MAZARA μιὰ ψῆφος καὶ ἓνα καθῆκον γιὰ Μεσογειακὸ πανεπιστήμιο» παρακολουθήσαμε μὲ πολὺ ἐνδιαφέρον τὴν ἀγωνία καὶ τὸ δικαίωμα τῆς πόλης τῆς MAZARA DEL VALLO νὰ ἀποκτήσει Μεσογειακὸ πανεπιστήμιο, δικαίωμα στὴν ἐπιστῆμη καὶ τὴ γνώση ἀναφαίρετο, ἀφοῦ τὰ τρία πανεπιστήμια τῆς Σικελίας δὲν καλύπτουν τίς ἀνάγκες καὶ ἀφοῦ ἡ πόλη σὰ ναυτιλιακὸ κέντρο τὸ ἔχει ἀνάγκη καὶ τὸ δικαιοῦται.

Κατανυκτικὴ ὑπῆρξε ἡ τελετὴ - ἀφιέρωμα στὸ γελαστὸ ἑλληνολότρη ποιητὴ ROLANDO CERTA, τὸν ἐμπνευστὴ τῆς Συνάντησης πού τόσο πρόωρα χάθηκε πέσει σὲ Συμπόσιο στὴν Οὐγγαρία.

Εἰσηγήσεις καὶ ποίηση ἔφεραν τὸ ROLANDO ἀνάμεσά μας νὰ τραγουδᾷ τὰ τραγούδια του στὴν εἰρήνη καὶ στὴ φιλία. Τὰ ἀποκαλυπτήρια τῆς προτομῆς του, ἔργο τοῦ ζωγράφου

φου και γλύπτη PINO MAZARESE, ήταν και η κορυφαία στιγμή συγκίνησης.

Ήξει εδῶ νά ἀναφερθῶ καί στό ἀφιέρωμα στό δικό μας ἀρχαιολάτρη ποιητή Φοῖβο Δέλφη, τόν ἀγαπημένο τῶν Ἰταλῶν, ἀπό τό φίλο του πανεπιστημιακό καί ποιητή VINCENZO MASCARO.

Ἡ ποίηση Ἰταλῶν καί Ἑένων ἔδωσε στή συνάντηση τό χρῶμα πού μόνον ἡ ποίηση ἔχει νά δίνει κι ἔνωσε ὄλων μας τὰ χέρια καί τίς καρδιές.

Ποιότητα στά κονσέρτα καί στό φολκλορικό θέαμα, ἐκπληξη στά ἐγκαίνια τῆς ἐκθεσης «Σαραντά χρόνια μετά» ὁ χρωστήρας ἀλλά καί τὰ γλυπτά τοῦ SANTOSTEFANO.

Ζεστό καλωσόρισμα ἀπό τό Δήμαρχο καί τοὺς κατοίκους τοῦ KASTELVESTANO, ὅπου μεταφέρθηκε ἡ Συνάντηση γιά μιὰ μέρα, συγκίνηση ἡ ἐπίσκεψη στίς ἀρχαιότητες τοῦ Σελινούντα, μαγευτικό χρῶμα ἡ ἐπίσκεψη μέσα ἀπό τήν ὀμίχλη στή νορμανδική πόλη ERICE.

Καλεσμένοι ἀπό τήν Ἑλλάδα ἡ Μαρία Μιστριώτη, ἡ Ντίνα Ρουνζούνη, ἡ Μάρω Στασινοπούλου, ὁ Κώστας Βαλέτας, ὁ Κώστας Νίκας καί ὁ Κώστας Σταματίου. Μπόρεσαν νά παρευρεθοῦν μόνον οἱ ποιήτριες.

Κλείνοντας θά εἶχα νά πῶ πῶς ἡ ἔγνοια τοῦ ἄλλου συγκινησιακά πέρασε μέσα ἀπό τήν τέχνη, τήν ἐπιστήμη καί τή γνώση, γιά νά βρεῖ θέση στίς βιομηχανικές καί τεχνολογικές νέες φόρμες.

Ἐξιόλογες παρουσίες σέ μιὰ συνάντηση ποιότητας καί ἐπικοινωνίας μπόρεσαν νά κρατήσουν γιά 5η φορά φέτος ἄσβεστη μιάν ἐστία ἀγάπης κι ἀνθρώπινης ἐπαφῆς ἐκεῖ στή MAZARA DEL VALLO, χάρη στήν ἄψογη ὀργάνωση ἐκείνων ποῦ συμμετεῖχαν στήν ὀργανωτική ἐπιτροπή.

Ἐξει εδῶ νά ἀναφερθοῦμε στή συμβολή τοῦ ποιητῆ καί Δημάρχου SALVATORE GIUBILATO, ἄξιου συνεχιστῆ τοῦ ἔργου τοῦ ROLANDO, τοῦ ROLANDO τῆς MAZARA DEL VALLO.

Ἡ ἀφίσα τῆς Συνάντησης, ἔργο τοῦ ζωγράφου καί γλύπτη P. MAZARESE, καί τό μετάλλιο συμμετοχῆς πού φιλοτέχνησε ὁ CARLO PULEO, θά θυμίζουν πάντα πῶς στή MAZARA DEL VALLO ὑπάρχει ἓνα χέρι πού περιμένει νά σφίξει τό δικό μας, μιὰ εἰρήνη ἐκεῖ στίς ψαρόβαρκες νά μᾶς καλοδεχτεῖ.

ΓΙΩΤΑ ΠΑΡΘΕΝΙΟΥ



## Η ΑΠΟΣΤΡΑΤΕΥΣΗ ΤΟΥ ΝΑΠ. ΔΟΚΑΝΑΡΗ

Ὁ Ναπολέων Δοκανάρης, πού ἀποστρατεύτηκε προχθές μέ τόν βαθμό τοῦ ἀντιστρατήγου τῆς Ἑλληνικῆς Ἀστυνομίας, εἶναι ἓνας πνευματικός ἀνθρωπος, γνωστός σέ πανελλήνια κλίμακα πού τίμησε ὅσο λίγοι τό Σῶμα τῶν Ἀξιωματικῶν, διευρύνοντας τίς σχέσεις του πολύ πέρ' ἀπ' τίς καθιερωμένες ὑποχρεώσεις τῆς ὑπηρεσίας. Γιατί, στήν ἐποχή τούτη, πού ὁ ἀνθρωπος κινεῖται σέ νέες προοπτικές καί πού τὰ σύνορα τοῦ νόμου καί τῆς καθημερινότητας παίρνουν καινούργιες διαστάσεις, ὁ προσωπικός παράγοντας, σ' αὐτόν τόν εὐαίσθητο χώρο πού τόσο ἔχει συγκλονιστεῖ στή μεταπολεμικά χρόνια, εἶναι ὁ ἀδιαμφισβήτητος πρωταγωνιστής γιά τόν βαθύτερο δεσμό ἀνάμεσα στόν πολίτη καί στήν ἐξουσία. Μάλιστα, εἰδικώτερα στήν χώρα μας, πού ἔζησε τήν συνταρακτική τῆς δοκιμασία, ἀπό τότε πού ἐλευθερώθηκε ὡς τώρα, μέσ' ἀπ' τό ἔπος καί τήν τραγωδία τῶν νικηφόρων πολέμων, τῆς Μικρασιατικῆς Καταστροφῆς, τῆς Ἑθνικῆς Ἀντίστασης, τῆς ἐμφύλιας σύρραξης καί τῆς δικτατορίας, ἀξίωματικοί μέ εὐρύτερους ὀρίζοντες, μέ ὄραση διανοουμένου καί συνείδηση ἀυξημένης εὐθύνης, ἐπαιξάν ἀναντίρρητα πολυσήμαντο ρόλο καί δημιούργησαν ὀριοθετήσεις. Καί ὁ Ναπολέων Δοκανάρης πού ἐθήτευσε, παράλληλα, καί στήν



ένεργό πνευματική ζωή της πόλης μας, κατόρθωσε να κρατηθεί, εν μέσω των πολιτικών διεκτυσίνδων, αγαπητός, οικείος και φίλος με ανώτερο ήθος και ήπιότητα σπάνια, ενώ προσφρεει, από τις σελίδες του περιοδικού «Ηπειρωτική Έστια», το ραδιοφωνικό σταθμό και την συμμετοχή του στην Ήπειρωτική Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών, μιάν άλλη, εξ ίσου σημαντική υπηρεσία στην Ήπειρο και στην Ελλάδα. Γι' αυτό, με την άποστράτευσή του, όσα χάνει το σώμα της Έλληνικής Αστυνομίας, τα κερδίζει ο πνευματικός και επισημονικός χώρος, που σήμερα έχει ανάγκη από τέτοιους ανθρώπους, για να δυνηθούμε να αντέξουμε, έχοντας δική μας ιστορική μνήμη και εθνική φυσιογνωμία, στον οικουμενικό χώρο, που εκκολάπτει ο αιώνας μας. Έτσι, διανοούμενος και φιλόλογος αντιστράτηγος, που ευτύχησε να εξέλθει, νέος και δικαιωμένος όσο λίγοι, απ' τις τάξεις των σωματιών ασφαλείας, που χαίρει της εκτίμησης και της φιλίας όπ' όλες τις θέσεις, θα έχει τώρα την θέση του στον κοινωνικό και τον πνευματικό χώρο των Ίωαννίνων, κρατώντας απείραχτη την άξια του και συνεχίζοντας πάντα την πολύτιμη προσφορά του.

Δ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ



### ΤΙΜΗΤΙΚΕΣ ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ

Η «Η.Ε.» θεωρεί τις τιμητικές συνδρομές, που στέλνουν οί φίλοι, συνεργάτες και συνδρομητές της, ήθικη στήριξη και δικαίωση στην προσπάθειά της να μην υποκύψει στο οικονομικό θάρος, κάνοντας έναν αγώνα, που είναι πολύ πέρ' απ' τις δυνάμεις της. Γι' αυτό, στην εποχή τούτη με τα άδεια είδωλα και τις άπατηλές επιφάνειες, που ο άνθρωπος αναζητεί ένα μήνυμα στον ορίζοντα, για την καινούργια οικουμενική συνειδηση, κρατούμε ως ακριβό αντίκρουσμα αυτήν την προσφορά, που τιμάει ιδιαίτερα το περιοδικό και που μας ενθαρρύνει στην τέταρτη δεκαετία της πορείας μας. Καί, ευχαριστώντας με πολλή συγκίνηση, την καταχωρούμε τόσο για την άξια της, όσο και για την ιστορία. Γιατί, άποτελεί — πρό παντός — μιá καταξίωση και μιá ένθαρρυνση, όταν «πάν μέτρον» είναι το χρήμα και όχι ο άνθρωπος.

1. Στέφανος Βασιλάκος: 1/20όν απ' τούς πόρους του Ίδρύματός του «Μόρφωσις Νεολαίας» (πάγια για κάθε χρόνο) . . . . .	δρχ. 20.000
2. Δημ. Σερεμέτης . . . . .	» 3.000
3. Χρυσάνθη Ζιτσαία . . . . .	» 4.000
4. Ούρανία Κουρτίδου . . . . .	» 10.000
5. Κων. Μπράτσος . . . . .	» 6.000
6. Νικ. Καρακώστας . . . . .	» 3.000
7. Έλευθ. Π. Δόβα . . . . .	» 5.000
8. Μανώλης Πράτσιακας . . . . .	» 2.000
9. Σαρ. Παυλέας . . . . .	» 2.000
10. Γεώργιος Λύκας . . . . .	» 5.000
11. Γεώργιος Λύκας (εις μνήμην Περικλή Γιαννή) . . . . .	» 10.000
12. Μίλια Άγγελίδη - Ροζίδη (εις μνήμην του συζύγου της Πέτρου) . . . . .	» 10.000
13. Βασ. Ι. Λαζανάς . . . . .	» 7.000
14. Οικογένεια Γκοβόοδη - Λούβαρη (εις μνήμην Περικλή Γιαννή) . . . . .	» 10.000
15. Έλλη Ζέρρη . . . . .	» 5.000
16. Σωτ. Τσιλιγιάννης . . . . .	» 3.500
17. Κων. Διαμάντης . . . . .	» 5.000
18. Α. Ν. Λώλη (εις μνήμην του συζύγου της Νικολάου Λώλη) . . . . .	» 5.000
19. Γ. Δ. Χουρμουζιάδης . . . . .	» 5.000

20. Βασ. Λαδᾶς . . . . .	»	4.000
21. Μαρία Ἀρκαδίου . . . . .	»	4.000
22. Μαρία Μιχαήλ - Δέδε . . . . .	»	5.000
23. Λάμπρος Α. Καραγιώργος . . . . .	»	5.000
24. Νικ. Β. Θεολογίτης . . . . .	»	10.000
25. Χρ. Παπανικολάου (εἰς μνήμην Ἡλέκτρας Δημ. Σαλαμάγκα) . . . . .	»	5.000
26. Οἰκογένεια Ἀποστ. Παπαζήση (εἰς μνήμην Ἡλέκτρας Δ. Σαλαμάγκα) . . . . .	»	50.000
27. Μάνθος Οἰκονόμου . . . . .	»	3.000
28. Ναπολ. Δοκανάρης . . . . .	»	10.000
29. Ἀπόστολος Πάσχος . . . . .	»	3.000
30. Φερενίκη Καλούδη . . . . .	»	5.000
31. Νικ. Πρέκας . . . . .	»	4.000
32. Εὐθύμιος Σκαλτσᾶς . . . . .	»	5.000

Υ. Γ. Ὑποβάλλεται θερμὴ παράκληση, πρὸς ὅλους τοὺς συνδρομητῆς, τοὺς φίλους καὶ τοὺς συνεργάτες τῆς «Η. Ε.», γιὰ τὴν ἐγγραφή νέων συνδρομητῶν.



## ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΑ ΠΕΝΘΗ

### Κ. Σ. ΚΩΝΣΤΑΣ

Ἀποκρινόμενος καὶ σ' ἐπιθυμία τῆς Διεύθυνσης τοῦ Περιοδικοῦ, ἔστω καὶ κάπως καθυστερημένα, γράφω μὲ λύπη πολλή, ὅτι ὁ ἐκλεκτὸς Αἰτωλὸς καὶ πανελλήνιος γνωστὸς συγγραφέας Κ. Σ. Κώνστας, συνεργάτης τῆς «Ἡπειρωτικῆς Ἑστίας», καθὼς καὶ πολλῶν ἄλλων περιοδικῶν καὶ ἐφημερίδων, ἄφησε τὴν 14 Μάρτη 1987 τὴν τελευταία του πνοὴ στὸ χωριὸ τοῦ Γουριὰ, ὅπου γεννήθηκε καὶ πέρασε ὅλα σχεδὸν τὰ ἔτη τῆς ζωῆς του, ἐκτὸς ἀπὸ δέκα περίπου, ποὺ τ' ἀνάλωσε στὴν Ἀθήνα, ἰδίως γι' ἀποδοτικότερη ἀναδίφηση.

Μετὰ τὴν ἐγκύκλιά του παιδεῖα στὴν Αἰτωλία, σπούδασε στὸ Πανεπιστήμιον τῆς Ἀθῆνας καὶ ἔλαβε πτυχίον Φιλολογίας, ἀλλὰ δὲ δίδαξε σὲ σχολεῖα, γιὰτὶ ἀγωνιζόμενος στὴν πρώτη γραμμὴ ὡς ἀπλὸς στρατιώτης στὸν Ἑλληνο-ιταλικὸ πόλεμον 1940, ἀπώλεσε ἀπὸ τὶς μεσοκνήμες καὶ τὰ δύο του τὰ πόδια.

Ὅμως, «παρὰ τὴ δεινὴ συμφορὰ του, ἔκαμε τὸν πόνο του στοχασμὸ, ξανακέρδισε τὰ νιάτα του καὶ τὴν πίστη του στὴ ζωὴ καὶ στὴν προσπάθεια», ὡπως παρατήρησε ὁ Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος, καὶ δίδασκε ἔτσι ἀπὸ τὸν Αἰτωλικὸ καὶ τὸν εὐρύτερον Ἑλληνικὸ τύπον μὲ πολλὰ καὶ ποικίλα ἄρθρα καὶ μελετήματα, φιλολογικὰ, ἱστορικὰ, γεωγραφικὰ, ἀρχαιολογικὰ, λαογραφικὰ, λογοτεχνικὰ καὶ ἄλλα, ἐπὶ τρεῖς περίπου δεκαετίες, μέχρι τὸ 1975, ὅποτε πλήγηκε καίρια ἀπὸ τὸν ἀδόκητο θάνατον τοῦ μικρότερου ἀδερφοῦ του Μένιου. Καὶ σὰ νὰ μὴν ἔφθανε τ' ἀναπάντεχο αὐτὸ βαρὺ πλῆγμα, ἔπαθε καὶ ἡμιπληγία μετὰ καὶ κατέστη γιὰ χρόνια κλινηρῆς.

Εἶχα τὴν τύχην νὰ εἶμαι κοντοχωριανός, συνάδελφος καὶ φίλος τοῦ Κώστα καὶ νὰ τὸν γνωρίσω, ὄχι μόνον ὡς συστηματικὸ, εὐσυνείδητον καὶ υπεύθυνον συγγραφέα, ἀλλὰ καὶ ὡς καλοσυνάτον, πρόσχαρον, εὐπροσῆγορον καὶ πρᾶσον ἄνθρωπον. Γαλήνιον τὸν ἀντίκρισα καὶ τὸ Πάσχα τοῦ 1979 γιὰ στερνὴν φορὰ στὸ κρεβάτι τοῦ πόνου, ἐνῶ ἦσυχαι καὶ ἀπλὰ κηδεύτηκε τὴν ἐπόμενη τῆς θανάτου του μέσα στῶν οὐνοπιτῶν του τὸ πένθος.

Ἀπὸ τὸ πολυεῖδον καὶ ἐκτεταμένον συγγραφικὸν ἔργον τοῦ Κ. Σ. Κώνστα, εὐ-

κολόβρετα κάπως είναι κάποια ανάτυπα μελετών του, όπως «Αιτωλικά μοιρολόγια», «Ἡ ζυγιά στή Δυτική Ρούμελη», «Λαογραφικά τῆς Σκλαβιάς καί τοῦ Ξεσπκωμοῦ», «Λαογραφικά τῆς Αἰτωλίας καί Ἀκαρνανίας», «Λαογραφικά στοιχεία στά κείμενα τοῦ Κολοκοτρώνη», «Λαογραφικά περί τὸν Ἅγιο Κοσμᾶ τὸν Αἰτωλό», «Ἐκκλησιαστικά τῆς Δ. Χ. Ἑλλάδος», «Τὰ Βυρώνεια τοῦ 1881», «Ριχάρδου Τσώρτς ἔγγραφα», «Ἱστορικά ἔγγραφα τοῦ Ἀγῶνος τῆς Δ. Χ. Ἑλλάδος», «Τὸ Ἡμερολόγιο τοῦ Αὐγ. Καποδίστρια», «Κ. Πεταλάς». Ἴσως καί κάποια ἄλλα, μὰ κυρίως τὰ ἐκδομένα σὲ βιβλία, «Ἡ Ἁγία Ἐλεούσα», «Ἀρχεαῖκά τοῦ Νεοχωρίτικου Εἰκοσιένα», «Ἡ Κατοχή», «Ἡ Γουριά στὸ Εἰκοσιένα» καί «Ὁ Ἅγιος Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλός», γιὰ τὸν ὁποῖο ἔτρεφε ἰδιαίτερη ἀδυναμία κι εὐλάβεια καί δίκαια λογιέται ἕνας ἀπὸ τοὺς κορυφαίους Ἀγιοκοσμίτες μελετητές.

Αὐτὰ ὅμως ὅλα δὲν ἀποτελοῦν παρὰ ἕνα μικρὸ συγκριτικὰ μέρος τοῦ ὅλου τοῦ ἔργου, ἐνῶ, παρὰ τὴ σοβαρὴ ἀναπηρία του, γιὰ τίς πολλές του ἀναδιφῆσεις καί τίς ποικίλες παρουσιάσεις ἐνδιαφερόντων θεμάτων, θὰ ταίριαζε θαρρῶ στὸν Κ. Σ. Κώνστα ὁ χαρακτηρισμὸς «Αἰτωλικὴ μέλισσα». Πάντως, θρῖσκόμενο διάσπαρτο σὲ διάφορες ἐφημερίδες καί περιοδικὰ τὸ πολὺ τοῦ συγγραφικὸ ἔργο, εἶναι γιὰ τὸν ἐνδιαφερόμενο καί δυσεὔρετο καί δυσἀπόκτητο.

Ἐχοντας ὑπόψη αὐτὰ κι ἄλλα καί ὄντας ὁ ἴδιος ἠλικιωμένος καί ξεκομμένος ἀπὸ τὴν Αἰτωλοακαρνανία καί τὴν πρωτεύουσα, δὲν παρέλειψα νὰ πῶ σ' ἄλλους νὰ ὀργανώσουν φιλολογικὸ μνημόσυνο στὴ Γουριά ἢ νὰ βγεῖ γιὰ τὸν Κῶστα κάποιο ἀναμνηστικὸ ἔντυπο. Παράλληλα ὅμως καί κυρίως ἀπευθύνθηκα στὴν οἰκογένειά του, πού εἶχε κι ἔχει καύχημά της τὸν Κῶστα καί εἶναι ἐπιπέθειον οἰκονομικὰ ἀδυσκόλευτη, λέγοντας μ' ἄλλα λόγια σὲ συλλυπητήριον γράμμα ὅ,τι περαίνοντας πένθιμο δημοσίευμα στὴ «Στερεὰ Ἑλλάδα» (Μᾶης 1987, σ. 11-12) ὑπόδειχνα: «Θαρρῶ πὼς ὁ ἐπίσης φίλος τῶν γραμμάτων ἀδερφός του Γιώργος θὰ συλλέξει ὅλα τὰ δημοσιευμένα καί τὰ τυχόν ἀδημοσίευτα ἔργα τοῦ Κ. Σ. Κώνστα καί θὰ τὰ ἐκδώσει ὡς «Ἄπαντα». Θᾶναι τὸ καλύτερο μνημόσυνο καί μιὰ σημαντικὴ προσφορὰ στὰ Ἑλληνικὰ Γράμματα».

Μετὰ τὸ θλιβερὸ ἀγγελμα, πληροφωρῶ παρηγορητικὰ καί χαρμόсуна, ὅτι ἡ οἰκογένεια Κώνστα ἀνέθεσε ἤδη στὸ γνωστὸ λογοτέχνη καί ἐπιμελητὴ-παραουσιαστὴ τῆς ἐκπομπῆς «Λογοτεχνικὰ Περιθώρια» τοῦ Ρ. Σταθμοῦ Μεσολογγίου Θ. Μ. Πολίτη, νὰ ἐπιμεληθεῖ τὴν ἐκδοσὴ τῶν Ἀπάντων τοῦ Κ. Σ. Κώνστα.

ΔΙΟΝΥΣΗΣ ΜΙΤΑΚΗΣ



## ΑΝΑΣΤ. ΠΑΠΑΓΓΕΛΗΣ

Ὁ θάνατος τοῦ γιατροῦ Παπαγγέλη στάθηκε γιὰ τὴν πόλη ἕνα πραγματικὸ πλῆγμα, γιὰ πολίτες ὑπάρχουν πολλοί, ἀνθρωπὸι ὅμως τῆς δικῆς του ὕψης λίγοι. Γι' αὐτό, δὲν εἶναι μόνον λόγοι προσωπικῆς φιλίας, πού μὲ κινοῦν στὸ νὰ δώσω αὐτὸ τὸ σημεῖωμα, ἀλλὰ καί ἡ συναίσθηση ὅτι, μὲ τὸν χαμό του, ἡ κοινωνία μας ἔχασε ἕναν ἀπὸ τοὺς καλύτερους, τοὺς τιμώτερους, τοὺς χρησιμότερους ἀνθρώπους της. Πάντα γλυκομίλητος καί καλοπροίρετος, πάντα γελαστός, πάντα πρόθυμος νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὸν ἄλλον, ἂν καί ἤξερε ὅτι ἡ σφραγίδα τοῦ θανάτου εἶχε σημαδέψῃ τὴ ζωὴ του, τιμοῦσε καί τὸ σπίτι του καί τὴν κοινωνία πού μέσα σ' αὐτὴν ζοῦσε. Ἀλλὰ ἐκεῖνα πού ἀληθινὰ κομοῦν τὴν προσωπικότητα τοῦ χαμένου φίλου, ἦταν ἡ εὐσυνειδησία, ἡ ἀνιδιοτέλεια καί ὁ ἀνθρωπισμὸς πού χαρακτήριζαν πάντα καί πεισματικὰ τὴν βιωματικὴ πλευρὰ τῆς ἐνάσκησης τοῦ ὠραίου του ἐπαγγέλματος. Αὐτὸ τὸ ἐπάγγελμα ἀπαιτεῖ ἀπὸ τὸν γιατρό, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀπαραίτητη ἐπι-

στημονική συγκρότηση, εκτός από την αδιάλειπτη παρακολούθηση τῶν προόδων μιᾶς ἐπιστήμης, πού τήν τελεία καί παῦλα δέν θά τήν γνωρίσει ποτέ, — γιατί ἡ φύση εἶναι περισσότερο εφευρηματική σέ ἀρρώστιες ἀπό ὅ,τι ἐμεῖς σέ φάρμακα —, αὐτό τὸ ἐπάγγελμα λοιπὸν ἀπαιτεῖ, γιά τήν ὀρθή του ἐνάσκηση, μιὰ δόση ἀνθρωπιᾶς τέτοια πού δέν τήν ἔχουν ὅλοι. Αὐτῆς τῆς ἀνθρωπιᾶς τήν ἀνάγκη τόνιζε, ἐδῶ καί δυὸ σχεδὸν αἰῶνες ὁ Κοραῆς, παιδί τῆς ὀνομαστῆς Σχολῆς τοῦ Πουατιέ, αὐτῆς τῆς ἀνθρωπιᾶς, πού πρέπει πάντα νὰ διακρίνει τὸν γνήσιο γιατρό. Αὐτήν, ὁ καλὸς μου φίλος, ὁ μακαρίτης Παπαγγέλης, τὴν εἶχε, καί τήν πρόσφερε, μὲ τὸν λόγο καί τὰ χαμόγελά του, μαζί μὲ τὰ φάρμακα, στὸ ἄρρωστο ἀνθρώπινο πλάσμα πού κοίτονταν μπροστά του, καθὼς καί στοῦ σπιτιοῦ του τὸν κόσμο. Ἦταν γνήσιος γιατρός ὁ μακαρίτης φίλος μας. Καί γι' αὐτὸ θά βρῖσκεται πάντα στῆ μνήμη μας, ὅσο θά βαστάξουμε κι ἐμεῖς. Γιατί τὰ χρόνια, τυπικὰ μονάχα, στήνουν καί ὀρίζουν μιὰ ἀνθρώπινη ζωὴ. Ἐκεῖνο πού τήν χαρακτηρίζει, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ τῶν ἐτῶν πού σέρνει μαζί της, εἶναι ἡ δράση της, ἀγαθὴ ἢ ὄχι, μέσα στὸν μικρὸ μας κόσμο. Τώρα, ποίος θά μπορούσε νὰ ἀμφισβητήσῃ τὸ ὅτι ἡ Ζωὴ τοῦ γιατροῦ Παπαγγέλη στάθηκε πάντα δίκαιη γιά τοὺς ἄλλους καί χρήσιμη γιά τὴν κοινωνία;

ΑΡΣ. ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΣ



## ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ

### ΜΙΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗ ΤΟΥ ΓΑΛΛΙΚΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ

Μέσα στις τόσες χρήσιμες ἐκδηλώσεις τοῦ Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου, ἐκθέσεις κάθε λογῆς, παρουσιάσεις προσώπων, ὀμιλίες, διαλέξεις, θά ἦταν πολὺ ἄδικο νὰ μὴν ἐξαρθεῖ ἡ προσωπικὴ προσφορά τοῦ κ. Σαντορινιοῦ. Εἶναι ἓνας συμπαθέστατος ἄνθρωπος μὲ ἰδιόρρυθμα γούστα καί μὲ ὄχι συνηθισμένη ἐργατικότητα. Ἡ ἀγάπη γιά τὸ θέατρο καί τὸ ἰδιόρρυθμο καλλιτεχνικὸ του αἰσθητήριον τὸν ἐσπρωξαν στὴν ἀναζήτησιν ἠθοποιῶν σὲ χώρους ἀνεκμετάλλετους, — τουλάχιστον ἕως τώρα — στὸν τόπο μας: στοὺς χώρους τῶν παιδιῶν καί τῶν ἡλικιωμένων. Καί ἡ ἐπιλογὴ τῶν ἔργων; "Ὅ,τι τὸ καλύτερο προσφέρει ἡ ζωὴ τοῦ θεάτρου. Φτάσαμε μάλιστα καί στὸν Σαίξπηρ, αὐτὸν τὸν δαιμόνιον θεατράνθρωπον, πού πάντα πρέπει ὄχι μόνον νὰ τὸν θυμοῦνται, ἀλλὰ καί νὰ τὸν σκέφτονται ὅσοι, ὅσο μοντέρνοι καί νὰ 'ναι, νταραβερίζονται μὲ τις Σκηνές μας. Εἶδα, ἐδῶ καί κάμποσο καιρὸ, τὴν προσπάθεια τοῦ κ. Σαντορινιοῦ νὰ στήσῃ θέατρο μὲ ἡλικιωμένους. Ἀγωνίστηκε πολὺ καί κουράστηκε πολὺ, μὲ τὴν δ υ ν α τ ἦ, βέβαια, ἐπιτυχία. Γιατί, ὅπως καί νὰ τὸ πάρεις, ὁ ἡλικιωμένος, — ὁ ὑπογράφων εἶναι κάπως ἀρμόδιος στὸ νὰ ἐκφέρει σχετικά κάποια κρίση —, μπορεῖ νὰ παίξῃ, γιά λίγο, θέατρο, — στὸ καφενεῖο, στὸν περίπατο, στὸ σπίτι, — δυσκολεύεται ὅμως νὰ τὰ βγάλῃ πέρα σὰν ὑποκριτῆς στῆ σκηνὴ ἐνὸς θεάτρου, ἀκόμη καί σὲ ρόλους τῆς ἡλικίας του. Τοῦ λείπει ἡ φωνή, ἡ κίνηση, ἡ πνοή. "Ἄς τὸ ποῦμε μὲ ἓνα λόγον: τοῦ λείπει ἡ ζωὴ. Τελευταῖα ὅμως εἶχα τὴν ἀληθινὰ εὐχάριστη εὐκαιρία νὰ ἰδῶ τὴν θεατρικὴν προσπάθειαν τοῦ κ. Σαντορινιοῦ μὲ ἠθοποιούς παιδιά. Καί τὴν πραγματικὴν ἐπιτυχία του: μιὰ ἐπιτυχία πού τὴν διαπίστωσαν, ἄνευ ὄρων, οἱ θεατῆς, — γονεῖς καί ὄχι, τῶν μικρῶν ἠθοποιῶν — πού στριμώχτηκαν στὴν ὑπόγεια αἴθουσα μιᾶς ὁδοῦ. Τὰ παιδιά δέν ἔδειξαν μόνον μιὰ — φυσικὴ ἄλλωστε, ἀφοῦ εἶναι παιδιά, — ζωτικότητα. Ἐδειξαν καί μιὰ φυσικὴ ροπή, — ἀκόμη καί σὲ περιοχὰς πού ξεπερνοῦσαν, κατὰ τὴν γνώμη τῶν ἡυξημένων βέβαια, τὴν ἡλικία τους, ὅπως στὴν περιοχὴ τοῦ ἔρωτα καί στὴν περιοχὴ τῆς ὑποκρισίας. — γιά τὴν ὑποκριτικὴν τέχνην. "Ὅλα τὰ παιδιά πού ἔπαιξαν. Καί ἰδιαίτερα τὸ πιὸ μικρὸ, πού ἔδειχνε τέτοιο ζῆλον στὰ σανίδια τῆς Σκηνῆς, πού θά ἦταν, μοῦ φαίνεται, ἀμαρτία νὰ χαραμιστεῖ ὡς ἐπισημονικὰ βάσανα. Πιστεύω ὅτι γι' αὐτὸ τὸ παιδί ἡ ἐπιλογὴ γιά τὸ

μέλλον του της μεγάλης και ένδοξης τέχνης της Σκηνής θά είναι ή όρθότερη γι' αυτό επιλογή.

Εύχαριστοῦμε τόν κ. Σαντορινιό πού ἔστω γιά λίγη ὥρα μᾶς ἔκαμε μέ τόν κόπο του νά ξεχάσουμε τίς συνηθισμένες ἀπολαύσεις της καλλιτεχνικῆς ἀγορᾶς: τίς χαριτωμένες μεσόκοπες καί τὰ γενειοφόρα παιδιὰ νά μᾶς τραγουδοῦν μέ ἀνατολίτικες κινήσεις τοῦ κορμιοῦ τὸ ἔνδοξο λαϊκό μας, — ὄχι βέβαια τὸ δημοτικό μας — τραγούδι.

ΑΡΣ. ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΣ



## ΜΙΑ ΕΚΘΕΣΗ

Στὸ ἰσόγειο τοῦ Δημαρχείου, ἔγιναν τὰ ἐγκαίνια τῆς "Ἐκθεσης: " Η π ε ι - ρ ο ς : Φ ο ρ η τ ῆ ε ἰ κ ὄ ν α , πού τὴν ὀργάνωσαν ὁ Δήμος καί ἡ Ἐφορεία Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων. Εἶναι αὐτὸ τὸν χρόνο ἡ δεύτερη φορά, πού ὁ Δήμος τόσο προσεγγμένα ἔρχεται σὲ ἐπαφή μέ τὸν κόσμο του. Ἦταν μιὰ π ο λ ι τ ι σ μ ι κ ῆ ἐκδήλωση ἀληθινὰ π ο λ ι τ ι σ μ ἔ ν η , πράγμα πού δὲν συμβαίνει πάντα. Εὐχόμαι σ' αὐτὸν τὸν δρόμο νά κινεῖται σταθερὰ ὁ Δήμος μας. Καί εἶμαι βέβαιος ὅτι θά πετύχει, ἀφοῦ μιὰ ἔφεση γιά τὸ καλύτερο κυβερνάει τὴν πολιτισμική του πορεία. Καί πιστεύω ὅτι πολὺ λογικὰ ἔπραξε ἡ Ἐφορεία τῶν Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων βοηθώντας τον τόσο ἐνεργὰ στὸν δρόμο πού διᾶλεξε.

Θέμα τῆς "Ἐκθεσης ἦταν ἡ παρουσία στὸ χῶμα μας πέντε αἰῶνων βυζαντινῆς ζωγραφικῆς, αὐτῆς πού κρατᾶει σημαντικὴ θέση μέσα στὴν ἱστορία τῆς Τέχνης καί ἐκφράζει τὴν ψυχροσύνηση ἑνὸς λαοῦ, πού ἔπαιξε ρόλο σημαντικώτατο κατὰ τὴν μεσαιωνικὴ Ζωὴ τῆς Εὐρώπης μας. Ἡ βυζαντινὴ ζωγραφικὴ, ἐπειδὴ ἐκφράζει, μέ καθαρὰ γήινα μέσα, σκοποῦς καί πόθους, πού θά πραγματοποιθοῦν ἔξω ἀπὸ τὸν ὀρίζοντα τῆς ἀπτῆς πραγματικότητας, εἶναι τέχνη ἀφηρημένη καί γι' αὐτό, τὸ γέλιο, πού κατὰ τὸν μεγάλο παπὰ, τὸν Ραμπλαί, εἶναι τὸ κύριο χαρακτηριστικὸ τοῦ ἀνθρώπου, τῆς λείπει τελείως. Πῶς μπορεῖ ὅμως κανεὶς νά ἀρνηθεῖ τὰ μεγαλεῖα μιᾶς πίστεως πού κατορθώνει νά μονοπωλήσει ἐλπίδες καί πόθους τοῦ ἀνθρώπινου πλάσματος καί νά τὸ κάμει νά ἀδιαφορήσει γιά τοὺς πόνους καί τὰ βάσανα τῆς γῆς, ἀκόμη καί γιά τὴ δική της ἔννοια τῆς ἐλευθερίας; Πρὶν μοῦν οἱ Τοῦρκοι στὴν Πόλη, καί ὅταν στὰ τεῖχη της πολεμοῦσαν Ξένοι, ὁ λαός, παραδομένος ὁ ἴδιος στοὺς μεταφυσικοὺς πόθους, πού ἐκφράζει ἡ ζωγραφικὴ του, ἀποκρούει τὴν βοήθεια τῶν ἀνθρώπων: «Τὴν Λατίνων οὔτε βοήθειαν οὔτε τὴν δύναμιν χρῆζομεν. Ἀπέστω ἀφ' ἡμῶν ἡ τῶν ἀζυμιτῶν λατρεία», ἔγραφε στὴν θύρα τοῦ ἀσκηταρίου ὁ μελλοντικὸς πρῶτος Πατριάρχης τῆς Τουρκοκρατίας. Αὐτὸ τὸ ἀλλόκοτο συναίσθημα ὑπαρξης, αὐτὸς ὁ προφανὴς πόθος γιά μιὰ ἄλλη ζωὴ, διώχνει, ἀπὸ τοὺς πίνακες, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ γέλιο, καί τὴν ὁμορφιά τοῦ κορμιοῦ, πού — ἀντίθετα ἀπὸ ὅ,τι γίνονταν στὴν ζωγραφικὴ τῆς Ἰταλικῆς Ἀναγέννησης —, καλύπτονταν μετ' ἐπιμέλεια, γιά νά μείνει στὴν παράσταση μόνον ὅ,τι ἦταν ἀναγκαῖο γιά τὴν ἔκφραση τοῦ χριστιανικοῦ πόθου γιά μεταθανάτια Ζωή. Μὲ αὐτὴ τὴν τέχνη, μαζί μέ τὴν τεχνικὴ της, σὰν ἐφόδιο, ξεκίνησε ὁ Γκρέκο ἀπὸ τὴν πατρίδα, πέρασε σχεδὸν ἀνεπηρέαστος, καί γιά ἀρκετὸ καιρὸ ἀπὸ τὴν Ἰταλικὴ Ἀναγέννηση στὴν μεγάλη της ἀκμὴ, γιά νά ρίξει ρίζα πλᾶι στὸν Φίλιππο τὸν δεῦτερο, ἕνα καθαρὰ μεσαιωνικὸ παιδί τῆς Ἀναγέννησης. Καί νά ἀφήσει στῶν παλατιῶν του τοὺς τοίχους ἐκεῖνα τὰ ἀριστουργήματα, πού ὁ Ροῦμπενς, παιδί τῆς ἀφθονίας καί τῆς σάρκας, δὲν τὰ πρόσεξε, μὰ πού ὁ 19ος αἰώνας τὰ ἀνακάλυψε, τὰ θαύμασε καί τὰ πρόβαλε γιά πάντα στὰ ἀνθρώπινα μάτια.

Αὐτὸ τὸ θαυμαστὸ τέκνο τῆς βυζαντινῆς ζωγραφικῆς, μαζί μέ τὸ δημοτικὸ μας τραγούδι, εἶχα ὑπενθυμίσει κάποτε σ' ἕνα ὑπερφιάλο "Ἀγγλο δημοσιογράφο," πού ἀφήνοντας τὸν τόπο μας καί τὴν θαλπωρὴ τῆς καλοκαιρινῆς μας θάλασσας, δῆλωνε, μέ βόρεια αὐταρέσκεια, ὅτι ὁ λαός μας, μετὰ τὴν ἀρχαιότητα, δὲν ἔδωσε τίποτε στὸν πολιτισμὸ τοῦ κό-

σμου. Και τού εἶπα, ὅτι στή δίκαιη Ζυγαριά τῆς Τέχνης, τὸ βάρος τῆς τέχνης τοῦ Γκρέκο, τέκνου τῆς βυζαντινῆς Ζωγραφικῆς, θὰ μπορούσε νὰ σηκώσει στὸν ἀέρα ὅλους τοὺς "Ἄγγλους Ζωγράφους, μὲ τὰ τελάρια καὶ τὰ πινέλα τους. Χάρη λοιπὸν χρωστᾶμε καὶ στὴν Ἐφορεία μας Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων καὶ στὸν Δῆμο μας, ποὺ μᾶς πρόσφεραν μιὰ τόσο προσεγγμένη ἄποψη τῆς ζωῆς αἰῶνων τέχνης στὸν ἄνθρωπο μας, αὐτῆς τῆς τέχνης τῆς Βυζαντινῆς, ποὺ ἀφοῦ γοῆτευσε καὶ θέρμανε ψυχὲς ἀνθρώπων ἐπὶ αἰῶνες, χάρισε στὸν καλλιτεχνικὸ ἄνθρωπο ἓνα ἀπὸ τὰ σημαντικότερα ὀνόματα τῆς πανανθρώπινης Τέχνης.

ΑΡΣ. ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΣ

\* Σ.Σ.: Ὑπαινίσσεται τὸν Τάϊμαν.



## ΚΩΣΤΑΣ ΝΙΚΑΣ

Στὴ Νάπολη, γεμάτος Ἑλλάδα, ὁ Κώστας Νίκας, πανεπιστημιακὸς δάσκαλος στὴν ἔδρα Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας, περνᾷ τὴν Ἑλλάδα στοὺς φοιτητὲς του μὲ τὸ λόγο, μὲ τὴν πράξη, μὲ τὴν ἀξιοζήλευτη σὲ ἑλληνικὰ συγγράμματα βιβλιοθήκη του.

Ἐκπληξὴ ὁ Κώστας Νίκας, παρουσιάζει ἐκεῖ στὸ ἄνθρωπο τῆς δουλειᾶς του, στοὺς φοιτητὲς του Ἕλληνες ποιητὲς καὶ Ἑλληνίδες ποιήτριες, ζωντανά, ζεστά, σὲ μιὰ προσπάθεια νὰ ἀνοίξει δρόμους συνάντησης ἰταλικῆς καὶ νεοελληνικῆς ποίησης.

Πρὶν ἀπὸ μᾶς, ἡ Ὀλυμπία Καράγιωργα, καλεσμένη τοῦ Κώστα Νίκα, ἄφησε τὴν γεύση νεοελληνικῆς ποίησης μὲ τίς καλύτερες ἐντυπώσεις στοὺς φοιτητὲς τῆς ἔδρας Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας.

Στὸν ἴδιο ἄνθρωπο, ὁ Κώστας Νίκας παρουσίασε καὶ μᾶς στοὺς φοιτητὲς του, Μαρία Μιστριώτη, Γιώτα Παρθενίου, Ντίνα Ρουτζούνη.

Ποίηση, Ζεστὴ κουβέντα, καίρια ἐρωτήματα ἀπὸ μέρος τῶν φοιτητῶν ἄφησαν μιὰ θαυμάσια ἐμπειρία σὲ μᾶς, μιὰ ἐμπειρία μορφῆς δουλειᾶς σ' ἓνα ἕνα Πανεπιστήμιο μὲ Ἕλληνα δάσκαλο.

Γιατὶ ὄντως ὁ Κώστας Νίκας εἶναι δάσκαλος, τὸ διαπιστώσαμε στὸν τρόπο ἐπικοινωνίας πάνω στὴ δουλειὰ μὲ τοὺς φοιτητὲς του σὲ μιὰ σχέση λειτουργίας ἀμφίδρομης, φοιτητῆ - δάσκαλου, δάσκαλου - φοιτητῆ.

Ζεστὴ παρουσία στὰ χνάρια τοῦ δάσκαλου στὸ ἄνθρωπο τῆς δουλειᾶς τοῦ Πανεπιστήμιου ἡ Ἀλεξάνδρα, λέκτορας ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, ἓνα νέο παιδί μὲ πολὺ μέλλον.

Νά, λοιπὸν, ποὺ ὁ Ἕλληνας ὄπου καὶ νὰ ταξιδέψει, φέρνει μαζί του τὴν Ἑλλάδα.

ΓΙΩΤΑ ΠΑΡΘΕΝΙΟΥ



## ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Ἐλένης Γλυκατζῆ - Ἀρβελέρ: «**Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΑΥΤΟΤΟΡΙΑΣ**» (μετάφραση Τούλας Δρακοπούλου).

Πέφ' ἀπ' τὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα, τὴν ἀξιολόγηση τῶν μαρτυριῶν καὶ τὴν βιβλιογραφικὴ στήριξη, τὸ βιβλίο τοῦτο τῆς διακεκριμένης καθηγήτριας καὶ ἀρχιπρωτά-

νεως (Recteur) τῶν πανεπιστημίων τοῦ Παρισιῶ (καὶ πὸν τιμᾶει ἀφάνταστα τὴν πατρίδα μας καὶ πὸν σουνιστὰ κατὰκτηση μοναδικὴ) Ἐλένης Γλυκατζῆ - Ἀρβελέρ, ἀποτελεῖ καὶ ἓνα δοκίμιο θεώρησης, στὸν κοινωνικὸ, ἱστορικὸ καὶ πνευματικὸ ἄνθρωπο τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Κι αὐτό, ἀκριβῶς, θέλουμε νὰ τονίσουμε, γιὰ νὰ δώσουμε τὴν ἰδιαίτερη σημασία τῆς ἐξούτερης ἐσωτερικῆς διάστασης, ποὺ ἀπεικονίζει, σὲ



μιάν διαρθρωτική όριοθεσία, τὸ μέγεθος, τὴν ἀκτινοβολία καὶ τὴν διαμόρφωση τῆς νεότερης (μεταχριστιανικῆς) πορείας τοῦ ἀνθρώπου. Ἔτσι, κάτω ἀπὸ ἓνα τέτοιο πρῶσμα, τὰ γεγονότα, τὰ πρόσωπα, τὰ χρονικά καὶ ἡ χαρτογραφία, σὲ οἰκουμενικὴ κλίμακα, παίρνουν μιὰ ἀνυποψίαστην ὑπόσταση, γιὰ νὰ δεσπόσουν, μέσ' ἀπὸ καινούργιες χαράξεις, σ' αὐτὸ τὸ μεγάλο χιλιόχρονο διάστημα τῆς παγκόσμιας ἱστορίας. Γιατί, πράγματι, ἡ ὄραση τῆς Ἑλένης Γλυκατζῆ - Ἀρβελέρ, ποὺ ἐκτείνεται πέρα ἀπ' τὰ ἐπιφανόμενα τῶν δεδομένων τεκμηρίων, διέρχεται μέσ' ἀπὸ μιὰ θεομὴ περιοχὴ ἀθέατης πλευρᾶς, γιὰ νὰ φωτίσει, μὲ τὸ δικό της (προσωπικὸ ἀντίκρισμα) τὸ κρυσταλλωμένο ἀντιφῆγγισμα ἀπ' τὸν σπινθήρα τῆς ἀποκαλυπτικῆς σύλληψης. Καὶ τοῦτο, ποὺ συνιστᾷ ἴσως καὶ τὴν ἀναπαλλοτρίωτη ἀξία τῆς προσωπικῆς δομῆς στὴν ἀξιολόγηση καὶ στὸ λόγο, δίνει τὶς προσβάσεις γιὰ μιὰν ἄλλη μετάβαση, σ' αὐτὸν τὸν ἀπέραντο καὶ δυσπρόσιτο χῶρο, ὅπου ἡ τήξη καὶ ἡ πήξη τῶν ἀνθρωπίνων ἰχνῶν, ποὺ δένουν τὸν κορμὸ τῆς ἱστορίας, προσφέρουν στὸν ἀνθρώπο τὴν ντετερμινιστικὴ ἀναίρεση τῆς ἀνεπάρκειάς του. Διότι, ἐκτός ἀπ' τὸν ἐπιστημονικὸν ὄπλισμό, τὴν εὐρύτατη θέαση καὶ τὸ ἀσυνήθιστο βελιγνεζὲς προοπτικῆς, ἡ συγγραφεὺς διαθέτει μιὰ ἐσώτερη πηγὴ ψυχικῆς ὑγρασίας καὶ ποιητικῆς εὐφορίας στὸ λόγο, ποὺ κάνει τὶς λέξεις τῆς νὰ γίνονται, μαζὶ μὲ τὴν γνώση, ζωντανὲς ἀρτηρίες καὶ ἀντικατοπτρισμὸς τοῦ ἀληθινοῦ πυρήνα, ποὺ δὲν εἶναι γιὰ ὅλους δυνατὸν νὰ τὸν πλησιάσουν. Γι' αὐτό, τὸ δοκίμιο τοῦτο, ποὺ ἀναπτύσσεται μὲ πυκνότητα καὶ σπάνια καθαρότητα, προσφέρει μιὰ ἐπιστημονικὴ καὶ πνευματικὴ προώθηση, ἓνα νέο ἀνοιγμα στὴν οἰκουμενικὴ κλίμακα τῶν ἐπὶνομιον πολιτισμῶν, ποὺ μεγαλώνει τὸ ὄνομα, ἀπ' ἑνὸς τῆς μεγάλης Ἑλληνίδας στὸ ἐπιστημονικὸ στερέωμα τῆς Γαλλίας καί, ἀπ' ἑτέρου, καθιερομένη μιὰ καινούργια προσπέλαση στὴν ἱστορία, ποὺ ἀνταποκρίνεται στὸ αἶτημα γιὰ συμμετοχὴ, μέσ' ἀπ' τὶς διαρροὲς τῆς πνευματικῆς καὶ ψυχικῆς ἀτμόσφαιρας, τῶν συγχρόνων ἀνθρώπων. Γιατί, ὁ λεηλατημένος αἰώνας μας ἀπ' τὸ ἀκατανόητο τεχνολογικὸ ἔπος,

ἔχει ἀνάγκη ἀπ' αὐτὴν τὴν ὑπέρβαση τοῦ χρονικοῦ κλοιοῦ, ἀπ' τὴν φοβερὴ ἀίχμαλωσία τῆς μοναξιάς, ἴστερ' ἀπ' τὴν ἀποκοπὴ τοῦ ὁμφάλιου λώρου τῆς φυσικῆς καὶ μεταφυσικῆς προσδοκίας. Ἔτσι, μπορούμε νὰ ποῦμε, πὼς ἡ Ἑλένη Γλυκατζῆ - Ἀρβελέρ, δὲν δίνει μονάχα τὴν ἱστορικὴ διάσταση τῆς πολιτικῆς ζωῆς στὴν βυζαντινὴ αὐτοκρατορία, ἀλλὰ εἰσέρχεται στὸν πυθμένα τοῦ πυρήνα στὴν ἀθέατη ἴσως πλευρᾶ τῆς καθημερινότητας, ποὺ ἀποτυπώνεται στὰ ἐπὶνομια γεγονότα, γιὰ νὰ μᾶς προσφέρει μιὰ ζεύξη, μέσ' ἀπ' τὸν χρόνον, τῆς αἰσθησης τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς. Κι' αὐτό, πέρα ἀπ' τὶς δεδομένες ἀπόψεις, ποὺ παγιδεύουν — πολλὰς φορὲς — τὴν ἔρευνα καὶ τὴν προσωπικὴ συμμετοχὴ στὴν ἔκλυση τῆς κρυσταλλωμένης συγκίνησης, ποὺ περιέχεται στὴν ἱστορικὴ ἀναφορὰ, γιὰ νὰ κάμει, στὸ τέλος, ὑπαρκτὸ ποιητικὸ γεγονός, ποὺ βιώνεται, μαζὶ μὲ τὴν διαλεκτικὴ γνώση, κρατώντας ἓνα ἰδιάζον βάρος, ἓνα ἀντίκρισμα ψυχικῆς πηγῆς, ποὺ ἀρδεύει τὸν οὐδέτερο ἐπιστημονικὸ λόγο. Μάλιστα, πιστεύουμε πὼς χρειάζεται, ἀκριβῶς αὐτὴ ἡ ἐσώτερη ἀνάπτυξη, γιὰ νὰ μὴ μείνουν χωρὶς χλωρὲς ἀρτηρίες τὰ παρόμοια δοκίμια ἀνάκλησης τῆς κοινωνικῆς καὶ τῆς ἱστορικῆς ὑπόστασης μιᾶς περιόδου, ποὺ κάλυψε, σὲ οἰκουμενικὴ κλίμακα, ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία. Καί, ξεκινώντας ἀπ' αὐτὴν τὴν ἀρετηρία, πρέπει νὰ ἐπισημάνουμε τὴν ἀξία καὶ τὸ μήνυμα, ποὺ μᾶς φέρνει ἡ σοφὴ τούτη συγγραφεὺς, γιὰτὶ ἀνταποκρίνεται στὶς ἀπατήσεις νὰ πάρουν πνοὴ καὶ συνείδηση, στὶς ἐκκλητικὲς τοῦτες μέρες, οἱ μεγάλες χαράξεις τῆς ἀνθρώπινης πορείας, γιὰ νὰ μὴ χάσουμε τὰ ἴχνη, τὸν ὀρίζοντα καὶ τὴν ὑπαρξιακὴν ὑπόσχεση στὸν μέγα τοῦτον ἀνχμὸ τοῦ τεχνολογικοῦ τυφῶνα, ποὺ κοντεύει νὰ ξεράνει τὶς αἰώνιες ρίζες στὴν ψυχὴ τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου. Καί, τέλος, γιὰτὶ πρέπει νὰ κατανοήσουμε τὸ μήνυμα γιὰ τὴν στήριξη αὐτῆς τῆς ἴδιας τῆς ζωῆς, ποὺ δὲν ὑπάρχει ἔξω ἀπ' τὴν κατάφορτη γέφυρα, τὴν ὁποία ἔριξε ἡ βυζαντινὴ οἰκουμενικότητα τῆς ὑπόσχεσης γιὰ τὴν θεώρηση τῆς ζωῆς καὶ τοῦ κόσμου, μέσ' ἀπ' τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα. Γι' αὐτό, τὸ βιβλίον τοῦτο θὰ ἔπρεπε νὰ θεωρηθεῖ ἓνας ἀ-

ληθινός σταθμός, ειδικά στην προσπάθεια να εξοικονομήσουμε την δική μας (για τόν καθένα χωριστά) συμμετοχή στην ανθρωπινή θέαση της ροής του χρόνου και της υπαρξιακής αναζήτησης.

Δρ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΟΚΚΙΝΟΣ



Δ η μ ο σ θ έ ν η Κ ό κ κ ι ν ο υ :  
«ΔΙΟΔΙΑ» (ποιήματα), Θεσσαλονίκη,  
1984.

Ο Δημοσθένης Κόκκινος, όπως σε όλους τους τομείς της πνευματικής του δημιουργίας, έτσι και στα «Διόδια», έχει ένα είδος νοσταλγίας και πατριωτικών αισθημάτων. Και όλα, σε άπαλη μελωδία, με παρενθέσεις έκκλησιαστικής ήχους. Ο ποιητής ανήκει στην γενεά των ποιητών του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου και των Έμφυλιών Συρράξεων που ακολουθήσαν.

Άρτα - Θεσσαλία - Δελφοί - Γιάννινα είναι τα ποιήματά του που συνιστούν μια ψυχική και νοερή περιήγηση, όπου, από την παιδική του ηλικία, δια μέσου των εφηβικών αναζητήσεων, σημάδεψε την υπαρξική του ως Έλληνα και πατριώτη. Και, δια μέσου των λέξεων, ανακαλεί πρόσφατες μνήμες και τραύματα, με την συνθήκη του έαυτού του και του παρόντος. Τραυματισμένος από τον πόνο του καιρού και του άνδρα, κινείται γύρω από την αισιοδοξία, που ένεπνευσε να λέει το «βαθύ τοπίο του θανάτου».

Από τον επόμενο Τάκη Σινόπουλο, κινείται ο Ένα πνευματικό κλίμα, του οποίου η ποιητική αύρα τον εξευενίζει, για να επικοινωνήσει με τις πεποιθήσεις του, τις θέσεις και τις ελπίδες του να πραγματοποιήσει μιαν απόλυτη της πληγωμένης ζωντανής ψυχής. Γι' αυτό, τώρα εμφανίζεται ότι το τίμημα πληρώθηκε εις το άκέραιον, που είναι το ακριβές ποσό των διοδίων. Μάλιστα, στο τέλος των «Ιωαννίνων», η τρέχουσα θέση της υπέρξεώς του, που ο ποιητής επικαλείται, σηματοδοτεί την δυσκολία αυτού του λόγου, σαν μια έρπηση προς τον Θεό:

... Πώς ν' αντέξω τόσο βάρος  
με το πέρασμα των ημερών

... ..  
πετώντας ν' άγγιξω τον ήλιο.

Σ' έναν ποιητικόν αυξανόμενον τόνο χρωμάτων, ο Ένα «βραχύ παράπονο», δημιουργεί την ήχώ της γλώσσας και του πνεύματος της Καινής Διαθήκης:

... Κύριε

περπατώντας πάνω απ' την πτωχεία

[των πόλεων,

... των λουλουδιών και στο φως

[του Καυκάσου

... για Ένα καλάθι κεράσια στους

[εργάτες

... το αντίδωρο απ' το χέρι του ί-

[ερέως

για να μην υπάρχουν πλούσιοι έν

[μέσω πτωχών.

Στο ποίημα «Περίπολος», ο τόνος αλλάζει έντελως. Το σχεδόν ρωμαντικό συναισθημα έχει τώρα αντικατασταθεί από κάποια ρεαλιστική στάση ντετερμινισμού.

Σαν άλλους μερικούς ποιητές στην Ελλάδα, ο Δ. Κόκκινος φαίνεται να πιστεύει ότι ο Χριστός και ο Μάρξ δέν είναι άσυμβίβαστοι και ότι μένει στο πνεύμα Ένα ξεοχάτο τέρμα:

Περιμένουμε χωρίς μάσκες

στον καθρέφτη με τον ήλιο

Άποστολοι της έσπέρας του έαρος...

ΜΑΡΙΟΣ - ΒΥΡΩΝ ΡΑ-Ι-ΖΗΣ

(Καθηγητής Άγγλικής Λογοτεχνίας Πανεπιστημίου Άθηνών)

Μετάφραση Γ. Δ. Κόκκινου



Ν α π ο λ . Σ τ . Δ ο κ α ν ά ρ η :  
«Ο ΣΤΡΑΤΗΓΟΣ ΤΟΥ ΑΓΩΝΑ ΤΗΣ  
ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ  
ΒΛΑΧΟΠΟΥΛΟΣ 1789 - 1868», Ίω-  
άννινα, 1987.

Ο Ναπολέων Δοκανάρης (στρατηγός, φιλόλογος, κριτικός και λόγιος), που καλύπτει Ένα ευρύτερο χώρο στον ιστορικό τομέα και που κατέχει μια ξεχωριστή θέση στην σύγχρονη βιβλιογραφία, έχει Ένα σημαντικό έργο και μια παρουσία, που τον ά-

ναδεικνύουν. Ίδιαίτερα, ὡς στενὸς συνεργάτης τῆς «Ἡπειρωτικῆς Ἑστίας» καὶ κριτικὸς τοῦ ἱστορικοῦ βιβλίου, εἶναι γνωστὸς σε πανελλήνια κλίμακα καὶ ἔχει, σὺν τοῖς ἄλλοις, μιὰ σπάνια ἐξοικείωση στὸν χῶρο τῆς νεώτερης ἱστορίας μας. Ἔτσι, μὲ τὴν βαθύτερη ἔρευνα, γιὰ τὴν συμπλήρωση, τὴν ἀναθεώρηση καὶ τὴν ἀποκατάσταση τῶν ἠρώων τοῦ 1821 καὶ τῶν πρωταγωνιστῶν τῆς Παλιγγενεσίας, καθὼς καὶ γιὰ τὴν ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς χωροφυλακῆς, προσφέρει μιὰ πολυσήμαντη ὑπηρεσία καὶ δίνει τὶς ἀληθινὲς διαστάσεις στὰ γεγονότα καὶ στὰ πρόσωπα. Κι αὐτό, πρὸ παντός, εἶναι τώρα ἓνα αἷτημα γιὰ τὸν φωτισμὸ τῆς ἀθέατης ὄψης τῶν ὑπαρχτῶν δεδομένων αὐτῆς τῆς περιόδου τῆς ἐθνικῆς μας ζωῆς.

Μάλιστα, στὴν προκειμένη περίπτωσι, ὁ συγγραφέας προχωρεῖ, πέρα ἀπ' τὶς δεδομένους πηγές, στὴν ἀξιολόγησι των ντοκουμέντων καὶ στὴν φιλολογικὴ ἀποκάθαρισι τῶν καθιερωμένων ἀπόψεων, γιὰ νὰ δώσει ἓναν καινούργιον ὁρίζοντα προσωπικῆς προοπτικῆς. Ἔτσι, στὴν περίπτωσι τοῦ ἥρωα τοῦ '21 Κωνσταντίνου Βλαχόπουλου, ποὺ τόσο σημαντικὸ ρόλο τοῦ ἀνάθεσε ἡ μοῖρα τῆς ἀναγεννώμενης πατρίδας, χρειάστηκε ἡ οἰκείωσι στὸν δύσβατο ἱστορικὸ χῶρο ἐκείνων τῶν χρόνων, ὁ φιλολογικὸς ἐξοπλισμὸς, ἡ ἀγάπη γιὰ τὴν μοῖρα καὶ τὴν τύχη τῶν ἀγωνιστῶν τῆς παλιγγενεσίας καὶ ἡ μεθοδευμένη ἐπιστημονικὴ ἔρευνα, γιὰ νὰ δοθεῖ ἡ πραγματικὴ του μορφὴ, βγαλμένη μὲς ἀπ' τὶς ἀναδιφήσεις τῶν ἀρχείων καὶ ἀπ' τὶς μαρτυρίες τῶν ἐπώνυμων ἠρώων αὐτῆς τῆς περιόδου. Γι' αὐτό, ἡ πραγματεία τούτη, ποὺ ἐξέρχεται ἀπ' τὶς ἀπαιτήσεις καὶ τὰ ὅρια τῆς μονογραφίας, θὰ ἔπρεπε νὰ εἶχε ἀξιολογηθεῖ σὲ ἀκαδημαϊκὸ ἐπίπεδο, μιὰ νὰ προσφέρει μιὰ διεύρυνσι στὴν ἱστοριογραφία τῆς ἐποχῆς μας. Γιατί, πέρα ἀπ' τὴν συγκέντρωσι, τὴν ἐπεξεργασία, τὴν ἀνίχνευσι, τὴν τεκμηρίωσι καὶ τὴν βιβλιογραφικὴ ἀναφορὰ, ὁ Ν. Δοκανάρης διαθέτει τὸ προνόμιο τῆς συμμετοχῆς στὰ δρώμενα τῆς ἱστορίας, πράγμα ποὺ τήκει τὴν κρυσταλλωμένη ἀνθρώπινη συγκίνησι στὸ λόγο καὶ νοτίζει, σὺν τοῖς ἄλλοις, τὴν ἐργασία του μὲ ψυχικὴ ὑγρασία.

Κι αὐτό, ποὺ δὲν ὑπάρχει παρὰ σὲ προικισμένους ἱστορικοὺς - διανοουμένους, διευρύνει ἔνδοθεν τὶς ὁρατὲς ἐπιφάνειες, δημιουργεῖ ρωγμὲς γιὰ τὸν φωτισμὸ τοῦ θυθοῦ καὶ ὀδηγεῖ, κάτω ἀπ' τὶς ἐπώνυμες κορυφές, στὴν καλυμμένη ἀπὸ τὴν ὀξείδωσι τοῦ χρόνου πραγματικότητι τῆς καθημερινότητις. Ἀκόμα, ἡ προσπάθεια τοῦ συγγραφέα, ποὺ κινεῖται στὸ χρόνο χωρὶς κενὰ καὶ χωρὶς τὴν αἴσθησι τῆς ἀπόστασις, ρίχνει μιὰ γέφυρα γιὰ ἓναν διάλογο μὲ τὸν ἀναγνώστη καὶ ἀναπτύσσει τὴν ζωντανὴ παρουσία τοῦ Κων. Βλαχόπουλου, πάνω σ' ἓνα ὁρατὸ πεδίο, ὅπου ὑπάρχουν τὰ γνωστὰ σύνορα τῆς ἐποχῆς του.

Κάτω ἀπ' τὸ παραπάνω πρίσμα, ἡ μορφὴ καὶ ἡ προσφορὰ αὐτοῦ τοῦ ἥρωα στὴν ἀνασύστασι τῆς νεώτερης Ἑλλάδας, παίρνει τὴν ἀκτινοβολία ποὺ δικαιούται καὶ ὑψώνεται στὸ βάθος τῆς δικῆς του ἱστορικῆς ὄντητις. Καί, μὲς ἀπ' αὐτὸν τὸν πολυσήμαντον ἀντικατοπτρισμὸ, τὰ πράγματα κρατοῦν ἓνα ἰδιάζον βάρος, ποὺ ξεχωρίζει τὸ ἦθος, τὴν πίστι, τὴν ἐθνικὴν ὑπόστασι καὶ τὸ καθαρὸ μέγεθος, ποὺ ἔχει ὁ καθένας ἀπ' τοὺς ἀνδρείους ποὺ ἄφησαν, μαζὶ μὲ τὴν θυσία τους, ἔχνη στὴν πορεία τοῦ Νεώτερου Ἑλληνισμοῦ. Μάλιστα, θὰ εἶχαμε νὰ προσθέσουμε, ὅτι ἡ συγγραφὴ παρόμοιων πονημάτων, δὲν πλουτίζει μονάχα τὴν σύγχρονη ἐπιστημονικὴ ἔρευνα στὸν τομέα τῆς ἱστορίας, ἀλλὰ ἀνοίγει τὸν κύκλο τῶν ἀδικαιῶτων ἀγωνιστῶν τοῦ '21, ποὺ συνιστᾶ ἐθνικὸ χρέος. Καί, ἀπὸ τὴν πλευρὰ τούτη, ἡ πολύμοχθη προσφορὰ τοῦ Ναυ. Δοκανάρη ἀποτελεῖ ἓνα κεφάλαιο, ποὺ ἀξίζει τὸν ἔπαινο καὶ τὴν ἀναγνώρισι.

Στὸ σημεῖο τοῦτο, πρέπει νὰ τονίσουμε ὅτι, τόσο στὴν μελέτη γιὰ τὸν Κ. Βλαχόπουλο, ὅσο καὶ στὶς ἄλλες δύο γιὰ τοὺς Ἡπειρωτὲς ἀγωνιστὲς τῆς Ἀνεξαρτησίας Κωνσταντίνου Παλάσκα καὶ Γεώργιο Σισίνη, ὁ συγγραφέας ἀξιοποίησε τὶς ὑπάρχουσες βιβλιογραφικὲς καὶ ἀρχεὶακὲς πηγές, σὲ σχέση πάντα μὲ τὸν χῶρο καὶ τὴν ἀτιμόσφιρα τῆς ἐποχῆς του, δίνοντας, κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο, ὀλοκληρωμένες μονογραφίες. Σ' αὐτό, εἰδικώτερα, συνέβαλε καὶ ὁ προσωπικὸς λόγος τοῦ Ν. Δ., ποὺ ἀρδεύει

έσωτερικά την διαλεκτική συγκρότηση, χωρίς να διαταράζει την φιλολογική ακρίβεια και την διαύγεια των λέξεων. Μάλιστα, το προσόν αυτό, που αφήνει πρόσθετες προσβάσεις για την προσπέλαση της ιστορικής συνάντησης με τὰ γεγονότα και για την διαλεκτική στήριξη των απόψεων, νομίζουμε πως μεγαλώνει την έγκυρότητα και επιμηκύνει τὸ βεληγεκὲς στὸν ἀναγνώστη, γιατί φτάνει ὡς τὴν ἄκρη τῆς ἀνθρώπινης καρδιάς (τὴν συγκίνηση), ἢ ὅποια εἶναι καὶ ἡ πρώτη μορφή τῆς γνώσης. Γι' αὐτό, ἡ προσφορά τοῦ Ναπολέοντα Στ. Δοκανάση, ὅπως τὴν χαρακτηρίσαμε καὶ στὴν ἀρχή, συνιστᾷ μιὰν ἰδιάζουσα περίπτωση διανοουμένου ἱστορικοῦ, πὸν μπορεῖ νὰ προσδίνει, μαζί με τὴν ἀκρίβεια καὶ τὴν μεθοδικὴ διάταξη, μιὰν δική του ἀνθρώπινη διάσταση, με καλλιεργημένη γλώσσα καὶ ψυχικὴ εὐφορία.

#### Δ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ



Ἐλένης Βλάχου: «ΣΤΙ-  
ΓΜΙΟΥΤΥΠΑ...», Ἀθήνα, 1986.

Μιὰ μαρτυρία, δοσμένη με ποιητικὴ διάθεση καὶ μ' ἓνα δροσερὸ λόγο πὸν ἀπλοποιεῖ τὰ ἀνθρώπινα μέτρα, εἶναι πάντα ἓνα ντοκουμέντο, πέρ' ἀπ' τὴς ὀκληρὲς ἀναφορὲς. Μάλιστα, ὅταν αὐτὸ εἶναι ἓνα ἐξαγόμενο ἀντίκρουσμα ἀπ' τὴς προσωπικὲς βιώσεις, τότε, παίρνει τὴς διαστάσεις ἐνὸς χρονικοῦ, διαποτισμένου ἀπ' τὴς συναισθηματικὲς διαρροὲς, πὸν καταργεῖ τὴν ἀτομικὴ περιχαράκωση, τὴν σκῆτη τοῦ ἀφηγητῆ, γὰ νὰ γίνει περιήγηση στὸν χρόνο, στὰ γεγονότα καὶ στὰ πρόσωπα. Τέτοιο, ἀκριβῶς, εἶναι τὸ βιβλίον τῆς Ἑλένης Βλάχου, ὅπου ἀποθησαύρισε, με τὴν προσωπικὴ τῆς ὄραση καὶ με τὴν ἰδιάζουσα αἴσθηση τῶν πραγμάτων πὸν τὴν χαρακτηρίζει στὰ χρονογραφημάτα τῆς, τὴν θητεία τῆς στὴν δημοσιογραφία μιὰν ὀλόκληρη ζωὴ. Καί, καθὼς κράτησε τὴν συγκίνηση, τὸν ἀνοιχτὸν ὀρίζοντα καὶ τὴν ἐπαφή τῆς με τὴν περιρρέουσαν ἀτιμόφαιρα τῶν χρόνων πὸν καλύπτει τὸ διάνυσμά τῆς, τὸ χρονικὸ τοῦτο παίρνει κάποιαν ἀποστασιοποιημένη καθαρότητα,

νοτιομένη με ἀποκαθαρμένη συγκίνηση, πὸν τοῦ δίνει, σὺν τοῖς ἄλλοις, καὶ μιὰ ποιητικὴ διάσπρωση στὸν πυθμένα. Κι αὐτὸ — πρὸ παντὸς — ἀντιπρὸ στὴν ὀξείδωση ἀπ' τὴν φθορὰ τοῦ χρόνου, διευρύνει ἐσωτερικὰ τὴς διαστάσεις τῶν πραγμάτων, φωτίζει ἐκ τῶν ἔνδον τὸ σκηνικὸ τοῦ χώρου καὶ ἀναδεικνύει τὴν πνευματικὴ ὄντοτητα πὸν ἀναδύεται ἀπ' τὴν διάρθρωση ἐνὸς ἀνεπιτήδευτου καὶ λιτοῦ λόγου.

Ἡ Ἑλένη Βλάχου, πὸν συνδέθηκε με τὰ συνταραχτικὰ χρόνια τῆς τελευταίας πενηκονταετίας καὶ πού, μέ' ἀπ' τὸ ὑπεύθυνο λειτούργημα τῆς δημοσιογραφίας, κράτησε πάντα μιὰ δική τῆς ὀρατὴ ἐπαλξη, ἔχει τὴν δυνατότητα νὰ δίνει, στὴν κρίσιμη αὐτὴ κατάθεσή τῆς, τὸ ἰδεάζον βάρος τῆς ἄμεσης ἀντίληψης τοῦ αὐτότη. Μάλιστα, ἐπειδὴ προέρχεται ἀπὸ μιὰ διακεκριμένη οἰκογένεια δημοσιογραφικῆς καὶ πνευματικῆς περιωπῆς, εἶχε τὴν δεδομένη εὐρύτητα ἐπαφῆς καὶ σχέσεων, πὸν τῆς ἐπέτρεψαν νὰ ἀναλάβει, ἀπὸ κεντρικὴ θέση πρόσβασης, ἓναν σημαντικὸ ρόλο στὴν διαρθρωτικὴ ἐξέλιξη τῶν πραγμάτων τῆς δημόσιας ζωῆς. Γι' αὐτό, ἡ ἀξιοποίηση ὅλου αὐτοῦ τοῦ ἀμνητοῦ τῆς προσωπικῆς πείρας καὶ τῆς γεύσης ἀπ' τὴν συμμετοχὴ στὸν πολιτικὸ καὶ στὸν κοινωνικὸ κῶρο τῆς καθημερινότητας, συνιστᾷ ἓνα κεφάλαιο, πὸν ἐνδιαφέρει γενικώτερα, πέρ' ἀπ' τὴν ἀτομικὴ ἀναφορὰ. Καί, σὸ σημεῖο τοῦτο, πὸν εἶναι συνυφασμένο με τὴν μοῖρα καὶ τὴν συνείδηση τῶν γεγονότων, τῶν προσώπων καὶ τῶν συναρτήσεων τῆς πρόσφατης ἱστορικῆς περιπέτειας τῆς πατρίδας μας, ἡ συγγραφεὺς προσφέρει μιὰ ζωντανὴ κινούμενη τοιχογραφία, μιὰ θέαση ἀπὸ κοντινὴ ἀπόσταση, πὸν φτάνει ὡς τὴν τρέχουσα ζωὴ, χωρίς νὰ χάνει, ὡστόσο, τὴν ἀξία τῆς ἡλικίας τῶν πραγμάτων. Ἀκόμα, ἐδῶ θὰ πρέπει νὰ τονίσουμε, πὸς ἡ ἀφήγηση, με τρόπο χρονικῆς περιήγησης καὶ καλλιτεχνικῆς ἔκφρασης, καθὼς εἶναι χρωτισμένα με τὴν ποιητικὴ εὐφορία καὶ τὴν λεκτικὴ διαφάνεια, κρατοῦν μιὰν αἴσθηση διαρκοῦς ροῆς, πὸν οἰκοδομεῖται καὶ ἐποπτικὰ με τὴς σπάνιες φωτογραφίες, τὴς

ποκνές αποτυπώσεις και την πληρότητα στο σκηνικό των εικόνων. "Ετσι, μπορούμε να πούμε, ότι η προσφορά της 'Ελένης Βλάχου, πέρ' απ' την πολύτιμη αποφόρτιση και την ώραία διάρθρωση των προσωπικών της βιωμάτων, έχει μια ξεχωριστή θέση στην βιβλιογραφία μας, που εξασφαλίζει στην ίδια ένα διαχρονικό λόγο. Και τούτο, στην εποχή των ρευστών έννοιων, των συνθημάτων και της 'άρπαγης» των ιδεολογικών θέσεων, αποτελεί ύποσώδηποτε πράξη παιδείας για τους νεώτερους. Γιατί, τὰ «Στιγμιότυπα» της 'Ελένης Βλάχου, που φωτίζουν τὸ προσκήνιο και που δίνουν τις σημάσεις για κάποια βαθύτερη διεύδυση, δὲν εἶναι μονάχα ἕνα ἀξιόλογο βιβλίο, ἀλλὰ και μὴ ἰδιότυπη ἀνάκληση τῆς ἱστορίας οὐδὲ προσωπικὸ και καθολικὸ ἐπίπεδο, ὅπου ἀντανεκλάται ὁ ἀντικατοπτρισμὸς τῆς ἐποχῆς τῆς.

ΔΗΜΟΣΘ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ



Π. Β. Πάσχοῦ : «ΕΡΩΔΙΟΣ ΦΙΛΑΜΑΡΤΗΜΩΝ», Τρόπος ὑπάρξεως στὴν 'Ἀμαρτία και στὴ Χάρη ἀνάμεσα (ποίησι), 'Αθήνα, 1988.

Και μόνο οἱ τίτλοι τῶν ποιητικῶν συλλογῶν τοῦ Π.Β.Π. (Μυστικὸν "Ἐαρ - 'Ἡ Θύελλα και ὁ Γνόφος - 'Εγκλειστος Βίος - Αἰχμαλωσία ὕψους - 'Ο οὐρανὸς ἔνδον - Πικρὸ ψαλτήρι - Οὐράνιο δένδρο) μοροῦν νὰ μᾶς δώσουν ἀσφαλτα τὸν ψυχισμό τῆς ὑπαρξιακῆς ἀγωνίας του. Μιᾶς ὑπαρξιακῆς ἀγωνίας — γνήσιας ὅπως τὴν συναντοῦμε μὲ τὴ μορφὴ τοῦ «θετικὸ ὑπαρξισμού» στὸν Κιρκενγκὼρ — πού, παρὰ τὰ κάποια ξεστοσιμάτὰ τῆς στὰ στενορῶμα τῆς ἀπαισιοδοξίας, πετυχαίνει τελικῶς νὰ μᾶς μοιλάσει μὲ τὴν δεητικὴ τῆς πρὸς τὸν Δεσπότη τοῦ Παντὸς ἐνατένιση, μὲ τὴ ἔνθετη μαρτυρία τοῦ ποιητῆ και τὴν καρτερικὴ διαμέσου τοῦ Πόνου ἀντιμετώπιση τῆς ἐγκόσμιας ζωῆς. Κάτι περισσότερο, μάλιστα: νὰ μᾶς ἐφοδιάσει μὲ τις ὀδηγητικὰς ἀρχὰς οἱ ὁποῖες κατευθύνουν τὸν "Ἀνθρωπο πρὸς τὸ Αἰῶνιο Φέγγος, νὰ μᾶς ἐξαγάγει στὴ Λύτρω-

ση, νὰ μᾶς ξεναγήσει στὴν ἔννοια και στὴν οὐσία τῆς 'Ορθοδοξίας.

Πρὶν ἄλλως πούμε τὸν ἰσχνὸ μας λόγο γιὰ τὸν «'Ερωδιὸ» (λόγο ἀναγκαστικῶς βραχὺ και γιὰτὶ διαθέτουμε περιορισμένο χρόνος, ἀλλὰ και γιὰτὶ ὁ κάλαμὸς μας δὲν εἶναι ἱκανὸς νὰ πλησιάσει ἱκανοποιητικῶς τὴν βιωματικὰ ἐκφρασμένη ποίηση τοῦ Π. Β.Π.), ἄς ἐπισημάνουμε πόσο εὐρηματικῶς εἶναι ὁ τίτλος τῆς συλλογῆς\* και προπαντὸς πόση τόλμη ἀλλὰ και ταπεινὸση χρειάζεται, γιὰ νὰ διαλαλεῖς URBI ET ORBI τὴν ἀμαρτωλότητα τῆς βιοτῆς σου, ὅπως ἀκριβῶς ἔκαναν οἱ Πρωτοχριστιανοὶ ὅταν προσήρχοντο στὸ Κοινὸν Ποτήριον.

"Ἄς προχωρήσουμε τώρα. «Τρόπος ὑπάρξεως στὴν 'Ἀμαρτία και στὴ Χάρη ἀνάμεσα» εἶναι ὁ ὑπότιτλος τοῦ «Φιλαμαρτήμονος 'Ερωδιου». Και πράγματι ὁ ποιητῆς μας, ἀπὸ τὴν 'Ἀμαρτία στὴ Χάρη, καταφέρει ν' ἀγγίξει ὑψηλοὺς ἀναβαθμοὺς βίωσης τῆς Πίστewς. Βεβαίως, μὴ στάση ὀδυνηρῆς αὐτογνωσίας και αὐτοκριτικῆς σφραγίζει κάποιους στίχους τῆς συλλογῆς\* ὅπως στὸν δραματικὸ «'Αγριόχοιρος»:

«....."Ἄχ, πόσες

φορὲς δὲν ἤμουν ἔτοιμος νὰ τραγου-

[δῆσω

τὴ χαρὰ μου, ἢ νὰ ψάλω ἐόρτιο τρο-

[πάρη

στὸν Ποιητῆ τῶν Πάντων, κ' ἤρθε

[ξάφνου

σὰν ἀγριόχοιρος, τῆς ἀμαρτίας ἢ ἀ-

[νάνηψη,

σὲ τρυφερὸ ἀνθόκηπο, νὰ τὰ ρημά-

[ξει ὅλα!]

"Ὅμως, ἢ 'Αποκαταδοξία, ἢ 'Ελπίδα, τὸ ἐξαγνιστικὸ Δάκρυ τῆς ψυχῆς, ἢ ἐκ θαθέων 'Ἰεσία στὸν Οὐράνιο Πατέρα ξεχνόνται ὅλο βιωματικότητα, χείμαρρος θὰ λέγαμε, σὲ λάμπυλους στίχους τοῦ «'Ερωδιου» και μεταρσιώνουν και τὸν ποιητῆ κι ἐμᾶς, ὅπως στὰ ποιήματα «'Εγκάθειρκτος», «Στὸ τέρμα», «Νὰ νιώσω», «Ψίχουλα», «Ν' ἀνέβει», «Στὸ φιλιατρό», «Ξεροπόταμος», «'Ιχθύς», «Νὰ ἠχήσει» κ.ἄ. Γιὰ νὰ φτάσει ὁ ποιητῆς στὸ ἀποκορύφωμα τῆς ὁμολογίας του στὸν Αἰῶνιο 'Αγαπημένο μὲ τὸ ἀληθινὰ θριαμβικὸ τέλος τῆς συλλογῆς στὸ ποίημα «'Ερχεσαι»:

«Εἶσαι τὸ φῶς μου καὶ τὸ αἷμα μου,  
 [Ἄγαπημένε,  
 ὅσα δεινὰ κι ἂν πέφτουν πάνω μου,  
 [νὰ κλείσουν  
 τὰ μονοπάτια πού μὲ φέρνουνε σὲ  
 [Σένα.  
 Ξέρω πὼς ἔρχεσαι, ὅπως κι ἐγώ, νύ-  
 [χτα καὶ μέρα,  
 κι ὅλη τὴν ὥρα καρτερῶ, σ' ὅποια  
 [στροφή τοῦ δρόμου,  
 τὴ μυστικὴ συνάντησή, ἔξω ἀπ' τὰ  
 [φῶτα:  
 νὰ μ' ἀγκαλιάσει τ' ἄλλο φῶς —  
 [κι ἂς σήσει  
 μέσα του ἡ καρδιά μου κ' ἡ ἀνάσα  
 [μου!]

Δύο ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τοῦ ψυχι-  
 σμοῦ τοῦ Π.Β.Π. πρέπει ἀκόμη νὰ τονίσο-  
 με: Τοὺς τρυφεροὺς στίχους πού ἀφιερῶ-  
 νει στὸν μοναχογιό του, ὅπως στὰ ποιήμα-  
 τα τῶν σελίδων 39, 55, 56, 70 πρώτα-  
 πρώτα. Μᾶς συγκινεῖ ἐδῶ ὁ πατέρας ποι-  
 ητῆς μὲ τὴν τρυφερότητά του στὸν γιο του,  
 πού, ὅπως ὁ ἴδιος γράφει, «τὸν ἔχει ἀλώσει  
 ὀλάκερο». Ἐπειτα, πόση ξεκούραση, πόση  
 ἀνάσα, πόση καταφυγὴ ζεῖδιωρη βρίσκει ὁ  
 ποιητῆς μας, ὅταν προσφεύγει στὴ Φύση  
 (στὸ Θεὸ δηλαδὴ πάλι), στὸν τόπο πού  
 γεννήθηκε, ἐκεῖ στὴν Μακεδονίτικη δροσό-  
 λουστη Λευκοπηγὴ (τὴν ὁποία ἔχει ὑμῆσει  
 καὶ παλιότερα στὸν «Ἐγγλεῖστο Βίος», ὅ-  
 πως στὰ ποιήματα τῶν σελίδων 45, 46,  
 58, 70, 73, 76:

«Αὐτὴ ἡ ταπεινὴ πλαγιά, μ' ὅλη τὴ  
 [θλίψη της,  
 κάτι ἀνασαίνει μέσα μου. Κ' εἶν' ὡς  
 [νὰ ρίχνει  
 ξύλ' ἀναμμένα στὴ σθημένη μου  
 [φωτιά!]

Μὲ ἀποκορύφωμα ἓνα θαυμαστό, ἐξαισίο  
 ποίημα, τὸν «Ἀλιάζμονα», ἴσως τὸ κορυ-  
 φαῖο λυρικό ποίημα τῆς συλλογῆς, ὅπου ἡ  
 φυσιολατρικὴ διάθεση συνταριάζεται ἔξοχα  
 μὲ τὴν πίστη στὸ Ἑσθρατικό.

Γιὰ τὴ μορφή τώρα τῆς ποιήσεως τοῦ  
 Π. δὲν χρειάζονται πολλὰ λόγια. Εἶναι γνω-  
 στὴ ἡ δεξιότητά του ποιητῆ. Χωρὶς κουλ-  
 τουριακούς ἐρημητισμοὺς ὁ λογικὸς συνειρ-  
 μὸς συνταριάζεται ἀρμονικά μὲ τὴν φαν-  
 τασία. Εἶναι νεωτερικὸς ὁ στίχος τοῦ Π.,

ὄχι γιὰ τὰ ἐξωτερικὰ στοιχεῖα του, ἀλλὰ  
 γιὰ τὸ μέσα πλοῦτος τοῦ ποιητῆ. Κάλλος,  
 πλαστικότητα στὴν ἔκφραση, ἀφθογὴ ρυθμο-  
 τονικὴ μετρικὴ (μουσικότητα), λέξεις κα-  
 λοδιαλεγμένες. Μὲ δυὸ λόγια μαγεία ποιη-  
 τικὴ εἶναι τὰ καίρια χαρακτηριστικὰ τῆς  
 Ποιητικῆς τοῦ Π.Β.Π.

Ὁ Π.Β.Π. ἔχει μιὰν ἐξαιρετὴ Ὁρθόδο-  
 ξη πνευματικότητα καὶ ἀνήκει στοὺς πρώ-  
 τούς τῶν Ἑλληνορθοδόξων Γραμματέων.  
 «Στὰ ψηλά» μᾶς χειροαγωγεῖ καθὼς «μιὰ  
 νικηφόρα μουσικὴ ἀναδύει καὶ πάει νὰ φύ-  
 γει ἀπ' τὰ χεῖλη του» («Στὰ ψηλά», σελ.  
 53), μιὰ νικηφόρα μουσικὴ τὴν ὁποία εὐ-  
 χόμεθα νὰ συναντήσουμε στὴν ἐπόμενη ποι-  
 ητικὴ του προσφορὰ μ' ἓναν ὄχι πιά «Φι-  
 λαμαστήμονα», ἀλλὰ «φιλάρετο καὶ φιλο-  
 μειδῆ Ἐρωδιό».

Ὁ Π.Β.Π. ἠνοχεῖ τὴν ψυχὴ μας πρὸς  
 τὸν Οὐράνιο Πατέρα «ἐπ' ἐλπίδι ἀναστάσε-  
 ως ζωῆς αἰωνίου», ὅπως ἀκοῦμε καὶ στὴν  
 Ἀκολουθία τοῦ Μεσονυχτικοῦ.

N. B. ΤΥΠΑΛΔΟΣ



University of Minneso-  
 ta: «MODERN GREEK STUDIES  
 YEARBOOK» (Vol. 2, 1986).

Νὰ μιὰ Ἐπετηρίδα Νεολληνικῶν Σπου-  
 δῶν πού μᾶς ἔρχεται ἀπὸ τὴν Ἀμερικὴ  
 καὶ πού θὰ τὴν ζήλευαν, χωρὶς ἀμφιβο-  
 λία, οἱ οἰκτεῖες Σχολές τῶν Πανεπιστημί-  
 ων μας. Πρόκειται γιὰ ἓναν τόμο ὅπου  
 δημοσιεύονται στὰ Ἀγγλικά πολὺτιμες  
 συνεργασίες Νεοελληνιστῶν, δικῶν μας  
 καὶ ξένων, πού ἔχει συγκεντρώσει καὶ ἐκ-  
 δόσει ὁ δραστήριος καθηγητῆς τῆς Ἱστο-  
 ρίας καὶ διευθυντῆς τοῦ Κέντρου Νεοελ-  
 ληνικῶν Σπουδῶν τοῦ Πανεπιστημίου  
 τῆς Μιννεσότα κ. Θεοφάνης Σταύρου. Ὁ  
 ὀγκώδης αὐτὸς τόμος τῶν 382 σελίδων  
 περιλαμβάνει τὶς παρακάτω ἐργασίες:  
 «Μετα-βυζαντινὸς Ἑλληνισμὸς καὶ Εὐρώ-  
 πη: Χειρόγραφα, βιβλία καὶ τυπογρα-  
 φεῖα», τοῦ Λεάνδρου Βρανόση (ἐργασία  
 πού θὰ ἔπρεπε νὰ τὴν μελετήσει ὁ κάθε  
 φοιτητῆς τῆς Φιλολογίας). «Ὁ Ἑλληνας  
 μοναχὸς Ἀροῆνιος καὶ οἱ ἀνθρωπιστικέ»

του δραστηριότητες στη Ρωσία του 17ου αιώνα», της Μαρίας Κοτζαμανίδου· «Θεόδωρος Άγγελόπουλος, ό νέος έλληνικός κινηματογράφος και ή βυζαντινή εικονολογία», του Άντριου Χόρτον· «Η Κωνσταντινούπολη του Θεοτοκά: ή νοσταλγία ως πηγή λογοτεχνικής δημιουργικότητας», του Ντόλαντ Ε. Μάρτιν· «Δεκαέξι άγγελικές έπιστολές προς τον Γιώργο Σεφέρη», παρουσίαση και εισαγωγή του Γ. Δανιήλ· «Λαϊκή παράδοση και άτομική δημιουργικότητα. Παντελής Πρεβελάκης (1909 - 1986)», του Π. Μάκριντζ.

Στό δεύτερο μέρος του τόμου, πού οι σελίδες του είναι άφιερωμένες στη μετάφραση έλληνικών κειμένων, δημοσιεύεται όλόκληρο τό δοκίμιο του Γιώργου Θεοτοκά «Έλευθερο πνεύμα» σέ άποψη άπόδοσης του Σ. Γ. Σταύρου και μία κεφαλονίκια ιστορία του Σ. Σκιαδαρέση μεταφρασμένη από τους Γ. Ραζή και Α. Ρήντ. Άκολουθεί ένα έκτενές άρθρο του Ε. Πρεβελάκη γιά τό Κέντρο Έρεύνης της Ιστορίας του Νεωτέρου Έλληνισμού της Άκαδημίας Άθηνών και ό τόμος κλείνει μέ, ούτε λίγες ούτε πολλές, 29 βιβλιοκρισίες σημαντικών πρόσφατων εκδόσεων και μέ ένα κατάλογο βιβλίων πού σάλθηκαν στην διεύθυνση της Έπετηρίδας.

ΠΑΝΟΣ ΚΑΡΑΓΙΩΡΓΟΣ



Η λαογραφική καταγραφή των λογοτεχνικών μας: 1) ΕΠΑΜΕΙΝΩΝΤΑΣ ΜΠΑΛΟΥΜΗΣ, 2) ΚΑΛ. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΗΜΟΥΣΙΟΠΟΥΛΟΥ.

Όταν ό Νικόλαος Πολίτης προέτρεψε τους λογοτέχνες της έποχής του νά προσέξουν ιδιαίτερα τό λαογραφικό στοιχείο, είχε στόχους πολύ πλατύτερους από εκείνους πού υπαγόρευαν στενοί έπιστημονικοί λόγοι. Ό άνθρωπισμός και ό πατριωτισμός, ήταν εκείνο τό όποιο ζητούσε νά έξυψηρεθηθεί και έτσι πραγματικά τό αντίληφθηκαν και οι λογοτέχνες. Όμως, όπως ήταν φυσικό, μέ διαφορετικό τρόπο ό καθένας, ανάλογα μέ τον τρόπο πού έκφρα-

ζόταν, τό ιδιαίτερο άντιζείμενο πού τον ένδιέφερε περισσότερο. Ό Παπαδιαμάντης π.χ., δέν επέμεινε σέ τίποτα γιατί τον ένδιέφεραν όλα και γιατί ήταν όλα μαζί. Μιά έντελώς έξαιρετική, μία μοναδική προσωπικότητα πού έβλεπε τά πράγματα συνολικά μέ όλες τους όμως τις ιδιαιτερότητες και τις άλληλεξαρτήσεις τους στη ζωή. Έβλεπε κι ένιωθε την ίδια τη ζωή και τον τρόπο πού ξετυλιγόταν και μέ τό λόγο του άκριβώς αυτό εξέφραζε. Δέν έδειχνε καμιά πρόθεση διδασκαλίας, αλλά τό δίδαγμα έβγαινε από μόνο του μέσα από τον στέρεο και μεγαλόπρεπο λόγο του. Λαογράφισε έτσι μέ τον δικό του, τον άπλό αλλά και βέβαιο τρόπο, τον στερεό κι άληθινό. Αυτό είναι πού τον κάνει και περισσότερο πιστευτό όσο κι αν από πρώτη ματιά φαίνεται άρκετά άχνός. Ό Καρκαβίτσας φαίνεται πώς, αντίθετα, χρησιμοποίησε τό έθιμικό στοιχείο της έλληνικής ζωής στην έποχή του, μέ σαφέστερο στόχο νά «διδάξει». Προβληματίστηκε πολύ έντονα μέ την κοινωνία. Σέ αντίθεση μέ τον Παπαδιαμάντη, τον άπασχόλησαν μέσα στο πλαίσιο αυτό και τά πολιτικά. Έγγραψε επιλέγοντας τά έθιμικά στοιχεία μέ συγκεκριμένο στόχο: Νά αποκαλύψει την σαθρότητα μιας ζωής, την κακομοιριά και την άντιπνευματικότητα της, όταν μαστίζεται κυριολεκτικά από την δεισιδαιμονία, την άκριτη προκατάληψη, την ύποταγή στο κοινωνικό κι έθιμικό καθεστώς, τό όποιο δέν αφήνει περιθώρια ούτε γιά πνευματική ούτε γιά οικονομική έλευθερία. Είναι γνωστός έτσι ό «Άρχαιολόγος» του, ό «Ζητιάνας» κι ένα σωρό διηγήματά του άκριβώς γιά τό πνεύμα του αυτό.

Μία διδακτορική διατριβή, «Η Λειτουργία του Λαογραφικού Στοιχείου στο Έργο του Καρκαβίτσα» του γνωστού φιλόλογου και λογοτέχνη Έπαμεινώντα Μπαλούμη αναλύει μέ τον καλύτερο τρόπο τις άντιλήψεις του και κυρίως τό πώς χρησιμοποίησε τό λαογραφικό στοιχείο, τό έθιμο, ό Καρκαβίτσας, γιά νά καθορίσει τό πραγματικό ήθος της έποχής του, αποβλέποντας πάντοτε στην διάρθωση των κάκιστα κειμένων. Θυμάσιος χειριστής του λόγου ό Μπαλούμης, μέ βαθιά μόρφωση κι έπιστημονική κατάρτιση, δεισδυτικό-



τητα και ικανότητα να αναλύει και να εντοπίζει το ουσιαστικό, δίνει ευρύτητα στο θέμα του και πραγματικά, ο τίτλος της εργασίας του ανταποκρίνεται στο περιεχόμενό της. Μία πλούσια βιβλιογραφική αναφορά συμπληρώνει και θεμελιώνει την εργασία του, δίνοντας πραγματικά τη λειτουργία του λαογραφικού στοιχείου κι όχι απλώς το λαογραφικό στοιχείο του έργου του Καρκαβίτσα. Συμπερασματικές παράγραφοι του Μπαλούμη, είναι χαρακτηριστικές. Θά χρειάζοταν πολλὸς χώρος γιὰ νὰ γραφοῦν ἐδῶ ὅσα θὰ ἔπρεπε. Περιοριζόμαστε ἔτσι σὲ μία ἀπὸ τὶς παραγράφους αὐτές, πού ἔχει διατυπωθεῖ μὲ σαφήνεια καὶ δείχνει καὶ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἐργάστηκε ὁ Μπαλούμης.

«Γίνεται σαφὲς νομίζω, ὅτι ὁ Καρκαβίτσας κατόρθωσε, ἐκμεταλλεόμενος τὸ ὕλικό τῆς λαϊκῆς παράδοσης, νὰ ἀποκαλύψει ἕναν προβληματισμό, νὰ μεταδώσει ἕνα μήνυμα, ἐνῶ ταυτόχρονα ὑπῆρξε καὶ μιὰ σκοπιμότητα "στρατηγικῆς ἀγῶνας" μὲ τὸν ἰδιόρρυθμο τρόπο δομῆς τοῦ πεζογραφήματος».

(Τὸ πολυτονικὸ τῆς παραγράφου ὄχι τοῦ συγγραφέα).

Ἡ Κ α λ . Π α π α θ α ν ἄ σ η - Μ ο υ σ ι ο π ο ὕ λ ο υ προσέγγισε τὸ λαογραφικὸ στοιχείο σὲ τέσσερις (γιὰ τὴν ὥρα) λογοτέχνες μας, μὲ τρόπο ἀρκετὰ διαφορετικὸ. Διγότερο ἀναλυτικὸ καὶ περισσότερο «καταγραφικὸ», νομίζουμε. Φαίνεται νὰ τὴν ἐνδιαφέρει περισσότερο ποῖο εἶναι τὸ λαογραφικὸ στοιχείο στὸ ἔργο τους κι ὄχι πῶς ἀκριβῶς λειτουργήσει, ὅπως ἔκανε ὁ Μπαλούμης. Ὡστόσο, δὲν τὸ ἄφησε καθόλου «ξεκρέμαστο» τὸ καταγραφικὸ τῆς ἔργου. Προσπάθησε καὶ τὸ τοποθέτησε σὲ συνήθειες, γεγονότα, περιστάσεις κλπ. καὶ τελικὰ πετυχαίνει νὰ «αἰτιολογεῖ» τὴν παρουσία τοῦ λαογραφικοῦ στοιχείου μέσα στὸ ἔργο τῶν λογοτεχνῶν αὐτῶν μὲ τὴ ζωντάνια πού εἶναι ἀπαραίτητη. Χρήσιμη δουλειὰ γιὰ τὸν μελετητὴ ὁ κάθε εἶδους ἐρασιμὸς. Χρησιμότερος ὅταν ὁ ἐρασιμὸς αὐτὸς παρουσιάζεται πλαισιωμένος μὲ τὰ στοιχεία πού ἀναφέροθηκαν καὶ πού δίνει ἡ Μουσιοπούλου. Κομψὲς οἱ ἐκδόσεις καὶ τῶν τεσσάρων βιβλίων τῆς ἐπάνω στὸ θέμα αὐ-

τὸ ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις Τάσου Πιτσιλοῦ. Τὰ βιβλία αὐτὰ εἶναι, χρονολογικά: 1) Λαογραφικὲς Μαρτυρίες Γεωργίου Βιζυνηοῦ, 1982. 2) Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης, 1985. 3) Ὁ Ἡπειρώτης Χρ. Χρηστοβασίλης. 4) Κ. Θεοτόκης, 1987.

Στὸ τελευταῖο οὐβίβλιο θὰ ἔπρεπε ἴσως νὰ σταθεῖ κανεὶς λίγο περισσότερο. Ὁ Θεοτόκης εἶναι πραγματικὰ λογοτέχνης, πού μὲ περισσότερη ἔμφαση ἀπὸ τοὺς ἄλλους τῆς γενιάς του πρόβαλε τὰ κοινωνικὰ ζητήματα μὲ τὸ λόγο του. Κι ὥστόσο, ἡ καθεαυτοῦ λαογραφία δὲν τὸν ἄφησε καθόλου ἀσυγκίνητο. Ἡ παράδοση στὴ ζωντανή της παρουσία στὴν ἐποχὴ του, τὸν ἐντυπωσίασε. Ἴσως εἶναι ἀπὸ τὰ πολυτιμότερα στοιχεία τοῦ βιβλίου τῆς Μουσιοπούλου ἡ καταγραφή τῶν ὄσων εἶχε σχετικὰ «καταγράψει ὁ ἴδιος ὁ Θεοτόκης». Ἡ συκὴ ἀναφορά του π.χ. στὸν παροιμακὸ λόγο, τὰ δημοτικὰ τραγούδια κλπ., εἶναι, νομίζουμε, ἐξαιρετικὰ πολύτιμη γιὰ τὸν μελετητὴ στὴν προσπάθειά του νὰ ἀναλύσει τὴν προσέγγιση τοῦ Θεοτόκη στὴ ζωὴ τοῦ λαοῦ καὶ ἀπὸ ἐκεῖ στὸν σχηματισμὸ τοῦ κοινωνικοῦ του «πιστεύω».

ΜΑΡΙΑ ΜΙΧΑΗΛ - ΔΕΔΕ



Μ α ρ ί α ς Μ ι χ α ῆ λ - Δ ἔ δ ε :  
«ΠΕΡΙΤΕΛΛΟΜΕΝΑ», ποιήματα.

Τριάντα χρόνια διαρκοῦς διακονίας στὰ Γράμματα, ἀποτελεῖ βέβαια κάτι σημαντικό πού δὲν μπορεῖ — καὶ δὲν πρέπει — ν' ἀντιπαρέλθουμε ἀδιάφορα. Σὲ τοῦτο τὸ διάστημα, ἡ Μαρία Μιχ. Δέδε ἐξέδωσε, γιὰ ν' ἀναφερθοῦμε μόνο στὴν ποίηση, ὀκτῶ συλλογὲς στίχων. Στὰ «Περιτελλόμενα», τὴν πρόσφατη ἐργασία της, οἱ Μνῆμες ἀποπνεύουν ἀγνότητα! Ἀκόμη κι ὅταν «οκοτεινιάζει ἡ καρδιά», θὰ βρεθεῖ τρόπος νὰ περιβληθεῖ ἡ Νοσταλγία, στὴν ἀγωνία καὶ στὴν ὀδύνη της, ἕνα ἔνδυμα λεπτῆς ὑφαντοῦς, κεντημένο μὲ φιλοβελονιὲς ἀστραπῆς. Ἐμπνευσης πού ἀντλεῖται ἀπὸ ἱστορίες πού πέρασαν ἀπ' τὸν μύθο στὸν θρύλο κι ἀπ' αὐτόν, μ' ἄξαφνες μεταστοιχειώσεις, βρεγμένες ἀπὸ δάκρυα

ίερής βροχής, σ' έναν οὐρανὸ ὅπου κατοικεῖ τὴν ἐρημίᾳ του «μὲ τὴ Σιωπὴ ὁ Γιος τοῦ Σύννεφου».

Χωρὶς δεσιμεύσεις, μὲ τὸν Χριστὸ — ἀτόφιο κι ὀλοζώντανο μέσα στὶς πληγές Του — γράφει μὲ τὸ αἷμα Του κι οἱ «περιπλανήσεις» τῆς σὲ κῶρο καὶ χρόνο ἔχουν μεταλάβει φῶς ἀπ' τὸν πορφυρὸν ἄνεμο ποῦ φυσοῦσε στὴν Ψυχὴ Του. Ἔτσι, ἡ ἀγνόητα ποῦ ἀναφέραμε, ριγηλή, διαποτίζει τὴν Ἀλήθεια τῆς, ποῦ ποτὲ δὲν προδίδεται, μέσ' ἀπὸ λόγον ἔνθερμο, καθὼς στὶς «φλέβες» τῆς κτυπᾷ ὁ Μυστικὸς παλμὸς τῆς Πλάσης». Εὐρῆμος, μελωδικός, ἀσίγαστος. Κραδασμὸς ζωῆς γνήσιος σὲ μία, πάντοτε ἐν ἐργηγόρει, Αἴσθηση — καὶ Συνείδηση. Λυρικές καταγραφές σὲ πληρομὴν βιώσεων, κάποτε καὶ μὲ τὸ χαρακτηριστὰ μαρτυριῶν, ποῦ συντηροῦν στὶς δυνατὲς ἐκρήξεις τους τὸν πυρήνα ἀπ' ὅπου ἐκπέμπεται ἡ φωνὴ τῆς Μ.Μ.Δ. Ἔντοια καὶ καθαρὰ. Ὅπως, ἄλλωστε, τὴν ἀκοῦμε τριάντα χρόνια τώρα σ' ὅλες τὶς ἐκφάνσεις τῆς λογοτεχνικῆς τῆς δημιουργίας.

ΤΑΣΟΣ Γ. ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΥ



Νίκου Φ. Πρέκα: «ΚΑΤΑΧΝΙΕΣ».

Οἱ «Καταχνιές» τοῦ Ν. Πρέκα εἶναι ἡ ἕκτη ποιητικὴ συλλογὴ του. Ὁ μονολεκτικός τίτλος τῆς ὑποδηλώνει ἀνεπάρκεια φωτισμοῦ τοῦ κοινωνικοῦ χώρου καὶ τῆς ἐποχῆς του. Σὰν γνήσιος ποιητὴς ποῦ ἐκφράζει τὰ αἰτήματα τοῦ καιροῦ του, ἐπιποθεῖ: «Περισσότερο φῶς!».

Ἡ ποίησή του κινεῖται μέσα σ' ἓνα εὐρὸν φάσμα ἀναζητήσεων καὶ προβληματισμῶν καὶ οἱ ἀποθρομητισμοὶ του, ἡ εὐαισθησία του, ἡ ψυχικὴ καὶ πνευματικὴ του καλλιέργεια ἔχουν σὰν ἀποτέλεσμά τους — ἐκφραστικὸ — μιὰ ποίηση ποῦ μὲ ἄνεση καταχτάει τὸν ἀναγνώστη τῆς καὶ τὸν παίρνει μαζί τῆς — στὸ κλίμα τῆς.

Ποιητὴς μὲ ἔντονη τὴν συνείδηση τῆς εὐθύνης. Συνείδηση μὲ ὑψηλὴ εὐαισθησία «γρηγοροῦσα καὶ νήφουσα». Μιλᾷ ἀπλά

καὶ ἀνεπιτήδευτα. Ὁ παραδοσιακὸς του στίχος ἄσφογος τεχνικά. Ὁ λυρισμὸς του πηγαῖος — μὲ πλούσιους ἀποθρομητισμούς. Ἀπότοκος τοῦ πνευματικοῦ του ἐξοπλισμοῦ, ἡ φιλοσοφικὴ του διάθεση καὶ ἀπότοκος τῆς εὐαισθησίας του ἡ γνήσια ποιητικὴ του φαντασία. Λόγος ξεστός, ἀνθρώπινος ποῦ τὸν χαρακτηρίζει τὸ πάθος γιὰ ἓνα κόσμον καινούργιο· εἰρηνικό, δίκαιο, συνάλληλο· ἀγνότερο· ἀνυπόκριτο. Ἐκλογικευμένο.

Γέννημα τῆς ἐκρηκτικῆς Σαντορίνης ὁ ποιητὴς, μὲ διάθεση μαχητικὴ· μουρλοτιέριξη:

«Στὶς ρίζες τοῦ κακοῦ σου, ἄναφα φωτιά». Λέει στῆς Καταχνιάς τὴν καταχνιά... Φωτόχαρη αἰγαιοπελαγίτικη φτερούγα λάμνει πρὸς τὴν αἰθρία μὲ ἔντονη τὴν ἀπόθηση ἀπὸ τὸ ἀπόσπιο. Καὶ διακηρύσσει μὲ ἔμφαση:

«Νὰ τρέμεις κεῖνο τὸ βαθὺ σκοτάδι ποῦ πηγάζει ἀπ' τὴν ψυχὴ σου καὶ ξανά πάλι σ' αὐτὴ τελειώνει...»

Ὅλη του ἡ προσφορὰ εἶναι μιὰ ἐσωτερικὴ ἀνταύγεια ἀπὸ Ἔρωτα στὴν Ομορφιά. Ποιητὴς γάρ...

Κ. ΜΑΪΣΤΡΑΛΗΣ

Πρόεδρος τῆς Πανελληνίας  
Ἐνωσις Λογοτεχνῶν

Ἀθήνα 2.6.88



Παύλου Λάμπρου: «ΤΟ ΟΙΚΟΔΟΜΗΜΑ ΤΗΣ ΘΛΙΨΗΣ».

Ὁ Παῦλος Λάμπρου εἶναι ἓνας χαρισματικὸς ἐρωτικὸς ποιητὴς.

Ἡ ποίησή του μέχρι τώρα μᾶς ἔδινε σύνθετες ἴσως καὶ συμβολικὲς ἐννοιολογίες, ἀλλὰ καὶ ποῦ ἦταν ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος πάντων στὴν ἴδια θεματικὴ κάποιου παραλόγου. Μὲ τὴν καινούργια ποίησή του ὅμως, — «Τὸ οἰκοδόμημα τῆς θλίψης» — ὁ ποιητὴς διαφοροποιεῖ τὴν φαινομενολογία καὶ στρέφεται κυρίως στὶς ἐπὶ μέρους ἀναφορές, ἐνῶ ἀπλουστεύει τὸ ἐρωτικὸ δεδομένο.

Υπάρχουν ἀκόμα, γνήσια εὐαισθησία καὶ ὑπαρξιακὴ δόνηση ἐκ βαθέων, ποῦ

συντηροῦν εἰλικρινὰ τὸ τραγικὸ κύτταρο τῆς προσωπικῆς παρουσίας καὶ τῆς ὅμοιας περίπτωσηος.



**Β. Χριστοφορίδη :** «**ΑΝΤΙ-ΕΡΗΜΟΣ**».

Μὲ τὴν ποιητικὴ συλλογὴ «'Αντιέρημος», ὁ Β. Χριστοφορίδης μᾶς μεταφέρει, ἴσως, στὶς ἰδιαιτερότητες ποὺ παρουσιάζουν τὰ γνωστά κινήματα τῶν πρωτοποριακῶν θεολόγων στὴν Κεντρικὴ Εὐρώπη.

Ἔτσι, τὴν μεγάλη κοινωνικὴ λειτουργικότητα τῆς χριστιανικῆς πίστεως, σὰν ὑπαρξιακὸ δεδομένο, ὁ ποιητὴς ἐπιχειρεῖ νὰ τὴν προσαρμόσει στὴν προσωπικὴ του διαλεκτικὴ, ἐνῶ φαίνεται καὶ νὰ ἰσορροπεῖ ἀνάμεσα στὴ διαμαρτυρία καὶ στὴν καταγγελία.

Ἐπὶ τὴν ἰσορροπία καὶ τὴν ποιητικὴ ἀναφορὰ. Ὡστόσο, θὰ πρέπει νὰ σταθοῦμε μόνον στὶς σελίδες 19, 24, 32, 33, 34 καὶ ὅπου ἐδῶ ἐπισημαίνουμε καὶ τὸν ἐπιγραμματικὸ λόγο.

Ζῆσε ἀπλὰ

δίχως σπατάλες χειρονομίες  
καὶ λόγια περιττά.

Γίνε ἕνα δέντρο.

Κι ἕνα πλήθος πουλιὰ

θὰ βροῦνε καταφύγιο στὰ κλαδιὰ  
[σου.



**Μαρίας Φωτίου - Βλάχου :**  
«**Η ΠΕΜΠΤΗ ΑΝΑΠΛΑΣΗ**».

Στὸ καινούργιο βιβλίον τῆς Μαρίας Φωτίου - Βλάχου «Ἡ Πέμπτη Ἀνάπλαση» ὑπάρχει μιὰ ἀγωνιώδης ἀλλὰ χαρισματικὴ παράθεση ἀπὸ μοῖρα, φύλο καὶ ἀπολογητικὸ ὕφος.

Καὶ παρὰ τὴν θαρύνουσα φωτοσκίαση κάποιας διαλεκτικῆς παρόρμησης καὶ ἄσκησης, ὁ στίχος παραμένει γνήσιος στὶς διεργασίες καὶ δεχτικὸς στὶς ἐμπνεύσεις.

Ἐπισημαίνουμε ἀκόμα καὶ τὴν εὐρηματικότητα τοῦ προσωπικοῦ διαλογισμοῦ,

ποὺ ἐκφράζει τὴν ποιότητα καὶ τὴν εὐαισθησία τῆς καθαρῆς δημιουργίας.

Θαρρεῖς ἀνάιτια κινῶ κουπιὰ στὸ  
[χάος

μὴ καὶ φανεῖ ἡ συνήθεια  
τῆς γυναίκα  
ποὺ χέρια λευκὰ  
χρωματίζει τοὺς καπνοὺς  
νὰ μιλήσουν.

(Σελὶς 23)



**Δημήτρη Φαφούτη :** «**ΟΙ ΜΙΚΡΟΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΕΣ**».

Θὰ πρέπει νὰ σταθοῦμε στὴν φαινομενολογία τῆς ποιητικῆς παρουσίας τοῦ Δ. Φαφούτη «Οἱ Μικροὶ Στρατιῶτες» καὶ ἰδιαιτέρως στὴν εὐρηματικὴ παράθεση κάποιας ἐννοιολογίας ποὺ, ἐνῶ κλείνει τὸ κείμενο, ἀντίθετα διανοίγει τὸ διαλογισμὸ.

Ἔτσι, ἡ θεματικὴ προχωρεῖ ὁμαλὰ σ' ἕνα περίγυρο ὑπαρξιακῆς εὐαισθησίας ποὺ ἐντυπωσιάζει.

Ἀκόμα διαπιστώνουμε τὴν ἐπιγραμματικὴ φράση καὶ τὴν ἐλλειπτικὴ γραφὴ, νὰ ἰσορροποῦν καὶ νὰ καταγράφουν τὸν προσωπικὸ ἔνδον λόγο.

Ὅμως διαφωνοῦμε στὸν τίτλο καὶ στὸ κείμενο — «Μικροὶ Στρατιῶτες» — γιατί δὲν ἀπομακρύνεται ἀπὸ μιὰ τυποποιημένη καὶ συνήθη ταυτότητα διαμαρτυρίας τῶν καιρῶν μας. Γιατί;

Σὲ ὑπερασπίστηκα κι αὐτὴ τὴ νύχτα  
μακριὰ ἀπὸ τὸ φῶς  
καὶ δὲν ἤξερα ἂν θὰ τραβήξει  
μακριὰ ὁ καιρὸς  
ὅπου οἱ δικές σου μέρες  
θὰ πάψουν νὰ καταδύονται  
στὸ σῶμα τῆς Μοναξιάς μου.

(Σελὶς 12)

**ΜΑΝ. ΠΡΑΤΣΙΚΑΣ**



**Βασ. Ι. Λαζανᾶ :** «**ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ**».

Ἐπειτα ἀπὸ τὸν πρῶτο τόμο τῶν «Φι-

λογοικῶν Μελετημάτων», ὁ κ. Βασ. Ι. Λαζανᾶς ἔθεσε στὴν κυκλοφορία καὶ τὸν δεῦτερο τόμο (γερμανικὴ, νορβηγικὴ, γαλλικὴ, νεοελληνικὴ λογοτεχνία). Ὁ δεῦτερος τόμος περιλαμβάνει μελετήματα γιὰ τὸν Hölderlin, τὸν Rainer Maria Rilke, τὸν Novalis, τὸν Heine, τὸν Thomas Mann, τὸν Kafka, τὸν Ibsen, τὴν Anna de Noailles, τὸ Σολωμό, τὸν Ἄρ. Βαλαω-

ρίτη, τὸν Κωστῆ Παλαμᾶ, τὸν Τάκη Παπατσώνη.

Εἶναι μιὰ ἐργασία συστηματικὴ, μεθοδική, εὐσυνείδητη, ἡ ὁποία ἐμπλουτίζει τὰ νεοελληνικὰ γράμματα, ἐνῶ, συγχρόνως, χάρις στὸ εὐάγωγο καὶ διαυγὲς ὕφος, προκαλεῖ τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τοῦ ἀπλῶς καλλιεργημένου εὐρύτερου κοινοῦ.



## ΕΤΧΝΟΚΡΙΤΙΚΑ

### Ο ΖΩΓΡΑΦΟΣ ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ ΠΑΠΠΑΣ

Ὁ Στυλιανὸς Παππᾶς ἀπὸ τὸ Πόποβο (σημ. Ἁγία Κυριακὴ τοῦ Σουλίου), ὅπου τέλειωσε τὸ Δημοτικὸ Σχολεῖο, ἔδειξε ἀπὸ τὰ μικρὰ του ἐκεῖνα χρόνια μιὰ ιδιαίτερη κλίση στὴ ζωγραφικὴ, πὸν πῆρε βάθος καὶ ἔκταση στὴ διάρκεια τῆς μαθητείας του στὸ Ἱεροδιδασκαλεῖο Βελλᾶς, ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἀποφοίτησε τὸ 1957. Εἶχε τὴν ἐξαιρετικὴ (καὶ δίκαιη) τιμὴ νὰ προσεχτεῖ ἀπὸ τὸν καθηγητὴ του ζωγράφου Γεώργιο Καζάκο, ὁ ὁποῖος ἀποτελοῦσε κόσμημα ἀρετῆς καὶ καλλιτέχνη στὴν πόλη τῶν Ἰωαννίνων. Στὴν περίοδο 1957-1959 φοίτησε γιὰ 1½ χρόνο στὴ Σχολὴ Καλῶν Τεχνῶν τῆς Ἀθήνας, ὅπου συστηματικὰ ἀσχολήθηκε μὲ τὸ Σχέδιο, κάρβουνο, σινικὴ, ἐλαιογραφία, ὕδατογραφία κλπ., μὲ ἐπιδόσεις πὸν προμηνοῦσαν μιὰ ἀνελιπτικὴ καὶ ἐδραιωμένη θέση στὴ ζωγραφικὴ. Ὁ διορισμὸς του τὸ 1959 ὡς δάσκαλου στὴν Κορίθσιανη (σημ. Φροσύνη) τοῦ Σουλίου, ἀνέκοψε τὶς ἀνωτέρω σπουδές του, μὲ βιοπορισμὸ (καὶ ἀποστολὴ ὡς ἐκπαιδευτικοῦ) μέχρι σήμερα, τὴν προσφορὰ τῶν ἱπηρεσιῶν του στὴ Δημοτικὴ Ἐκπαίδευση.

Τὸ ταλέντο καὶ τὸ πάθος του γιὰ καλλιτεχνικὴ δημιουργία, πὸν προσέχονταν στὶς διαφορὲς ἐκδηλώσεις της, τὸν χαλύδωναν σὲ μιὰν ἀνοδικὴ προσπάθεια, ὅπως ἐπιβεβαιώνει ἡ ποιότητα τῶν ἔργων του τῶν ἀτομικῶν ἐκθέσεων του: Ἱγουμενίτσας, Μαρτίου 1979, Ἰωαννίνων, στὴ «Στέγη Γραμμάτων καὶ Τεχνῶν», Σεπτεμβρίου 1979, Ἱγουμενίτσας, Δεκεμβρίου 1980, Ἱγουμενίτσας, Ἰουνίου - Ἰουλίου 1985, Ἀθήνας, στὸ «Ξενοδοχεῖο Στάνλεϋ», Νοεμβρίου 1986, Παραμυθιάς, 1987 καὶ Φιλιατῶν, 1988, καθὼς καὶ ὁμαδικῶν ἐκθέσεων Πρέβεζας, Κορίνθου κ.ἀ., ὅπου συμμετείχε.

Τὸ ἐξελισσόμενο χρόνο τὸ χρόνο ἔργο του (ὅπως τοῦτο πάντα συμβαίνει μὲ τοὺς γνήσιους δημιουργοὺς σὲ κάθε μορφὴ τέχνης) καὶ ιδιαίτερα τῶν τελευταίων Ἐκθέσεων του, ἀσχετα ἀπὸ τὶς στὴν ὀλόγητά τους σχεδὸν ἡπειρωτικὲς πηγές τῶν ἐμπνεύσεών του, τὸν ἐντάσσουν δικαιοδικά, λόγῳ τῆς φανερῆς ἀντιμετωπίσεώς του τῶν πολλαπλῶν προβλημάτων πὸν πάντοτε παρουσιάζονται στὴ σύνθεση, ἡ ὁποία — ὅπως εἶναι γνωστὸ — ὀξύνει τὴν αἴσθηση καὶ ἀνεβάξει τὸ καλλιτεχνικὸ ἐπίπεδο τοῦ δημιουργοῦ σὲ ἀνώτερες σφαῖρες, στοὺς ἱκανοὺς συγχρόνους Ἑλληνεὺς ζωγράφους. Τῶν περιόδων αὐτῶν τὰ ἔργα του δίνουν τὴν αἴσθηση τῆς γνήσιας καὶ ἀνόθευτης τέχνης, τὴν ἀνώτερη ἔκφραση, τὴν ὠριμότητα. Δὲν εἶναι πιά ἡ ἐμπειρία πὸν ἔχει ἀποκτήσει ὁ καλλιτέχνης, εἶναι ὁ νοῦς πὸν ἐρευνᾷ, κρίνει καὶ δημιουργεῖ, καθὼς καὶ ἡ ἐσωτερικότητα, πὸν σὲ ἓνα ἀντάμομα, στήνουν ἔργα ἐκφραστικὰ μιᾶς ἔνθετης ἀνθρώπινης ψυχῆς.

Στὴ ζωγραφική του διακρίνουμε τὴν ἐλαιογραφία, τὴν ὕδατογραφία (ἀκουαρέλα) καὶ τὴν ἀχρωμὴ ἢ ἔγχρωμη ἰχνογραφία. Τὰ δημιουργήματά του δὲ ἀνήκουν: στὴν τοπιογραφία, τὴ ζωγραφικὴ τῆς νεκρῆς φύσεως, στὴν προσωπογραφία, στὴ ρωπογραφία (genre), ὅπου ἀπεικονίζονται γεγονότα τῆς καθημερινῆς ζωῆς κ.ἀ.

Στὰ τ ο π ί α , τὸ αἰσθητὰ του μετουσιώνει τὸ ἀντιζείμενο, στὸ ὁποῖο μὲ τὴν εὐαισθησία, τὴ χρωματικὴ ἐγκράτεια καὶ τὴ διάρκεια στὴν ἔκφραση δίνει τὴν ἀληθινὴ του φυσιογνωμία, σὲ ἔννοια, ὅπου ὅλα γύρω του ἀποχτοῦν χροῶμα καὶ λυρισμό. Ἡ τοπιογραφία του πάλ्लεται ἀπὸ θερμὸ φῶς. Στὴ θ α λ α σ σ ο γ ρ α φ ί α του ἀποδίνεται ἐπιτυχημένα ἡ διαφάνεια, ἡ κίνηση τῆς γραφικότητας, εἰδικεύει δὲ (ὡς κορυφότης του) ἀκόμα ὅτι ἀποδίνεται καὶ αὐτὴ ἡ ψυχὴ τοῦ ὑγροῦ στοιχείου. Στὴν π ρ ο σ ω π ο γ ρ α φ ί α , ὅπου στὴν ἐξέλιξή της δὲν ἀποβλέπει στὴν ἀναταράσασα ἐνὸς προσώπου, ἀλλὰ καὶ στὴν ἀπόδοση τῆς ἰδιάζουσας σ' αὐτὸ ἐκφράσεως (τὴν ἐξωτερικέυση, δηλαδή, τοῦ ἐσωτερικοῦ του κόσμου), ὁ Στυλιανὸς Παπᾶς, χάρη στὴν ψυχολογικὴ διεισδυτικὴ δυνάμη του, ἀποδείχεται ἐπίσης ἄξιος δημιουργός. Στὴν ἔρευνα καὶ ἀπόδοση τῆς φ ὕ σ ε ω ς , παρατηροῦμε χροῶμα ἀπαλὸ, φωτοσκίαση ἐπιτυχῆ, ἠδυνάθεια καὶ μιὰ χαρούμενη λαμπρότητα τῶν συνθέσεων. Στὴν ἀπεικόνιση τῆς ν ε κ ρ ῆ ς φ ὕ σ ε ω ς , τὰ ἔργα του ἐντυπωσιάζουν μὲ τὸ ἐσωτερικὸ ἐνδιαφέρον ποὺ προκαλοῦν. Στὴ δὲ ρ ο π ο γ ρ α φ ί α , ἀποδίνονται μὲ ἀπλότητα, εἰλικρίνεια, πειστικότητα καὶ εὐαισθησία γεγονότα τῆς καθημερινῆς ζωῆς.

Θεωρῶ ἄσκοπη τὴν ἐπέκτασή μου μὲ ὀνοματισμὸ ἔργων του (ἀνάμεσά τους καὶ μερικὰ πρόσφατης δημιουργίας του). Ἐπιμένω ὅμως στὴν ἐπισήμανση, ὅτι ὁ Στυλιανὸς Παπᾶς, εὐγενής, ἠθικός λαμπρὸς ἄνθρωπος, ὑπεράξιος ζωγράφος καὶ ἀκαταπόνητος ἰδανιστὴς καλλιτέχνης, μὲ τὶς συχνές του ἐκθέσεις στὸ θεσπρωτικὸ χῶρο, εἰσήγαγε τὸν πίνακα ζωγραφικῆς σὲ κάποια σπῖτια τῆς Ἑγουμενίτσας, τῆς Παραμυθιάς καὶ τῶν Φιλιατῶν, τοῦτο δὲ τὸ στοιχεῖο δὲν εἶναι παρὰ γεγονός προόδου καὶ πολιτισμοῦ, ἐπιτεύγμα ποὺ ἐπίσης τὸν τιμᾶει.

Κλείνω τὸ παρὸν κείμενό μου: Α) Μὲ τὶς ἀ ζ ο ν α ρ ἔ λ ε ς , ὅπου ἡ εὐαισθησία του ὀξύνεται μέχρι τὸ πάθος. Μὲ τρόπο ἀπλὸ καὶ ἐλεύθερο πλάθει τὸν κόσμο του, ποὺ τὸν ὀργανώνει καὶ ἐδραιώνει σὲ μιὰ σπάνια ἐνότητα. Ἡ χρῆση λιπῶν χρωμάτων καὶ ἡ πλαστικὴ εὐαισθησία τοῦ δημιουργοῦ τους, δίνουν ἐκλεχτὰ ἔργα, ὅπου καὶ ὁ οὐρανὸς τους λογιέται ὅτι ἀγκαλιάζει τὸν κόσμο. Καὶ Β) Μὲ τὸ Σ ν μ π ἔ ρ α σ μ α , ὅτι τὸ ἔργο τοῦ Στυλιανοῦ Παπᾶ ἔχει ἀφρητρία τὴν ἔντονη ἐσωτερικότητά του, τὴ γνώση τῆς ἀξίας τῶν ἐκφραστικῶν μέσων (λιτότητα, αἰσθησιμὸς τοῦ περιτοῦ κλπ.), τὸν ἰδανισμό, κυριότερα δὲ τὴν ἄρμονικὴ σύζευξη μιᾶς συγκρατημένης λυρικῆς διαθέσεως μὲ μιὰ ἰψηλὴ σκέψη. Ἔτσι, ἀξιοματικά κατέχει μιὰ ξεχωριστὴ θέση στοὺς Ἑλληνες ζωγράφους.

ΒΑΣ. ΚΡΑΨΙΤΗΣ



## ΒΙΒΛΙΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ ΠΟΥ ΛΑΒΑΜΕ

### Β Ι Β Λ Ι Α

#### ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

#### α' Ποίηση

Ἦθηνα Μ. Δέφνερος: «ΜΑΔΡΙΓΑΛΙΑ», σελ. 116, ἐκδ. «Περγαμηνή», Ἀθήνα, 1984.

Κ. Κ. Παπαδημητρίου: «ΕΝΔΟΑΝΑΣΚΟΠΗΣΕΙΣ», σελ. 80, Ἀθήνα, 1987.

Παναγιώτῃ Ε. Σταύρακα: «ΑΝΑΖΗΤΕΙΤΑΙ ΕΛΠΙΔΑ», σελ. 80, Ἀθήνα, 1988.

Κώστα Πηγαδιώτῃ: «ΧΩΡΙΣ ΔΙΑΙΤΗΤΗ», σελ. 64, ἐκδ. «Νέα Σκέψη», Ἀθήνα, 1988.

Πάνου Βοζίκη: «ΕΡΑΣΤΗΣ», σελ. 112, ἐκδ. «Ἀνθή», Ν. Ἰόρκε, 1988.

Νίκου Φ. Πρέκα: «ΚΑΤΑΧΝΙΕΣ», σελ. 80, ἐκδ. «Σμυρνωτομάχης», Ἀθήνα, 1988.

Π. Β. Πάσχου: «ΕΡΩΔΙΟΣ ΦΙΛΑΜΑΡΤΗΜΩΝ», σελ. 88, ἐκδ. «Ἀζορτας», Ἀθήνα, 1988.

Ἔφης Αἰλιανού: «ΤΟ ΒΛΕΜΜΑ ΤΗΣ ΜΕΛΟΥΣΑΣ», σελ. 56, ἐκδ. «Ἐκδ. τῶν Φίλων», Ἀθήνα, 1987.

Χρήστου Ε. Κατσιγιάννη: «ΚΑΙΡΟΣ ΤΗΣ ΑΠΝΟΙΑΣ», σελ. 72, Ἀθήνα, 1987.

Σπύρου Κατσιμή: «ΤΟ ΚΙΤΡΙΝΟ»,

σελ. 48, έκδ. «Καστανιώτη», 'Αθήνα, 1987.

Νίκου Δ. Παπακωνσταντίνου: «ΔΙΑΤΟΝΤΕΣ», σελ. 56, έκδ. «Δωδώνη», 'Αθήνα, 1986.

Δημοσθένη Ζαδέ: «ΤΑ ΣΟΝΕΤΑ» (Σειρά Δεύτερη), σελ. 112, έκδ. «Τριφυλλιακής 'Εστίας», 'Αθήνα, 1988.

Νίκου Μαυροκέφαλου: «ΚΡΑΤΓΕΣ ΓΙΑ ΕΙΡΗΝΗ», σελ. 40, έκδ. «'Ιωνία», 'Αθήνα, 1988.

Δημ. Γαλάνη: «ΕΣΠΕΡΙΝΟΣ ΠΛΑΓΙΑΤΛΟΣ», σελ. 64, 'Αθήνα, 1988.

Βαγγέλη Παραμερίτη: «ΝΥΧΤΩΜΕΝΗ ΠΟΛΙΤΕΙΑ», σελ. 64, έκδ. «Μαυρίδη», 'Αθήνα, 1988.

Γιάννη Καμαρινάκη: «ΕΠΙΛΟΓΗ Β'», σελ. 112, 'Αθήνα, 1988.

'Ελένης Π. Παπαθωμά: «ΜΙΝΤΡΙΣΜΑΤΑ ΚΑΡΔΙΑΣ», σελ. 64, έκδ. περιοδικού «Συλλογές», 'Αθήνα, 1988.

Γιώργου Φρέρη: «ΧΡΟΝΑΞΙΑ», σελ. 32, Θεσσαλονίκη, 1987.

Τζένης Διαμαντή - Παπαϊωάννου: «ΚΑΚΤΟΙ ΚΑΙ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΑ», σελ. 64, 'Αθήνα, 1988.

Βενιζέλου Χριστοφορίδη: «ΑΝΤΙΕΡΗΜΟΣ», σελ. 48, έκδ. «Φιλολογική», Θεσσαλονίκη, 1988.

Παύλου Λάμπρου: «ΤΟ ΟΙΚΟΔΟΜΗΜΑ ΤΗΣ ΘΛΙΨΗΣ», σελ. 64, έκδ. «Νέα Σκέψη», 'Αθήνα, 1988.

Τάκη Βαρβιτσιώτη: «ΑΚΟΜΑ ΕΝΑ ΚΑΛΟΚΑΙΡΙ», σελ. 40, έκδ. «Φιλολογική», Θεσσαλονίκη, 1987.

'Αννίτας Κουτσαβέλη: «ΑΠΟΛΙΘΩΜΑΤΑ», σελ. 64, 'Αθήνα, 1987.

Γιάν. Καραβίδα: «ΔΙΑΣΤΑΤΡΩΣΕΙΣ Β'», σελ. 48, 'Αθήνα, 1985.

Γιάννας Κόκλα: «ΔΙΑΣΤΟΛΗ ΣΤΟ ΣΗΜΕΡΑ», σελ. 48, 'Αθήνα, 1987.

Νίκου 'Ανώγη: «ΜΑΝΑ ΜΕ Τ' ΑΡΩΜΑ ΜΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗ ΣΙΩΠΗΣ», σελ. 64, έκδ. Π. Παρασκευοπούλου, 'Αθήνα, 1987.

Δημήτρη Χ. Φαφούτη: «ΟΙ ΜΙΚΡΟΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΕΣ», σελ. 64, έκδ. «Πλέθρον», 'Αθήνα, 1987.

Ευαγγέλου 'Ανδρέου: «ΑΝΑΣΤΥΛΩΣΗ ΕΝΟΣ ΠΕΤΡΙΝΟΥ ΜΙΣΧΟΤ», σελ. 56, 'Αθήνα, 1988.

Τάκη 'Ανθήλη: «Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ ΜΑΡΑΘΩΝΟΔΡΟΜΟΥ», σελ. 40, 'Αθήνα, 1988.

Γιάννη Τζανή: «ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΝ ΦΙΛΙΠΠΟΥ ΒΑΣΙΛΙΣΣΑΝ», σελ. 48, έκδ. «Φιλολογική», Θεσσαλονίκη, 1987.

Γιώργου 'Ανοβολιώτη (Γ. Ν. Παπαγεωργίου): «ΕΙΡΗΝΙΚΑ», σελ. 48, 'Αθήνα, 1987.

Σόνιας Πυλорόφ - Σωτηρούδη: «ΠΟΙΗΜΑΤΑ ΤΟΥ '86», σελ. 48, Θεσσαλονίκη, 1987.

Βασίλη Κραφίτη: «ΙΔΕ Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ», σελ. 16, 'Αθήνα, 1988.

Γιάννη Γ. Μασμανίδη: «ΕΣΚΕΜΜΕΝΑ», σελ. 40, έκδ. «Μαϊάνδρος», Θεσσαλονίκη, 1988.

Μαρίας Μιστριώτη: «ΣΤΗ ΓΗ ΤΩΝ ΛΑΙΣΤΡΥΓΟΝΩΝ», σελ. 48, έκδ. «Δωδώνη», 'Αθήνα, 1988.

Στέφανου Μουστάκα: «Ω ΓΑΤΚΤ ΜΟΤ ΕΑΡ», σελ. 32, Μέγαρο, 1988.

Παντελή Κων. Ρώμεση: «ΘΥΡΑΝΟΙΕΙΑ ΤΟΥ 21ου ΑΙΩΝΑ», σελ. 32, έκδ. Κ. Μ. Σιάχου, Κόρινθος, 1987.

Πάικου Δ Νικολαΐδη (προλεγόμενα, έμμετρη μετάφραση): 1) Κολλούθου: «Η ΑΡΠΑΓΗ ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ». 2) Τριφιτοδύρου: «ΙΛΙΟΥ ΑΛΩΣΗ». 3) Μουσαίου: «ΗΡΩ ΚΑΙ ΛΕΑΝΔΡΟΣ» και «ΑΛΦΕΙΟΣ ΚΑΙ ΑΡΕΘΟΣ», σελ. 96, 'Αθήνα, 1987.

'Ελευθ. Θ. Κασιανής: «ΘΑΝΑΣΗΣ ΚΑΤΡΑΠΑΝΗΣ» (ό άξεχαστος λαϊκός ποιητής τής Πόλης — 1874 - 1934 — 'Η ζωή και τó έργο του), τόμοι: Πρώτος σελ. 368, Δύτερος σελ. 376, έκδ. Θρακικού Κέντρου και 'Εταιρείας Θρακικών Μελετών, «Μαυρίδης», 'Αθήνα, 1987.

Θεοδώρου Βουτσιακάκη: «ΣΤΎΜΠΟ ΣΙΟ», σελ. 68, Θεσσαλονίκη, 1988.

Σόνιας Πυλорόφ - Σωτηρούδη: «ΠΟΙΗΜΑΤΑ ΤΟΥ '87», σελ. 48, Θεσσαλονίκη, 1988.

Γεώργη Διλιπότη: «ΤΟ ΟΓΔΟΟ ΦΩΝΗΕΝ», σελ. 64, 'Αθήνα, 1988.

## β' Πεζογραφία

Γιάννη 'Αγγέλου: «Η ΟΓΔΟΗ ΗΜΕΡΑ

ΤΗΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ» (μυθιστόρημα), σελ. 416, έκδ. «Σ. Ι. Ζαχαρόπουλος», 'Αθήνα, 1988.

Βάσως Κωσταρίδη: «ΤΗΣ ΝΥΧΤΑΣ ΚΟΡΗ ΑΥΓΗ» (μυθιστόρημα), σελ. 286, έκδ. «Δωδώνη», 'Αθήνα, 1987.

Γιώργου Παπαστάμου: «ΤΟ ΜΑΤΩΜΕΝΟ ΚΑΛΟΚΑΙΡΙ» (μυθιστορία), σελ. 140, έκδ. «Σμυρνιαχάκη», 'Αθήνα, ά.ή.

Γιάννη Καραλή: «ΦΕΓΓΕΙ ΣΤΟ ΑΓΙΟ ΟΡΟΣ» (όδοιπορικό), σελ. 160, έκδ. περιοδικού «Συλλογές», 'Αθήνα, 1988.

Νίνας Κοκκαλίδου - Ναχμία: «ΔΙΑ ΧΕΙΡΟΣ» (διηγήματα), σελ. 112, έκδ. «Παροληρητής», Θεσσαλονίκη, 1987.

—'Ανθη Βέργη: «ΠΙΚΡΗ ΣΟΔΕΙΑ» (διηγήματα), σελ. 136, έκδ. «Τὸ ἑλληνικὸ Βιβλίον», 'Αθήνα, 1987.

'Ηλία Λεφούση: «ΤΑ ΤΥΜΠΙΑΝΑ ΤΟΥ 1909» (διηγήματα), σελ. 108, έκδ. «Σύγχρονη Έποχή», 'Αθήνα, 1986.

Μαρίνας Ζωγράφου: «ΤΟ ΑΛΜΠΟΤΜ ΤΩΝ ΑΝΑΜΝΗΣΕΩΝ» (μυθιστόρημα), σελ. 168, έκδ. «Τὸ ἑλληνικὸ Βιβλίον», 'Αθήνα, 1986.

Μεσεβρινοῦ: «ΠΝΕΒΜΑΤΙΚΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ Ἡ ΤΟ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟ ΦΥΛΑΚΙΟ» (χρονικά), σελ. 160, έκδ. «Τὰ τετράδια τοῦ Ρήγα», Θεσσαλονίκη, 1987.

Γιάννη Αἰκατερίνη: «Ο ΗΧΟΣ ΤΩΝ ΠΛΗΚΤΡΩΝ» (διηγήματα), σελ. 152, έκδ. «Νικολαΐδη», 'Αθήνα, 1988.

Διονύση Κουλεντιανοῦ: «ΤΣΙΡΙΓΙΩΤΙΚΟΙ ΚΑ΄ΤΜΟΙ» (διηγήματα), σελ. 80, έκδ. «Κορυδαλλός», 'Αθήνα, 1987.

Νίκου Ἀνώγη: «ΝΙΚΗΣΑΣ ΝΙΚΗΝ ΠΡΩΤΗΝ» (διηγήματα), σελ. 64, 'Αθήνα, 1987.

Λάμπρου Τατσιόπουλου: «ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ», σελ. 60, 'Ιωάννινα, 1987.

Γιάννη Μπαρμπαγιάννη - Προσήλιου: «ΑΘΟΡΤΒΗ ΠΟΡΕΙΑ» (διηγήματα), σελ. 128, έκδ. «Παγκόσμια Έστία Λογοτεχνῶν», Πειραιᾶς, 1987.

Στέλιου Ντόμαλη: «ΤΟ ΣΦΥΡΙΓΜΑ ΤΟΥ ΑΝΕΜΟΥ» (ἀφηγήματα - διηγήματα - ποιήματα), σελ. 32, Λάρισα, 1988.

Κ. Χρυσάνθη: «ΕΝΑ ΠΑΙΔΑΚΙ ΜΕ ΚΥΚΛΑΜΙΝΑ» (χρονικά), σελ. 64, έκδ.

«Ἑλληνικὸ Πνευματικὸ Ὅμιλον Κύπρου», Λευκωσία, 1987.

Ἐπιμέλεια Γ. Δ. Κούβελα: «ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΧΙΟΤΜΟΡ» (ἀνέκδοτα), σελ. 112, έκδ. «Χριστιανικῆς Στέγης Καλαμάτας», Καλαμάτα, ά.ή.

Γ. Μιλτ. Τσατσάνη: «ΠΕΡΙΚΛΗΣ ΚΑΙ ΑΡΤΕΜΙΣ» (μυθιστόρημα), σελ. 216, 'Αθήνα, 1988.

#### Θ Ε Α Τ Ρ Ο

Μανώλη Πράτσια: «ΘΕΑΤΡΙΚΑ». «Στή γνωστή διεύθυνση» (δίπραχτο) - «Ἡ ἀπολογία τοῦ Βέροθερου» (μονόπραχτο), σελ. 72, Πάτρα, 1988.

#### γ' Φιλολογικά - Δοκίμια - Ἐπιστημονικά

Περικτιοῦ «Νέα Πορεία»: «ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ» (εἰδικὴ ἔκδοσις), σελ. 464, έκδ. «Νέα Πορεία», Θεσσαλονίκη, 1988.

Κ. Μητσάκη: «ΣΗΜΕΙΑ ΑΝΑΦΟΡΑΣ» (μελέτες Νεοελληνικῆς Φιλολογίας), σελ. 296, έκδ. «Καρθαμίτσα», 'Αθήνα, 1987.

Βασ. Ι. Λαζανά: «ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ» (τόμος πρῶτος), σελ. 352, έκδ. «Φιλιπότη», 'Αθήνα, 1987.

Παπα-Φιλοθέου Φάρου καὶ Παπα-Σταύρου Κορινᾶ: «ΣΤΖΤΓΙΑ», σελ. 448, έκδ. «Ἀκρίτας», 'Αθήνα, 1987.

π. Μιχαὴλ Καρδαμάκη: «ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΚΑΤΑΝΥΚΤΙΚΑ», σελ. 212, έκδ. «Ἀκρίτας», 'Αθήνα, 1988.

Δημ. Κ. Παπακωνσταντίνου: «ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ» (κριτικῆς), σελ. 248, 'Αθήνα, 1986.

Ἐπιμέλεια Ἄννας Σφακιανᾶκη: «Η ΚΡΙΤΙΚΗ ΓΙΑ ΤΟ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΓΙΑΝΝΗ Γ. ΣΦΑΚΙΑΝΑΚΗ», σελ. 424, έκδ. «ΕΣΤΙΑ», 'Αθήνα, ά.ή.

Τατιάνας Γκορτίσεβα: «Η ΤΡΕΛΛΑ ΝΑ ΕΙΣΑΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΣ», σελ. 168, έκδ. «Ἀκρίτας», 'Αθήνα, 1988.

Γ. Δ. Χουμουριάδη: «ΠΑΘΗ ΚΑΙ ΤΡΟΠΑΙΑ», σελ. 176, έκδ. «Καλέντης», 'Αθήνα, 1987.

'Αντωνίου τοῦ Σαρῶς: «ΘΕΛΕΙ ΤΟΛ-



ΜΗ Η ΠΡΟΣΕΥΤΧΗ», σελ. 104, έκδ. «'Α-ζρίτας», 'Αθήνα, 1988.

Βασ. Ι. Λαζανᾶ: «ΑΡΧΑΙΟΙ ΕΛΛΗ-ΝΕΣ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΟΠΟΙΟΙ ΤΟΥ ΑΙ-ΓΑΙΟΥ», σελ. 184, έκδ. «Φιλιππότη», 'Α-θήνα, 1986.

Angelo Sikelianos (μετάφρ. Bruno Lava-  
gnini): «VITA LIRICA», σελ. 226, Istit-  
tuto Siciliano di Studi Bizantini e Neoellen-  
nici, Palermo, 1987.

Institut Fransais d'Etudes Byzantines:  
«REVUE DES ETUDES BYZANTINES»  
(tome 46, Année 1988), p. 304, Paris,  
1988.

Κώστα Ν. Τριανταφύλλου: «ΠΕΝΗΝ-  
ΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΣΤΝΕΔΡΟΣ», σελ. 100,  
Πάτρα, 1987.

Βασ. Ι. Λαζανᾶ: «ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ ΜΕ-  
ΛΕΤΗΜΑΤΑ» (Γερμανική, Νορβηγική,  
Γαλλική, Νεοελληνική Λογοτεχνία), τόμος  
Δεύτερος, σελ. 448, έκδ. «Φιλιππότη», 'Α-  
θήνα, 1987.

Ι. Ν. Μπασλή: «ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ - ΓΛΩΣ-  
ΣΙΚΗ ΔΙΑΦΟΡΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΣΧΟ-  
ΛΙΚΗ ΕΠΙΔΟΣΗ», σελ. 180, έκδ. «Νέα  
Παιδεία», 'Αθήνα, 1988.

Μιχάλη Σταφυλά: «ΔΙΑΡΚΗΣ ΙΣΤΟ-  
ΡΙΑ ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΟΓΟ-  
ΤΕΧΝΙΑΣ» (τόμοι 1, 2, 3, 4, 5), έκδ.  
«Θεσσαλική 'Εστία», 'Αθήνα.

'Ελληνικού Πνευματικού 'Ομίλου Κύ-  
πρου: «ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΚΤΠΡΟΣ 1987»,  
σελ. 300, Λευκωσία, 1988.

Φιλολογική Σχολή 'Ιωαννίνων: «ΔΩΔΩ-  
ΝΗ» (τόμος 15ος — επιστημονική έπετη-  
ρίδα Τμήματος 'Ιστορίας και 'Αρχαιολο-  
γίας), σελ. 296, 'Ιωάννινα, 1986.

'Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών 'Ερευν-  
ών: 1) «ΝΕΟΙ: ΔΙΑΘΕΣΗ ΧΡΟΝΟΥ -  
ΔΙΑΠΡΟΣΩΠΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ» (μέ-  
ρη Α' και Β' — συγγραφείς: 'Ολυμπία  
Γαρδίτση, Κελερής, 'Αλίκη Μουρίτση, Γιάν-  
νης Μυριζάνης, Θόδωρος Παραδέλης, 'Α-  
φροδίτη Τεπέρογλου), σελ. 130 και 426,  
'Αθήνα, 1988. 2) «ΠΡΟΙΚΕΣ, ΦΟΡΟΙ,  
ΣΤΑΦΙΔΑ ΚΑΙ ΨΩΜΙ» (Δ. Κ. Ψυχο-  
γιου), σελ. 206, 'Αθήνα, 1987. 3) «Ο  
ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΤΗΣ  
ΕΛΛΑΔΟΣ» (Δ. Μ. Φράγκου), σελ. 106,  
'Αθήνα, 1987. 4) «ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΚΟΙ-

ΝΩΝΙΚΩΝ ΕΡΕΤΝΩΝ» (τόμοι 66, 67,  
68), σελ. 256, 288 και 224, 'Αθήνα, 1987 -  
1988.

Φιλοσοφικής Σχολής 'Ιωαννίνων: «ΔΩ-  
ΔΩΝΗ» (επιστημονική έπετηρίδα): 1) Τό-  
μος 15ος του Τμήματος Φιλοσοφίας, Παι-  
δαγωγικής και Ψυχολογίας, σελ. 232, 'Ιω-  
άννινα, 1986. 2) Τόμος 15ος του Τμήμα-  
τος Φιλολογίας — 'Αφιέρωμα στη μνήμη  
του καθηγητή Σταμάτη Καρατζᾶ (1913 -  
1986), σελ. 232, 'Ιωάννινα, 1986.

'Επιμέλεια Κύπρου Χρυσάνθη: «ΜΙΚΡΟ  
ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟ ΣΤΥΜΠΟΣΙΟ», σελ. 96,  
έκδ. 'Ελληνικού Πνευματικού 'Ομίλου Κύ-  
πρου, Λευκωσία, 1987.

Γιώργου Βαλέτα: «ΕΛΛΗΝΙΑΕΣ ΠΟΙ-  
ΗΤΡΙΕΣ - ΧΡΥΣΟΤΑ ΧΑΤΖΗΓΙΑΝ-  
ΝΙΟΥ», σελ. 72, 'Αθήνα, ἄ.ή.

'Επιμέλεια Κύπρου Χρυσάνθη: «25 ΧΡΟ-  
ΝΙΑ ΤΗΣ ΚΤΠΡΙΑΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕ-  
ΧΝΙΑΣ 1960 - 1985», σελ. 84, έκδ. «'Ε-  
θνική 'Εταιρεία 'Ελλήνων Λογοτεχνών Κύ-  
πρου», Λευκωσία, 1987.

Δώρας Κουτρουμάνου - Μυραλίδη: «ΚΑ-  
ΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ», σελ. 72, 'Αθήνα, 1987.

Γιώργου 'Ανωβολιώτη: «Η ΚΑΛΛΙΤΕ-  
ΧΝΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ» (αισθητικό δοκί-  
μιο), σελ. 56, 'Αθήνα, 1987.

Βασίλη Μοσκόδη: «ΒΑΣΙΛΗΣ ΚΑ-  
ΤΣΑΒΟΣ» (κριτικό δοκίμιο), σελ. 64,  
έκδ. «Μαυρίδη», 'Αθήνα, 1988.

Σταύρου Γρ. Ζήγου: «Η ΕΚΠΑΙΔΕΥ-  
ΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΤΡΩΠΑΪ-  
ΚΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ», σελ. 96, έκδ.  
«Δίπτυχο», 'Αθήνα, 1988.

Γιώτας Παρθένιου: «ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ  
ΣΤΟ ΕΡΓΟ ΤΗΣ ΕΤΑΓΓΕΛΙΑΣ ΠΑ-  
ΠΑΧΡΗΣΤΟΥ - ΠΑΝΟΥ» (κριτικό δοκί-  
μιο), σελ. 32, 'Αθήνα, 1988.

Χρήστου Πύρπασου: «ΜΕ ΤΗΝ ΠΕΝ-  
ΝΑ ΚΑΙ ΤΟ ΜΙΚΡΟΦΩΝΟ» (χρονικό),  
σελ. 100, έκδ. «Νικολαΐδη», 'Αθήνα, 1988.

Νίκου Α. Στασινοπούλου: «Η ΤΖΕΝΗ  
ΔΙΑΜΑΝΤΗ - ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ», σελ.  
64, 'Αθήνα, 1988.

Θεόδωρου Ζήση: «Η ΑΛΗΘΕΙΑ ΓΙΑ  
ΤΗΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΥ-  
ΣΙΑ», σελ. 32, έκδ. 'Ορθοδόξου Χριστιανι-  
κής 'Αδελφότητας «Λυδία», Θεσσαλονίκη,  
ἄ.ή.

Λάμπρου Π. Τατσιόπουλου: «ΑΝΤΙΧΡΙΣΤΟΣ / ΧΕΣΤ : 666 / ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΤΕΛΕΙΑ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ» (ξόρινα), σελ. 24, 1987.

Επιμέλεια Κ. Γ. Σταυροπούλου: «ΑΧΙΛΛΕΑΣ ΓΡ. ΚΑΡΑΝΑΣΙΟΣ», σελ. 16, Τρίκαλα, 1987.

Γιάννη Γ. Μουγογιάννη: «ΕΠΕΝΑΤΤΙΚΕ ΣΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΙΑ», σελ. 20, Βόλος, 1988.

Μαρίας Ι. Κεσίση: «Ο ΑΓΓΛΟΣ ΠΟΙΗΤΗΣ ΤΖΩΡΤΖ ΓΚΟΡΝΤΟΝ», σελ. 46, έκδ. περιοδικού «Γιατί», Σέρρες, 1987.

Σάββα Παύλου: «ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΑΝΤΩΝΗ ΜΥΣΤΑΚΙΔΗ ΜΕΣΕΒΡΙΝΟΥ - Α», σελ. 96, έκδ. «Τὸ μῶλυ», Λευκοσία, 1988.

Γιώργου Γ. Χιονίδη: «ΜΕ ΕΙΔΙΚΡΙΝΕΙΑ ΚΑΙ ΧΩΡΙΣ ΦΑΝΑΤΙΣΜΟ...» (πολιτικά κείμενα, 1982 - 1988), σελ. 112, Βέροια, 1988.

Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων: «ΣΤΗΝΔΕΙΠΝΟΝ» (τιμητικό ἀφιέρωμα στὸν καθηγητὴ Δημ. Σ. Λουκάτο), σελ. 342, Ἰωάννινα, 1988.

Ἰωάννου Α. Κιτσαρά: «Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΤΩΝ ΝΕΩΝ», έκδ. Ἐταιρείας τῶν Φίλων τοῦ Λαοῦ, σελ. 464, Ἀθήνα, 1982.

Εὐαγγελίας Παπαχρήστου - Πάνου: «ΤΟ ΝΟΗΜΑ ΤΗΣ ΝΥΧΤΑΣ ΣΤΟΝ ΠΟΙΗΤΙΚΟ ΛΟΓΟ», σελ. 144, έκδ. «Διογένης», Ἀθήνα, 1988.

Β. Η. Βογιατζόγλου: «ΔΕΚΑΤΡΕΙΣ ΕΚΚΟΧΕΣ ΓΙΑ ΤΟ "ΣΤΙΓΜΑ" ΚΑΙ ΟΧΤΩ ΠΑΡΑΙΝΕΣΕΙΣ», σελ. 48, Ἀθήνα, 1988.

Ι. Θ. ΚΑΚΡΙΑΔΗ: «Ο ΟΜΗΡΟΣ, Ο ΠΛΑΣΤΗΣ ΚΑΙ Ο ΧΑΛΑΣΤΗΣ» (ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ περιοδικὸ «Φιλολόγος», ἀρ. 28), Θεσσαλονίκη, 1982.

## ΙΣΤΟΡΙΑ

«ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ» (ἐκδοσὴ Ἰ. Μητροπόλεως Ἰωαννίνων), σελ. 414 καὶ 26 πίνακες, Ἰωάννινα, 1986/7.

Δήμου Ἰωαννιτῶν: «ΗΠΕΙΡΟΣ - ΚΟΙΝΩΝΙΑ - ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ 15ος - 20ὸς ΑΙΩΝΑΣ» (πρακτικὰ Διεθνoῦς Συνεδρίου

Ἱστορίας), σελ. 376, Γιάννινα, 1987.

«ΑΡΧΕΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΚΩΝ ΕΡΕΤΝΩΝ» (ἐκδοσὴ τῆς Ἐταιρείας Θεσσαλικῶν Ἐρευνῶν), σελ. 284, Βόλος, 1988.

Ματθαίου Δημ. Λῶς: «ΑΙΩΝΕΣ ΑΚΜΗΣ» (σύντομη ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς ἐμπορικῆς ναυτιλίας), σελ. 120 (σχ. 40 μεγ. εἰκονογραφημένη), έκδ. «Ἀκρίτας», σειρά «ΑΠΟΣ», ἀρ. 1, Ἀθήνα, 1987.

Ναπολ. Σταμ. Δοκανάρη: «ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΒΙΒΛΙΟ» (55 βιβλιοκριτικὲς παρουσιάσεις), Θεσσαλονίκη, 1987.

Βασίλη Κραφίτη: «ΤΟ ΒΟΡΕΙΟΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ», σελ. 56, Ἀθήνα, 1987.

Ἀναστασίου Εὐθύμιου: «Η ΒΟΤΡΜΠΙΑΝΗ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ» (τόμος πρῶτος), σελ. 210, Ἰωάννινα, 1987.

Ἀποστολίας Νάνου - Σκοτεινιώτη: «ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑ ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ ΤΗΣ ΜΑΚΡΥΝΙΤΣΑΣ», σελ. 64, έκδ. Ι. Ν. Κοίμησης Θεοτόκου Μακρυνίτσας, Βόλος, 1988.

Α. Βρανούση: 1) «ΙΩΑΝΝΙΝΑ» (ἀνάτυπο ἀπ' τὴν έκδ. «Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα»), Ἀθήνα, 1988. 2) «ΡΗΓΑΣ ΒΕΛΕΣΤΙΝΑΗΣ» (ἀνάτυπο ἀπ' τὸ Παγκόσμιο Βιογραφικὸ Λεξικό, Ἀθήνα, 1988.

Ναπολ. Δοκανάρη: «Η ΙΟΝΙΟΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΚΑΙ Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΩΝ ΕΠΙΤΑΝΗΣΙΩΝ ΣΤΗΝ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ», σελ. 20, Θεσσαλονίκη, 1987.

Φιλαρέτου Βιτάλη: «ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΤΗΣ ΑΝΕΓΕΡΣΕΩΣ ΤΟΥ ΝΑΪΣΚΟΥ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΤΡΙΑΔΟΣ ΜΟΝΙΚΟΥ - ΣΙΦΝΟΥ», σελ. 32, ἐκδοσὴ Σιφναϊκοῦ Πνευματικοῦ Ἰδρύματος «Ἅγιος Ἰωάννης: ὁ Θεολόγος Μοναχοῦ» Σίφνου, Ἀθήνα, 1988.

Κόστα Σαρδελῆ: «Ο ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΗΣ ΕΘΝΕΓΕΡΣΙΑΣ ΤΟΥ '21», σελ. 72, έκδ. «Ἀστέρως», Ἀθήνα, 1987.

Επιμέλεια Μαρίας Γιαννακοῦ: «ΜΕΘΟΔΙΟΣ ΑΝΘΡΑΚΙΤΗΣ», Ἰωάννινα, 1987.

Νικ. Α. Σκόπα - Σπ. Α. Χαραμόπουλου: «Ο ΑΓΩΝΑΣ ΤΩΝ 16 ΧΩΡΙΩΝ ΤΗΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΦΙΛΙΑΤΩΝ — 1858 - 1930», έκδ. Ὁμοσπονδίας Μουργκάνας, σελ. 256, Ἀθήνα, 1988.

Ἀποστόλου Ν. Μπουκουβάλα: «ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ ΑΠ' ΤΗΝ ΠΑΛΑΙΑ ΖΩΗ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ ΜΟΥ ΚΑΙ ΠΟΙΗΤΙΚΟΙ ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ», σελ. 79, Γιάννινα, 1988.

### ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ

Παύλου Χιδίωργλου: «ΕΘΝΟΛΟΓΙΚΟΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΑΠΟ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΡΟΙΜΙΟΛΟΓΙΑ» (παράρτημα του Δελτίου «Λαογραφία» της Ἑλληνικῆς Λαογραφικῆς Ἐταιρείας), σελ. 168, Ἀθήνα, 1987.

Μηνᾶ Ἀλ. Ἀλεξιάδη: 1) «ΣΤΜΠΛΗΡΩΜΑ ΚΑΙ ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ ΣΤΗ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΗΠΕΙΡΟ ΤΩΝ ΕΤΩΝ 1970 - 1983» (ἀνάτυπο ἀπὸ τὰ «Ἡπειρωτικά Χρονικά», τόμος 28ος), Ἰωάννινα, 1986/87. 2) «ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΡΕΤΝΑ ΣΤΗΝ ΗΠΕΙΡΟ» (ἀνάτυπο ἀπὸ τὰ «Ἡπειρωτικά Χρονικά», τόμος 28ος), Ἰωάννινα, 1986/87.

Δημ. Σ. Λουζάτου: «ΠΑΣΧΑΛΙΝΑ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΝΟΙΞΗΣ», σελ. 202, ἐκδ. «Φιλιπότη» (β' ἐκδοση), Ἀθήνα, 1988.

Πανατζή Κουτσουίχη: «Η ΛΑΪΚΗ ΙΑΤΡΙΚΗ ΣΤΗ ΔΕΥΚΑΛΑ», σελ. 312, ἐκδ. «Γρηγόρη», Ἀθήνα, 1988.

Ἀλεξ. Γ. Λαζάνη - Ἀριστοτ. Μ. Ζάφρα: «ΚΑΣΤΡΙΤΣΑ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ (Λαογραφικά Σύμμεκτα), σελ. 98, Ἰωάννινα, 1988.

### Π Ε Ρ Ι Ο Δ Ι Κ Α

#### ΑΘΗΝΩΝ

«ΝΕΑ ΠΑΙΔΕΙΑ» (ἐκδ. Ἐπιστημονικῆς Ἐνώσεως «Νέα Παιδεία»), τ. 46.

«ΓΛΩΣΣΑ» (ἐκδ. «Νέα Παιδεία»), ἔτος ΣΤ', τ. 17.

«ΘΕΟΛΟΓΙΑ» (τρίμηνον ἐπιστημονικὸν περιοδικὸν), τόμ. 56, τ. 4 καὶ τόμ. 59, τ. 1.

«ΕΚΚΛΗΣΙΑ» (Δελτίον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος), ἔτος ΞΕ', τ. 12.

«ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ» (ἐκδ. Δελτίον Ἐκκλησίας), ἔτος ΛΖ', τ. 12.

«ΤΡΙΦΥΛΙΑΚΗ ΕΣΤΙΑ» (δίμηνη περιο-

δικὴ ἐκδοση συλλόγου «Ἀρκαδία»), τ. 19.

«ΙΑΙΣΟΣ» (δίμηνο περιοδικό, διευθυντῆς Κ. Μελισσαρόπουλος), τ. 184.

«ΕΥΘΥΝΗ» (μηνιαῖο περιοδικό, διευθυντῆς Κ. Τσόπουλος), τ. 200.

«ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ» (μηνιαῖα ἐκδοση «Ἡπειρωτικῆς Ἐταιρείας»), τ. 86.

«ΕΥΦΟΡΙΩΝ» (μηνιαῖο περιοδικό, ἐκδ. Τασία Παπαϊωάννου - Μαιναλιώτη), τ. 18.

«ΙΑΤΡΟΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΗ ΣΤΕΓΗ» (τριάμηνη ἐκδοση Ἦως Λαμπίρη), τ. 77.

«ΚΟΣΤΑΛΙΑ» (ἐκδ. Ἑλληνικῆς Ἐταιρείας Ἰατρῶν Λογοτεχνῶν), τ. 91.

«ΑΓΩΓΗ» (μηνιαῖα περιοδικὴ ἐκδοση Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐκπαιδευτικῶν), τ. 355.

«ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ» (μηνιαῖα ἐκδοση, Σπ. Α. Βοβολίνη), τ. 631.

«ΑΚΤΙΝΕΣ» (μην. περιοδ. Χριστιανικῆς Ἐνώσεως «Ἀκτίνες»), τ. 493.

«Ο ΚΟΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΑΟΣ» (μην. περιοδ. Χριστιανικῆς Ἐνώσεως «Ἀκτίνες»), τ. 350.

«ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ» (μην. ἐκδ. Πανελληνίου Συνδέσμου Γραμμάτων καὶ Τεχνῶν, ἐκδ. Δ. Χατζίδης), τ. 111.

«ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΣ» (μην. ἐκδ. Ἠλ. Γ. Ἀσημακοπούλου), τ. 225.

«ΑΓΡΟΤΙΚΗ» (μηνιαῖα ἐπιθεώρηση Α. Τ.Ε.), τ. 1 - 6.

«Ο ΦΥΣΙΟΛΑΤΡΗΣ» (δίμηνο περιοδικὸ Συνδέσμου Ἐκδρομῶν «Φυσιολάτρης»), τ. 425.

«ΠΑΡΙΑΝΑ» (τετραμηνιαῖο περιοδικό, ἐκδ. Ν. Χρ. Ἀλιμπράντης), τ. 29.

«ΤΟ ΚΟΥΤΙ ΤΗΣ ΠΑΝΔΩΡΑΣ» (μηνιαῖο περιοδικό, ἐκδ. Κατερίνα Τσαλίκη - Κοτσιώρη), τ. 20 - 21.

«ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΗ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ» (ἐκδοση Ἐνώσεως Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν), τ. 39.

«ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΣΤΝΕΡΓΑΣΙΑ» (περιοδικὴ ἐκδοση, Κ. Μ. Σταμάτης), τ. 18.

«ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΕΣ ΣΕΛΙΔΕΣ» (ἐκδότης Α. Βασιλείου), τ. 30.

«ΙΣΡΑΗΛΙΝΑ ΝΕΑ», τ. 213.



Για σπέσιαλ παστίτσιο  
Μακαρόνια Νο 1  
Μακαρόνια Νο 2  
Πεννάκι

**MISKO**

ΦΤΙΑΞΤΕ ΤΟ



ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΡΤΑ

